Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	udg. af Foreningen "Fremtiden" ; red. af P. V. Grove.
Titel | Title:	De danske Øer : illustreret Reisehaandbog
Udgavebetegnelse | Edition Statement:	2. Udgave.
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kjøbenhavn : i kommission hos O. H. Delbanco, 1871
Fysiske størrelse | Physical extent:	XXXI, 218 s., 5 tav. :

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

32-45-8°

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130021544710

DE DANSKE ØER.

BIBLIOTHECA REGIA · HAFNIENSIS ·

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

SJÆLLAND.

MÖEN. LOLLAND = FALSTER.

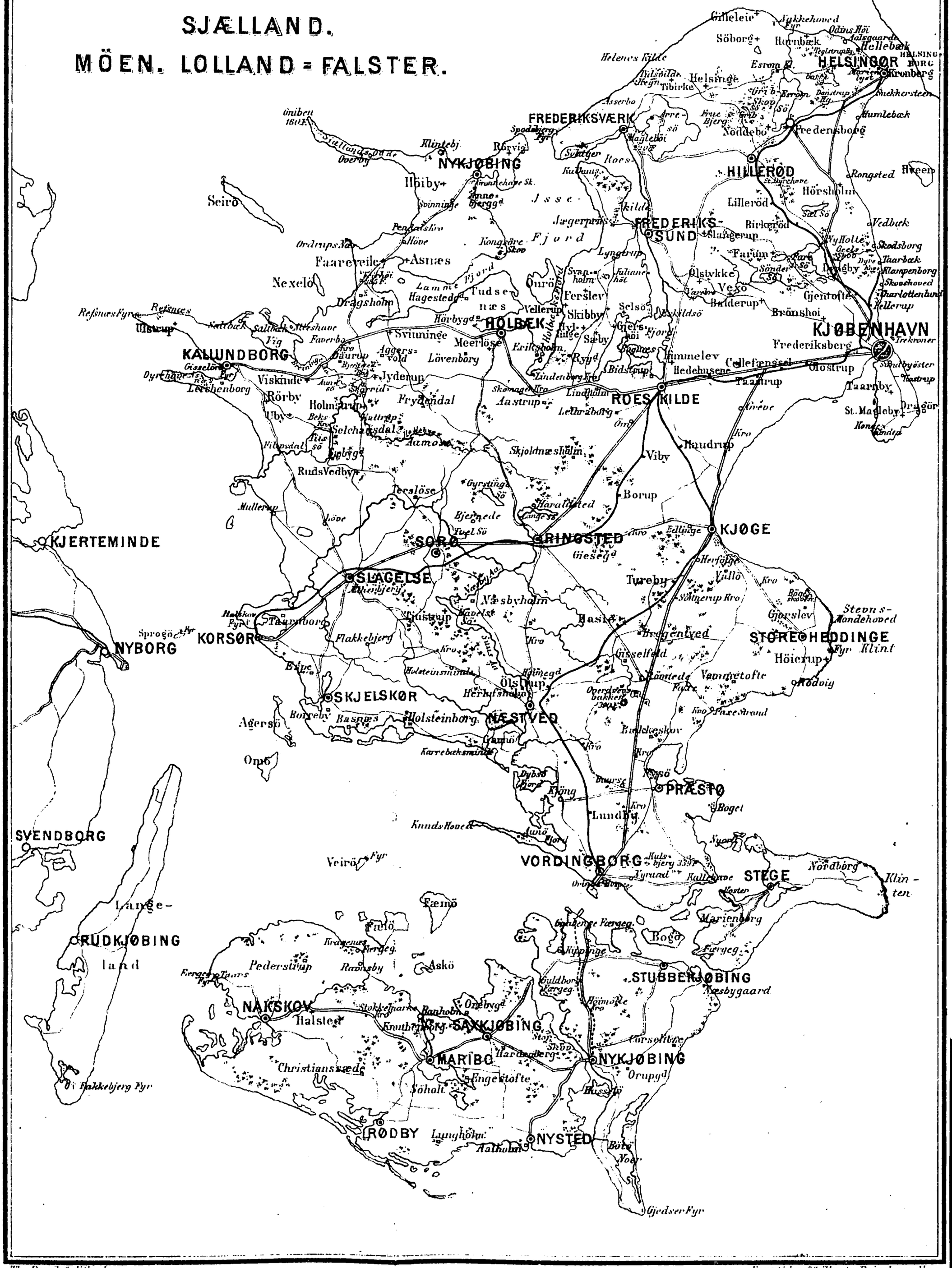

DE DANSKE ØER.

ILLUSTRERET REISEHAANDBOG,

UDGIVEN AF

FORENINGEN "FREMTIDEN",

REDIGERET AF

P. V. GROVE.

ANDEN UDGAVE.

MED 7 KORT.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS O. H. DELBANCO.

THIELES BOGTRYKKERI.

1871.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Forord til første Udgave.

Jo mere Kommunikationsmidlernes Forbedring letter Reisen saavel for Udlændinge til Danmark som for Danske til de forskjellige Egne af deres Fædreland, desto mere synes der ogsaa at maatte være Trang til en almindelig Veiledning for den Reisende. Saadanne Veiledninger have hidtil kun foreligget for enkelte danske Egne eller Provindser; thi en ældre Haandbog for Reisende af E. H. Tregder, der omfattede hele det tidligere danske Monarki, er vistnok deels for længe siden ude af Boghandelen, deels er den selvfølgelig, skjøndt for sin Tid (1824) et godt og praktisk Arbeide, nu meget forældet. Den af Foreningen »Fremtiden« udgivne illustrerede Reisehaandbog, hvoraf det her foreliggende er det andet Afsnit, er i det Væsenlige udarbeidet med de bedste fremmede Reisehaandbøger som Mønster. De Oplysninger, den meddeler, ere for Størstedelen indsamlede ved Reiser i Eftersommeren 1869 af de ved dens Udgivelse samvirkende Forfattere, og om det end ikke tør haabes, at Feil ganske ere undgaaede, er der ialfald stræbt efter, at de skulde blive saa faa som muligt. Med Paaskjønnelse kan det her nævnes, at under Udarbeidelsen mange saavel Autoriteter som Privatmænd, i Erkjendelse af en Reisehaandbogs Betydning, have viist Foretagendet Imødekommen og velvillig Bistand. Rettelser til eventuelle nye Udgaver ville med Taknemlighed blive modtagne, naar de sendes til Bestyrelsen for Foreningen »Fremtiden«.

Den illustrerede Reisehaandbog er, som ovenfor berørt, tilveiebragt ved flere Forfatteres Samvirken. Medens Foreningen »Fremtidens« Formand, Direkteur J. Hellmann har forestaaet Udgivelsen, har Redaktionen været overdragen Undertegnede, som desuden har udarbeidet de Dele af det her foreliggende Afsnit, der omhandle Horns Herred, det nordvestlige Sjælland og Bornholm; Inspekteur C. Andersen er Forfatter af den Deel, der vedrører det nordøstlige Sjælland; Skoleinspekteur Alb. Andresen har skildret Byerne langs den vestsjællandske Jernbane med deres Omegn, Sydsjælland, Møen, Falster og Lolland; Beskrivelsen af Samsø skyldes Distriktslæge P. Aalborg; Fyen med tilhørende Øer er fremstillet af Cand. P. Hansen;

Oplysningerne om Post-, Jernbane- og Telegrafvæsenet ere meddeelte af Postexpedient T. Faber, og Skildringen af Danmarks Naturforhold er forfattet af Dr. phil. E. Løffler.

Bogens Illustration er bleven forestaaet af Landskabsmaler E. Libert, og Tegningerne ere udførte, foruden af Hr. Libert, af Malerne C. Baagøe og C. Neumann, Arkitekt C. V. Nielsen og Lithograf J. V. F. Larsen. Billederne ere skaarne i Træ af H. B. Dahl, H. P. Hansen, Neergaard og Rosenstand. Kortene ere udførte i Th. Bergs lithografiske Etablissement.

Kjøbenhavn, i April 1870.

P. V. Grove.

Forord til anden Udgave.

Da en ny Udgave af Reisehaandbogen allerede efter et Aars Forløb har viist sig nødvendig, er Texten bleven underkastet en gjennemgaaende Revision, de Feil, paa hvilke man er bleven opmærksom, ere blevne rettede, et enkelt Parti af det her foreliggende Afsnit er blevet omarbeidet paa Grund af aabnede nye Kommunikationsveie, og endeel Enkeltheder ere tilføiede. Afsnittet om Postvæsenet er blevet omarbeidet overeensstemmende med den nye Postlov. Desuden er anden Udgave bleven forøget med et større Kort over det nordøstlige Sjælland, hvortil der har viist sig at være Trang. Redaktionen gjentager — med Tak for de fra flere Sider modtagne Meddelelser — sin i Forordet til første Udgave fremsatte Anmodning til Publikum om at tilstille Foreningen »Fremtidens« Bestyrelse Rettelser til eventuelle nye Udgaver.

Kjøbenhavn, i April 1871.

P. V. Grove.

Foreningen „Fremtiden“ forbeholder sig Oversættelser af Reisehaandbogen i fremmede Sprog.

Post-, Jernbane- og Telegrafvæsenet i Danmark.

A. Reisendes Befordring.

Da Afgangstiderne for de forskjellige offenlige Befordringer hyppig forandres, deels som Følge af Aarstidernes Vexling, deels formedelst Udvidelser eller andre Aarsager, ere disse ikke optagne heri Bogen, hvorimod der i det Følgende ved Stationerne er angivet, hvilke Befordringer der fra hver af disse tilbyder sig, og ved hvilke Router de ere beliggende. Forøvrigt henvises til Fabers »Reiseliste«, som udkommer 2 Gange maanedlig fra Marts til December inkl. og indeholder alle indenlandske Land- og Sø-Forbindelser (Priis 8 Sk. pr. Nr.; Aars-Abonnement 1 Rdl.), samt til Fabers »Post- og Reisehaandbog«, som udkommer 4 Gange aarlig og indeholder Oplysning om alle indenlandske Befordringsmidler tillands saavelsom de vigtigere Router i Udlandet (Priis 28 Sk.; Aars-Abonnement 80 Sk.). — Begge disse Tidsskrifter faaes i Bogladerne, paa alle Jernbanestationer o. fl. St.

Som almindelig gjældende Regler for Reisendes Befordring anføres Følgende:

Direkte Billetter.

Saadanne faaes mellem Hovedstationerne paa de sjællandske og de fyensk-jydske Jernbaner, samt mellem disse og de slesvigske og holsteenske Jernbaner, gjældende til Befordring paa Jernbanerne og de Postdampskibe, ved hvilke de forbindes (see »Post- og Reisehaandbogens« Persontaxter). De erholdes paa Jernbanestationerne samt i Korsør, Nyborg og Kiel paa de derværende Postdampskibs-Expeditioner, men ikke ombord.

Paa den vestsjællandske Jernbanes Hovedstationer erholdes direkte Billetter til Aarhuus, over Korsør og derfra pr. Dampskib, og paa Kjøbenhavns Banegaard faaes de endv. til: Banholm, Faaborg, Lohals, Nakskov, Rudkjøbing, Svendborg, den Deel af Aaret, da Skibene ere i Fart, samt til Issefjordsstationer. Fra de nævnte Stationer tilbage faaes de ombord.

I Kjøbenhavn (Kvæsthuusgade Nr. 1) faaes Billetter til Dampskib direkte til Aarhuus og videre pr. Jernbane til de

jydske Hovedstationer, og fra disse tilbage faaes de paa vedkommende Banegaarde. (See iøvrigt i »Reiselisten« under Dampskibsfarterne.)

Reisende paa disse Billetter kunne frit medføre 50 Pd. Reisegods, som garanteres. For Børn under 12 Aar gives modererede Taxter.

Jernbanerne.

Dobbelt-Billetter, gjældende for Tour og Retour samme Dag, erholdes mellem alle sjællandske Stationer indbyrdes og mellem de af de jydsk-fyenske Stationer indbyrdes, hvis Afstand fra hinanden ikke er over 15 Mile. Paa Klampenborg-Banen er der nogle Undtagelser om Søndagen.

Abonnementsbilletter paa de sjællandske Baner lyde paa en bestemt Person og Strækning. De kunne benyttes saa ofte det ønskes i den Tid, for hvilken de ere tagne, mindst 1 Maaned.

Paa de jydsk-fyenske Baner derimod faaes, til $\frac{2}{3}$ af den alm. Priis for Tour- og Retour-Billetter, 12 Stkr. i hver Retning mellem 2 Stationer indtil 15 Miles Afstand, som uden Tidsindskrænkning kunne benyttes af den, paa hvem de lyde, hans Hustru, hjemmeværende Børn og Tyende. To Børn paa een Kupon. Mulig vil der i en nær Fremtid indtræde forandrede Bestemmelser.

Børn mellem 2 og 12 Aars Alder befordres paa de sjællandske Baner for halv Taxt, paa de jydsk-fyenske paa 1 Kl. mod Billet til II Kl., paa II Kl. mod Billet til III Kl., paa III Kl. for halv Taxt.

Enhver Reisende medfører frit 50 Pd. Reisegods, Børn det Halve. Bestyrelsen erstatter 1 Rdl. pr. Pd. for bortkommet Reisegods. Høiere Garanti kan opnaaes, naar Aflevering skeer $\frac{1}{2}$ Time før Afgang, ved Forudbetaling af en ringe Præmie. Overvægt betales for hver 10 Pd. eller derunder med omtrent 1 Sk. pr. Miil eller derunder.

Extratog afgives efter 24 Timers Forudbestilling, saavidt det er foreneligt med Banens almindelige Drift. Der betales af de Passagerer, som befordres, efter sædvanlig Taxt, dog mindst 15 Rdl. pr. Miil; for Retour senest 6 Timer efter Ankomsten (eller paa de jydsk-fyenske Jernbaner samme Dag) halv Priis.

Postdampskibene.

Billet til Søreisen alene løses hos Postexpedienten ombord, naar Signal er givet ved Klokkeringning, idet Skibet forlader Havnen.

Børn fra 1—12 Aars Alder befordres for halv Taxt. Hver voxen Reisende kan medtage 100 Pd. Reisegods frit, Børn 50 Pd. Overvægt betales efter Godstaxten. Paa Touren mellem

Korsør—Kiel erholdes Separat-Kahytter, naar de ere ledige, mod den sædvanlige Betaling for saa mange Pladser, som deri findes, og en Tillægs-Betaling af 3 Rdl.

Private Dampskibe.

Det forenede Dampskibsselskab befordrer Børn indtil 14 Aars Alder for halv Taxt. — Reisegods medtages frit indtil 100 Pd., for Børn indtil 50 Pd. — Ved Indskrivning ombord betales pr. Billet 16 Sk. mere, for Børn 8 Sk. mere end Taxten, naar denne er over 1 Rdl. — Paa Dampskibene mellem Kjøbenhavn—Helsingør, Malmø og fl. St. erlægges ingen Indskrivningspenge ombord. Taxten for Børn og Vægten af det ,frit befordrede Reisegods er i Almindelighed som det førstnævnte Selskabs.

Person- og Pakkeposter.

Foruden paa Postkontorer og Postexpeditioner i Byen, kunne Reisende ogsaa, naar der er Plads, tiltræde Posterne paa Brevsamlingssteder samt aftræde der og ved faste Holdesteder paa Landet, imod Betaling for den Veilængde, de befordres, dog mindst Fragten for 1 Miil.

Taxten er 32 Sk. pr. Miil i lukket Vogn, 26 Sk. pr. Miil paa aaben Vogn eller aaben Plads, hvor saadan findes paa de lukkede Vogne.

For Børn indtil 3 Aars Alder erlægges halv Taxt, naar de sidde paa Skjødet af en Voxen. Af Reisegodset befordres 30 Pd. frit for en Voxen, 15 Pd. for et Barn, naar dette gaaer for halv Fragt. For Overvægt betales 2 Sk. pr. Pund uden Hensyn til Veilængde. Intet enkelt Stykke maa være over 3 Fod høit, bredt eller langt, eller veie over 100 Pd., men forøvrigt er Vægten paa det Hele ubegrændset, undtag. under Iistransport (60 Pund). Paa Ankomststedet udbringes Reisegodset paa Forlangende frit af Stationens Litsenbroder, forsaavidt den Reisende opholder sig i selve Byen.

Reisende maae indskrives 1 Time før ordin. Afgangstid, for at der skal kunne tages Bivogn, ellers $\frac{1}{4}$ Time før denne. De, som ankomme med Jernbane eller Post, kunne dog blive indskrevne strax ved Ankomsten.

Extrapost.

Extraposststationer ere efterhaanden blevne nedlagte i flere Byer, men hvor disse findes, ere i Almindelighed saavel lukkede som aabne Vogne at erholde, paa nogle ogsaa Eenspændervogne i begrændset Antal. (Paa det med Fabers »Post- og Reisehaandbog« følgende Kort ere Extraposststationerne betegnede ved et Posthorn som Signatur.)

Kun for Kjørsel indtil 2 Miles Længde kan der fra Extraposststationer benyttes Leiebefordring af Byens Indvaanere.

Taxten for Leiebefordring er, indbefattet Drikkepenge til Postillonen:

	I Tour	I Retour
for en Wienervogn med 2 Heste	1 Rdl. 40 Sk.	1 Rdl. 8 Sk. pr. Miil.
for en Kaleschevogn med 2 H.	1 » 28 »	» » 92 » —
for en Fjedervogn med 2 H.	1 » 24 »	» » 88 » —
for en Eenspændervogn eller Estafette	» » 88 »	» » 62 » —
for Forspand pr. Hest	» » 56 » pr. Miil.	

Desuden betales i Tilsigelsespenge pr. Hest 8 Sk., eller, naar den Kjørepligtige boer udenfor Stationen, 16 Sk.

Den mindste Fragt, som beregnes, er som for $2\frac{1}{4}$ Miil. Iøvrigt beregnes $\frac{1}{4}$ af Taxten for hver $\frac{1}{4}$ Miil mere.

Postillonen medbringer en Timeseddel, som viser, hvorledes Veilængde etc. er beregnet, og en Instrux, som maa forevises paa Forlangende. Efter endt Reise paaligger det den Reisende at give Timesedlen Paategning om, hvorvidt han har været tilfreds med Befordringen.

B. Forsendelse af Telegrammer.

Mellem alle indenlandske Stationer er Taxten 32 Sk. for hvert Telegram, som ikke indeholder over 20 Ord. For længere Telegrammer Halvdelen for hver 10 Ord eller derunder. Mellem de kjøbenhavnske Stationer: Jernbane-, Børs-, Toldbod- og Hovedstationen indbyrdes halv Taxt.

Svar kan forudbetales, hvorom Bemærkning »Svar betalt« tilføies Telegrammet foran Underskriften. Telegrammer kunne rekommanderes mod Erlæggelse af dobbelt Taxt.

Til Steder, hvor ingen Station er oprettet, kunne Telegrammer befordres pr. Post, Expres eller Estafette fra nærmeste Station. Dette, saavelsom alle de Oplysninger, der ere nødvendige for at sikkre Telegrammets Aflevering til Adressaten, maa anføres i Adressen.

De fleste sjællandske, jydske og fyenske Jernbanestationer besørge Telegraftjeneste, hvor Statsstation mangler. De staae dog kun i Forbindelse med de indenlandske Telegrafstationer og modtage kun Telegrammer i det danske Sprog, ligesom Jernbanetelegrafen kun kan benyttes til offenlig Korrespondance, forsaavidt Jernbanetjenesten tillader det. Svar kan ikke der forudbetales.

Ved de i det Efterfølgende som Telegrafstation betegnede Steder er vedføiet et af nedennævnte Bogstavtegn, som angiver den Tid, i hvilken Stationen for Tiden er aaben for Indlevering.

N. betegner Stationer, som have Nattjeneste.
f. D. — — , som have fuldstændig Dagtjeneste: April—Sept. 7 Fm. til 9 Eft., Oktb.—Marts 8 Fm. til 9 Eft.
i. D. — — , som have indskrænket Dagtjeneste: Søgnedage 9-12 og 2-7, Søn- og Helligdage 9-2.

Telegrammer til Udlandet

betales fra alle indenlandske Stationer som nedenanført, naar de ikke ere over 20 Ord. (Kun fra Dragør tillægges 32 Sk.) For længere Telegrammer Halvdelen for hver 10 Ord eller derunder.

Til Stationerne			
i Slesvig, Holsteen, Hamborg, Lübeck, Stæderne ved Østersøen og paa Øen Rügen	»	Rdl.	70 Sk.
i Nordslesvig fra Stationerne i Jylland, mellem hvilke den indbyrdes Afstand ei er over 10 Mile	»	- 35	-
i Norge	1	- 27	-
i Sverig	»	- 88	-
i Malmø, Landskrona, Lund og Helsingborg fra Kjøbenhavn, Vebæk, Dragør og Helsingør	»	- 53	-
i Storbritannien	2	- 18	-
i Preussen (det nordtydske Forbund)	1	- 9	-
i Østerrig, det øvrige Tydskland og Nederlandene	1	- 44	-
i Belgien (via Herbesthal)	1	- 62	-
i Frankrig og Italien	2	- 36	-
i — (via England, Kanalkablerne)	4	- 36	-
i Spanien (via Frankrig)	3	- 27	-
i — (via Schweiz)	3	- 80	-
i Portugal (via Frankrig)	3	- 62	-
i — (via Schweiz)	4	- 19	-
i Schweiz	1	- 79	-
i Rusland via Bornholm og Torneå	2	- 88	-
i — » Als	3	- 10	-
i Grækenland og Tyrkiet	2	- 88	-
i Serbien, Moldau og Wallachiet	1	- 79	-

C. Postforsendelse.

Postkontorerne i Provindserne ere aabne fra 8 Fm. til 9 Eft.; de mindre ere dog lukkede to Middagstimer. Postexpeditionerne ere aabne mindst 8 à 9 Timer daglig. Paa Søn- og Helligdage er Tiden noget indskrænket, og paa visse Steder lukkes $\frac{1}{2}$ Time under videregaaende Posters Expedition. Alle Postsager kunne indleveres paa de Tider, Kontorerne ere

aabne. Postexpeditionerne paa de i Afstand fra Byerne beliggende Banegaarde ere kun aabne paa de Tider, da Tog afgaae eller ankomme. Her modtages i Reglen kun Breve og Indskrivning af Reisende. Brevsamlingssteder paa Landet modtage Postforsendelser under Postvæsenets Ansvar indtil en Værdi af 50 Rdl. og Smaapakker indtil 2 Pd. Høiere Værdi kan paa skriftlig Begjæring modtages paa Afsenders eller Modtagers Risiko, og større Pakkesager, forsaavidt der er Forbindelse med kjørende Poster. Det Samme gjælder for de af Postvæsenet oprettede Landposter.

Brevkasser ere anbragte ved alle Postkontorer, Postexpeditioner og Brevsamlingssteder, i Postbureauerne i Jernbanetogene, paa Postdampskibene og paa de private Dampskibe, som fare i fast Route; ligeledes paa forskjellige Steder i Byerne og flere Steder paa Landet.

Al Frankering skeer ved Frimærker. Disse, saavelsom Frimærke-Konvoluter, Brevkort og Postanviisningsblanketter faaes, saavel enkelte som i større Partier, paa alle Posthuse.

Almindelige Breve,

som ikke ere anbefalede og ikke indeholde Penge eller Værdisager, kunne nedlægges i enhver af Postvæsenet udhængt Brevkasse.

Saadanne Breve kunne veie indtil 50 Kvint; de maae være i almindelig Brevform, ikke over et almindeligt Folio-Halvarks Størrelse, og maae indeholde alle Slags Papirer og andre Sager, som ikke have Værdi i Hvermands Haand, saasom Regninger, Kvitteringer, Konnossementer, Kurssedler, Varefortegnelser, Anviisninger, Vexler og Obligationer paa Navn, Avertissementer, trykte Sager, Aktier og Dokumenter.

Derimod maae Breve, som indeholde gangbar Mønt, Pengerepræsentativer, Obligationer og andre Forskrivninger, der gjælde i Hvermands Haand, være »anbefalede«; i modsat Fald bødes $\frac{1}{5}$ af den fordulgte Værdi, dog ikke over 10 Rdl.

Brevtaxt:

1.	for almindelige Breve, som forud ere frigjorte, og Brevkort	4 Sk.
	- almindelige Breve, som ikke forud ere frigjorte	8 -
2.	- Lokalbreve, som forud ere frigjorte, samt Brevkort til Udbringelse i selve Omdelingsdistriktet ..	2 -
	- Lokalbreve, som ikke forud ere frigjorte	4 -

For Breve, der befordres med de af Postvæsenet kontrollerede Landpostbude, og som kun berøre eet Poststed, betales samme Porto som for Lokalbreve. For Breve mellem Kjøbenhavn og Frederiksberg Kommune ligeledes.

For Breve til de danske Besiddelser i Vestindien, som afgaae med Handelsskibe fra Danmark, erlægges den

dobbelte Porto; over England 55 Sk. pr. 3 Kvt., over Frankrig 36 Sk. pr. 2 Kvt.

For Brevforsendelser til og fra Færøerne gjælder den alm. Taxt, til og fra Island betales det Dobbelte. Breve til Grønland afleveres til den grønlandske Handel i Kjøbenhavn.

Brevtaxten til de fremmede europæiske Lande er:

Til Slesvig, Holsteen, Hamborg og Lübeck indtil 3 Kvint 6 Sk., over 3 indtil 50 Kvint 12 Sk.

Mellem Grændsestæderne Kolding, Skodborghuus, Ribe paa den ene og Bredebro, Christiansfeld, Gram, Haderslev, Løgumkloster, Skjærbæk, Sommersted, Toftlund og Vojens paa den anden Side indtil 3 Kvint 4 Sk., over 3 indtil 50 Kvint 8 Sk.

til Belgien	13 Sk.	for hver	3	Kvint,
til England	14 Sk.	—	3	»
til Finland over Sverig	18 Sk.	—	3	»
til Frankrig (og Algier)	16 Sk.	—	2	»
til franske Postanstalter ved Middelhavet (Levanten)	28 Sk.	—	2	»
til Grækenland over Triest	21 Sk.	—	3	»
— over Marseille	28 Sk.	—	2	»
til Holland	10 Sk.	—	3	»
til Helgoland	15 Sk.	—	3	»
til Italien og Kirkestaten over Østerrig	15 Sk.	—	3	»
— — over Frankrig	28 Sk.	—	2	»
til Luxembourg 16 Sk. over 3 til 50 Kvint.	8 Sk.	indtil	3	»
til Malta over Marseille	28 Sk.	for hver	2	»
til Norge	8 Sk.	—	3	»
til Portugal over England	34 Sk.	—	3	»
pr. preussisk Post	25 Sk.	—	2	»
over Frankrig	28 Sk.	—	2	»
til Rumænien	13 Sk.	—	3	»
til Rusland, med Polen, Finland og de asiatiske Provindser	17 Sk.	—	3	»
til Schweiz 26 Sk over 3 indtil 50 Kvint.	13 Sk.	indtil	3	»
til Spanien og Gibraltar	25 Sk.	for hver	2	»
til Sverig	6 Sk.	—	3	»
til Tydskland og Østerrig 16 Sk. over 3 indtil 50 Kvint.	8 Sk.	indtil	3	»
til Tyrkiet i Almindelighed over Østerrig	17 Sk.	for hver	3	»
til Serbien (Belgrad etc.)	11 Sk.	—	3	»

Brevtaxten til de nordamerikanske Fristater er: over England 23 Sk., over Preussen 21 Sk., over Hamborg eller Bremen 17 Sk. pr. 3 Kvt.

(En udførlig Taxt for Breve til udenlandske Steder findes i Fabers »Post- og Reisehaandbog«.)

Korsbaandsforsendelser og Vareprøver.

Under Korsbaand eller Enkeltbaand, som ere saaledes indrettede, at Indholdet med Lethed kan undersøges, kan efter nedenstaaende Taxt forsendes: Alle trykte, lithograferede, metallograf., fotograf. eller andre ved mekaniske Midler tilveiebragte Sager, indtil 50 Kvints Vægt, som efter Format etc. egne sig til Befordring sammen med Breve, naar de ikke indeholde andet Skrevet end Adressen, Afsenderens Navn (Stilling, Firma), Afsendelsesstedet (med Bopæl) og Datum. Trykte Priiskuranter, om end Priserne ere tilføiede med Skrift, Korrekturark med skrevne Rettelser og Tilføielser og tilhørende Manuskript. Forretningsreisendes Anmeldelse (Navn og Ankomsttid skrevet).

Saadanne Sager kunne ogsaa være blot sammenlagte, uforseglede. De ved Kopieermaskine eller Gjennemskrivning tilveiebragte Sager henhøre ikke under denne Taxt.

Ere de ikke forud frigjorte, ere de fuldstændig lukkede, indeholde de andet Skrevet end tilladt, ere de fra Forskjellige eller adresserede til Forskjellige, da betales de som Breve.

Vareprøver og Mønstre (ikke haandtegnede) uden selvstændig Handelsværdi forsendes efter samme Taxt, naar de ere lagte i Baand i tilbundne, men ikke forseglede Poser, eller saaledes at Indholdet let kan undersøges, forsaavidt de ikke indeholde andet Skriftligt end som ovennævnt, hvortil dog maa føies Fabrik- eller Handelsmærker, derunder indbefattet Varernes nærmere Betegnelse, Nummere og Priser.

De forudbetales med Frimærke til 2 Sk. (Til Island 4 Sk.)

Anbefalede Breve.

Breve kunne til større Sikkerhed paategnes: »NB.«, »Anbefales« eller »Rekommanderes«, og der vil da kunne erholdes Postkvittering mod Gebyr af 2 Sk. kontant. Portoen maa være forudbetalt efter almindelig Taxt, med Tillæg af 8 Sk. pr. Brev, med Frimærker. Saadanne Breve udleveres kun mod Adressatens Kvittering. Ønsker Afsenderen Beviis fra Modtageren, da kan Blanket dertil sendes med 4 Sk. Frimærke. Gaaer et anbefalet Brev tabt, da erstattes 10 Rdl., uden Hensyn til, om der har været indlagt høiere Værdi, hvilket forøvrigt kan skee uden Angivelse. (Saadanne Breve kunne ikke nedlægges i Brevkasserne.)

Expres-Breve.

Breve, som ønskes afleverede ved særskilt Bud umiddelbart efter Ankomsten til et Postkontor eller en Postexpdt., kunne indleveres under Paategning »med Expres« (ikke nedlægges i Kasserne). Udbringelses-Gebyret forudbetales kontant eller ved Frimærker, saaledes:

for Breve i selve Omdelingsdistriktet ..... 8 Sk.
— indtil $\frac{1}{4}$ Miils Afstand derfra 16 Sk.
— over $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ — — — 32 Sk.
— — $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ — — — 48 Sk.
— — $\frac{3}{4}$ — 1 — — — 64 Sk.

og fremdeles 12 Sk. for hver $\frac{1}{4}$ Miil, hvormed Veilængden overstiger 1 Miil.

Naar Udbæringen finder Sted om Natten, mellem 10 Aften og 6 Morgen, da erlægges $\frac{1}{2}$ Gang mere.

Poste-restante Breve.

Naar Reisende ønske selv at afhente deres Breve paa et Posthuus, da kan der af Afsenderen paategnes disse »Poste-restante«.

Eftersendelse af Breve.

Breve og andre Brevforsendelser, der som uindløste af Adressaten forlanges tilbagesendte til Afsenderen, eller som forlanges eftersendte en bortreist Adressat, ere kun undergivne den Franko eller Porto, hvori de oprindelig ere afgaaede, forsaavidt de ere forblevne i Postvæsenets Værge. Have de derimod været modtagne af rette Vedkommende, og ikke strax ere tilbageleverede, men senere paany blive indleverede, da behandles de som nye Forsendelser.

Uindløste Breve,

hvis Adressater have nægtet Modtagelse eller ikke været at finde, indsendes til Brevaabnings-Kontoret i Kjøbenhavn. Afsenderens Navn og Bopæl eftersees, hvorefter Brevet saavidt muligt tilstilles denne.

Postanviisninger.

Paa alle Posthuse i Kongeriget kan der indleveres Beløb indtil 50 Rdl., som efter Postanviisning udbetales Adressaten. Anviisninger til Kjøbenhavn med Broerne modtages indtil Beløb af 100 Rd. Postanviisninger befordres ikke mellem Brevsamlingssteder og nærmeste Postkontorer.

Postanviisninger forsendes ikke med Breve, men udstedes paa Blanketter med Kupons, som erholdes paa alle Posthuse uden Betaling. Disse maae udfyldes af Afsenderen. Kun Blanketten tilbringes Adressaten, som maa afhente Beløbet paa Posthuset inden 8 Dage efter Ankomsten.

Portoen beregnes, hvad enten de ere frigjorte ved Frimærker eller ufrigjorte, for hver 15 Rdl. eller derunder 4 Sk., dog ikke over 16 Sk.

I Kjøbenhavn kan pr. Fodpost forsendes Postanviisning til derboende Adressater indtil Beløb 100 Rd. efter samme Taxt.

De kunne befordres pr. Telegraf, naar Beløbet indleveres og Portoen forudbetales paa Postkontoret, som udfærdiger en Blanket. Denne afleveres af Afsenderen paa Telegrafstationen, hvor alm. Telegramtaxt betales.

Postopkrævning.

Indtil Beløb 50 Rdl. kan modtages Ordre paa Indkassering af Penge saavel paa et løst Brev som paa en Pakkepostforsendelse. Brevet eller Adressebrevet gives der da Paategning »Postopkrævning N. N. Rdl. Sk.«; Beløbet bliver affordret Adressaten, og forsaavidt det af denne erlægges, udbetales det derefter Afsenderen. Portoen af Postopkrævning paa løse Breve (som ogsaa forsendes pr. Pakkepost) maa forudbetales; Postopkrævninger paa Pakkepostsager maae afgaae forudbetalte eller ubetalte ligesom Forsendelsen, hvortil de høre.

Foruden sædvanlig Porto af Brevet eller Pakkepostforsendelsen beregnes for Postopkrævning:

for hver 15 Rdl. eller derunder 6 Sk., dog ikke over 24 Sk. Postopkrævning kan ikke skee mellem Brevsamlingssteder og nærmeste Postkontorer.

Undlader Adressaten at betale, da tilbagesendes Brevet eller den tilhørende Forsendelse uaabnet i Almindelighed inden 8 Dage; Poste-restante eller til Udenbyesboende inden 14 Dage. Naar Afsenderen ved Paategning har sat en anden Indløsningsfrist, da tages Hensyn dertil.

I Kjøbenhavn kan der tages Postforskud paa derboende Adressater pr. Fodpost efter samme Taxt.

Andre Pakkepostsager.

Pengebreve maae forsendes i Spidskuvert af befalet Form, med 5 Afsender-Segl, naar de gaae utalte. Er Forsendelsen for stor til at kuverteres, da maae de emballeres i Pakpapir, Voxdug eller Lærred, ligeledes efter en foreskreven Form.

Mønt kan kun i Beløb af indtil 4 Rdl. i Sølvdalere og $95\frac{1}{2}$ Sk. i Skillemønt forsendes i Kuvert; større Beløb maae forsendes i dobbelte Poser eller i Poser nedlagte i Fustager.

Forsendelser af gangbar Mønt, Pengerepræsentativer, Obligationer paa Ihændehaver eller lignende Papirer kunne blive eftertalte paa Postkontoret (Mønt dog kun til 1000 Rd.), som da stempler Kuvertet »Talt« og forsyner det med 2 Postsegl. (Tællepenge see nedenfor under Taxter). For at kunne gjøre Erstatningskrav gjældende maa Modtageren aabne saadanne Forsendelser i Postvæsenets Nærværelse ved Overleveringen.

Med Pakkepost kan forsendes, foruden Penge og Repræsentativer, ethvert Kolli, der ikke overstiger en Vægt af 100 Pund, og som ikke er over 3 Fod i Høide, Længde eller Brede, og som er saaledes emballeret, at det kan føres paa aaben Vogn. Landpostbude befordre kun Pakker til 2 Punds Vægt.

Det er ikke nødvendigt at angive den fulde Værdi af Pengebreve eller andre Værdisager, medmindre Beløbene forlanges eftertalte. I Tilfælde af Forkommelse, Forvanskning eller Beskadigelse erstatter Postvæsenet dog kun den angivne Værdi; ellers 48 Sk. pr. Pund af hele Bruttovægten.

Enhver Forsendelse maa være godt og forsvarlig indpakket i et efter Indhold, Vægt og Omfang, under Hensyn til Aarstid og Veilængde, afpasset Materiale. Større Stykker maae være fast omsnørede og, hvis de ere meget vægtige, forsynede med Haandtag. Større Vildt (som ikke fugter), Træ- og Jernvarer kunne forsendes uindpakkede, men maae være forsvarlig sammenbundne, hvis der er flere Stykker.

Udelukkede fra Befordring ere: alle brandfarlige, exploderende, ætsende og lignende Sager, som ogsaa ildelugtende Gjenstande.

Varer, der ere let udsatte for Fordærvelse eller Beskadigelse, eller slet indpakkede, modtages ikkun paa Afsenderens Risiko.

Mærket med Stations-Angivelse maa være forsvarlig malet eller skrevet paa Indpakningen eller paa fastbundne Papstykker, Træplader etc.

Adressebrev skal ledsage enhver Pakkeforsendelse. Det gaaer frit med, maa ikke indeholde Værdisager og ikke veie over 3 Kvint; dog medregnes en til en laaset Forsendelse hørende Nøgle ikke.

Pakkeposttaxter.

1. For Pengebreve:
   8 Sk. for hvert Pengebrev og desuden en Assurancepræmie af 4 Sk. for hvert 100 Rdl. eller derunder af den angivne Værdi.
   Forlanges de ved Indleveringen eftertalte, da endvidere:
   for Beløb indtil 200 Rdl..... 4 Sk.
   og for hver 200 Rd. eller derunder, over de første 200 Rd. ..... 1 -
2. For Pakkesager:
   6 Sk. for hver Pakke med Tillæg af 2 Sk. for hvert Pd. eller derunder af dens Vægt.
   Er Værdi angiven, da betales endvidere samme Assurancepræmie som for Pengebreve.
   Indeholde Pakkerne Mønt, Pengerepræsentativer eller Værdipapirer paa Ihændeh., som forlanges eftertalte, da betales derfor, som for Pengebreve.
   For Eftersendelse betales 1 Sk. pr. 100 Rdl.; $\frac{1}{2}$ Sk. pr. Pund, mindst 4 Sk.

I Kjøbenhavn forsendes pr. Fodpost Pengebreve og Vægtsager indtil 20 Punds Vægt, i Provindserne indtil 5 Pund. Taxt: 4 Sk. pr. Stk. og desuden 2 Sk. pr. Pund. Assur.-Pr. 2 Sk. pr. 100 Rd.

Betaling for særlige Ydelser.

Naar Postbeviis forlanges ved Indleveringen, da betales, for Udfyldning af eller Tillæg tillige af anordnet Blanket, for hvert saadant Beviis 2 Sk. Flere samtidig indleverede Pakker uden Værdiangivelse eller Postopkrævningsbreve til samme Modtager kunne forlanges optagne i eet Beviis.

For andre særegne Ydelser, saasom enten Mærkning, Kuvertering, Adressering og Tillæg af Lak, erlægges 3 Sk.

Det danske Møntvæsen.

Ved Oprettelsen af Rigsbanken i 1813 indførtes i Danmark Speciesmøntfoden, der allerede i Aaret 1788 var indført i de nu afstaaede Hertugdømmer, og denne Møntfod, om end i Navn forandret til Rigsmøntfod, bestaaer endnu. Specien eller Dobbeltrigsdaleren deles i 2 Rigsdalere ($18\frac{1}{2}$ Rdl. paa en Mark fiint Sølv kølnsk Vægt), Rigsdaleren i 6 Mark og Marken i 16 Skilling. Der udmøntes i Danmark af Staten Dobbeltrigsdalere, Rigsdalere og halve Rigsdalere (48-Skillingsstykker eller Tremarker), 16-Skillingsstykker eller Marker og 4-Skillinger, hvilke alle ere af Sølv, desudeu Enesteskillinger og Halvskillinger af Bronce. Guldmønter findes næsten ikke i Cirkulation; der udmøntes enkelte og dobbelte Christiansdorer eller Frederiksdorer (en enkelt Christiansdor = omtrent 7 Rdl. $28\frac{1}{2}$ Sk.). — De danske Papirpenge, der have samme Værdi som Sølvpenge, udstedes alene af Nationalbanken og bestaae af Banksedler paa 5, 10, 20, 50 og 100 Rigsdaler.

De danske Penges Forhold til de vigtigste udenlandske Møntsorter vil fremgaae af følgende Sammenstilling:

1 Rdl. dansk er omtrent lig:

2 Rdl. » Øre svensk.	1 Gl. 33 Cts. hollandsk.
» Spec. 60 Sk. norsk.	2 Fr. 83 Cts. fransk.
30 Schill. hamb. Crt.	» Lstr. 2 Shill. $2\frac{2}{3}$ P. engelsk.
$1\frac{1}{2}$ Mk. hamb. Bco.	» Doll. 54 Cts. amerikansk.
» Thr. 22 Sgr 8 Pf. nordt. Währ.	$10\frac{2}{3}$ Realer spansk.
1 Gl. 19 Kr. 3 Pf. sydt. Währ.	» Rub. 70 Kopek russisk.
1 Gl. 14 NKr. østerr. Währ.	3 Drakm. 20 Lepta græsk.

Maal og Vægt.

Eenheden for Længdemaalet i Danmark er 1 Fod (à 12 Tommer) = 1 Berlinerfod; en Alen holder 2 Fod og inddeles i 4 Kvarteer; en Favn er tre Alen. Den danske Landmiil er 12,000 Alen, Sømilen 11,820 Alen. En Tønde Land er 14,000 Kvadratalen.

Eenheden i Maalet for flydende Varer er Potten ($\frac{1}{32}$ af en Kubikfod), som deles i 4 Pægle; paa en Kande gaae to Potter.

Eenheden i Handelsvægten er Pundet (= $\frac{1}{2}$ Kilogram), der deles i 100 Kvint à 10 Ort; 1 Centner er 100 Pd.

Danmarks Naturforhold.

(Af E. Løffler, Dr. phil.)

Kongeriget Danmark, der, naar man fraregner dets Kolonier og Bilande, har en Størrelse af c. 700 geogr. □ Mile, bestaaer deels af Nørrejylland, som udgjør den nordlige Deel af den cimbriske Halvø, og deels af et Antal større og mindre Øer, som med Undtagelse af Bornholm ere beliggende mellem Halvøen og det sydlige Sverig. Lade vi foreløbig Bornholm ude af Betragtning, henhører hele det øvrige Danmark til den store mellemeuropæiske Slette, med hvilken det navnlig stemmer overeens ved sin ringe Høide og Jordbundens Sammensætning af løse, yngre Lag; men det danner tillige et særeget fremskudt Parti af denne, der adskiller Vesterhavet fra Østersøen, og det er kun gjennem Sundet og Belterne, at Naturen har aabnet Søfarten en Vei mellem begge. Vesterhavet har endnu Meget af Oceanets Karakteer, ikke paa Grund af sin Dybde, men paa Grund af sin mægtige Bølgedannelse og betydelige Saltholdighed; Østersøen derimod ligner snarere en langstrakt Indsø, og den stærke Tilstrømning af Flodvand fra de omgivende Lande formindsker ikke blot dens Saltmængde, men giver sig ogsaa tilkjende i Vandenes mere eller mindre grønladne Farve. De danske Kyster ere meget rige paa Indskjæringer, især naar man erindrer, at Danmark er en Slette, der kun frembyder ringe Afvexling i sine Jordbundsforhold, og den store Mængde af Bugter og Fjorde, som ofte strække sig dybt ind i Landet, er ikke alene af stor Betydning for Skibsfartens Udvikling, men bidrager ogsaa paa mange Steder til at give Landskabet et ganske særeget nationalt Præg. Skjøndt Overfladens Former i det Hele kun frembyde ringe Afvexling, er det danske Landskab dog langtfra at være eensformigt og viser næsten overalt paa Øerne og Halvøens Østkyst en tiltalende Blanding af Skov, Eng og Agerland, der hyppig grupperer sig om smilende Indsøer eller Fjordenes blaae, ofte vidtforgrenede Arme. Kun i den vestlige Deel af Halvøen forsvinder Skoven og de bølgende Kornmarker for at give Plads til udstrakte Lyngheder og hvidgraae Klitter; men trods disse Egnes øde og eensformige Karakteer ere de dog ikke blottede for en særegen melankolsk Skjønhed og indflette under alle Omstændigheder saa interessante Landskabsbilleder i den danske Natur, at de alene paa Grund af Modsætningen til de øvrige Dele af Landet gjøre Krav paa den største Opmærksomhed.

Idet vi efter disse foreløbige Betragtninger gaae over til en nærmere Undersøgelse af Danmarks Naturforhold, ville vi begynde med dets **Kyster**, hvis talrige Indskjæringer ikke alene have høist forskjellige Former, men ogsaa skylde meget forskjellige Virkninger deres Tilblivelse. Et opmærksomt Blik paa Kortet vil snart overtyde om, at f. Ex. Kjøgebugt, Liimfjorden, Veilefjord og Ringkjøbingfjord udmærke sig ved et aldeles forskjelligt Fysionomi, og det vil tillige lære Betragteren, at de hver for sig kunne ansees som Repræsentanter for en mere eller mindre talrig Gruppe af lignende Dannelser, hvis Udseende og Oprindelse derfor nærmere maa undersøges. Kjøge Bugt, hvis Form nøie gjentager sig i den sydligere liggende Præstø Bugt, er viid, aaben og afrundet, og Grunden til Udhulingen af dem begge ligger deri, at de forskjellige Lag, der danne Østkysten af Sjælland og Møen, besidde en ganske forskjellig Evne til at modstaae Østersøens Angreb. Under Kjøbenhavn og paa Saltholm saavelsom i Stevns og Møens Klint optræde Kridtformationens faste Lag, medens det mellemliggende Terrain kun har bestaaet af Leer og Sand, og da disse sidste paa Grund af deres bløde og løse Beskaffenhed meget lettere bortvaskes end Kridtet, maatte Bugterne netop skjære sig ind, hvor Modstanden var mindst, og Kridtet komme til at danne Kystens fremspringende Partier. Heelt anderledes er Forholdet med Liimfjorden og Issefjorden De ere begge lange og stærkt forgrenede, og deres Omgivelser frembyde en eiendommelig Vexel af høie, afrundede Bakkepartier og flade, lavtliggende Dale, der kun hæve sig lidet, undertiden næsten umærkelig over Vandspeilet. De ere ikke dannede ved Udvaskning, men ved Hævning af tidligere Arkipeler. Idet Landet steg, blev de mindre dybe Sunde løftede op over Havspeilet og forvandlede til Dale, Øerne voxede sammen ved Hævningen af de gamle Havbunde og forenede sig stedviis med de nærliggende, større Landmasser, og medens Øerne saaledes blev forvandlede til Bakker og de fladere Havarme imellem dem til Dale og Sletter, vedblev de dybere endnu at dækkes af Bølgerne og danne de nuværende, underlig forgrenede Fjorde. — De talrige Indskjæringer paa Halvøens Østkyst Syd for Liimfjorden ere i det Hele smalle og langstrakte samt uden Forgreninger og maae vel nærmest opfattes som Tverdale til den jydske Landryg; Ringkjøbing- og Nissum Fjord, der gjentages af de saakaldte »Haffe« paa Østersøens sydl. Bred, ere navnlig mærkelige ved de lange Klitvolde, som adskille deres rolige Vande fra Vesterhavet.

Lader det sig saaledes ikke nægte, at de danske Kyster med deres talrige og forskjelligartede Indskjæringer frembyde en ikke ringe Interesse, vil denne neppe tabe sig ved et nærmere Bekjendtskab med de danske **Jordbundsforhold** i Almindelighed. Rigtignok mangle de danske Bakker og Sletter den skandinaviske Halvøes Granit og ældgamle Skifere, ialfald som

faststaaende Fjeld, og heller ikke besidder den danske Jordbund de rige Malmleier, der ere saa udbredte i Sverig og Norge, men er end Danmark gjennemgaaende at opfatte som et Lavland, er det dog ikke blottet for mindre Bjergpartier, og er det end for største Delen bygget af forrige Jordperiodes Leer og Sand, optræder dog tillige en ældre Dannelse, nemlig Kridtet, paa mange Punkter indenfor dets Omraade. Kridtformationen, som i Danmark kun er repræsenteret af sine yngste Afdelinger, nemlig Skrivekridtet og det saakaldte »nyere Kridt« (Faxekalk, Liimsteen, Saltholmskalk, Blegekridt), synes endog at danne Underlaget for en stor Deel af Landet, men da den fordetmeste er dækket af løse, yngre Lag, er det i Reglen kun dens høiere Partier, der i Form af Bakkeøer eller smaa Høilande træde frem i Overfladen. Skrivekridtet optræder navnlig i Møens- og Stevnsklint, medens det nyere Kridt, som paa Grund af sin smukke Udvikling i Danmark af franske Naturkyndige er blevet kaldt »terrain danien«, er blottet i den øvre Deel af Stevnsklint, i Faxe Bakke (gammelt Koralrev), paa Saltholm, ved Greenaa og Katholm, samt paa mange Punkter i Omegnen af Liimfjorden, f. Ex. Bolbjerg. Det smukkeste danske Kridtparti er ubestridelig Møens Klint, som i Dronningestolen naaer en Høide af c. 400 Fod.

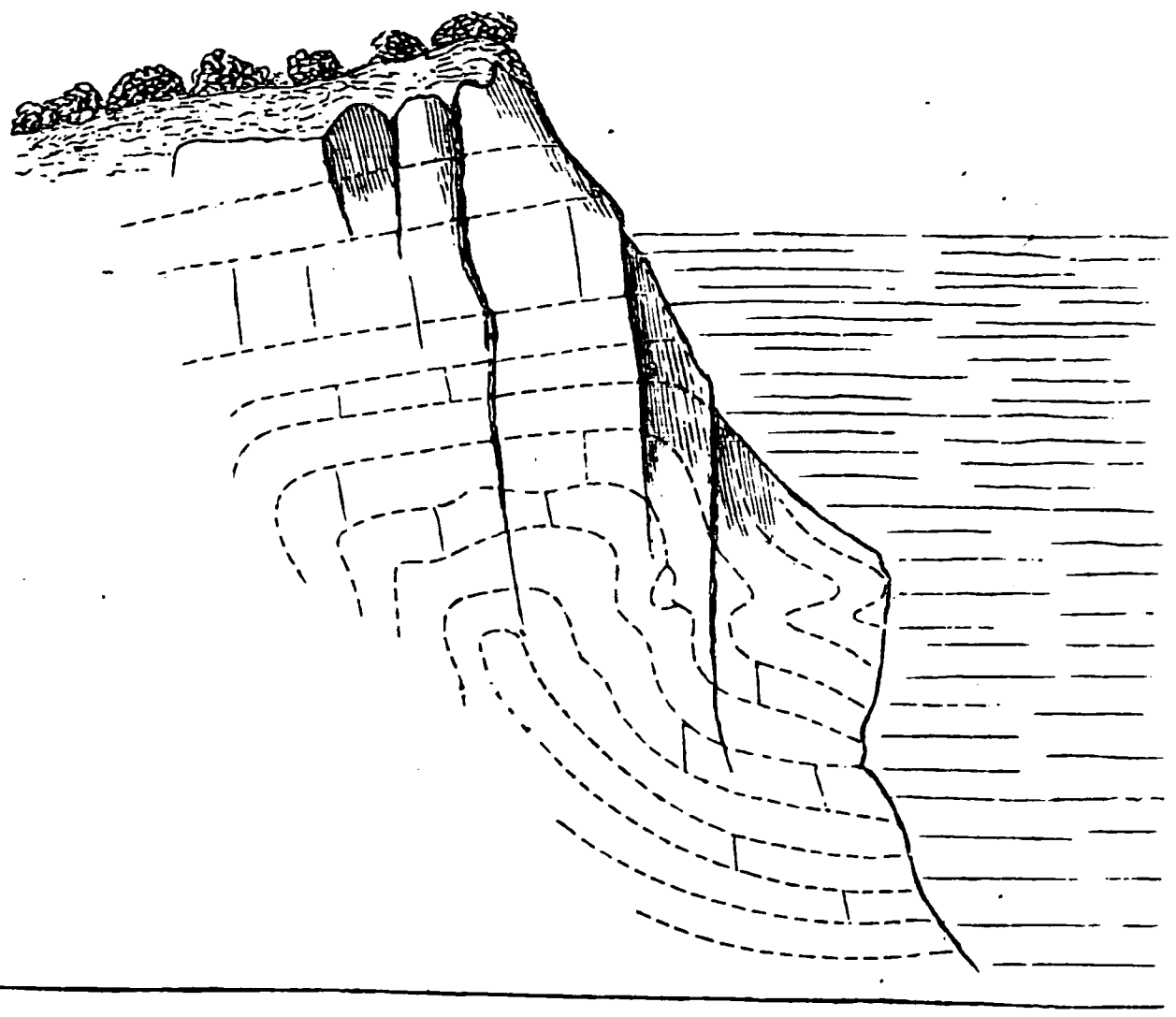

Parti af Møens Klint.

Den lange, hvide Skrænt, der hæver sig stolt over Havet, er gjennemskaaren af talrige Tverdale, de saakaldte »Fald«, som fra Kysten føre op i Høilandet, og herved deles Klinten i en Mængde fremspringende Pynter, hvis maleriske Former i Forbindelse med den prægtige Bøgeskov, som fraoven strækker

sig ned gjennem Faldene, meddele den en saa yndig og tillige majestætisk Skjønhed, at den i sin Art maaskee forgjæves vil søge sin Lige i Europa. Møens Klint bestaaer udelukkende af Skrivekridt, hvis Lag ere adskilte ved mellemliggende Afleiringer af sorte Flintknolde, og Lagenes uregelmæssige Stilling, Brud og Bøininger føre et interessant Beviis for Voldsomheden af de Kræfter, der i en fjern Fortid have løftet dem i Veiret til deres nuværende Høide. I maleriske Former staaer Stevns Klint meget tilbage for Møens og stiger paa det Høieste kun til 120 Fod; den mangler ogsaa Bøgeskoven og de smukke Tverdale, og den jevnt bølgende Lagstilling, guulagtige Farve og udhængende Overdeel gjøre i Længden et noget eensformigt Indtryk; men i Henseende til sin Sammensætning er den langt rigere og frembyder derfor fra dette Synspunkt en langt større Interesse. Ved Foden optræder Skrivekridt, overleiret af et tyndt, sortegraat Leerlag (Fiskeleer), der paa nogen Afstand gjør Indtryk af en smal, malet Stribe; over dette ligger Faxe-Laget, som bestaaer af guulgraa, revnet Faxekalk, og paa dette følge atter mægtige Lag af en guulagtig, sandsteenformet Kalk med kridtagtigt Bindemiddel, som benævnes Liimsteen. Begge de sidstnævnte Dannelser ere karakteristiske Led

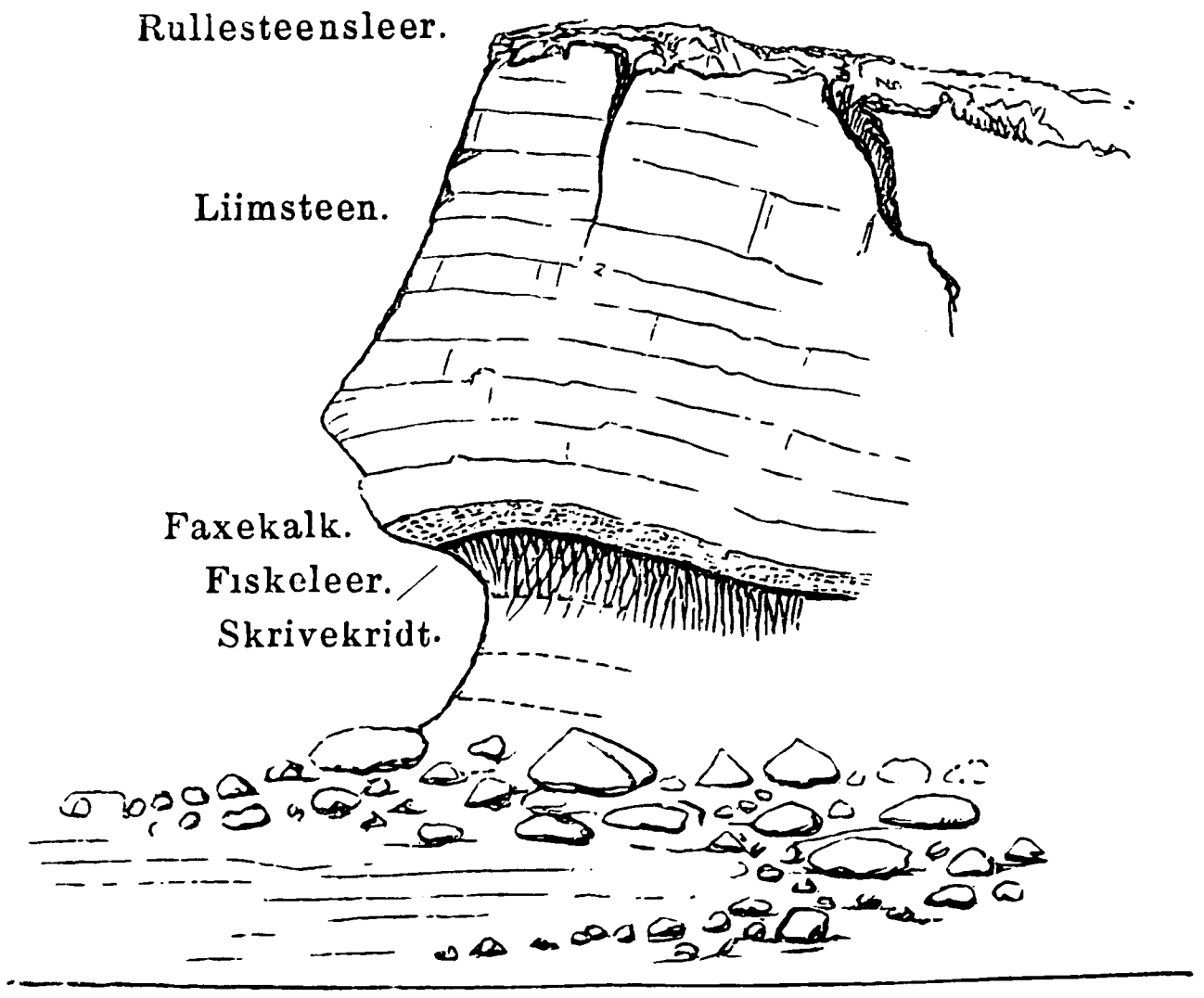

Parti af Stevns Klint.

af det nyere Kridt, i hvis Liimsteen Flinten ikke danner mindre Knolde, men tykke, sammenhængende, graabrune Lag, og da disse give den øvre Deel af Klinten en større Fasthed end det forneden blottede Skrivekridt, som desuden stadig er udsat for Havets Angreb, saa udhules Klinten idelig nedenfra og lider derfor jevnlig ved Nedstyrtning af de høiere, overhængende

Partier. Det er dette Forhold, som har givet Anledning til det bekjendte Sagn om Høierup Kirke, der ifølge en gammel Folketro hver Julenat skal flytte sig et Hanefjed længere ind i Landet, et Sagn, der forsaavidt har Interesse, som det ret træffende fremhæver den Langsomhed, hvormed Klintens tilbageskridende Bevægelse foregaaer. Ogsaa det store nordsjællandske Grønsandslag, hvis rige Kilder væsenlig bidrage til Kjøbenhavns Vandforsyning, maa efter sine Leiringsforhold henføres til det nyere Kridt.

Uden at ville dvæle nærmere ved den saakaldte Bruunkulsformation (Glimmerleer, Sand og Sandsteen, Moleer, Bruunkul og Rav), der vistnok optræder paa mange Punkter navnlig i den vestlige Deel af Halvøen, men i det Hele kun har en ringe Betydning for Overfladens Bygning, ville vi henvende Opmærksomheden paa de store Rullesteensdannelser, som baade ved deres vide Udbredelse og frugtbare Natur spille den vigtigste Rolle i Danmarks Jordbundsforhold. Rullesteensformationen, der tilhører den sidst forløbne, saakaldte eftertertiaire eller glaciale Jordperiode, er udbredt over alle Øerne samt over hele den østlige og midterste Deel af Halvøen, og den har tillige en vidt udbredt Forekomst udenfor Danmark, idet den navnlig dækker den store mellemeuropæiske Slette lige fra Østersøen og Vesterhavet til den nordl. Fod af Germaniens Bjerge. Den bestaaer deels af Leer og Mergel, deels af Sand, og indeholder talrige større og mindre Blokke af den skandinaviske Halvøes gamle Dannelser (Granit, Porfyr, Trap, Hornblendeskifer etc.), blandede med Brudstykker af Kridt, Kalk og Flint, og disse Blokke vise sig ved nærmere Eftersyn deels at være skarptkantede, deels smukt afrundede eller ligesom slebne. I det saakaldte Rullesteensleer, som er fremherskende paa Øerne og Halvøens Østkyst, ere Blokkene ofte meget store og tilstede i rigelig Mængde; det viser kun yderst sjeldent Spor til Lagdeling og udbreder sig i jevnt bølgeformede eller aldeles flade Sletter, som udgjøre Danmarks rigeste og frugtbareste Egne. I Rullesteenssandet ere Blokkene baade sjeldnere og mindre, og det viser derhos altid en mere eller mindre tydelig Lagdeling: det optræder navnlig i det nordlige Sjælland og sydlige Fyen, ligesom det ogsaa sammensætter den jydske Landryg, og stiger i Himmelbjerget, Danmarks høieste Punkt, til 550 Fod. Hvor Sandet er herskende, er Overfladen fordetmeste bakket og ujevn, og skjøndt Skoven trives godt, er dog Jordbundens Beskaffenhed ringere og mindre egnet til Dyrkning. — Efter nyere Undersøgelser staaer Rullesteensformationens Dannelse i Forbindelse med forrige Jordperiodes uhyre Gletschere. Den skandinaviske Halvø laae under Slutningen af Glacialtiden omtrent 600 Fod lavere end nu, og Resten var dækket, liig Grønland nutildags, af en mægtig Indlandsiis, som ved at skyde sig ned gjennem Dalene afskurede deres Sider og Bund. Det ituslidte Materiale fra Leerskiferne og Kalken af-

leiredes af Havet over Bunden af den gamle Østersø, der strakte sig lige til Nordsiden af Tydsklands Bjerge, og steenbedækkede Iisfjelde, som drev mod Syd, aflæssede deres Dragter paa Danmarks og Nordtydsklands endnu neddykkede Sletter. Ved at løbe mod Grunden knuste de ofte dennes Kridt og Flint, hvis Brudstykker saaledes afleiredes samtidig med Fjeldblokkene fra den skandinaviske Halvø, og da endelig Landet hævede sig, da Danmark og Nordtyskland dukkede op af Havet, og Østersøen indskrænkedes til sit nuværende Omraade, havde den gamle listransport strakt sig saavidt mod Syd, at endog Gustav Adolphs Mindesteen ved Lützen var en svensk Vandreblok.

Den store Rullesteensformation, hvis Beskaffenhed og Oprindelse vi ovenfor have skildret, er den yngste af de afsluttede Dannelser. Foruden disse frembyder den danske Jordbund imidlertid adskillige andre, hvis Tilbliven tilhører den nuværende Jordperiode og fortsættes den Dag idag, og det vil saaledes blive nødvendigt at betragte Ahlen, Klitterne og Marsken, der hver for sig spille en væsenlig Rolle paa den vestlige Deel af Halvøen. . Ved Ahl, ɔ: Sandahl forstaaes en rødbruun, jernholdig Sandsteen, hvis Bindemiddel er humussuurt Jerntveilte. Den ligger ikke umiddelbart i Overfladen, men dækkes af et tyndere eller tykkere Lag (4—12 T.) af hvidt Sand, og ligesom dens Mægtighed (4 T.—3 F.) er ogsaa Haardheden vexlende, men dog i Reglen ikke større, end at den kan brydes itu med Hænderne. Ahlen har ingen sammenhængende Udbredelse, og ved Siden af Strækninger, hvor den synes at forekomme overalt, finder man andre, hvor den aldeles mangler. Som bekjendt er Ahlterrainet meget ufrugtbart, og navnlig er det blottet for Træer, hvis Rødder nemlig ikke ere i Stand til at gjennembryde Sandsteenslaget; men naar man tidligere har antaget, at det var Ahlens Forekomst, der bevirkede, at store Strækninger af Halvøens vestlige Egne dækkes af en mager Hedevegetation, da er denne Anskuelse kun deelviis rigtig; thi medens det paa den ene Side ikke kan nægtes, at Ahlens Forekomst er skadelig for Trævæxten, maa det paa den anden Side ansees for utvivlsomt, at den selv stadig frembringes under Indflydelse af Hedernes Lyngdække, forsaavidt dette hviler paa jernholdigt Sand. Idet nemlig Regnvandet siver ned gjennem Lyngen, optager det Humussyre, hvorved det bliver istand til at opløse Jernet i det underliggende Sand, men efterhaanden som det optager mere af denne Bestanddeel og saaledes affarver det øverste Sandlag, udskilles et uopløseligt Jernsalt, som i en større eller mindre Dybde sammenkitter Sandet og danner den skjøre, rødbrune Ahl. I Forbindelse med den her givne Fremstilling af Ahlens Tilblivelse staaer tillige den Kjendsgjerning, at dens Underside ikke er flad, men forlænger sig nedefter i forskjellig formede Tapper og Spidser liig dem, der i Almindelighed frembringes ved

Vandets Indsivning gjennem Leer- og Sandlag, og at den ikke, som man tidligere troede, er en afsluttet Dannelse, skjønnes ogsaa ret tydelig deraf, at den hyppig forekommer paa Hedens Kæmpehøie og altsaa maa have udviklet sig efter disses Opførelse. Det fortjener endnu at bemærkes, at ligesom Forestillingerne om Ahlens Alder og Forhold til Hedevegetationen i den senere Tid ere undergaaede væsenlige Forandringer, saaledes har man ogsaa lært at opfatte Hedens Terrainforhold paa en noget anden Maade end tidligere, og det har da navnlig viist sig, at den Deel af Halvøen, som ligger Vest for Landryggen (»Hedesletterne«), deels bestaaer af store, fladthvælvede Bakkeøer, hvis gunstigere Jordbundsforhold indbyde til Opdyrkning og Udplantning af Skov, og deels af fuldstændig jevne, ahl- og moserige Sandsletter, der liig lyngbevoxede Fjorde med Bredninger og Snevringer slynge sig hen mellem Bakkerne og næsten umærkelig tabe i Høide mod Vesterhavets Strand.

Ligesom Ahlen høre ogsaa Klitterne og Marsken til de stadig foregaaende Dannelser. Naar Stranden ligger tør under Ebben, fyger Sandet for Vestenvinden ind imod Land, afleirer sig, hvor selv kun en Græstue frembyder noget Læ, og opfører saaledes efterhaanden de indtil 80 Fod høie Klitter, hvis lange, parallelt løbende Sandvolde paa faa Afbrydelser nær følge Halvøens Vestkyst ligefra Skagen til Blaavandshuk. Klitterne ligne et af Stormen oprørt Hav, hvis Bølger pludselig vare stivnede under deres vildeste Rasen, men Roligheden er kun tilsyneladende, og hvor man ikke sørger for at dæmpe Sandflugten ved Beplantning, skrider den stadig frem imod Øst, dog saaledes, at Klitryggenes Høide aftager, efterhaanden som Afstanden fra Havet bliver større. Paa den jydske Vestkyst danner Klitbeltet Grændsen mellem Hav og Land, medens det længere sydpaa har en ofte afbrudt Udbredelse langs Ydersiden af den slesvigske Ørække, og det er navnlig i det lave og rolige Vand mellem denne og Fastlandets Kyst, at Marskdannelsen foregaaer, skjøndt den ogsaa viser sig pletviis længere nordpaa, f. Ex i Ringkjøbing Fjord, hvis sydlige Deel nu er omdannet til grønne Enge (»Tipperne« eller »Tæpperne«). Naar Havet 2 Gange i Døgnet er roligt mellem Ebbe og Flod, afsætter det ligesaa ofte et papiirtyndt Lag af Leer (»Slik« ell. »Klæg«), hvorved Havbunden langsomt, men stadig forhøies. Ude paa »Vaderne« befordres Tilslikningen af »Salicornia herbacea« og andre Saltplanter, men er Grunden først voxet saaledes, at den ikke mere overskylles ved dagligt Høivande, eller med andre Ord, er den bleven omdannet til en græsklædt Engstrækning (»Vorland« eller »Hallig«), saa skynde Marskboerne sig at inddige den og forvandle den til en »Koug«. Marsken er overordenlig frugtbar og behøver ingen Gjødning; friske Enge afvexle med ypperligt Agerland og store velhavende Bøndergaarde, men det flade Landskab er meget eensformigt, uden Skov og uden Kilder, hvorfor der ogsaa er Mangel paa

godt Drikkevand. Paa Grund af Digernes omhyggelige Vedligeholdelse høre Oversvømmelser i senere Tider til de største Sjeldenheder, og medens Havet i de forsvundne Aarhundreder ofte har anrettet store Ødelæggelser (den berømte Vandflod, der 1634 hærjede Nordstrand, bortskyllede saaledes største Delen af Øen og dræbte ikke mindre end 6000 Mennesker og 50,000 Stykkex Kvæg!), er Landet nu stadig i Tiltagende paa Grund af Marskboernes sindrige Fremgangsmaade. Materialet, hvorat Marsken dannes, leveres af Bruunkulsformationens Glimmerleer, som efter al Sandsynlighed har en viid Udbredelse over Nordsøens Bund, og det er ved at udvaske dette, at Havet skaffer sig Midler til en Landdannelse, som under Indflydelse af den vexlende Ebbe og Flod engang i Tiden vil forene de slesvigske Øer med Kysterne af det nærliggende Fastland.

Inden vi forlade Betragtningen af de danske Jordbundsforhold, er der endnu en lille Deel af Landet, som fortjener særlig Omtale, nemlig **Bornholm**. Denne Ø, der rager op af den sydlige Deel af Østersøen Syd-Ost for Sverig, har en ganske anden Bygning end den, man ellers finder herskende i Danmark, thi medens det øvrige Land naturlig maa henføres til den store mellemeuropæiske Slette, er Bornholm, med Hensyn til sine Jordbundsforhold, en Gjentagelse af den skandivaviske Halvø. Bornholm har en paafaldende regelmæssig Form, idet den ligner en Rhomboïde, hvis lange Sider stryge fra VNV—OSO. Paa Nordost- og en Deel af Vest-Kysten er Landet høit, med steile Fjeldvægge, smalle, dybe Spaltedale og smaa Skjærdannelser; sydpaa bliver det lavere, og skjøndt Sydkysten ikke er flad, frembyder den dog ikke Nordlandets maleriske Bjergnatur. Øens større, nordlige Halvdeel er et bakket Granitplateau (Høilyngen), som stedviis er gjennembrudt af Grønsteensgange og i Rytterknægtens jevnt skraanende Kuppel stiger til en Høide af c. 500 F. Rytterknægten er omgiven og bevoxet med en smuk Skovstrækning, der benævnes »Almindingen«, og ved dens Fod er Graniten blottet paa en lang Strækning i Ekkodalens Fjeldvægge, som hæve sig steilt over Dalbundens friske Engtæppe, men forresten er Høilandet, som ogsaa Navnet udtrykker, fordetmeste Hede, i hvis afrundede Bakker Graniten næsten overalt træder frem. Paa Kysten hæver det sig flere Steder til anseelige Høider, og Helligdomsklippen i Rø saavelsom Hammeren og Ringebjerget længere mod Nord-Vest høre utvivlsomt til Danmarks prægtigste Punkter, hvis i og for sig storslaaede Natur gjør en saameget desto større Virkning, da de uden Forstrand reise sig steilt over Østersøens Speil. Henimod Sydkysten faaer Landet en anden Natur, idet det ikke alene bliver lavere, men ogsaa jevnere og mere frugtbart. Som man maatte vente, staaer denne Forandring i Landskabets Fysionomi i Forbindelse med en Forandring i Jordbundsforholdene, og Silurformationens ældgamle Sandsteens- og Skiferlag, som her afløse Graniten, maae paa Grund af deres

jevne Fald mod Syd meddele Terrainet et ganske andet Udseende end det, vi have omtalt længere nordpaa. De i Graniten hyppige Grønsteensgange ere her aldeles forsvundne, og medens betydeligere Høider paa Grund af Lagenes næsten vandrette Stilling i det Hele mangle, fortjener Rispebjerget (de »Underjordiskes« Bolig) særlig at fremhæves, baade paa Grund af sin anseelige Størrelse og Lagenes paafaldende store Heldning, der antyder en heftig lokal Hævning. Af de øvrige paa Bornholm forekommende Dannelser have Trias (Keupersandsteen og gode Leerarter) og Kridt (Grønsand) kun en ringe Udbredelse, medens derimod Juraformationens kulførende Sandstene, som i Skaane findes ved Høganæs, optræde med en temmelig betydelig Udstrækning mod Vest og Sydvest, navnlig mellem Hasle og Rønne. Øen producerer ingen Metaller, og dens Kul ere kun af middelmaadig Godhed, men derimod afgiver dens Fjeldgrund flere Steder godt Bygningsmateriale, ligesom den ogsaa leverer teknisk vigtige Leerarter. — Med Hensyn til Bornholms Naturforhold fortjener det endnu at fremhæves, at Skovene ikke som i det øvrige Danmark bestaae af Bøg, men derimod af Gran, Ask, El, Røn og endnu andre, i den øvrige Deel af Landet mindre hyppig forekommende Træarter.

Danmarks **Indsøer og Vandløb** ere ifølge Landets Natur kun af en ringe Størrelse og som Følge deraf af underordnet Betydning. Danmark bestaaer for en stor Deel af Øer, hvis Areal er for lille til, at betydeligere Vandløb kunne udvikle sig, og paa Halvøen, hvor en anden Beskaffenhed af Terrainforholdene muligviis kunde give Anledning til Dannelsen af større Floder, afgiver Landryggen et Vandskjel mellem Øst og Vest og forhindrer saaledes Tilstedeværelsen af betydeligere Vanddrag. Det største danske Aaløb, nemlig Gudenaa, der falder i Randers Fjord, har kun en Længde af 20 Mile; foruden den kunne fremhæves de til Vesterhavet gaaende Aaløb samt Odenseaa paa Fyen og Suusaaen i det sydlige Sjælland. Indsøernes Mængde er vistnok meget betydelig, men de ere fordetmeste kun af en ringe Størrelse; særlig fortjene de nordsjællandske, navnlig Esrom- og Fuursø, saavelsom Indsøerne mellem Skanderborg og Silkeborg at udhæves paa Grund af Omgivelsernes maleriske Skjønhed.

Ligesom de hydrografiske Forhold ikke frembyde nogen særlig Interesse, saaledes gjælder det Samme om **Klimaet.** I Almindelighed kan det vistnok betegnes som et Øklima, hvad man ogsaa efter Beliggenheden maatte formode, men da Afstanden fra Atlanterhavet er temmelig betydelig, og Østersøen kun er et smalt Farvand, saa er Ø-Klimaet i Danmark ikke typisk udviklet, og hosstaaende Tabel, der viser Kjøbenhavns Varmeforhold i Sammenligning med tre andre, omtrent under

samme Bredde liggende Byers, vil sikkert tilstrækkelig overtyde derom.

	Edinburgh.	Kjøbenhavn.	Kønigsberg.	Moskov.
Vinter:	+ $2\frac{1}{2}^0$ R.	÷ $\frac{1}{2}$	÷ 2	÷ $7\frac{1}{2}$
Sommer:	+ 11.	+ $13\frac{1}{2}$.	+ 13.	+ 15.

Paa Grændsen mellem Europas Vesten og Østen har Danmark Noget af begges særegne Klimatforhold, og skjøndt Veirliget i det Hele er ustadigt, ere dog i Eftervinteren og Begyndelsen af Foraaret vedholdende Kulde og klar, skarp Luft ikke sjeldne, medens paa den anden Side Sommeren oftere frembyder langvarig, tør Varme. Det maa dog bemærkes, at Temperaturforholdene i den vestlige Deel af Landet stille sig noget anderledes end i den østlige, og i Frederikshavn er saaledes Vinterens Middelvarme en halv Grad høiere end Kjøbenhavns, medens Sommervarmen er en heel Grad lavere end denne sidstnævnte Byes. — Den fremherskende Vind er Vest- og Syd-Vest, som tillige er den fugtige Regnvind; Nedslaget er ikke meget betydeligt og kan vel i Gjennemsnit beløbe sig til omtrent 20″ aarlig.

Med Hensyn til sin **Planteverden** frembyder Danmark større Forskjelligheder, end man efter Landets ringe Størrelse og lave Beliggenhed kunde være berettiget til at vente. Overalt paa Øerne og Halvøens Østside danne Skove, Enge og Agerland en tiltalende Afvexling i Landskabets Udseende, men i Jyllands vestlige Egne udbreder Heden sit melankolske, graabrune Lyngdække, og i Vesterhavets Klitbelte er det kun ganske enkelte Planteformer, som i Kamp med den evige Vestenvind fæste Rod i Sandet. Den danske Skov er næsten udelukkende Bøgeskov, og Bøgen trives saa ypperlig her som faa andre Steder paa Jorden. Skjøndt Egen ikke mangler, er den dog nu lidet talrig, men i ældre Tider har den havt en stor Udbredelse i Danmark, ligesom endnu tidligere Fyrren har været fremherskende Skovtræ. Grunden til Egens successive Forsvinden af de danske Skove maa navnlig søges i Bøgens høiere Vext og stærke Skygge, der er skadelig for Egen som lyselskende Træ. Hvor Eg og Bøg voxe ved hinandens Side, vil Egen snart overskygges og sygne hen, og Grunden til, at der paa Lolland endnu findes en stærk Egebestand i Skovene, er aabenbart at søge deri, at den fugtige Jordbund her virker hæmmende paa Bøgens Udvikling, medens den ialfald ikke er skadelig for Egens. Bøgens stærke Udbredelse som Skovtræ tilhører for en stor Deel de sidst forløbne Aarhundreder, og medens der f. Ex. endnu paa Christian IV's Tid var saa store Egeskove ved Silkeborg, at Kongen her jevnlig pleiede at udvise Tømmer til sin Flaade, har Egen senere maattet vige Pladsen til Fordeel for den erobrende Bøg, der voxer frodig

paa de tørre, høitliggende Sandbakker. Skjøndt Egen forlængst har udspillet sin Rolle som væsenlig Bestanddeel af de danske Skove, mangler den dog ikke værdige Repræsentanter i de forskjellige Dele af Landet, og navnlig fortjene de gamle Kæmpeege ved Jægerspriis særlig at fremhæves baade paa Grund af deres Alder og ærefrygtbydende Størrelse. Foruden Bøgen og Egen optræde endnu andre Skovtræer mere eller mindre hyppig i de forskjellige Dele af Danmark, saasom navnlig Birk, El, Ask, Elm, Avnbøg, Lind og endnu nogle andre, medens derimod Naaletræerne, nemlig Fyr og Rødgran, der ere saa karakteristiske for den skandinaviske Halvø, kun forekomme i kunstige Anlæg (Plantager). I Levningerne af de danske Egeskove eller paa saadanne Steder, hvor disse tidligere have havt en større Udbredelse, optræder ofte Hasselbusken, medens Hvidtjørn, vilde Roser, og paa Halvøens Østside Brombærklyngerne med deres smukke Blomster ofte bidrage til at oplive Bøgeskovens noget melankolske Skjønhed. — Bornholms Vegetationsforhold ere allerede tidligere berørte; her mangler Bøgen som skovdannende Træ og erstattes af Fyr og Gran, Eg, Birk, Ask samt endnu adskillige andre, der i de øvrige Dele af Danmark spille en mere eller mindre underordnet Rolle.

Det er allerede fremhævet i det Tidligere, at Danmark er et ypperligt Kornland, og i de Egne, der høre til Skovbeltet, kan man næsten overalt glæde sig ved Synet af rige Kornmarker, ligesom ogsaa Engene frembyde et oplivende Skue med deres friske Græsvæxt og det brogede Blomsterflor. De i Danmark dyrkede Sædarter ere de sædvanlige mellemeuropæiske, nemlig Rug, Hvede, Byg og Havre, og hertil knytter sig endnu Boghvede, navnlig paa lette, sandede Jorder. Ogsaa Kartoflen dyrkes meget saavelsom Ærter, Kløver, Vikker og Raps. Blandt Grøntsagerne spiller Kaalen Hovedrollen, og i Haverne lykkes de nordiske Frugttræer og almindelige Buskvæxter fortræffelig, ligesom ogsaa Ferskener og Aprikoser bringe deres Frugter til Modenhed i Læ af solbeskinnede Mure. Trods Græsvæxtens Vigtighed for Kvægavl og Meierivæsen er dog Agerbruget den Danskes egenlige Rigdomskilde, og staaer det end tilbage for det belgiske og engelske, har det dog naaet en høi Udvikling, og i Forhold til Størrelsen hører Danmark til Europas vigtigste kornproducerende Lande.

Det er imidlertid ikke hele Danmark, der har den venlige, frugtbare Natur, som her nærmest har været Gjenstand for Omtale. Naar man fra Øerne og Halvøens Østside, hvor høie Bøgeskove og bølgende Kornmarker overalt træde Vandreren imøde, skrider videre frem mod Vest, naar man forlader Leerterrainet og betræder Sandet, undergaaer Landskabets Fysionomi en ganske mærkelig Forandring. Skoven forsvinder eller erstattes af lave, purlede Egekrat, Kulturlandet indskrænkes til enkelte gunstige Lokaliteter, og den mørke Hede med sine

vide Udsigter aabner sig for Beskuerens Blik liig en fremmed og ukjendt Verden. Paa Landryggens mægtige Sandbakker findes endnu stedviis Skov, og de mange smaa Egekrat saavelsom Lyngens og Gyvelbuskens frodige Vækst antyde gunstigere Jordbundsforhold; men mod Vest paa de store Sandflader, hvor Intet værner mod Vindens hærjende Angreb, forsvinde selv de lave Egepurrer, og Heden udvikler sig her i sin fulde melankolske Storhed. Som hvide Bølgelinier slynge Hedeveiene sig hen gjennem det graabrune Lynghav, forgjæves speider man paa milelange Strækninger efter en menneskelig Bolig eller Spor af en menneskelig Virksomhed, og det er i det Hele kun Aadalene, der bringe nogen Afvexling i Landskabets døde Eensformighed og forfriske Øiet med deres frodige Græstæppe. Hedelyngen er her den ubetinget fremherskende Plante, men foruden den forekommer ogsaa Klokkelyng, Rensdyrlav, Pors, Timian, Entian samt endnu mange andre, og Tyttebærplanten er stedviis saa hyppig, at Indhøstningen af dens røde, velsmagende Bær giver Hedebonden en god Fortjeneste. — Tvertimod hvad man tidligere har antaget, er Heden ikke oprindelig i disse Egne, og ikke alene historiske Efterretninger i Forbindelse med et stort Antal Stednavne paa »Skov« og »Lund«, men ogsaa Landryggens talrige Egekrat og de mange Stammer af Eg og Fyr, der findes i Hedemoserne, bevise uimodsigelig, at baade den midterste og vestlige Deel af Halvøen i tidligere Tider har baaret anseelige Skove, og at de nuværende Forhold altsaa først have udviklet sig efter disse Skoves successive Forsvinden. Den hensynsløse Maade, paa hvilken de danske Skove i de sidst forløbne Aarhundreder blev behandlede, idet de deels blev forhuggede, deels benyttede til Græsning af Heste og Kvæg, som ødelagde den unge Opvæxt, maatte i det vestlige Jylland faae en saameget skadeligere Indflydelse, som der efterhaanden kom til at mangle Læ mod den stadige Vestenvind; Skovene forvandledes lidt efter lidt til Krat, Vinden fik bestandig større Magt, og idet nu ogsaa Krattene paa mange Steder sygnede hen, indfandt Lyngen sig og blev paa saadanne Steder, hvor Jordbunden bestaaer af jernholdigt Sand, en virksom Befordrer af Ahldannelsen. I forrige Aarhundrede gjorde man rigtignok et Forsøg paa at opdyrke Heden ved Hjælp af tydske Kolonister, men da man manglede al Erfaring i, hvorledes et saadant Foretagende skulde sættes i Værk, mislykkedes det aldeles, og det er først i den nyere Tid, at man ved Udplantning af passende Træsorter (Rødgran, nordamerikansk Hvidgran, Bjergfyr, østerrigsk Fyr osv.) og ved en hensigtsmæssig Anvendelse af Aaløbenes Vandkraft er kommen til det glædelige Resultat, at det ialfald for en Deel er muligt at udsone, hvad Fortiden har forbrudt ved Skovenes Ødelæggelse. Hvor Jordbunden er gunstig, som f. Ex. i Viborgegnen og paa Taphede, udbreder Kulturlandet sig med Kæmpeskridt, og da selv Ahlens Forekomst har viist sig ikke at være en uover-

vindelig Hindring for Udplantning af Skov, tør man vistnok vove at udtale det Haab, at betydelige Hedestrækninger i Fremtiden ville blive indvundne til Skovkultur eller Agerland. — Ogsaa paa Klitterne har man begyndt Træplantning og, som det har viist sig, med gunstigt Resultat.

Danmarks **Dyreverden** er den sædvanlige mellemeuropæiske, men de større vilde Dyr ere udryddede, og selv Kronhjorten, som tidligere har været saa hyppig, at der ved en Kongejagt i Jylland Aug. 1593 blev dræbt ikke mindre end 1600 Stykker, lever ikke mere vild i de danske Skove, men fredes i indhegnede Dyrehaver. Undersøgelserne af de danske Tørvemoser og Kjøkkenmøddinger have imidlertid godtgjort, at Faunaen tidligere har været betydelig rigere, og det er saaledes blevet efterviist, at f. Ex. Uroxen, Vildsvinet, Bæveren, Bjørnen, Lossen og Ulven, ikke at tale om den nu uddøde Geirfugl, i ældre Tider have forekommet her i Landet. — Som Huusdyr holdes Heste og Hornkvæg, Faar, Sviin og Fjerkræ; Geden, der tidligere har været meget hyppig, træffes nu kun i ringe Mængde.

Det nordøstlige Sjælland.

Kjøbenhavn—Hillerød.

(4¾ Mile.)

Efterat den fra Kjøbenhavn udgaaende nordsjællandske Bane har passeret Stationerne Gjentofte, Lyngby, Holte og Birkerød, løber den fra sidstnævnte Station gjennem en meget frugtbar Egn i nordvestlig Retning forbi Bloustrød Kirke (t. H.) og Ravnsholt Skov (t. V.) til Lillerød Station, den sidste førend man naaer Hillerød. Hertil løber Banen fra Lillerød, bestandig med Skov paa høire Side, indtil man seer Frederiksborgs Spiir hæve sig slanke og skinnende, og kort efter standses ved Hillerød Station (4¾ Miil fra Kbhvn., 3¼ M. fra Helsingør).

Hillerød.

Hoteller: Leidersdorfs (Torvet), Værelse 3 Mk., Middag 4 Mk. Carl Jensens (Postgaarden, Torvet) omtr. som første, m. fl., alle tarvelige. Restauration paa Banegaarden. Jernbaneforbindelse med Kjøbenhavn og Helsingør som Endepunkter 4 G. dagl. Omnibus ved Togets Ankomst (8 Sk.). Postkontor i Byen og Expedition paa Banegaarden. Telegrafstation m. f. D. paa Byens Postkontor. Personpost dgl. over Gjørløse og Slangerup til Frederikssund og 1 à 2 G. dagl. over St. Lyngby til Frederiksværk. Endv. dagl Dagvogn til Helsinge. Befordring i Omegnen anvises af Banegaardens Inspekteur.

Byen, der nu omtr. tæller 2500 Indb., ligger, omgiven af Skove, i en Halvkreds omkring Søen, der har faaet Navn efter Frederiksborg Slot, som paa tre smaa Holme hæver sig op af dens Vande. Dens Tilblivelse som Kjøbstad (Privilegierne af 1608) skyldes nærmest Slottet, der vakte et her tidligere ukjendt Liv og Vindskibelighed og førte til en Sammensmelt-

ning af de to smaa Landsbyer Ilskjøb og Hillerød, hørende under Herregaarden Hillerødsholm, som i A. 1560 ved Mageskifte mod Skovkloster (Herlufsholm) fra Herluf Trolles gik over i Kong Frederik II's Eie.

Hillerød er en ret livlig By, navnlig paa de ugenlige Torvedage, og naar de store Kreaturmarkeder afholdes (Jan., Febr., Marts, April, Juni, Sept., Okt. og Dcbr.); den har flere nette Bygninger, idet en betydelig Deel af den gamle By først skriver sig fra Branden 1834 og den forøvr. har udvidet sig meget i de senere Aar (Nyhusene). Af dens Bygninger skal dog her kun nævnes Raadhuset, der har en smuk Beliggenhed (Torvet), og Latinskolen (store Kannikegade), idet saavel disse som de andre Bygninger af mere end almindelig Betydning snart ville svinde den Reisende af Hu ved Siden af det, der nærmest vil fylde Tanken paa dette Sted: Slottet, dettes pragtfulde Kirke og hele den skjønne Omegn.

Frederiksborg Slot**. Neppe var Frederik II kommen i Besiddelse af Hillerødsholm, førend der paa samme Sted, hvor det nuværende Slot ligger, reiste sig et prægtigt Slot paa 3 Stokværk og prydet med to høie Taarne m. m., hvortil Materialet for en Deel var hentet bl. A. fra Dronningholms og Gurres Ruiner. Dette Slot maatte dog alt i Begyndelsen af det 17de Aarh. (1602—1608) falde for den under Christian IV's egen Ledelse opførte Kongeborg, ved hvis Skjønhed man endnu den Dag idag kan glædes, siden den i Henseende til den ydre Skikkelse atter har reist sig efter Branden Natten imellen 16de og 17de Decbr. 1859. Fra Torvet maa den Reisende ad Slotsgaden søge den Bro, der fører til den første af de tre Holme, og her møder Øiet strax to runde Taarne, de eneste Levninger af Frederik II's Værk; man vandrer derpaa igjennem en Gaard, der begrændses af Staldbygninger osv., til en Bro (af sin Form kaldet Esbroen), der forbinder denne første Holm med den næste; igjennem det mægtige Porttaarn kommer man til den anden Borggaard, hvor man har Hovedbygningen ligefor, men til Siderne Kancelliet, den tidligere Amtmandsbolig, Staldskriverlængen og det saakaldte Audientshuus med Møntporten (til Venstre). Besøget gjælder Slottet, der hæver sig umiddelbart op af Søen i tre Fløie, forbundne ved et lukket Galleri: ligefor Kongefløien, t. H. Prindsessefløien og t. V. Kirkefløien. Slottet er opført i nederlandsk Renaissancestiil, af røde Muursteen, med Fladerne brudte af Sandsteens Baand og Prydelser, og rigt smykket med Billedhuggerarbeide. Det er fire Stokværk høit, har fire Taarne, hvoriblandt det stolte Klokketaarn, og er tækket med Kobber. Har man ret nøie beseet Slottet fra den inderste Slotsgaard (destoværre venter dets Indre endnu paa sin Gjenfødelse efter Branden), gjør man rettest i, efter at have besøgt Kirken, at foretage en Spadseretour til Jægerbakken paa den anden

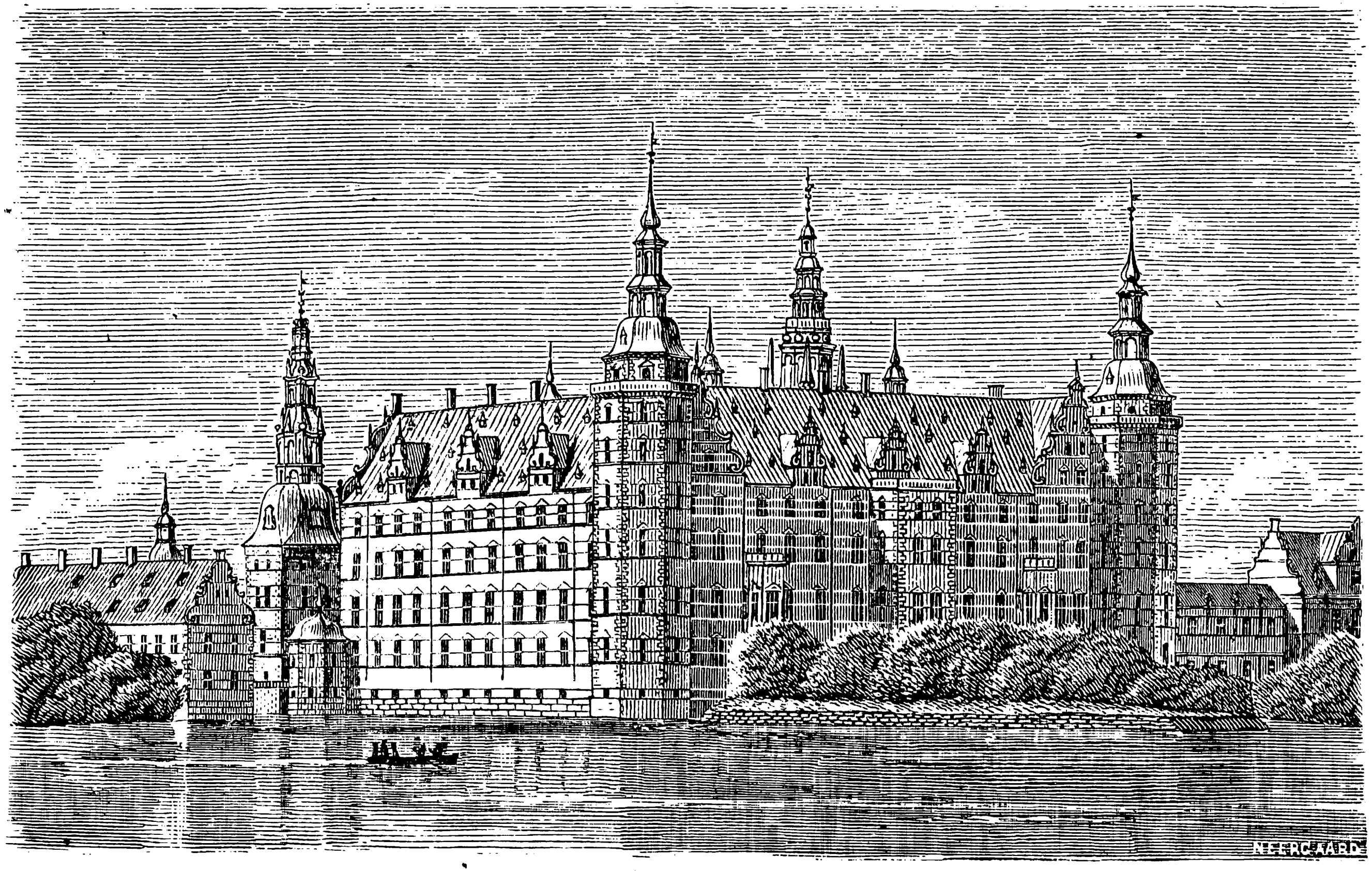

Frederiksborg Slot.

Side af Søen (N. O.) og fra denne nyde det herlige Skue af hele det samlede Slot.

Kirken**. Denne, der havde lidt saare meget ved Branden, staaer nu fuldstændig istandsat og gjør atter Tjeneste som Byens Sognekirke, efterat den var bleven høitidelig indviet d. 28de Aug. 1864. Hvad der strax vil falde den Fremmede i Øie, er den smukt skaarne Egetræes Dør, med bibelske Fremstillinger i saare skjønt Arbeide; og er han saa traadt indad denne, vil maaskee al den Pragt, der fra Kirkens Indre straaler ham imøde, i Førstningen næsten virke overvældende paa ham og forekomme ham vel broget, men lidt efter lidt ville Indtrykkene samle sig, saa at det Hele fremtræder i sin fulde og skjønne Harmoni; thi Kirken er ubestridelig et af Renaissancestilens ypperste Mindesmærker i Danmark. Dens Længde udgjør 80, Bredde 20 og Høide 17 Al. Loftet er hvælvet, næsten overvættes rigt udstyret med Forgyldning, Englebilleder osv., og langs de fire Sider løber en dobbelt Række Arkader, der udadtil aabne sig i Buer og bæres af mægtige Kvadersteenspiller, prydede med Marmorsøiler, Alabastfigurer osv. I de underste Arkader findes Stolestader, medens de øverste udgjøre et Galleri, hvis Vægge ere prydede med store bibelske Malerier: paa Væggen ud imod Søen Jephta og hans Datter, Mariæ Bebudelse, Moses lader Kobberslangen opreise i Ørkenen, Melchisedek velsigner Abraham og Jacobs Kamp med Engelen; paa Væggen imod Slotsgaarden Hyrdernes Tilbedelse, de Vise fra Østerland og Korsfæstelsen, det sidste malet af Roed. I Vinduesfordybningerne findes saavel nulevende som henfarne Elefantridderes og Dannebrogsordenens Storkorsridderes Vaabenskjolde ophængte. Endvidere dvæler Øiet med Velbehag ved de prægtige Glasmalerier i Gavlkarnappen, ved den kostbare Altertavle og Prædikestol, begge af Ibentræ, ødselt, men dog smagfuldt udstyrede og af udmærket Kunst, prydede med Perlemoder og drevet Sølvarbeide — Fremstillinger af Frelserens Liv m. M. — ved Døbefonten osv. Det smukke Orgel skriver sig fra Tiden efter Branden. Under Orgelet findes det pragtfulde Bedekammer, der ødelagdes aldeles ved Branden, men nu er gjenistandsat; til dets Prydelser maae især henregnes de Malerier, Kapitain og Brygger J C. Jacobsen i Kjøbenhavn paa sin Bekostning har ladet udføre af Maleren Carl Bloch istedetfor de mange ved Branden tilintetgjorte bibelske Billeder, hvoraf flere vare af høi Værdi. De hidtil fuldførte ere: Mariæ Bebudelse og Elisabeths Besøg hos Maria (Pillen ud imod Kirken); Jesu Fødsel og Flugten til Ægypten (ved Vinduet ud imod Slotssøen); Barnemordet i Bethlehem, Daaben, Bryllupet i Cana, Jesus i Templet og Fristelsen (den indre Væg tilh. f. Vinduet). Færdige fra Kunstnerens Haand ere desuden Jesus, der opvækker Lazarus, Korsfæstelsen og Jesus, helbredende den Blinde. Til Kirkens Historie hører, at Kongerne Christian V, Frederik IV,

Christian VI, Frederik V, Frederik VI og Christian VIII ere blevne kronede i den.

Kirken og Slottet ere at see dagl. mell. 9½—12 Fmd. og 2½—5 Eftmd. Adgangskort faaes hos Slotsforvalteren og koster for 1—3 Personer 24 Sk., indtil 6 Personer 48 Sk., indtil 12 Personer 1 Rd.

Gaaer man, efter at have beseet Kirken, tilbage ad Galleribroen til den mellemste Slotsgaard og dreier her til Høire, fører en Port ud i Karusselgaarden, hvor man faaer Kirkefløien paa høire Haand, Møntporten ligefor. Igjennem denne fører den lige Hovedlandevei til Fredensborg. Strax t. V. for denne Vei ligger en skyggefuld Lystskov, Indelukket*, med en Mængde pragtfulde Alleer og ældgamle Træer, og med en af Frederiksborgs Mærkværdigheder, Christian IV's Steen, der ligger ved »Chr. IVs Allee«. (Man dreier til v. Vest for de to Smaasøer). Den bærer Aarstallet 1628 og skal efter et meget gængs, men vistnok uhjemlet Sagn have tjent Kongen som Sæde, naar han hver Lørdag Aften, medens Slottet blev bygget, selv betalte sine Arbeidere deres Løn. Som ovenfor berørt, faldt Slottets Byggetid længe før det i Stenen indhuggede Aarstal. Nord for Indelukket, men adskilt fra dette ved to i Kong Frederik VII's Tid paany udgravede Søer, ligger den smukke Park Lille Dyrehave. Paa den skovbevoxede Landtunge mell. bem. Søer ligger Badstuen, et lille Miniaturslot lige fra Frederik II's Tid, der er blevet istandsat under Kong Frederik VII og fuldstændig er holdt i Stiil (prægtige Lofter m. M.). Paa en i den nyere Tid opdæmmet Ø i den lille Sø bag Badstuen ligger Frederik VII's Fiskepavillon, opført i Schweizerstiil.

Gaaer man fra Indelukket over Fredensborgveien, har man (N. O. for Slottet) den egenlige Slotshave, anlagt i gammel fransk Stiil med Terrasser og Alleer, klippede Hækker osv. Herfra er Udsigten over Søen til Slottet saare skjøn, idet hele Hovedfaçaden ligger for Øiet, speilende sig i den klare Sø, der nu tillige vugger den foran Slottet liggende Dronningeø paa sine Bølger. Endnu smukkere er dog Udsigten fra den Øst for Slotshaven liggende Jægerbakke*; en Vandring til denne, der kun koster et Par Skridt, maa Ingen forsømme. Christians Mølle i Nærh. af Jægerb., høit liggende, har ligel. en viid og smuk Udsigt.

Bag Slottet og Indelukket ligger Stutteriet, hvis første Tilblivelse kan føres tilbage lige til Frederik II, og som i en tidligere Periode har virket meget til Forædlingen af Landets Hesteavl. Her fandtes tidligere de berømte Stod: det blaaskimlede (Mohrenkopperne), det hvidfødte Spand o. fl. Nu er dets Nedlæggelse som Statsinstitut besluttet.

Omegnen. En af de mest lønnende kortere Udflugter er til Skandsebakken*, der ligger i Hillerød Overdrev, N. O. for Byen, og er det høieste Punkt i hele Frederiksborg Amt (248 Fod). Det er en Spadseretour paa omtr. 3 Kvarteer, som man ikke vil fortryde. De smukke Skove, Frederiksborg

Slot, Kirker og rige Bøndergaarde dryssede omkring overalt; længere borte Sundet paa den ene, Esrom Sø paa den anden Side osv., Alt samler sig her til et stort, skjønt, ægte dansk Billede.

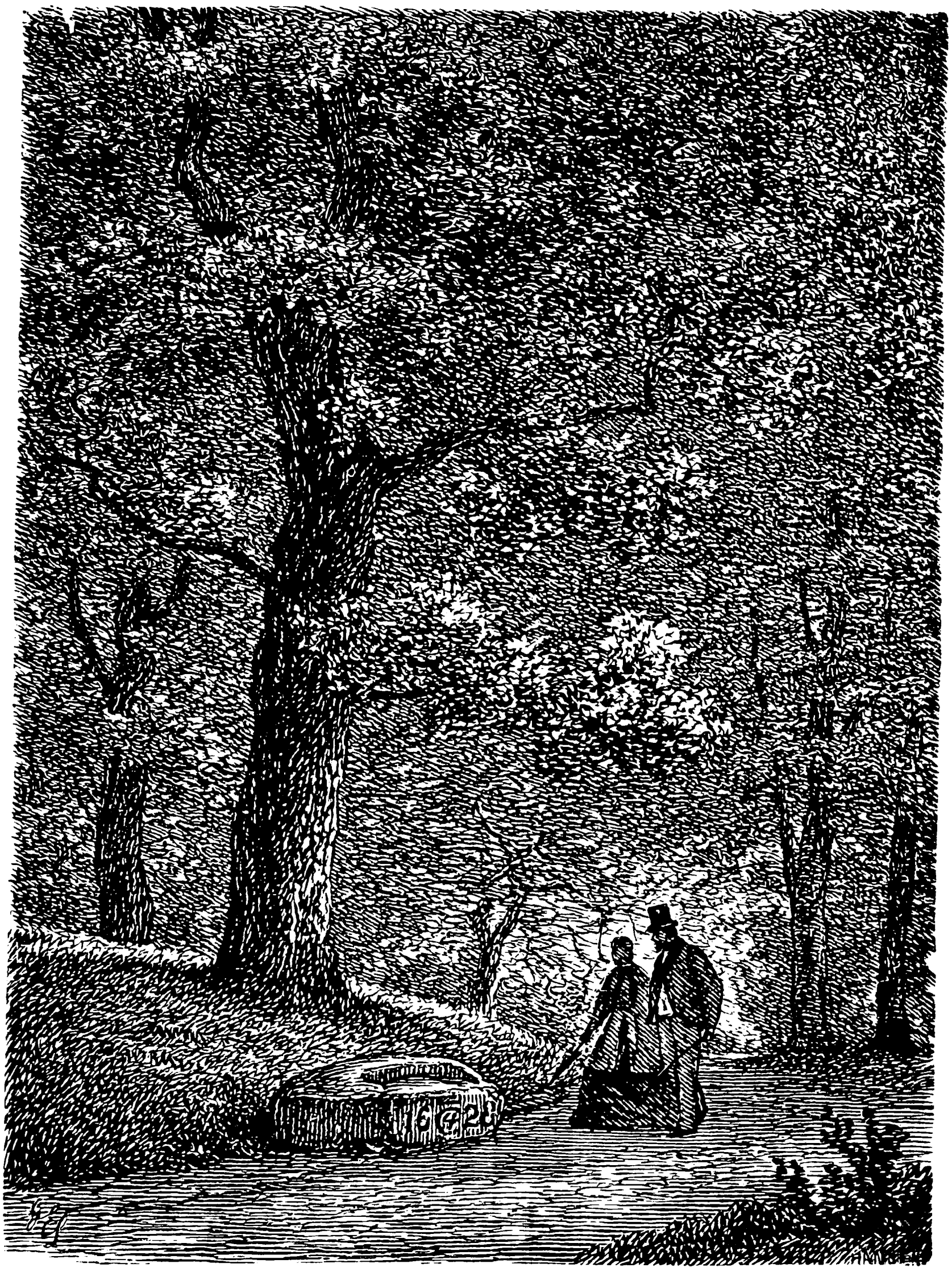

Christian IV's Steen.

En anden kortere Udflugt er til den saakaldte Rokkesteen, der findes paa en Langdysse i Nærheden af Gaarden

Trollesminde S. for Byen. Herfra har man en ny og smuk Udsigt til Slottet og Byen.

En tredie, meget lønnende Udflugt fra Hillerød er til Fruebjerg* i den deilige Gribskov, hvortil man kan naae med omtr. en Times Gang. Er man ved Badstuen, fører Veien (Gadevangsveien) i nordvestlig Retning, først igjennem et Stykke af Lille Dyrehave, siden gjennem Gjøge Hegn, (Teglbrænderiet paa høire Haand), Tikjøbs Vang, forbi Gadevangshusene, til Skovløberhuset ved Indgangen til Skoven. Man følger nu Veien, indtil en Afviser byder at dreie af til Høire, hvor en Sidevei fører op til Bjerget. Under en aaben, straatækket Pavillon har man her den herligste Udsigt over Skove, Slot, Marker og Søer (Arresø osv.). Forlader man Høien ad den modsatte Side, kommer man til en Vei (Brendstrupveien), der løber fra Vest til Øst. Følger man den til Høire, vil man blandt flere Tverveie finde en, hvor Afviseren peger til Venstre og viser Veien til den vidunderlig skjønne, skovkrandsede Gribsø*, i hvis stille Omgivelser det nok er værdt at hvile ud et Øieblik. Fortsætter man saa siden Veien, der førte til Gribsø, lige ud, kommer man snart paa en Tvervei, der til Høire fører til det venlige Nøddebo paa Esromsøes sydvestlige Rand. Gribskov og Omegn er Hjemstavnen for de saakaldte Kulsviere, Efterkommere af franske Bønder fra Ardennerskovene, som Abbed Vilhelm paa Ebbelholt Kloster indkaldte i det 12te Aarhundrede for ved deres Hjælp at rydde Skovene og opdyrke Landet. Deres Herkomst fra Syden er endnu kjendelig baadé paa den mørke Teint og paa det livlige, lette Sind. Kulsvierne have altid havt Ord for at være Slagsbrødre, men de ere tillige gjæstfrie, muntre, elskværdige Folk og afgive fortrinlige Soldater. Deres Maade at tilvirke Trækul paa er endnu ganske den samme som for 700 Aar siden, men Kulsvidningen har efterhaanden tabt sig meget, og Agerbruget og Tørveproduktionen spille idetmindste hos Gaardmændene nu Hovedrollen som Erhvervsmidler.

Endnu kan nævnes en Udflugt til Tidsvilde. (See Pg. 149).

Hillerød—Fredensborg.

(c. $1^1/_4$ Miil).

Jernbanen fører i N. O. fra Hillerød igjennem en smuk, skovrig Egn over Hillerød Overdrev, forbi Steenholts Vang og siden igjennem Sørup Hegn til Fredensborg Station (6 M. fra Kbhvn., 2 M. fra Hels.). Er man løs og ledig, vil dog paa en smuk Dag en Fodtour udaf Møntporten ad den smukke, skyggefulde Sti, der slynger sig langs Hovedlandeveien næsten ligetil Fredensborg, være endnu mere lønnende.

Fredensborg.

Hoteller: Store Kro og Prindsen i Hovedgaden m. fl. I førstnævnte en smuk Have med Udsigt over Esrom Sø. Priserne ere omtr. eens for begge, Værelse med Lys 4 Mk., tarvelig Frokost 3 Mk. God Restauration (Hansen) paa Hjørnet af Helsingorsveien ved Indgangen til Byen fra Jernbanestationen. Ligeoverfor denne en ret god Beværtningspavillon. Postexpeditionen er paa Banegd.; aaben til best Tider. Telegrafstation paa Banegd. Jernbaneforbindelse med Hillerød og Helsingør 4 Gange daglig. Dagvogn over Tikjøb til Esrom om Sommeren daglig, Mand. undt., om Vinteren 3 Gange ugenlig.

Byen, der har en yndig Beliggenhed, trindt omgiven af Skov og Sø, har kun omtr. 900 Indb. Den idylliske Fred og Stilhed, der hviler over den, har altid givet den en mægtig Tiltrækningskraft for gamle Pensionister, af hvilke mange her tilbringe deres sidste Dage, ligesom den i den hede Aarstid hidlokker mange Kjøbenhavnere til Sommerhvile. Den har et **Slot***, der nu tjener Kongen til Residents en Deel af Sommeren,

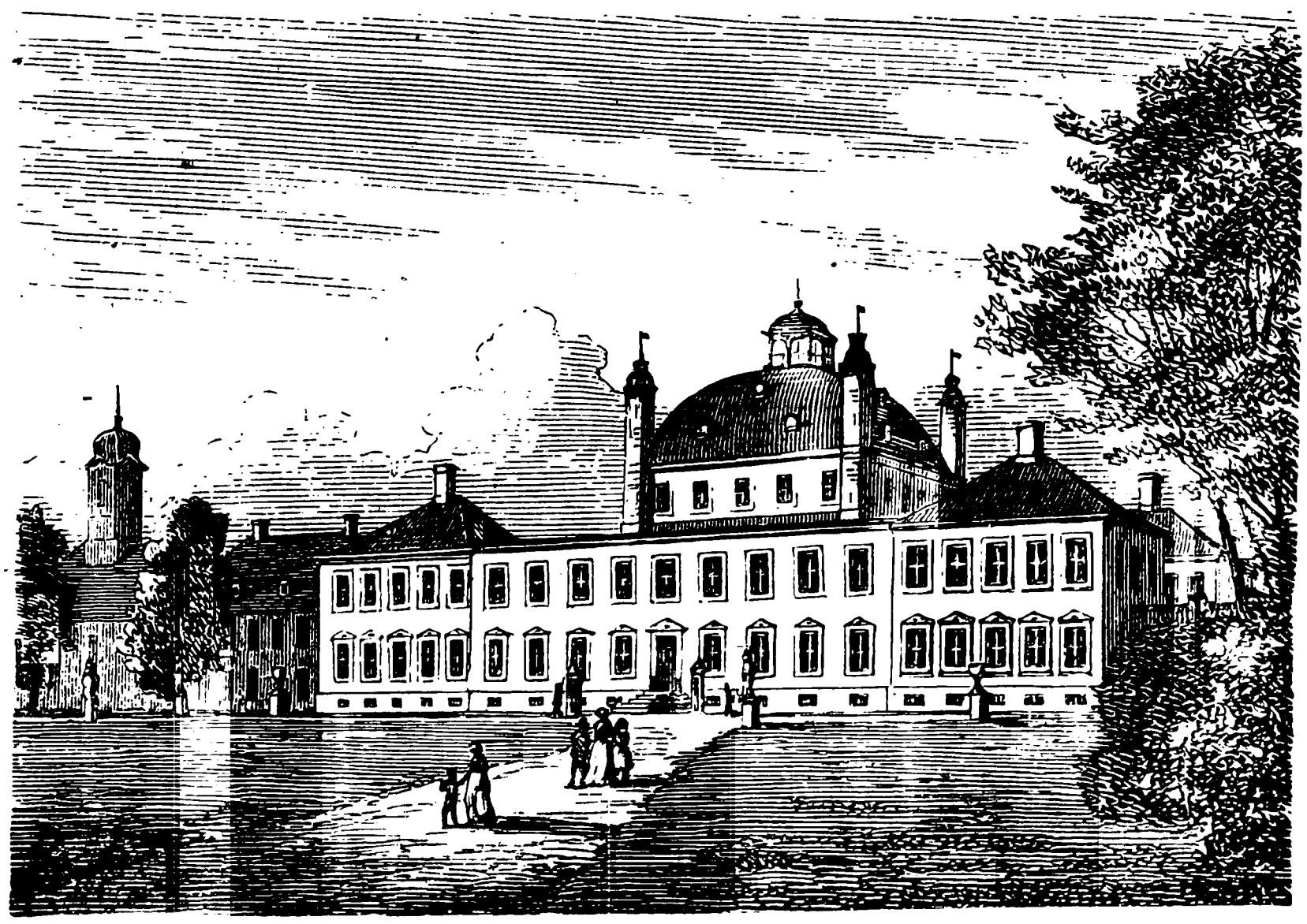

Fredensborg Slot.

og til dette hører en Have, der med Rette ansees for Danmarks skjønneste og i og for sig vilde være nok til at fængsle den Reisende for en Stund til denne Plet.

Frederik III's Dronning Sofie Amalie eiede Avlsgaarden Østrup, der laae omringen af Skove ved Esromsøens Bred. Denne Eiendom var det, hvoraf hendes Sønnesøn Frederik IV i Begyndelsen af det 18de Aarh. skabte det Slot med Park,

som til Minde om dets Fuldførelse samme Aar som Danmark sluttede Freden med Sverig (1720), der gjorde en Ende paa Elleveaarskrigen, kom til at hedde Fredensborg, hvilket Navn ogsaa blev overført paa den lille nærliggende Flække. Slottet er opført i fransk Stiil, og med de hvide Mure og de mange blanke Ruder gjør det i disse Omgivelser et lyst og smilende, men ikke noget imponerende Indtryk. Selve Hovedbygningen er to Stokværk høi, har en kobbertækket Kuppel med fire Hjørnespiir og meget brede Steentrapper saavel paa Fronten ud til Slotsgaarden, som paa den modsatte ud til Haven. Fra begge Ender af Façaden mod Byen skyde lavere Bygninger sig ud om den ottekantede Slotsplads. Øst for Slottet ligger Kirken. Af Slottets mange Værelser skal her særlig fremhæves Kuppelsalen og Havesalen, af hvilke navnlig den første er af megen Virkning. Den gaaer igjennem begge Etager, saa at Kuplen, fra hvis Vinduer den bl. fl. faaer sit Lys, danner Taget; Gulvet er bedækket med Marmorfliser, den er smykket med Billeder af Mandelberg og har fire pragtfulde Marmorkaminer m. v. Saavel Havesalen som flere andre Værelser ere prydede med Malerier af Heinrich Krock, og mange Lofter ere smykkede med udmærket Stukkaturarbeide. Naar Kongefamilien ikke residerer paa Slottet, forevises det mod en Betaling af 2 Rd. for et Selskab af indtil 12 Pers. (Man henvende sig til Slotsforvalteren.)

Fredensborg Slotshave er som berørt enestaaende i Danmark, ja i visse Henseender maaskee i hele Europa. Ikke let findes Mage til disse mægtige, skyggefulde, snorlige Alleer („Sukkenes Allee“ o. fl.), hvor Øiet standser snart ved den klare Sø i det Fjerne, snart ved en smilende Græsslette, snart ved et eller andet Marmorbillede, der titter frem af Buskene. Vest for Slottet ligger Marmorhaven, hvor man med Eet seer sig hentryllet til en fyrstelig italiensk Villahave — der er Frugttræer, Blomsterpartier, Marmorfigurer, skyggefulde Trægrupper, Terrasser osv., Alt holdt i den fortræffeligste Orden. Af de øvrige Partier mærkes særlig Normandsdalen med alle de norske Bønderfolk hugne i Steen. Havens nuværende Skjønhed skyldes væsenlig Landskabsgartner, Etatsraad Rothe, der siden Trediverne med aldrig svækket Interesse har offret den sine bedste Kræfter.

Ved Enden af Skipperalleen (løber i Nærheden af Slottet t. V. ned imod Søen fra Hovedgaden) findes Skipperhuset, hvor der faaes Baad til Seiltour paa Esrom Sø og Besøg paa den modsatte Bred ved Holtet, Nøddebo, Kongens Bøge osv. Ingen fast Taxt. Prisen til Nøddebo for 2 Pers. omtr. 2 Mk., til Kongens Bøge 1 Rd. (Fra Nøddebo smuk Vei igjennem Skov tæt forbi Fruebjerg).

Fredensborg—Helsingør.

(2 Mile.)

Jernbanen fører efter nogen Tids Kjørsel (Danstrup Hegn t. V., Kolleriis Hegn t. H.) til Stationen **Kvistgaard** ($6\frac{3}{4}$ M. fra Kbhvn., $1\frac{1}{4}$ M. fra Hels.). Omtr. $\frac{1}{2}$ Miil S. O. for denne ligger Fiskerleiet Humlebæk. Smuk Spadserevei fører over Marker og siden gjennem Skov til Herresædet Krogerup, med en stor og smuk Have, hvortil Adgangen er fri. Herlig Udsigt over Sundet.

Krogerup var oprindelig Bondegaard og kom i den berømte Patriot, daværende Ridefoged Hans Rostgaards Eie ved dennes Ægteskab med Kirsten Pedersdatter. Efter hans Sønnedatters Ægteskab med en Søn af Hofpræsten Masius (adlet som v. d. Maase) blev Krogerup oprettet til Stamhuus i denne Slægt, hvorfra den senere solgtes. Det tilhører nu Familien Brun.

Herfra fører en smuk, bred Allee til Humlebæk, liggende ved Bugten af samme Navn. Det er et livligt Fiskerleie, med Haver og nette Landsteder overalt paa de skovgroede Skrænter; en lille Sø, der i Søkrigen med England har tjent som Speiderhavn for de danske Kaperskibe, skyder sig ind imellem Bakkerne, og fra disses Top har man en henrivende Udsigt over Sundet (Kronborg t. V., Hveen t. H.), smukkest maaskee fra Krohaven. Tæt ved Kroen ligger Landskabets skjønneste Prydelse, den lille, i de senere Aar ved frivillige Sammenskud af Omegnens Beboere opførte Kirke (Bygmester Tvede, smuk Altertavle af Dorph, Prædikestolen dekoreret af Thomsen). Klokkeren, der foreviser Kirken, er at træffe ved Kroen. — Daglig flere Gange Dampskibsforb. med Kjøbenhavn og Helsingør, til hvilket sidste Veien langs Stranden forbi den smukke Lystskov Egebæksvang og gjennem Fiskerleiet Snekkersteen (Kapel) frembyder den herligste Spadseretour.

Fra Kvistgaard nærmer Banen sig Kysten, løber siden et Stykke langs Sundet og ender ved

Helsingør.

Hoteller: Hotel Øresund, Værelse 1 Rdl., Beværtn. god, men ikke billig, Hotel du Nord og Madsens Hotel, alle i Steengade, sidstnævnte ret tilfredsstillende: Værelse 1 Rdl., tarvel. Middag c. 3 Mk., har en smuk Have. God Restauration paa Banegaarden. Ordin. Jernbanetog 4 Gange dgl. Omnibus paa Banegaarden ved Togenes Ankomst; ligeledes Droschker (med 1 Hest 2 Mk., 2 H. 3 Mk.). Endvidere om Sommeren efter 2 à 3 Togs Ankomst Befordring til Hellebæk 24 Sk. Telegrafstation m. f. D. Postkontor i Byen og Exped. paa Baneg. Dagl. flere Gange Dampskibsforb. med Kjøbenhavn, en Tour, der er meget lønnende, da Kysten næsten overalt frembyder et henrivende Skue. (Anløbssteder: Humlebæk, Rongsted, Vebæk, Klampenb.) Ligel. over Sundet til Helsingborg (48 Sk. 1ste Plads, 40 Sk. 2den Plads, ogsaa for Lysttour med Retour samme Dag; ellers Tour og Retour 4 Mk. 8 Sk. 1ste Plads, 3 Mk. 12 Sk. 2den Plads).

Byen, hvis Existents kan føres heelt tilbage til den graae Middelalder, fik Kjøbstadret under Erik af Pommern (1416).

Den her opkrævede Øresundstold vakte Handel og Velstand og reiste Byen op af mangt et Fald; thi saa langt dens Historie rækker, har den været hjemsøgt af allehaande Plager (1288 afbrændt af Marsk Stigs Tilhængere; i det 14de Aarh. fl. Gange brændt og plyndret af Hanseflaader; igjennem det 16de Aarh. skifteviis brændt, plyndret og hærjet af Sot og Sygdomme; 1711 Pesten, der her bortrev 2000 Mennesker osv.), men er altid skudt frem paany til Velstand og Velvære. Øresundstoldens Afløsning (1857) truede den vel atter med Fald, men det tør ventes, at dens skjønne og fortrinlige Beliggenhed (Havnen, der egenl. først skriver sig fra 1829, er altid fri for Is og i de senere Aar med stor Bekostn. fra Statens Side udvidet) vil blive den en ny Kilde til Liv og Fremvæxt. Omtr. 9000 Indb.

Hvor Sundet er kun omtr. 7000 Al. br., ligger Byen paa en Odde, hvis yderste Spids bærer Kronborg. Begrændset af Bakker (mod V.) og Sundet har Byen kun liden Grund, naar den ikke vil fjerne sig fra Havnen og skyde ud langs Sundet, hvad der vilde være hæmmende for Handelen; derfor snevre Gader og, hvad der er usædvanl. i Danmarks Kjøbstæder, høie Huse. Hovedgaden er Steengaden med fl. smukke Bygninger, deriblandt Raadhuset, opført i A. 1854—55 for omtr. 70,000 Rdl., i gothisk Stiil, med Taarn og fremspringende Gavl; indvendig godt indrettet; stor og smuk Festsal, hensigtsmæssige Arrestlokaler m. M. I Byen er en Frimurerloge (»Kosmos«) med en ny Logebygning i Lundegade.

St. Olai Kirke daterer sig fra Middelalderen og er indviet til Olaf den Hellige. Den har tre Rækker Hvælvinger, et Taarn ved den vestlige Ende med Altan ovenpaa, men intet Spiir; paa den østlige Ende af Skibet et lille Spiir med to Klokker. Altertavlen, udskaaren og forgyldt, skriver sig fra 1664 og fremstiller Frelserens Historie. Monumenter over Herluf Trolle og hans Hustru Birgitte Gøye; ligeledes over Hans Rostgaard, der er begraven her.

St. Marie Kirke i den søndre Længe af det gamle Sortebrødrekloster, hvortil den fordum hørte (H. havde under Katholicismen 4 Klostre), blev efter Reformationen indviet til Kirke for de Tydske og Nederlændere, der opholdt sig i H., og derfor siden kaldt Tydsk Kirke; er nu Byens anden Sognekirke. Taarnet er nedbrudt; dens Indre bestaaer af tre Rader Hvælvinger; har en smuk, malet Altertavle, Frelseren i Urtegaarden, omgiven af de fire store Profeter i Billedhuggerarbeide. I Kirken skal Christian II's Elskede Dyveke ligge begraven; endvidere findes her en Gravskrift over Kong Hans's Rigshofmester Poul Laxmand, som blev overfalden og dræbt af to Adelsmænd paa Høibro i Kbhvn. 22de Juni 1502.

Byen har en smuk Kirkegaard (Indgang Stjernegade), der ogsaa fortjener at tages i Øiesyn. Man henvender sig med Hensyn til Kirkerne til Klokker Doss (Hjørnet af St. Olaigade

og Kirkestræde), der mod et beskedent frivilligt Honorar giver al ønskelig Underretning.

Helsingørs Hospital (for 54 gl. Borgere og Borgerenker), grundlagt i A. 1536, findes i Sortebrødre Klosterets østlige og nordlige Fløie (i den vestlige Fløi er Borgerskolen, i den søndre, som berørt, Marie K.). Man forsømme ikke at besøge dette ærværdige Mindesmærke, hvor Munkegange, hvælvede Rum, Celler osv. endnu for en stor Deel ere til.

Lige N. O. for Helsingør ligger

Kronborg Slot og Fæstning*, opført i Aarene 1574--85 af Frederik II i Renaissancestiil. Murene ere beklædte med

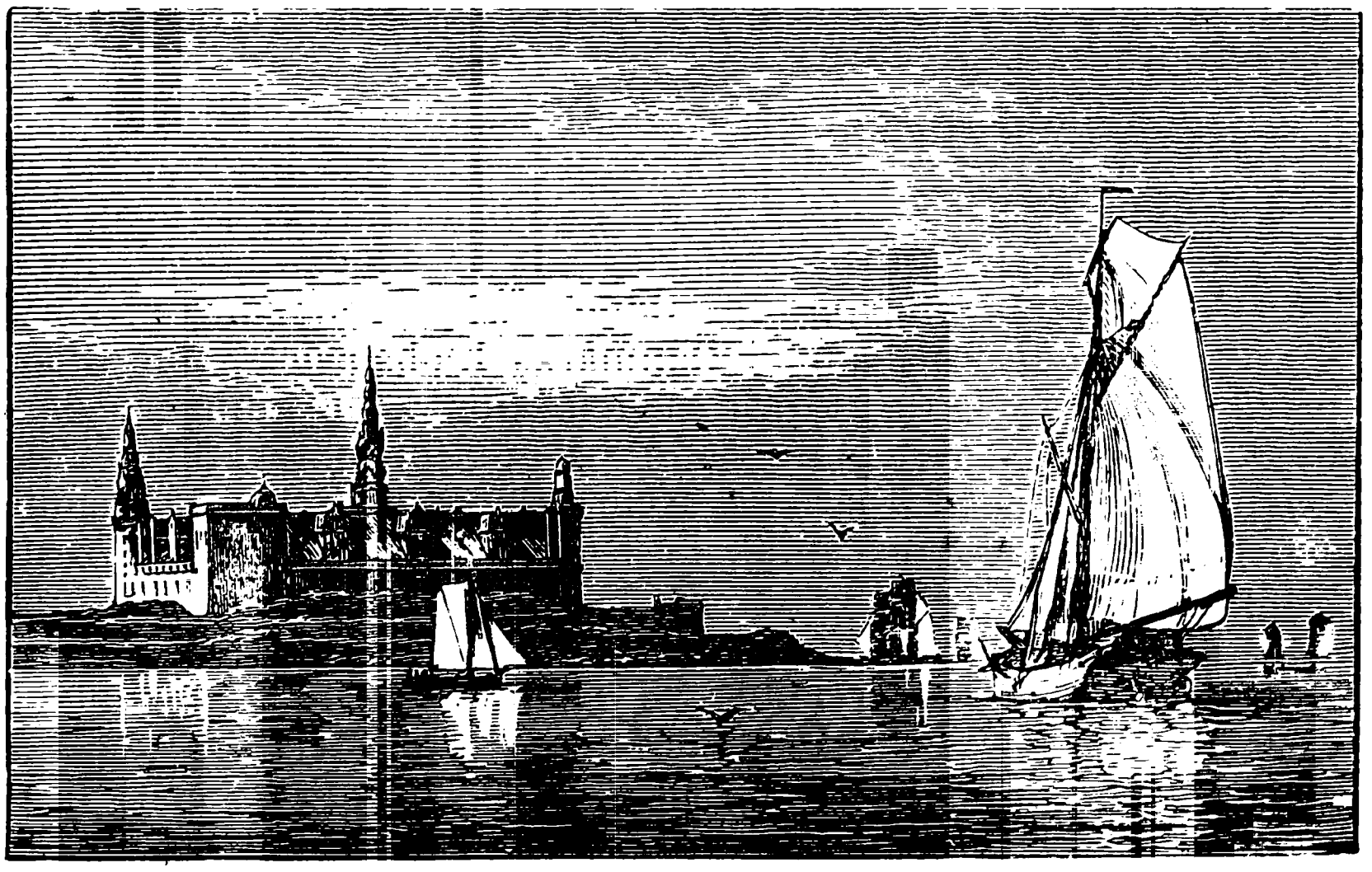

Kronborg Slot

hugne Kvadersteen fra Gulland, og det har fire Taarne med Spiir. Det er omgivet af Grave og Mure, og mod Landsiden dækket af Kronværket, der bestaaer af 6 Bastioner. Under Slottet hvælve sig Kasematter, bombefrie Hvælvinger for 1000 Mand; foruden Kommandantbolig og Kaserner afgiver det endvidere i Kongefløien en Række Aftrædelsesværelser for den kongelige Familie. Her findes en Malerisamling, for Størstedelen bestaaende af danske Kunstneres Billeder. I det nordostlige Taarn brænder, 107 Fod over Havfladen, et Lampefyr med en Lysvidde af $2\frac{3}{4}$ Miil. I Slottets sydlige Fløi er Kirken, der under Christian VIII (1843) er bleven istandsat med megen Smag og Sagkundskab. Fra en Bastion ud mod Sundet, hvor Flaget vaier, og som derfor kaldes Flagbatteriet, vil man igjennem Kikkerten kunne gjøre Bekjendtskab med de Spadserende paa den svenske Kyst og i Helsingborgs Gader.

Nord for det nuværende Kronborg laae tidligere Krogen eller Ørekrog, et befæstet Slot, opført for Øresundstoldens Skyld. I Grevens Feide erobret

af Lybekkerne, blev det tilbageerobret af Christian III's Tropper 11 Jan. 1536. Denne Fæstning blev afløst af Kronborg, Sundets Nøgle og Sundtoldens Hævder. Tolden skrev sig fra den danske Konges Ret over alle Danmarks Sunde og Fjorde og er tidlig bleven krævet; man har saaledes Dokumenter, hvori den omtales, fra 1328 og 1368. Dens ældste formelle Anerkjendelse fra udenlandske Magters Side daterer sig dog først fra Traktaten af 6. Aug. 1490 mellem Kong Hans og Kong Henrik VII af England. — Sin Bestemmelse som en Fæstning, der skulde hævde Herredømmet over Sundet, har Kronborg ikke kunnet opfylde. I Krigen imod Carl Gustav overgaves den saaledes efter en kort Beleiring til Wrangel 6. Sept. 1658. (Af ovennævnte Eier af Krogerup Hans Rostgaard, i Forening med Ingenieuren Ole Steenvinkel og Præsten i Birkerød Henrik Gerner lagdes en Plan til at tilbageerobre Fæstningen, der mislykkedes.) Endelig hører det til Fæstningens Historie, at Dronning Caroline Mathilde efter Hofrevolutionen 17. Jan. 1772 med sin spæde Datter Louise Augusta blev ført til Kronborg, hvor hun sad, indtil hun i den følgende Mai Maaned, skilt fra Mand og Børn, af et engelsk Orlogsskib førtes til Hannover, der efter faa Aars Forløb skulde give hende en tidlig Grav. Endnu viser man de Værelser, der blev beboede af Caroline Mathilde under hendes Ophold paa Kronborg.

Forlader man igjen Kronborg og skraaer over Exerceerpladsen, Grønnehave (t. H.), kommer man efter en kort Gang til det umiddelbart udenfor Helsingør paa en Terrasse liggende **Marienlyst**. Dette Palais hører nu som Kurhuus

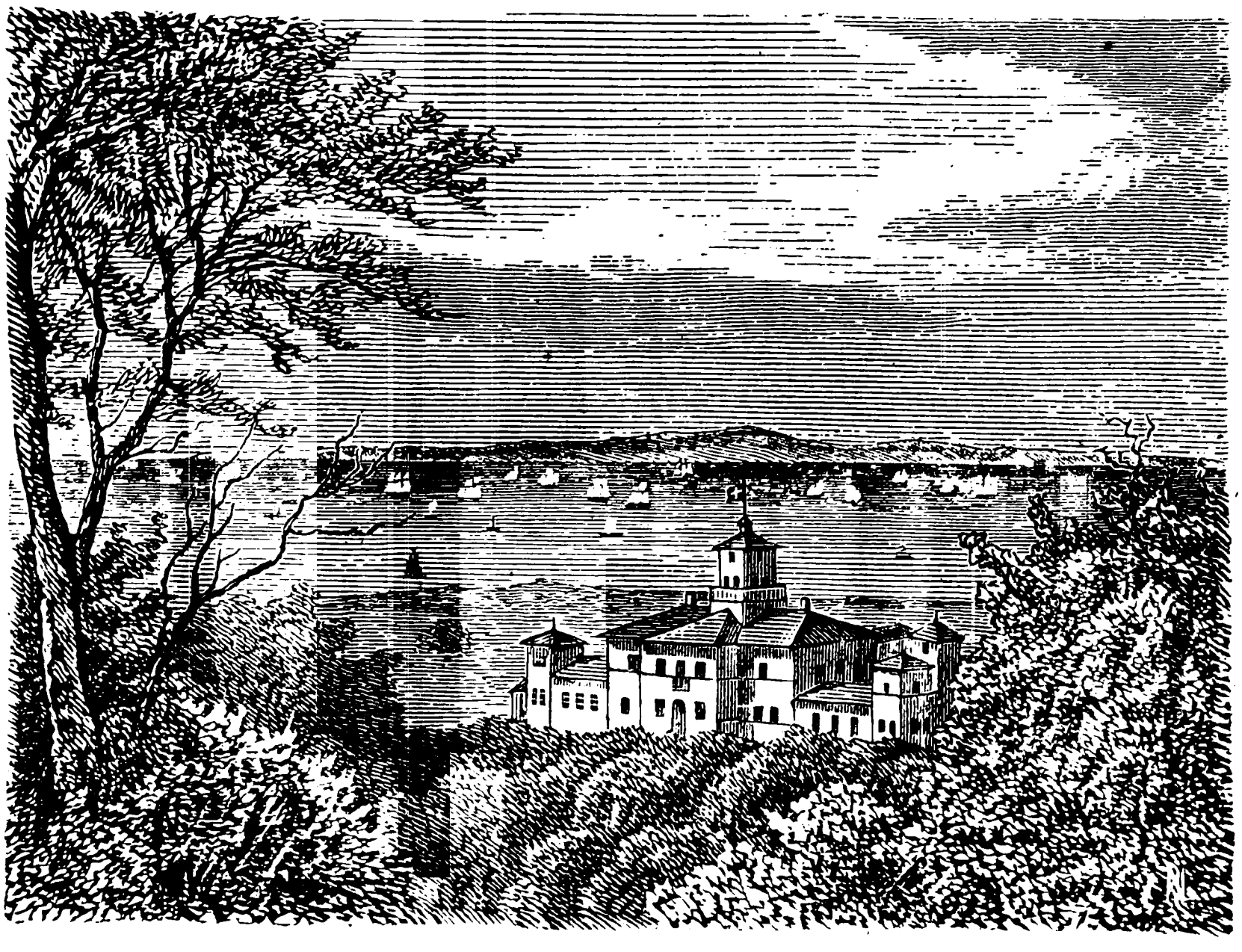

Marienlyst Badehotel.

til den Aaret efter Sundtoldens Afløsning (ɔ: 1858) oprettede Badeanstalt af samme Navn. Hvor det ligger, skal der i gamle Dage have staaet et Karmeliterkloster, der 1580 gav Plads for det af Frederik II byggede lille Lystslot Lundehave, som under Frederik V kom i Moltkernes Eie. Fra denne Tid skriver

sig den nuværende Hovedbygning. Palaiet kom siden i Christian VII's Eie, der atter skjænkede det til sin Stedmoder, Enkedronning Juliane Marie, efter hvem det fik Navn. Frederik VII skjænkede det til Invalidehotel, men da denne Plan ikke fandtes hensigtsmæssig, blev det solgt til Helsingørs Kommune og det derved indkomne Beløb anvendt til Invalidernes Bedste. Det ligger i en smuk Park paa en Terrasse, hvorfra der haves en fortryllende Udsigt over Sundet, og det er fornemlig denne skjønne Beliggenhed, der giver Stedet den store Tiltrækningskraft for de mangfoldige Badegjæster, som i stedse stigende Antal søge hid i Sommermaanederne. Nede ved Søen ligger det nye, smukke Badehotel, hvor der er Værelser tilleie og ypperlig Opvartning. Badepriserne ere moderate (Strømbad 16 Sk., 12 Billetter 9 Mk.). Adgangen til Kurhuset og Haven bag samme er kun aaben for Badegjæsterne (man kan dog abonnere som Gjæst for en enkelt Dag, 32 Sk.). Man spiser ved Table d'hôte Kl. 4, sædvanl. Hotelpriis, og forøvrigt à la carte den hele Dag, meget godt og til jevne Priser. Anstalten leverer Vogne, Heste, Æsler osv. til Udflugter i Omegnen. — I Haven bag Slottet Hamlets Grav.

Førend man forlader Helsingør, bør man endnu besøge saavel den livlige Havnemolo (mærk den i Aaret 1863 anlagte Ophalingsbedding), som den udmærket skjønne Spadserevei sydpaa langs Stranden, forbi Teglværkerne, igjennem Fiskerleiet Snekkersteen, til den smukke lille Lystskov Egebæksvang, hvor Helsingoranerne pleie at afholde deres Sommerfester. En anden lønnende Spadseretour er til Kroghs Lysthuus* i det sydvestlige Hjørne af Teglstrup Hegn; fra de høie Bakker med deres ranke Bøgetræer har man en vid Udsigt over det skovrige, bølgende Land, med Gurresø blinkende til venstre, den lange Grib Skov i Horisonten og ret i Nord Kullens skarpe Linier. Man maa ikke nøies med Udsigten fra det straatakte Lysthuus, men ogsaa bestige de nærmeste Bakker og opsøge en Bænk i Skovbrynet, hvorfra Helsingør, Sundet med dets Seilere, Helsingborg, Hveen og Humlebæksbugten vise sig i et nyt Perspektiv. Kroghs Lysthuus er kun $\frac{1}{2}$ M. fra Helsingør, og Veien fører forbi Montebello, Kronborg Ladegaard og Klostermose Teglværk; paa Tilbageveien har man ovenfor de tre Christinemøller igjen en storartet Udsigt over Sundet og Helsingør.

En endnu skjønnere Udflugt gaaer længere nordpaa til Hellebæk*. Kjøreveien løber over Marken mellem Julebæks- og Hammermølleskoven tilh., den smukke Skov Teglstruphegn tilv., hvor Gran, Birk og Bøg omkrandse de yndefulde Skovsøer Vidløkkedam, Kobberdammen, Klare Sø, Sorte Sø (navnlig disse to Søer, der ogsaa føre Navnene »det blaae Øie« og »det brune Øie«, fortjene at fremhæves for deres eiend. Skjønhed; Veien til dem gaaer gjennem Ledet tilv. umidd. før Kobberdammen, fra hvilket man efter c. 20 Minuters

Vandring faaer den milde Klare Sø tilhøire og kort efter den alvorlige, tildeels af Naaletræer omkrandsede Sorte Sø til venstre), Steenvadsø og, nærmest Hellebæk, efterat man har passeret Teglværket og den ligeoverfor samme liggende Kirkegaard, i Hellebæks Vang Bondedam og Skaaningedam. Er man løs og ledig, er en Fodtour langs Sundet dog at foretrække for Kjøreveien; Stien, der frembyder en skyggefuld, udmærket skjøn Spadserevei, fører da gjennem Marienlysts Have og fortsættes lige ud langs Kysten, med høie, skovbevoxede Skrænter paa den ene Side og paa den anden Side det blaae Hav, begrændset af den svenske Kyst med Helsingborg, Prinds Oscars Slot Sophiero med de fire Taarne, Kulla Gunnarstorp med sit høie, kneisende Taarn, Flækkerne Viken og Höganäs, samt Kullen. Efter omtrent en Times Vandring forbi Lappesteens Batteri, Grosserer Sommers Landsted i middelalderlig Stiil, Godthaab Glasværk og det af Helsingoranerne stærkt besøgte Ledevogterhuus »Julebækshuset« naaer man Hellebæk, hvor der findes en god Kro til moderate Priser. Hellebæk er efterhaanden blevet et yndet Sommeropholdssted for Kjøbenhavnerne; Stedets umiddelbare Omegn frembyder den rigeste Afvexling paa Naturskjønheder (blandt disse maa endnu nævnes den imod Nordvest liggende Boholm eller Buholm Sø; ogsaa kan man fra Hellebæk gjøre Touren til Kroghs Lysthuus, c. $1\frac{1}{2}$ Miil), og det friske Bad i det klare Sund er ikke det mindst Tillokkende ved det Hele. Fra Julebækshusets Bakker, derpaa fra de høie Lysthuse i Kroens Have og fra Fiskerleiet har man de mest henrivende Udsigter over Sundet, indfattede af Kronborg og Kullen. Der er udbredt megen Livlighed over den lille By, hvis mange smaa, hvide Huse hidtil have afgivet Boliger for Arbeiderne i den nærliggende saakaldte Kronborg Geværfabrik, Hammermøllen.

Denne, der har beskjæftiget 115 faste Folk og leveret omtrent 2000 Geværer om Aaret, tilhørte hidtil den Schimmelmannske Familie, hvem den ved Skjøde af 4. Mai 1769 blev overdragen med den Forpligtelse fra Statens Side. at der aarlig skulde afkjøbes den Skydevaaben til Armeen for en engang for alle fastsat, betydelig aarlig Sum. Hiin Forpligtelse er nu indløst af Staten, og Fabriken er derfor nedlagt som Geværfabrik. I 1870 er Hammermøllen med tilhørende Vandkraft, Fabrikbygninger, Arbeiderboliger, Kroen og endeel Skov af det Schimmelmannske Fideikommis afhændet til Jægermester Saxtorph. Der er paatænkt en ny Virksomhed for Fabriken, men denne har endnu ikke kunnet begyndes.

Har man tilbragt sin Dag i Hellebæks Skove, ved Søer og Strand, og vil slaae sig til Ro med det derved vundne Indtryk, vil man gjøre vel i om Aftenen at bestille Vogn i Kroen (Prisen, hvorom der akkorderes, omtr. 6 Rdl. for Dagen foruden Drikkepenge). Med denne Befordring forlader man da tidlig den næste Morgen den venlige By og dens Afløser, Fiskerleiet Aalsgaarde, og kjører siden langs Stranden til et Par af Sjællands nordligste Punkter, Nakkehoved og Gilleleie. Jo længere nordpaa, desto fattigere Vegetationen, overalt sandede

Veie, kun paa enkelte Steder have Træerne faaet Lov til at skyde op i større Grupper; dog er Veien ingenlunde uinteressant, thi stedse har man paa sin høire Haand den friske Sø, og Kysten selv frembyder idelig Afvexling. Naar man fra Kroen er kommen forbi den ret anseelige Hovedgaard og den kirkelignende Fabrikbygning, bag hvis hvide Mure der aabner sig et slaaende Prospekt over Sundet med den svenske Kyst, Kullen og Kattegattet, og derpaa har passeret Fiskerleiet, naaer man tilv. først den mægtige Odinshøi*, der hæver sig i en steil Skraaning til en Høide, som giver den videste Udsigt; nedenfor tegne Husene sig som hvide Prikker, og det deilige Sund, paa hvis anden Side en lang Strækning af den svenske Kyst breder sig for Øiet, vugger de hvide Seilere og de sorte Dampere frem og tilbage. Ogsaa indad imod Landsiden udfolder sig fra Odinshøi et udmærket smukt Prospekt i det bakkede og skovbevoxede Terrain, som udstrækker sig bag den hvide Nordskov Mølle, et af Egnens faste Vartegn, lige fra de høistammede Bøge paa Bakkerne ved Kroghs Lysthuus til de fjerne, dunkle Linier af Grib Skov. Fra Odinshøi kommer man gjennem den høist eiendommelige, tildeels paa Flyvesand hvilende Hornbæk Plantage og det venlige Fiskerleie Hornbæk med en net Kirke og en god, venlig Kro; derpaa et Stykke Sand til Fiskerleiet Villingebæk, kort efter til Vandmøllen Dronningemølle, hvor man passerer Esrom Kanal, der her flyder ud i Sundet. Denne Kanal, hvis Længde er $1\frac{1}{8}$ Miil, og som strækker sig fra Esrom Sø hertil, blev gravet i Aarene 1802—5 i den Hensigt at lette Brændeførselen fra de kongelige Skove til Kjøbenhavn. Brændet føres paa Pramme, der trækkes af Heste. Kanalens nordlige Halvdeel ligger 16 F. lavere end den sydlige. Endelig har man da naaet den høie, bratte Kyst mod Sundet med de to hvide Fyrtaarne: Nakkehoved Fyr*. Ved det sydlige Taarn boer Inspekteuren, hos hvem man stedse er sikker paa at møde en stor Forekommenhed. Naar man da først oppe fra Taarnet har mættet sit Øie med Udsigten over de mægtige, hvide Banker, over det stolte Kattegat og det smilende Sund, føres man om i en paa dette Sted virkelig vidunderlig Have: Blomster og Frugter, skyggefulde Gange og yndige Siddepladser, overalt tryllede op af det golde Sandhav ved den længst afdøde Inspekteur Fabers Kjærlighed til Naturen og forbausende Udholdenhed, Egenskaber, der til Anlægets Held ere gaaede over paa hans Søn, den nuværende Fyrinspekteur. Endnu større Virkning gjøre dog Nakkehoveds smukke Anlæg, naar man kommer til dem nordfra, fra de øde og nøgne Banker ved Gilleleie, ligesom i det Hele Touren fra Gilleleie imod Syd til Hellebæk i flere Henseender er at foretrække for den i modsat Retning. Fra Nakkehoved kjører man atter nordpaa og nedad; thi Bankerne sænke sig mod Gilleleie for siden at hæve sig paany ved Gilbjerghoved, Sjællands nordligste Pynt. Gilleleie kan dog passende betragtes som sidste Station

paa denne Deel af Nordkysten; det er en livlig Fiskerby med en driftig lille Befolkning og en net Kirke med en Altertavle af Lund. Efter at have seet sig om, medens Hestene faae deres Foder, bryder man op for i betimelig Tid at naae Esrom. Det gaaer sydpaa, og det mærkes snart: Høet staaer i brede Stakke, Træerne voxe frem, Alt bliver smilende og frugtbart. Vognen ruller ned ad Bakken; foran sig har man der Landsbyen Søborg med den venlige Kirke, tilhøire et lille Buskads, der groer frem om Ruinerne af det gamle Søborg Slot. Dette laae i den udtørrede Sø, der engang strakte sig over en stor Deel af Egnen, hvorigjennem Veien just fører, og var alt i Valdemarernes Tid en navnkundig Borg, stærk ved sin Beliggenhed og af den Grund tjenlig til Opholdssted for de danske Kongers fangne Fjender, men har ogsaa oftere tjent dem selv til Sæde. Mangt et Sagn knytter sig derfor til dette Sted, f. Ex. det om Forsoningsmødet imellem Valdemar Atterdag og hans Dronning Helvig, hvilket den senere Herskerinde over det samlede Norden kom til at skylde sin Tilværelse. Slottet forfaldt efterhaanden og er sandsynligviis blevet ganske ødelagt henimod Midten af det 16de Aarh. I 1850 lod Frederik VII Ruinerne undersøge under egen Ledelse og fandt Levninger af de gamle Taarne og Fløie. — Saa gaaer det derhen, hvor Skoven krandser den skinnende Vandflade, og snart standses der ved Esrom*, Nord for Søen af samme Navn. Her findes en god Kro med en skyggefuld Have, hvor et godt Middagsmaaltid faaes til en moderat Priis. Et Par Timers Tid er godt anvendt ved en Dvælen paa dette smukke Sted, eller ved en Vandring til det deilig beliggende Sølyst (paa Søens nordlige Bred), hvor Opsynsmanden ved Esrom Kanal boer, ligesom den lille Spadseretour til Harebakkerne ved Esrom ikke bør forglemmes, da Udsigten fra dem er ret smuk. Esrom selv, eller Esrom Kloster, er iøvrigt nogle Bygninger, der kun ved Navnet minde om svunden Herlighed, om det gamle, af Erkebiskop Eskild 1153 anlagte Cistercienserkloster, der blev navnkundigt som Moder til flere Klostre, bl. A. Sorø Kl., og ved sine store Rigdomme og Besiddelser. Det havde en pragtfuld Kirke, der blev nedreven under Frederik II, for at Stenene kunde benyttes til Frederiksborg Slot, og Klosteret selv havde alt tidligere tabt sin Glands, efter at det ved Reformationen var gaaet over til at blive Statseiendom. Nu tjene de tilovers-blevne Bygninger til Lokale for Kronborg Amtstue og til Embedsbolig for Amtsforvalteren. Ved Esrom er i 1870 af en i en Deel af Nordsjælland temmelig udbredt, oprindelig fra Sverig stammende Sekt opført et saakaldet »Missionshuus«, hvor der holdes Gudstjeneste.

Resten af Dagen vil da ikke kunne anvendes bedre end ved en Tour til Gurre, hvortil Vognen naaer efter en god Times Kjørsel. Veien løber Ø. for Esrom Sø, igjennem flere Landsbyer: Harridshøi, Tikjøb osv. til Gurre Hegn, der-

paa forbi Skovridergaarden Valdemarslund og forbi Gurrehuus, i hvis Nærhed Ruinerne findes i den nordøstllge Ende af Gurresø, heelt omgiven af en Krands af Skove. Der er en saadan Ynde udbredt over hele denne stille, drømmende Natur, at neppe Nogen vil nærme sig Ruinerne uden at føle síg ligesom omviftet af Elskovssagnet fra Kong Valdemars Dage, og nogen mere ægte dansk, idyllisk Egn end Gurres skal man have Vanskelighed ved at finde.

Gurre Slot* skriver sig oprindelig fra Valdemar Atterdags Tid og var som bekjendt denne Konges Yndlingsopholdssted. Ogsaa andre danske Konger have beboet det, saaledes Erik af Pommern, fra hvis Tid man har Mønter, hvor Gurre angives som Møntsted. Dets egenlige Forfald skriver sig fra Grevefeidens Tid, skjøndt det dog først blev heelt nedrevet af Frederik II, der anvendte Materialier derfra til Frederiksborg Slot. Muld voxede over de tiloversblevne Rester, indtil en nyere Tids Mand, den senere afdøde, udmærkede Skovrider Sofus Magnus Bjørnsen paa Valdemarslund deels paa egen Bekostning, deels med Understøttelse af Staten, begyndte at drage frem for Lyset, hvad der var levnet af de svundne Minder. Hans Utrættelighed skyldes det, at man dog nu kan danne sig en lille Forestilling om det gamle Gurre Slot. Grunden staaer nu frem i en Høide af 6 Alen som et fiirkantet Taarn indvendig; dette omgives af Mure, der forbindes ved fire mindre Hjørnetaarne. For Bjørnsen har man ved Ruinen reist en Steen med følgende smukke Indskrift:

„Den Tak, Dig Bonden sender bag sin Plov,
Gjentager Ekko fra den grønne Skov.
Lad Oldtidsmindet, Du har holdt i Ære,
Dit Minde om et daadrigt Liv nu bære.“

Staten freder nu om dette Fortidsminde; tæt ved Ruinen ligger et lille Huus, hvor Bevareren af Nøglen, der lukker op for Indhegningen, boer. En lille Drikkeskilling aabner strax Adgangen.

Fra Gurre kjører man, medens Skyggerne falde paa, tilbage forbi Gurrehuus og Valdemarslund; dreier om forbi det smukke Gjæstgiversted Marianelund; derpaa igjennem Danstrup Hegn (her kommer man forbi Rostgaards Stenen ɔ: Mindestenen ved den lille Sø, ved hvis Bred Hans Rostgaard dræbte sin Hest og kastede sine Klæder for at skuffe sine Forfølgere, Svenskerne, efterat Planen til Kronborgs Tilbagetagelse var opdaget; her mødtes ogsaa først Kongerne Frederik VII og Carl XV, da denne i Sommeren 1862 besøgte Danmark); udaf Danstrup Hegn løber den brede Landevei i sydvestlig Retning, indtil den standser ved Fredensborg. Herfra sendes Vognen tilbage; men selv søger man Hvilen i den hyggelige Gjæstgivergaard for næste Morgen at tage med Jernbanen til Frederiksborg.

Fra Frederiksborg kan man da gjøre en Udflugt imod Nordvest til Tidsvilde. Egnen omkring Tidsvilde er ikke blot

rig paa Sagn og Minder — næsten enhver Mark har f. Ex. sin Kæmpehøi — men er ogsaa interessant formedelst sin vilde Natur; thi Kattegattet bryder her sine Bølger mod Kystens høie Brinker, og Flyvesandet har paa mange Steder efterladt sig sørgelige Spor. Enhver, der ret ønsker at lære Sjælland at kjende, vil derfor ikke forsømme at gjøre en lille Afstikker til denne høist eiendommelige Egn, saa forskjellig fra, hvad man ellers finder i Nordsjælland.

Fra Hillerød fører, som ovenfor berørt, hver Morgen efter det første Banetogs Ankomst fra Kjøbenhavn en Vogn til den et Par Miil mod N. V. beliggende Landsby Helsinge (Priis 3 Mk. Personen). Veien gaaer først et godt Stykke igjennem Grib Skov og passerer derpaa nogle Landsbyer, hvoraf den første hedder Kagerup; siden, jo længere mod Nord, desto mere bar paa Træer bliver Egnen. I Helsinge forefinder man en god Gjæstgivergaard, hvor man vil kunne faae Vogn tilleie, og en ikke dyr Beværtning og Værelse, hvis man skulde ønske at dvæle lidt for at undersøge Byens egne Mærkværdigheder, f. Ex. Kirkens smukke Altertavle af Maleren Wegener. Men har man kun denne ene Dag til sin Raadighed, gjør man bedst i strax at lade spænde for og sætte Kursen mod Vest. Efterat have kjørt en god Tid, med Udsigt til Kirker og Kæmpegrave paa hver Haand, kommer man til Landsbyen Ramløse N. for Arre Sø, som man har paa venstre Haand. Snart bliver Egnen vildere og Sandflugtens Mærker kjendelige overalt. Hvor man nu kjører i det golde Sand, flød Arre Sø i gamle Dage ud i Kattegattet; her forsvandt en Gaard, hist et Huus under Sandets Hvirvler, og Alt truedes med Undergang, indtil man i det 18de Aarhundredes første Halvdeel endelig søgte at dæmpe dets Flugt. Den grønne Skov, man nu nærmer sig til, Tidsvilde Hegn, breder sig siden den Tid mere og mere over hele den vidtstrakte Flyvesandsgrund, fredet og pleiet med Omhu og Kløgt, hvad der skal til, hvis Noget skal trives her. Den første utrættelige Høvding i denne møisommelige Kamp mod Naturen var Tydskeren Johan Ulrich Röhl, hvis tyveaarige Ledelse det væsenligst skyldes, at det stolte Foretagende fik et godt Udfald. I den sydlige Deel af Plantagen, tæt ved Indkjørselen til Skovfogedhuset, ligger Ruinen af det gamle navnkundige Asserbo Slot, som Frederik VII lod udgrave i Sommeren 1849 under sin egen Ledelse. Det har været en Bygning af stort Omfang, seer man, med fire Fløie, Hjørnetaarne, Grave m. m., og Udgravningen er foretagen med saa stor Omsigt, at man, af hvad der er bragt for Dagen, danner sig et godt Begreb om dens oprindelige Indretning. Asserbo nævnes meget tidlig. En Tid tilhørte Slottet Biskop Absalon, der først overlod det til nogle fra Frankrig indkaldte Kartheusermunke, men siden, da disse, misfornøiede med deres Kaar i Danmark, vare vendte tilbage til deres Hjemstavn, overdrog det til Sorø Kloster. Det kom

senere i private Stormænds Eie, tilhørte bl. A. Kong Hans's ulykkelige Hofmester Povl Laxmand, men blev Krongods 1560. I det 17de Aarhundrede havde det udspillet sin Rolle, et Bytte ikke blot for Sandet, men efter al Sandsynlighed ogsaa for Ilden.

Fra Ruinen fortsættes Veien igjennem Skoven i nordøstlig Retning, medens Øiet overalt fryder sig ved den omhyggelige Plantning af de for dette Strøg hensigtsmæssigste Træarter, især Birk (mange »Birkhøns«), hvilket for en stor Deel skyldes den for nogle Aar siden afdøde Sandflugtskommissair paa Tidsvilde, Forstraad Hansens mangeaarige Virksomhed. Blandt Skovens øvrige Mærkværdigheder maa ikke forglemmes de to granbevoxede Høie, Frederikshøi* og Louisehøi* (før Frøbjerg), fra hvis Toppe, navnlig den førstes, der haves en vidunderlig skjøn og storartet Udsigt: her Kattegattet, hist Arre Sø, der de mange Kirker og Landsbyer, og længere borte Frederiksborgs Slotsspiir over de brede Skove. I det nordre Hegnshuus ikke langt fra Tibirkeporten faaes Vand paa Maskine. Noget fra Skoven ligger Tidsvilde By, i hvis Nærhed et i Aaret 1738 opreist Monument, der er omgivet af et Buskads, minder om Röhls under Frederik IV begyndte og under Christian VI fuldførte Daad. Det er en tresidet, omtrent 10 Al. høi Sandsteenspyramide, der ender øverst med Krone og Kors, og paa hver af sine Sider har en lang Indskrift paa Dansk, Tydsk og Latin.

St. Helenes Grav.

Hvad der dog navnlig fra umindelig Tid af har givet Tidsvilde det store Ry, er den i Sagn og Sang saa ofte forherligede St. Helene Kilde*, som findes høit oppe paa Skrænten, hvor denne skraaner steilt ned mod Havet, og som endog lige til vore Dage af Almuen er bleven anseet for at være i Besiddelse af en sær lægende Kraft. Ved St. Hansdagstid pleiede Tusinder af Værkbrudne at valfarte til dette Sted for at drikke Lægedom af Kilden og Natten før St. Hansdag at udhvile de mødige Lemmer paa den fromme Kvindes Grav, der sees omhegnet af et Steengjærde oppe paa Marken et Stykke fra Kilden. Staaer man en veirstille Dag oppe paa Skrænten, seer man nedenfor i Havet den store Steen, der efter Sagnet bar den fromme Helenes Liig fra Sverig, hvor hun var bleven dræbt af ugudelige Mennesker, til den danske Kyst. Her aabnede den steile Skrænt sig, saa at Liget kunde sættes paa Land, og hvor det først standsede

paa dansk Grund, fremsprang den vidunderlige Kilde. Herfra skulde det føres til Asserbo, men ti Hingste kunde kun drage det til det Sted, hvor Graven nu er, og ikke længere; det sank i Jorden, for at Mulden, som dækkede det, kunde tage de Syge og Sørgende i Favn. I Tidsvilde By er en Blok, hvori de syge Valfartsgjæster pleie at nedlægge en lille Skjærv til Sognets Fattige; nu modtager den knap 5 Rdl. om Aaret, men gamle Folk paa Stedet kunne mindes den Tid, den gjemte 500 Rdl. — saaledes er Besøget nu aftaget. Fra Skrænten haves en storartet Udsigt ud over Kattegattet; mægtigst er dog Synet, naar Havet er i Oprør og slynger sine skummende Bølger op mod de hvide Bakker. Imellem Klinten og Stranden ligger det lille Fiskerleie Tidsvilde Leie med en driftig og dygtig Fiskerbefolkning.

Naar man fra Tidsvilde kjører tilbage til Helsinge, har man strax t. H. Tibirke Kirke, beliggende eenlig paa en Bakke i en Løkke i Skoven, og Tibirke By, der er voxet op istedetfor den i Sandflugtens Tid under Sandet begravede Landsby af samme Navn, af hvilken man endnu skal kunne finde Spor under Sandbakkerne i Nærheden af Kirken, som staaer ene tilbage fra den gamle Tibirke By. Ikke langt fra Kirken findes to Kildevæld. Af Egnens øvrige Mærkværdigheder skal her endnu erindres om den høie Banke ved Ørby, hvorfra der haves en herlig Udsigt.

Den vestsjællandske Bane.

Kjøbenhavn—Roeskilde.

(4 Mile)

Den vestsjællandske Jernbane aabnedes fuldstændig den 26de April 1856; Linien fra Kjøbenhavn til Roeskilde var alt tidligere aabnet for Færselen. — Paa en kort Strækning følges Nord- og Vestbanens Spor ad og strække sig i en stor Bue over Dæmningen mellem de to smukke Vandbassiner St. Jørgenssø (t. V.) og Peblingesø (t H.); Retningen er nu vestlig, og efter at man har passeret Tvangsarbeidsanstalten »Ladegaarden« (t. H.), skilles de to Linier ad; til Høire har man »Sygehjemmet«, til Venstre »Landbohøiskolen«, Omgivelserne blive mere landlige, men hvert Spor af Byen er neppe endnu forsvundet, førend man alt befinder sig ved den første Station (t. V.) Frederiksberg ($\frac{1}{2}$ Miil fra Kbhvn., 14 M. fra Korsør). Banen fører nu videre forbi Frederiksberg Have og Søndermarken, bag hvis Træer »Slottet« haardnakket skjuler sig; Egnen bliver derpaa eensformig, flad og skovløs, t. V. skimter man nu og da Søen (Kallebodstrand). Fra Glostrup

Station (t. H. $1\frac{1}{2}$ Mil f. Kbh.) kommer man tæt forbi Cellefængslet ved Vridløselille (t. H.), en anseelig Bygning, hvis Opførelse paabegyndtes 1856 under Prof. Friis's Ledelse, og som fuldførtes 1859 af Stadsbygmester, Justitsr. Nebelong med en Bekostning af 756,000 Rdl.; det er indrettet til 400 mandlige Fanger, som her udstaae deres Straf ved Arbeide i Enkeltcelle baade Dag og Nat. Til Fængselsskolen, der bestyres af en Overlærer med 2 Underlærere, have alle Fangerne indtil 40 Aars Alderen Adgang. Tilladelse til at see Fægslet gives af Direkteuren, som boer paa Stedet. Som et betydningsfuldt Supplement til Cellefængslet bør nævnes Vridsløselille Fængselsselskab, der siden sin Stiftelse i Novbr. 1860 med stort Held har understøttet de fra Fængslet løsladte Individer (i de første 10 Aar 991, hvoraf c. 800 frelste for Samfundet). — Man kommer nu til Ststationen Høie Taastrup (t. V. $2\frac{1}{4}$ Mil f. Kbh., $12\frac{1}{4}$ M. f. Kors.) ved Kjøge Landevei (ligeoverfor Stationen ved Landeveien kan faaes Forfriskninger; i den svenske Leir v H. Taastrup førtes i 1658 de Underhandlinger, der gik forud for Roeskildefreden) og derefter til Hedehusene (t. H. $3\frac{1}{4}$ M. f. Kbh., $11\frac{1}{4}$ M. f. Kors.; her standse hverken de ordinaire Persontog eller liltogene). Til Høire aabner sig da snart Udsigten over Issefjorden, og kort efter standser Toget ved Roeskilde Station (4 M. f. Kbh, $10\frac{1}{2}$ M. fra Korsør).

Roeskilde.

Hoteller: „Prindsen“ i Ahlgade (Værelse med Lys 3 Mk., Middag 4 Mk.), Hotel „Frederiksstad“ p. Hestetorvet (Værelse med Lys 4 Mk.), Gl. Postgaard, desuden flere mindre Hoteller og Restaurationer. Paa Banegaarden koldt Bord 3 Mk., Middag 3 Mk. Konditori i Ahlgade skraaes for „Prindsen“. Bade, kolde ved Havnen, varme paa Syge- og Arbeidsanstalten for 2 Mk. Postkontor og Telegrafstation (m. f. D.) paa Banegaarden. Jernbaneforbindelse med Kjøbenhavn 6 G. dagl., med Korsør og melleml. Stationer 4 G. dagl., med Sydbanens Stationer (til Masnedsund) 3 G. dagl. Personpost til Holbæk 2 G. dagl., til Frederikssund 1 G. dagl. Dagvogn til Svanholm og Lyngerup, om Vinteren fra Roeskilde 3 G. ugenl., om Sommeren fra Gershøi dagl. efter Dampbaaden „Adjutantens“ Ankomst hertil. Dampskib til Nykjøbing, anløb. Frederikssund, Jægerspris, Frederiksværk 2 à 3 G. ugenl. Dampbaad. „Adjutanten“ til Gershoi og Selsø dagl. i Sommertiden. Direkte Billetter for Bef. pr. Jernbane og Dampskib samt Omnibus mellem Banegaarden og Havnen faaes paa Kjøbenhavns Jernbanestation.

Byen, der nu tæller over 5200 Indbyggere, har rimeligviis faaet sit Navn af de mange rige Kilder, der findes her; den ligger temmelig høit paa et Terrain, der skraaner jevnt ned mod Fjorden. I det 10de Aarhundrede tog Kong Harald Blaatand Ophold her, og kort efter valgtes den til Bisperesidents; 1104 anlagde Erik Eiegods Søn Harald Kesia et befæstet Slot, Haraldsborg kaldet, tæt Nord for Byen, hvorfra han plyndrede det omliggende Land. Af Voldstedet om denne Borg findes endnu

Levninger ved Vandmøllen i Nærheden af »St. Agnes«, en Samling Bønderhuse ved Veien til Frederikssund. Byens Glandsperiode falder i det 12te og 13de Aarh.; den befæstedes, da Venderne havde begyndt at angribe den, og Borgerne sluttede sig sammen og dannede et Broderskab til Sørøvernes Bekæmpelse under Anførsel af Wethemann. Aar 1156 indbød Svend, senere kaldet Grathe, sine Medkonger Knud og Valdemar til et Møde her, ved hvilket han dræbte Knud, medens Valdemar, den senere bekjendte Valdemar den Store, undslap og overvandt Svend i Slaget paa Grathehede ved Viborg. Noget over et Aarhundrede tidligere havde Knud den Store efter en Ordstrid ladet sin Svoger Ulf Jarl myrde i Domkirken; som Sone for Mordet skjænkede Kongen et Herred til Kirken. Den 26de Febr. 1658 sluttedes i Roeskilde Freden mellem Danmark og Sverig; senere hjemsøgtes Byen af flere betydelige Ildsvaader og 4 Gange af Pest; Residentsen og Bispesædet forlagdes til Kjøbenhavn, den første allerede under Christopher af Bayern, og Klostrene nedlagdes efter Reformationens Indførelse. Af Byens talrige Kirker ere foruden Domkirken nu kun tilbage: Vor Frue Kirke, Sognekirke udenfor Byen i Nærheden af Banegaarden, tildeels opført af Svend Norbagge, oprindelig bygget af en egen Art Kalktuf, Fraadsteen, som en Basilica med fladt Bjælkeloft, ombygget og forsynet med Taarn 1242, restaureret 1864—65, hvorved alle gamle malede Prydelser ere opfriskede, i Middelalderen Klosterkirke for St. Mariæ eller Vor Frue Kloster, senere Cistercienser-Nonnekloster; i Kirken en Mindetavle over de i 1848–50 faldne Krigere; endvidere Taarnet af St. Laurentii Kirke ved det nuværende Raadhuus (afvexlende Skifter af Kridtsteen og røde Muursteen); St. Ibs Kirke (byggget af Fraadsteen, prydet med Kalkmalerier, hvoraf endnu Levninger), nu benyttet som Pakhuus, ved den Vei, der fra Frederikssundsveien fører til »Bjerget«, en Slags Forstad eller Havneplads til Byen; — og endelig Graabrødre Kirkegaard tæt ved Banegaarden (Kirken nedlagdes 1625).

Den anseelige Bygning paa den anden Side af Banen er det nye Syge- og Arbeidshuus. Fra Banegaarden kommer man over det store »Hestetorv«. Til Venstre ligger den smukke og vel vedligeholdte Graabrødre Kirkegaard; Indgangen hertil er sædvanlig gjennem Graverboligen i Graabrødrestræde; her findes et særdeles smukt Kapel, og i Nærheden af dettes sysøstlige Hjørne, tildeels skjult af Træer, er Komponisten Weyses Grav. Blandt øvrige her begravne, bekjendte Mænd kan nævnes Historikeren og Politikeren Joh. Hage og Filologen S. N. J. Bloch. Fra Torvet dreier man til Venstre ind i Ahlgade forbi det adelige Jomfru Kloster (t. H.), stiftet 1699 af Margrethe Ulfeldt (Niels Juels Enke) og Birthe Skeel, som hertil skjænkede Sortebrødre Kloster med tilliggende Jordegods, og bestemt for adelige Damer eller Døttre af Mænd i de tre første Rangklasser. I Klosterbygningen findes

et Kapel, hvor der prædikes hver Søndag. Man kommer derefter forbi Hotel Prindsen og Apotheket, skraaes for dette, til Raadhuustorvet med Raadhuset, der støder op til Taarnet af den gamle St. Laurentii Kirke (ved Uhrskiven sees Billedet af St. Laurentius). Ved Raadhuset dreier man til Høire gjennem Fontens Bro forbi det gamle Duebrødre Kloster, hvortil Grunden lagdes af Jacob Erlandsen 1253, og befinder sig snart ved den sydlige Side af den gamle, berømte Domkirke, en af Nordens ældste, største og skjønneste Kirker.

Roeskilde Domkirke.** Aar 975 opførte Harald Blaatand en Kirke af Træ til Ære for den hellige Trefoldighed, og under Knud den Store skjænkedes, som alt tidligere berørt, betydeligt Jordegods til denne Kirke; under Svend Estridsen, altsaa for over 800 Aar siden, begyndtes Bygningen af en Steenkirke (rimeligviis af Kvadre) under Tilsyn af Kongens Ven Bisp Vilhelm, og den fuldførtes af dennes Efterfølger, Svend Norbagge, 1084. Senere hjemsøgtes Kirken ofte af betydelige Ildsvaader, og en fuldstændig Ombygning, hvorved den nuværende Muursteenskirke er fremstaaet, har sandsynligviis fundet Sted efter Branden 1234. I det sidste Aarti har Kirken været underkastet en Hovedrestauration, ved hvilken man har beflittet sig paa at bringe det Oprindelige frem baade i Form og Farve. Pladsen tillader ikke her nærmere at omtale de betydelige Forbedringer, som Kirken derved har modtaget, men i saa Henseende henvises til »Beskrivelse af Roeskilde Domkirke efter Restaurationen«, udgiven af Justitsraad Friis, en af de Mænd, der med Iver og Kyndighed have ledet det omfangsrige Arbeide.

Kirkens Mure hvile paa et Underlag af Rullesteen; den bestaaer af et Hovedskib med tilhørende Korsfløie og to lavere Sideskibe, samt et halvrundt Chor med lavere Rundbygning om dette, »Choromgangen«, der slutter sig til Sideskibene. Til denne egentlige Hovedkirke, der oprindelig var tækket med Bly, men fik sit kostbare Kobbertag 1518 af Biskop Lauge Urne, slutte sig de mange senere opførte Tilbygninger. De to Taarne mod Vest opførtes efter Branden 1282; de vare oprindelig bedækkede med Kupler, men Christian IV lod de nuværende Spiir opsætte; det tredie Spiir, »Tidsspiret«, som er anbragt over Korset, er opsat af Erik af Pommern. I det nordre af de to Taarne hænger Kirkens største Klokke, støbt 1511; den har et Omfang af 9 Alen. Udvendig er Kirken 275 Fod lang, 80 Fod bred tvers over Skibene, Høiden i Midterskibet er 80 Fod, i Sideskibene 40 Fod, de to vestlige Taarnes Høide til Fløiet er 243 Fod, Tidsspirets 190 Fod.

Forinden man træder ind i Kirken, er det hensigtsmæssigt at betragte Tilbygningerne udvendig fra og de nærmeste Omgivelser. Den Tilbygning, man, naar man kommer ned ad Fontens Bro, befinder sig foran, er Frederik V's Kapel med kobbertækket Kuppel, paabegyndt 1772, fuldendt 1825; til Høire

derfor er Kapitelhuset, en af de ældste Tilbygninger, udvidet mod Syd i det 14de Aarhundrede. Derfra kommer man gjennem den saakaldte Absalons Bue, over hvilken en bedækket Gang forbinder Choromgangen med Palaiet, hvor fordum Bispegaarden laae; her var det, at i sin Tid Stænderforsamlingen mødtes. Den smukke Bygning paa Hjørnet af Kirkestrædet afgiver Lokale for det af Biskop Münter oprettede, væsenlig af theologiske Skrifter bestaaende Stiftsbibliothek; oprindelig er det en af de gamle, Domkapitlet tilhørende Bygninger, der i den nyeste Tid er bleven udvidet efter Tegning af Etatsraad Meldahl ved en Tilbygning i den oprindelige Stiil. Noget længere til Venstre ligger foran Domprovsteboligen det Kjedelhuus, hvorfra Kirken opvarmes. Vender man atter Blikket mod selve Kirken, da har man for sig det nordostlige Vaabenhuus, der ligesom de to andre Vaabenhuse og St. Birgittes Kapel er opført efter Branden 1443 af Biskop Oluf Mortensen. I den egentlige Hovedkirke var Rundbuestilen fremherskende, navnlig i dens vestlige Deel, hvilket endnu skjønnes hist og her. I Tilbygningerne vexle Stiilarterne; i Oluf Mortensens Vaabenhuus er Spidsbuestilen smukt gjennemført; over Indgangen til det er anbragt en Kobberplade med et Billede af Pave Lucius, Kirkens Skytspatron, der led Martyrdøden i Midten af det 3die Aarhundrede.

Roeskilde Domkirke.

Den næste Tilbygning er Christian IV's Kapel, opført i nederlandsk Renaissancestiil 1617 af Kongens Bygmester Hans Steenwinkel; derefter følge St. Laurentii Kapel, St. Birgittas Kapel og det nordvestlige Vaabenhuus. Man staaer nu ved Hovedkirkens vestlige Gavl; det store Vindue mellem Taarnene er indsat efter Branden 1443 istedetfor de oprindelige 3 rundbuede Gavlvinduer, ligesom ogsaa den gamle Hovedportal har maattet vige Pladsen for den nuværende; men det kan ventes, at disse Mangler snart ville blive afhjulpne. Til Venstre for Hovedindgangen, den saakaldte Kongeport, have Krabberne og Trollerne havt deres Kapel, til Høire Hahnerne og Kragerne; Krabbes og Hahns Kapel, der ere byggede ind paa Hovedskibets Grund, ere dog nu nedrevne. Den sidste Tilbygning mellem det sydvestlige Vaabenhuus og Udgangspunktet er De hellige tre Kongers Kapel, opført i smuk Spidsbuestiil af Christian I 1464.

Ligeoverfor Kirkens sydvestlige Vaabenhuus ligger Domskolen, hvortil Grunden (paa en anden Plads, ligefor Kongeporten) lagdes af Biskop Jacob Erlandsen 1253; den nye Skolebygning er opført 1842. Skraaes derfor, mellem Bondethinget og Maglekildestræde, ligger Rektorboligen. I det lille Huus paa Hjørnet af Bondethinget boer Betjenten ved Domkirken, til hvem man henvender sig for at faae Adgang til Kirken (1—3 Personer betale 1 Rdl., 4—10 2 Rdl., derefter 1 Mk. for hver følgende Person).

Træder man ind i Kirken gjennem den vestlige Hovedindgang, Kongeporten, da har man ligefor sig det prægtige Midterskib, dannet af 20 Piller, med en eiendommelig aftagende Brede henimod Choret. Paa Gulvet findes Ligstene over flere berømte Personer: Dr. Niels Hemmingsen, Dr. Jonas Carisius o. fl. A. De gamle Billeder paa Pillerne have rimeligviis tjent som Alterbilleder og hidrøre maaskee fra det 13de eller 14de Aarhundrede. I det søndre Taarn er Kirkens Uhrværk; de to Figurer i Træ (Peder Døver og Kirsten Kimer kaldede) angive Timer og Kvarteer ved Slag hver paa sin Klokke. Den pragtfulde Prædikestol er skjænket af Christian IV 1609; Orgelet, et af de fortrinligste i Norden, er bygget 1555 af Hermann Raphaelis; det har 37 Stemmer, 3 Klaviaturer og 5 Bælge; Kongestolen paa Galleriet, ligeoverfor Orgelet, med ypperligt Snitværk, er skjænket af Christian IV og restaureret 1862. Døbefonten ved Opgangen til Choret skjænkedes til Kirken 1601. Choret adskilles fra Midterskibet ved et kostbart Messinggitter med Frederik IV's Navnetræk; i den forreste Deel, Kannikechoret, er Alteret anbragt; det er rimeligviis af nederlandsk Oprindelse; Frederik II kjøbte det til Frederiksborg Slotskirke, men hans Søn Cristian IV skjænkede det til Domkirken; det fremstiller i rigt forgyldt Billedskjærerarbeide forskjellige Scener af Christi Liv. De to Rækker Chorstole med dertil hørende Billedtavler over forskjellige bibelske Emner ere opsatte af Biskop Jens Andersen 1420. Bag Alteret hviler Nordens berømte Dronning Margrethe; Monumentet er opsat 1423 af Kong Erik af Pommern; i Reformationstiden har det mistet flere af sine Prydelser, men det underkastes nu en Restauration. Dronningens Lig blev bisat 1412 i Sorø, men det følgende Aar med Magt ført til Roeskilde af Bispen Peter Jensen. Fra Kannikechoret træder man ind i Høichoret; Freskomalerierne i Chorrundingen, forestillende Christus med de tolv Apostle, ere udførte af Professor Constantin Hansen, Billederne paa Pillerne hidrøre fra Lauge Urnes Tid. I de fire Pillegrave hvile: Kong Harald Blaatand*) † 985, Dronning

*) Ved Gravenes Aabning 1825 fandtes dog ingen Levninger af Menneskebeen i denne Grav, men kun en Træbuddike med Relikvier.

Margrethe Fredkulla † 1130, Kong Svend Estridsen † 1076 og Bisp Vilhelm † 1076; de 4 Marmorsarkofager ere over Frederik IV, Christian V og deres Dronninger; i Kjelderhvælvingen under Høichoret hvile 4 af Frederik IV's og 7 af Christian V's Børn.

Sideskibene. I den nordre Sidegang ligger Saxo Grammaticus † 1207; paa Kirkevæggen er ophængt en Tavle med en latinsk Indskrift af Biskop Lauge Urne; paa den nordre Væg er et lille Kalkmaleri, der fremstiller de 4 Evangelister. Herfra er Nedgang til 3 aabne Gravrum under Kannikechoret. I Choromgangen findes en Samling Portraiter af berømte Mænd, deriblandt flere sjællandske Biskopper efter Reformationen; under den blaae Steen ligger efter Sagnet en Helhest begraven. Fra søndre Sidegang er ligeledes Nedgang til nogle Gravrum under Kannikechoret.

Kapellerne. Efterat have beseet selve Kirken vender man sig til Kapellerne, der ved store Vinduer ere adskilte fra Kirken for at beskyttes mod Varmen, og begynder da ligesom før med Frederik V's Kapel, opført i romersk Stiil med rigt Stukkaturarbeide. Frederik V's Monument er udført i hvidt Marmor af Wiedewelt, hans Dronning Louises Sarkofag i den vestlige Korsarm er forfærdiget af Stanley, ligeoverfor i den østlige Korsarm hviler hans anden Dronning Juliane Marie, ved Siden hendes Søn Arveprinds Frederik og dennes Gemalinde Sophie Frederikke. Længere imod Vest staaer Kong Frederik VI's Kiste, ved Siden hviler hans Dronning Marie Sophie, og derefter følger Kong Christian VII's Kiste. Foran denne Række staaer længst mod Øst Landgrevinde Louise Charlottes og Arveprinds Ferdinands Kister, derpaa Kong Christian VIII's Kiste, rigt besat med Metalornamenter og Mindetavler. Nærmere ind imod Kirken hviler Kong Frederik VII i en Kiste af Egetræ; paa Laaget ligger den Guldkrands i Egeblade, som danske Kvinder have skjænket til hans Minde. I Endepartierne af Rummet Nord for Søilerne staae Kong Christian VI's og hans Dronnings Kister, den første af hvidt Marmor udført af Wiedewelt; nedenfor paa Gulvet Prinds Ludvig af Hessen-Philipsthal og hans Gemalindes Kister. I Kjelderrummet under Kapellet ere flere andre kongelige Personer begravne, deriblandt 2 af Frederik V's Børn og Frederik VI's 6 Børn.

Det følgende Kapel mod Vest, de hellige tre Kongers Kapel, restaureredes 1866—68 af Etatsraad Chr. Hansen; det bestaaer af to hvælvede Stokværk med en Granitsøile i Midten. De gamle Vægmalerier i det underste Rum ere bevarede i hele deres Eiendommelighed; Mærkerne paa Søilen skulle angive Christian I's, Czar Peters, Kong Frederik VI's og Christian VIII's Høidemaal. Kong Christian III's Monument, et sandt Mesterværk, er udført i Antwerpen af Corn. Floris af sort og hvidt Marmor og Alabast; i Gravhvælvingen nedenunder hvilede tidligere Christian III og hans Dronning, men deres Kister, som led meget af Fugtigheden, ere i 1870 flyttede op og hensatte paa Gulvet. Det andet Monument over Frederik II og hans Dronning er udført i Lighed med det forrige af Geert van Egen. Den i Alabast huggede Ridderskikkelse, der ligger i en Egekasse Øst for Christian III's Monument, forestiller Valdemar Atterdags Søn, Hertug Christopher. I et muret Gravrum under Gulvet mellem de to Monumenter ligger Christian I og hans Dronning Dorothea. Ved Flisegulvets Omlæggelse 1846 fandt man paany disse Grave; paa Laaget af Kongens Kiste laae det Sværd, som nu er heftet paa Væggen; ved Kistens Aabning forefandtes et Skelet, 72 Tommer langt, med Spor af bruunt Haar og Overskjæg, 2 Tænder manglede i Underkjæben. Det under Vinduet staaende Brevskab fra 1474 med rigt Snitværk stod oprindelig i Kapitelhuset. Det øverste Rum i Bygningen, den saakaldte Riddersal, var fordum Forsamlingsstedet for Medlemmerne af et af Christian I stiftet Broderskab; nu holdes Landemodet her.

Fra Hellig tre Kongers Kapel gaaer man forbi de mange tidligere nævnte mindre Kapeller (mærk de gamle Kalkmalerier i St. Birgittas Kapel, hvor Christian IV's og Kirstine Munks Børn hvile, og St. Laurentii Kapel), og begiver sig til Christian IV's Kapel, aflukket fra Kirken ved tvende Jerngittre. Dekorationen af dette Kapel, der paabegyndtes under Christian VIII af den dygtige Historiemaler Eddelien, afbrødes i nogen Tid efter denne Kunstners Død, men er nu heldig fuldendt. De prægtige Malerier paa Sidevæggene, Slaget ved Femern 1644 og Christian IV's Dom, samt Billedet paa Pillen: „Opstandelsen", ere udførte af Professor Marstrand, de tilsvarende sindbilledlige Figurer i Hvælvingskap-

perne skyldes Eddelien. I Frisen er anbragt 16 Portraiter af berømte Mænd fra Christian IV's Tid; 3 af disse ere udførte af Eddelien, de øvrige af Hilker efter Kartons af Jacob Kornerup. Paa Gulvet ere følgende Ligkister opstillede: Christian IV's Kiste; paa Kistelaaget ligger det Sværd, som Kongen skal have baaret i Slaget ved Lutter am Baremberg; Solvornamenterne veie over 2000 Lod. Ved Siden af Kongens Kiste staae Dronning Anna Cathrines og Prinds Christians Kister, foran disse Kong Frederik III's og Dronning Sophie Amalies. I de 3 Gravhvælvinger under Kapellet ere flere Prindser og Prindsesser begravne.

I Kapitelhuset, som nu er indrettet til Sakristi og Skriftestol, findes en Mindesteen over Helgi † 1128, en af Kong Niels's Raader, der skaffede Geistligheden egen Rettergang; i Forsalen findes Lauge Urnes tresædeds Stol og et Billede af Ansgar.

I Roeskilde findes flere milde Stiftelser med ret betydelige Kapitaler, saaledes det ovennævnte Duebrødre Kloster (oprindelig et udenfor Byen liggende Helligaandshuus), der giver 37 Fattige fri Bolig, Varme, Lys og en ugenl. Understøttelse; Duebrødre Klosters nye Stiftelse, der optager 4 Enker eller forladte Koner og 8 Piger af den dannede Middelstand, som faae fri Bolig, Brændselshjælp og en aarlig Pension; Søren Olsens Hospital, oprettet Aar 1600 af Sognepræst Søren Olufsen i Roeskilde og bestemt til Fribolig for 6 fattige Personer; Meyercrones Stiftelse, opr. 1739 af Geheimeraad Meyercrones Enke, optager 4 Enker; samt Langes Stiftelse, opr. 1746 af fhv. Raadmand Lange og bestemt til Fribolig for to Enker.

Fra Pladsen foran Domkirken fører »Tutti Stien« forbi en Kilde ned til Havnen, ovenfor hvilken hæver sig Landsbyen »Bjerget« eller St. Jørgens Bjerg, hvis gamle Kirke, bygget af Fraadsteen, oprindelig hørte til et St. Jørgens Hospital. Ved Foden af »Bjerget« ligger Roeskilde Byes Gasværk. Dreier man fra Tuttistien af til Høire ad Strandalleen over Bellevue til Klostermarken (en til Klosteret hørende Lund; tæt udenfor den paa Veien til Klosteret rige Kildevæld, »Klosterkilden«), aabner der sig en smuk Udsigt over Fjorden. Lige foran Hovedindgangen til Kirken fører Maglekildestræde ned til Byens største Kilde, Maglekilde, der giver 10 Tdr. Vand i Minutet; i den ottekantede Bygning, hvortil Adgangen er aaben, er Kildebassinet, i hvilket man seer Vandet arbeide sig op gjennem Sandet. Istedetfor den tidligere Vandkuuranstalt er nu her anlagt en Mineralvandsfabrik og et Jernstøberi. Paa sin Vei til Fjorden driver Kildens Afløb flere Møller. Fra den kan man ad en rigtignok temmelig bar Vei efter en Times Gang naae den smukke Boserup Skov*, der er berømt for sin smukke og rige Skovbund i Foraarstiden, og hvorfra man nyder en ypperlig Udsigt over Byen. Her findes en Pavillon (med Beværtning), der benyttes af Skydeselskabet Tilvogns (2 Rdl., hos Niels Olsen i Klosterhusene og andre Vognmænd) lægges Veien forbi Bidstrup, tidligere en Roeskilde Bisper tilhørende Gaard, efter Kjøbenhavns Beleiring med det tilhørende Gods 1661 af Frederik III skjænket Kjøbenhavns Borgere som Løn for deres Tapperhed,

nu Sindssygeanstalt, efterat St. Hans Hospital, eller det saakaldte »Pesthuus« ved Kjøbenhavn, og Claudi Rossets Stiftelse ere forlagte hertil. Om Adgang henvende man sig til Overlægen. Flere af de gamle Bygninger ere nu nedrevne og andre opførte i deres Sted; det nye Kuurhuus, hvortil hører en smuk Kirke, toges i Brug 1860; ud mod Fjorden ligger Kirkegaarden. Ved den vestlige Udkant af Boserup Skov ligger Kattinge Sø, hvor der findes Levninger af det gamle Nebbe Slot, og i Møllerens Have kan man faae Leilighed til at tage en »Kjøkkenmødding« i Øiesyn. Kjører man et Stykke op ad Veien mod Landsbyen Herslev, aabner der sig en ypperlig Udsigt over Fjorden.

En anden, noget længere Udflugt er til Lethraborg eller Ledreborg, Hovedsædet i Grevskabet af samme Navn, tilh: den grevelige Familie Holstein. (Vogn 3—4 Rd.). Man kan lægge Veien over Øm og følger da Ringsted Veien forbi Glim Kirke t. H., hvorpaa man dreier af til Høire til Landsbyen Øm. Her findes en særdeles smuk og velholdt »Jættestue«*, Tverhøien eller Tvillinghøien kaldet, beliggende paa Gaardmand Albrecht Hansens Lod, hos hvem Nøglen faaes (sidste Gaard p.v. Haand). Ad en $11\frac{1}{4}$ Al. lang Gang, dannet af to oprette Steen og tildeels bedækket, kommer man ind i Gravkammeret (Lys, eller bedre endnu Magniumtraad, bør medtages); dette er 11 Al. langt, $4\frac{1}{4}$ Al. bredt paa Midten og 68—72 Tommer høit; Sidevæggene dannes af 15 oprette Steen, Loftet af 4 uhyre Overliggere. Ved Høiens Udgravning 1832 fandtes flere Skeletter og Urner.

Jættestuen ved Øm.

Fra Øm følges Veien forbi Asser Mølle, derpaa dreies strax tilhøire ad en lille Vei, der fører ind til Hovedveien til Lethraborg, her stiges af, og man lader Vognen kjøre op til Herthadalshuset (Holdested og Beværtning), medens man beseer den smukke Have, hvortil Adgangen er aaben. I denne findes en rig Samling Roser og flere smukke Statuer; fra Bøgebakken* ligeoverfor Slottet er et ypperligt Ekko. Til den smukke og anseelige Hovedbygning (opført i fransk Stiil i Midten af forrige Aarh. af Minister J. L. v. Holstein, Grevskabets Stifter) hører en kjøn lille Kirke med flere gode Malerier (man henvende sig til Vægteren i den vestre Fløi). Fra Slottet, hvor Grevskabets værdifulde Manuskriptsamling opbevares, gaaer

man gjennem Leddet skraaes for Forpagterboligen og følger Skovstien op til Herthadalshuset*, smukt beliggende ved en lille Sø, omgivet af Skov. I Nærheden af dette, ved Udkanten af Skoven, er den saakaldte »Offerlund« med Steensætninger fra Oldtiden. Sagnene om en her stedfunden Herthadyrkelse ere af de nyeste Forskere godtgjorte at være urigtige og hidrørende fra Misforstaaelser. Hjemveien kan lægges ad den smukke Allee forbi Blæsenborg Kro (Valgsted); et lille Stykke Nord herfor ligger Landsbyen Ledre, det gamle Leire, som Odins Søn Skjold efter Sagnet valgte til sit Kongesæde, og hvor Rolf Krake blev dræbt af den skaanske Underkonge Hjartvar. Leire Aa og Kattinge Aa, som her nærme sig hinanden, vare tidligere to Arme af Issefjorden, der forenedes ved det gamle Leire.

Roeskilde-Frederikssund-Frederiksværk.

Til de skjønneste Udflugter i Nordsjælland hører Touren udad Roeskildefjorden til Frederikssund med Jægerspriis og Frederiksværk*). Man bestiger fra Bryggen nedenfor Domkirken i Roeskilde et af de smaa Dampskibe, der i Sommerens Løb daglig fare paa Fjorden og for en billig Betaling (om Sommersøndagene i Reglen til nedsat Priis) føre de mange Reisende frem og tilbage. Afgangstiden falder kort efter Morgentogets Ankomst fra Kjøbenhavn. Er Veiret smukt, frembyder den hele Fart det venligste Skue: i Baggrunden den gamle Domkirke, hvis Spiir tegne sig fiint og let mod den blaae Himmel, og til begge Sider snart en Ø, snart en Skov, et Teglværk, en Kirke eller en frodig Mark, kort sagt, allevegne er der Afvexling, indtil man efter $1\frac{1}{2}$ Times Forløb glider ind imod Frederikssund, hvis røde Tage man i nogen Tid har havt foran sig tilhøire, medens Øiet paa samme Tid tilvenstre har hilset Jægerspriis's prægtige Skove. Lidt efter anløber man en lille Havn, springer i Land og er i:

Frederikssund.

Hotel Issefjord, tilvenstre i Gaden, som fører fra Havnen (godt; Værelse 3 à 4 Mk., Middag 4 Mk.). Postkontor i Byen. Personpost daglig over Slangerup til Frederiksborg, ligeledes daglig til Roeskilde, Dagvogn daglig (om Vinteren 3 G. ugenl.) til Kjøbenhavn (i tarvelig lukket Vogn) og hver Søgnedag til Lillerød Station. Telegrafstation m. i. D. Dampskibsforbindelse med Roeskilde, Frederiksværk og Nykjøbing p. S. 2 à 3 G. ugl. om Sommeren. Vogn kan

---

*) Fra Kjobenhavn gaaer Veien til Frederikssund forbi Brøndshoi, hvis smukke Kridtsteens Kirke i Rundbuestiil skal være opført af Biskop Absalon, og Vexø. — Veien fra Frederiksborg til Frederikssund forer over den store Landsby, tidligere Kjøbstad Slangerup med en anseelig Kirke, opført i Slutningen af det 16. Aarh. af Jørgen van Friborg.

faaes til Udflugter i Omegnen hos Vognmand Frølund, men sikkrest er det om Sommeren at bestille den Dagen forud; for en Tour til Jægerspriis er Vognleien 2 Rd., for en heel Dag omtrent 5 Rd.

Man har snart orienteret sig i den lille By, der kun hai tre Gader, c. 1300 Indb. og ikke eier anden Grund end den, hvorpaa den staaer. Den havde tidligere ingen Kirke, hvorfor Byens Folk maatte tye til Slangerup Kirke, men siden 1754 have de søgt Guds Huus sammen med Udesundbyerne. Nu er Størstedelen af Udesundby, som for nogle Aar siden tildeels nedbrændte, ved Lov indlemmet i Frederikssund, som derved først har faaet en egen Kirke. Med Hensyn til Byens øvrige Historie skal endnu mærkes, at den tidligere hed Falkenberg, medens den ifølge Bevilling af 1578 kun var en Ladeplads til Slangerup. Først under Frederik III (1665) blev den selvstændig Kjøbstad, og først 1809 fik den sin egen Byfoged. Et betydeligt Areal Syd for Byen er i den nyeste Tid inddæmmet fra Fjorden.

Et Stykke Nord for Byen, hvor Fjorden kun har en Bredde af 1200 Al., fører den for et Par Aar siden byggede, paa fortøiede Pramme hvilende Flydebro, Kronprinds Frederiks Bro, der har afløst den tidligere Trækfærge, til Jægerspriis Færgegaard. I denne, hvis nærmeste, yndefulde Omegn er rig paa skjønne Udsigter, og som derfor nok kunde lokke til et længere Ophold, kan faaes Sommerværelser tilleie, naar de bestilles forud; Prisen for et møbleret Værelse med god Kost er 5 Mk. om Dagen. Tilhøire for Færgegaarden fører Veien ind i en Skov, Færgelunden, hvor man strax træffer paa et mægtigt Bøgetræ, der har fundet paa at voxe frem midt paa Veien saaledes, at det overskygger denne med sin Krone. Kommer man lidt længere frem, har man t. V. de store, skovbegroede Bakker Kignæs*, hvorfra haves den herligste Udsigt. Veien gaaer videre langs Fjorden; Skoven afløses en Stund af Marker, Landsbyer og eenlige Huse, indtil man endelig har naaet det egentlige Maal for denne Udflugt, **Jægerspriis***. Man kommer forbi Jægerspriis Gjæstgiversted, den hyggelige Lægebolig med en smuk Have, dreier derefter t. H. og naaer nu den store Slotsgaard, hvor man har det venlige lille Slot liggende for sig; Façaden herudtil er paa to Stokværk, Stue og første Sal, og har to Taarne, opførte af Frederik V, da han som Kronprinds beboede Slottet; tidligere havde det kun det store Taarn, det egenlige Hovedtaarn. Til Høire og Venstre har man Staldbygninger, Tjenerboliger m. M. Paa den modsatte Side ligger den store, pragtfulde og velvedligeholdte Have, hvor Øiet strax udenfor Havesalen møder en smuk Blomsterplaine med en nylig reist Marmorbuste af Frederik VII., der ret yndede denne minderige og ægte danske Egn. Den forøvrigt lukkede Have fortsættes af Mindelunden. Slot-

dets nuværende Navn skriver sig efter al Rimelighed fra Christian V's Tid, da det tilhørte den bekjendte Hahn. Tidligere hed det Abrahamstrup og nævnes meget langt tilbage som Krongods, saaledes allerede under Erik Menved. Det var nemlig paa en Reise fra Abrahamstrup til Holbæk, som dennes Dronning Ingeborg foretog sig i 1318, at den 4 Maaneder gamle Kronprinds faldt ud af Vognen og derved omkom paa en ynkelig Maade, hvilken Ulykke havde tilfølge, at Moderen af Grædmelse gik i St Claræ Kloster i Roeskilde. — Siden skiftede Godset mange Gange Besiddere, vexelviis af kongelig eller adelig Byrd, men henregnedes dog igjennem hele det forrige og første Halvdeel af dette Aarhundrede til de kongelige Lystslotte; det forfaldt efterhaanden mere og mere, indtil det i Aaret 1854 blev kjøbt af Frederik VII, efter hvem det ved Arv er gaaet over i Lehnsgrevinde Danners Eie. Fra sidstnævnte Konges og den nuværende Besidderindes Tid skriver sig Størstedelen af de Forbedringer, Slottet med Omgivelser i de senere Aar har modtaget.

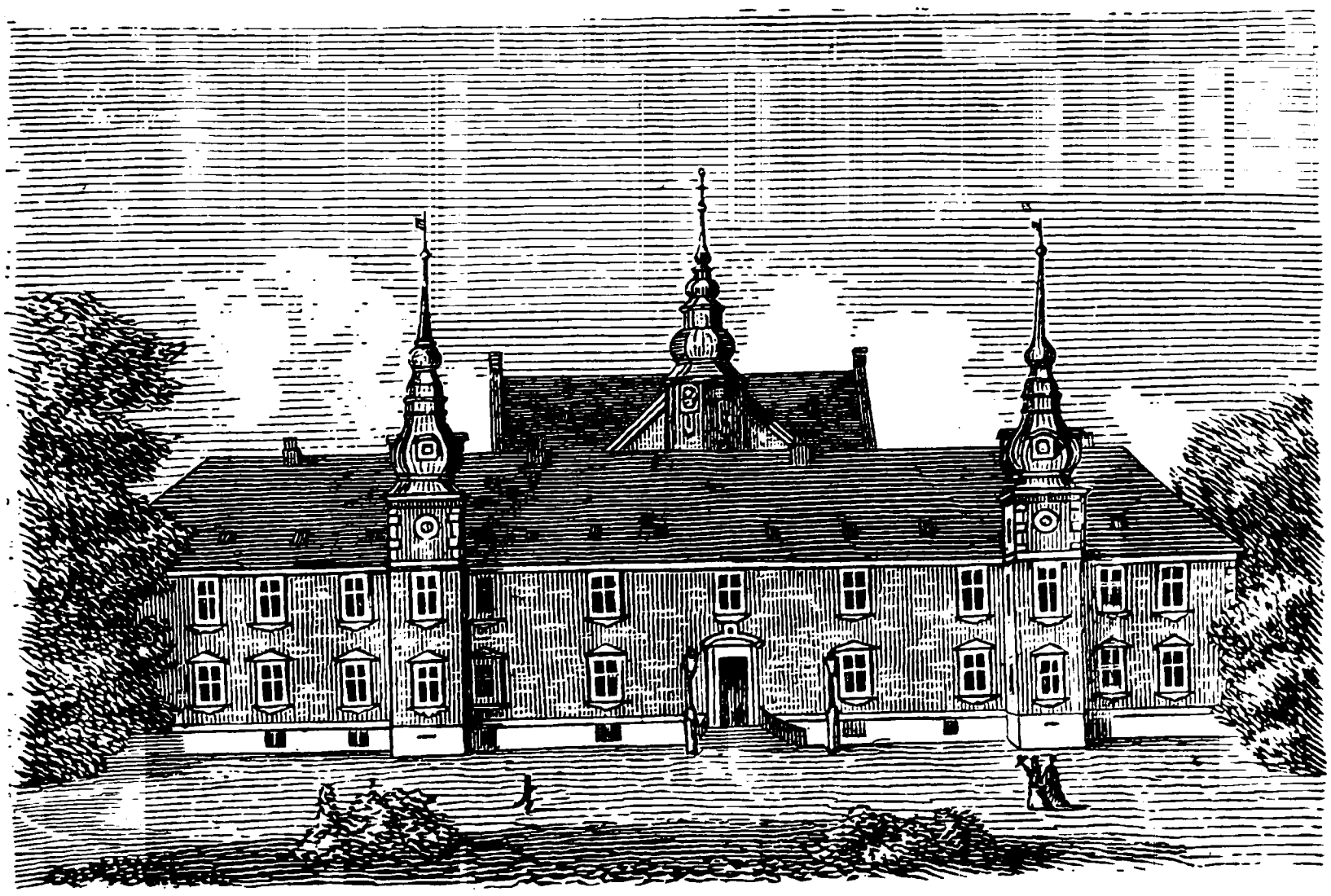

Jægerspriis Slot.

En af de kongelige Personer, hvem Jægerspriis iøvrigt skylder en stor Deel af sin Berømmelse, var Frederik V's og Juliane Maries Søn, Arveprinds Frederik, der i Aaret 1773 kom i Besiddelse af Godset. Ikke blot lod han flere af Gravhøiene undersøge (Julianehøi med en stor Jættestue o. fl.), men trindt om i Haven og Lystskoven (Slotshegnet) lod han efter Tegninger af Billedhugger Wiedewelt reise Mindestøtter til Forherligelse af navnkundige Mænd og Kvinder fra den graae Oldtid

heelt ned til den nyere Tid, som have havt Betydning for Danmarks og Nordens Historie; Harald Haarfager og Niels Juel, Absalon og Luther, Snorre Sturleson og Hans Gram, Griffenfeld og Bernstorff, og talrige Andre fra saa forskjellige Tider og af saa forskjellig Betydning findes nævnte i dette Mindets Pantheon, og herved har Jægerspriis faaet en særegen national Interesse. Denne er nu forøget for den seneste Tids Vedkommende, idet man inde i Slottet finder de smukke Værelser, som Frederik VII personlig benyttede under sine Ophold paa Jægerspriis, bevarede, som han har forladt dem: de samme Billeder paa Væggene, det samme Skrivebord og Arbeidsbord; Gjenstande, han har samlet paa; Dragter, han har baaret som Barn, som Yngling og Konge; Tegninger og andre Arbeider, som han selv har udført; Gaver fra fremmede Herskere; Takker af Dyr, han selv har fældet — kort sagt, her findes en Samling, der er af stor Betydning m. H. t. Frederik VII's Personalkarakteristik. — Jægerspriis's samlede Gods bestaaer foruden af Slottet, sammes Have og Slotshegnet (hvori Fasangaarden med Fasaneri) af de to store Gaarde Jægerspriis Avlsgaard og Christiansminde samt Forpagtergaardene Louiseholm og Egelund; endvidere hører dertil et Teglværk, en Vindmølle, Færgegaarden og den store Nordskov, berømt for sine ældgamle Egetræer, hvoriblandt et, hvis Stamme nedentil har et Omfang af 26 Fod. — Besøget paa Jægerspriis tager god Tid, og Veien derfra er igjen saa rig paa smukke Udsigter, at man, hvis Alt skal tages med, først seent naaer tilbage til Frederikssund.

Herfra kan man da næste Morgen fortsætte Reisen videre ud ad Fjorden pr. Dampskib (hvis et saadant kan ventes, hvorom man gjør bedst i itide at forhøre sig). Bestandig har man nye Billeder for Øiet; først gaaer det i nordvestlig Retning om Nordskoven, siden i N. O langs Halsnæs (herfra Færgefart til Kulhuus i Horns Herred); man har da de mange Fiskerleier paa venstre Haand: Lynæs, Sølager (med de rige Kjøkkenmøddinger, der ville erindres videnom efter Arkæologernes Besøg i Eftersommeren 1869) o. fl., indtil man lander ved:

Frederiksværk.

Gjæstgiversted: Heilmanns, saare skjønt beliggende, godt og billigt. Postkontor i Byen. Personpost 1 à 2 G. daglig over St. Lyndby til Frederiksborg Banestation. Telegrafstation m. i. D. Dampskibsforbindelse 1 à 2 G. ugenl om Sommeren med Frederikssund, Roeskilde og Nykjøbing p. S.

Det bøgekrandsede Frederiksværk har en yndig Beliggenhed nedenfor de høie Bakker, der skille Roeskildefjord fra Arresø. Denne Sø stod i gamle Dage i Forbindelse med Roeskildefjord ved et Vanddrag, der skjød sig ud i denne fra det Sund, som dengang mod Nord forbandt Arresø med Katte-

gattet. Da dette Sund tilstoppedes af Sandet, afskar Sandflugten ogsaa Forbindelsen imellem Arresø og Roeskildefjord. Men under Frederik IV aabnedes Forbindelsen paany ved Gravningen af en Kanal, der foretoges under Major Eberlin v. Feridius's Ledelse i A. 1716. Dette Foretagende blev af stor Vigtighed for den lille Fabrikby, der for en stor Deel lever af Søens Vandkraft. Sit Navn har Byen først modtaget i Midten af forrige Aarhundrede, da dens Fabriker blev anlagte under Ledelse af Franskmanden Peirembert. Opgaven var alslags Metalstøbning, Kanoners og Projektilers Forfærdigelse osv. Efter derpaa i en længere Aarrække at have været i Generalmajor J. F. Classens Besiddelse, blev Fabrikerne af denne i A. 1792 imod en vis aarlig Afgift overdragne til Landgrev Carl af Hessen, der atter A. 1804 overdrog dem til Kongen, hvorefter de siden blev indlemmede i Domainerne. Herfra er nu i de senere Aar hele Etablissementet gaaet over i Jernstøber Anker Heegaards Eie, dog med Undtagelse af Krudtfabriken, der er henlagt under Krigsministeriet. Det tør ventes, at denne Forandring vil føre til et Opsving for den venlige lille By, og det forøgede Liv i Værkets Drift, der allerede nu spores overalt, er et godt Tegn for Fremtiden. Byens Indbyggertal er c. 900. — Paa faa Steder i Danmark vil Sindet blive beriget med et mere harmonisk Indtryk end i denne skjønne Egn, der iøvrigt ikke har saa stor en Udstrækning, at den jo snart kan oversees. Men Ingen bør forsømme den henrivende og storartede Udsigt fra Maglehøi*, hvor man i klart Veir til en Side har Kattegattet, Hesselø og Kullen; til en anden Side Arresø og Frederiksborgs Taarne; til en tredie Roeskildefjord, Issefjord, Jægerspriis Skove og, længere tilbage, den gamle Domkirke; føies nu hertil den skjønne umiddelbare Omegn, saa vil Ingen fortryde et Ophold her og heller ikke glemme det — selv om han saa kun har tilbragt en halv Dag i det Hele paa Frederiksværk. Fra Frederiksværk har man $\frac{3}{4}$ Miil til Asserbo (see ovenfor) Paa Veien hertil kommer man forbi den eenlig beliggende Sandkro.

En Udflugt, der ligeledes naturligst gjøres fra Roeskilde, er til

Horns Herred.

Et lille Stykke V. for Lindenborg Kro, imellem Roeskilde og Holbæk, ikke langt fra Hovedgaarden Lindholm, der i 17de Aarhundrede tilhørte den bekjendte Læge Rasmus Bartholin og siden Begyndelsen af forrige Aarhundrede har været i den Plessenske Families Besiddelse, dreier Veien imod Nord op til den Halvø, som adskiller Roeskildefjord fra Issefjorden og Holbæks Fjord, og af hvilken den sydlige Deel hører under

Valdborg, den nordlige Deel under Horns Herred. Veien følger i Begyndelsen temmelig nær Roeskildefjorden; tilvenstre haves Rygaard, en Deel af Stamhuset Rosenkrantz, med en smuk Have, i hvilken Godsets Beboere have reist et Mindesmærke (Broncebuste paa Granitsokkel) over den sidst afdøde Besidder; omkring den særdeles smukke Skove, prægtigt Terrain med Bakker og Dale (»Deiligheden«*) ned imod Bramsnæs Fjord, med skjøn Udsigt til Eriksholms Skove, hvormed Færgeforbindelse; ved Overfartsstedet ligger »Færgekroen«, hvor man kan faae Nattelogis og øvrige Livsfornødenheder. Ligeledes tilvenstre Sonnerup, med en gammel og smuk Kirke, og Hyllinge, hvis høitliggende Kirke tidligere har havt Tvillingtaarne, som nedstyrtede i Aaret 1761; nu udmærker Kirkens Taarn sig i ingen Henseende fra de almindelige Landsbykirkers. Gjennem Sæby (Kirke med Alterbillede af Eckersberg) fortsættes Postveien imod Nord deels over Skibby til Svanholm, deels over Ferslev til Lyngerup. Den, der vil gjæste Horns Herred, vil om Efteraaret og Vinteren sex Gange ugenlig kunne afgaae fra Roeskilde med Dagvognsbefordring (3 à 5 Mk.), de tre Gange over Skibby til Svanholm, de tre Gange over Ferslev til Lyngerup. Om Sommeren gaaer Trafiken ad den smukke Roeskilde Fjord (Kjørsel fra Banegaarden i Roeskilde med Omnibus til Skibsbroen 1 Mk. for dem, der ikke fra Kjøbenhavn have taget gjennemgaaende Billet, hvorved der ydes Moderation i Prisen og tillige spares Omsorg for Reisegodset) med Dampbaaden »Adjutanten«, passerende Skovene Boserup og Bognæs (Bøgenæs) til Gershøi eller Selsø (resp. $1\frac{3}{4}$ og 2 Miil, Tour & Retour 40 Sk.). Fra Gershøi befordres de Reisende daglig med Dagvogn ad de nævnte Router (resp. 1 à 2 Mk. og 1 Mk. à 2 Mk. 8 Sk. efter Veilængden)

Forsaavidt man ikke har et bestemt Maal, men kun i Almindelighed ønsker at besee den paa Herregaarde rige Egn, danner Skibby (god Kro, Brevsamlingssted, flere Kjøbmænd, Folkehøiskole og en for sex Sogne fælles, paa 150 Lemmer beregnet Tvangs-Arbeids- og Fattigforsørgelses-Anstalt) det naturlige Midtpunkt. Skibby Kirke* er en gammel, ualmindelig stor og smuk Landsbykirke, bygget af Fraadsteen, Høikirkens Hvælvinger baarne af 5 Piller, det Indre istandsat med Omhu og kunstnerisk Indsigt i 1845, det Ydre restaureret i mere moderne Stiil i 1869. I Choret er fremdraget endeel gamle Kalkmalerier, hvoraf nogle (i Chorrundingen bag Alteret) ere fra Valdemarernes Tid og have ikke ringe kunstnerisk Værd. I Alteret fandtes i sin Tid indmuret den nu paa det kongelige Bibliothek opbevarede, haandskrevne kirkehistoriske Beretning (af Nogle tillagt Poul Eliesen), der er kjendt under Navnet »Chronica Skibbyensis. (Nøglen faaes hos Klokkeren oppe i Byen.) Et lille Stykke S. for Skibby (dreies om ad den første Vei t. H.) ligger Lindegaarden med stor og net Have, rig paa sjeldne Træer. En halv Miil imod N. V. findes Svanholm

(nævnes allerede i Dronning Margrethes Tid og eies nu af Familien Bille-Brahe) med en toetages Hovedbygning, opført i forrige Aarhundrede, nye, fortrinlige Avlsbygninger, stor, udmærket holdt, af Kanaler gjennemskaaren Have, hvori et i 1857 af Godsets Beboere reist Mindesmærke (Broncebuste paa Granitsokkel) over Geheimekonferentsraad Preben Greve af Bille-Brahe. Paa den anden Side af Landeveien fører en Markvei gjennem en ung Naaletræesplantning til Julianehøi* (saaledes bennævnet efter Frederik V's Gemalinde Juliane Marie, der som Kronprindsesse opholdt sig meget paa Svanholm, som da eiedes af hendes Gemal), hvorfra haves en særdeles viid og smuk Udsigt. Imod Syd kneiser den høitliggende Roeskilde Domkirke med sine slanke Spiir, medens den blaae Fjord ved dens Fod slynger sig op imellem de tvende frugtbare Bredder; imod Sydost brede sig Rygaards og Eriksholms Skove; imod Øst, hinsides Fjorden, hæve sig i det Fjerne bag Skovene Spirene af det gjenreiste Frederiksborg, Mindet om Christian IV's skabende Aand og om det danske Folks Kjærlighed til sine Fortidsminder og til den Konge (Frederik VII), hvis Yndlingsopholdssted det var; imod Nord sees Krogstrup og Skuldelev Kirker og længere borte de vidtstrakte Jægerspriis Skove (s. under Frederikssund); imod Vest, begrændset af et Bakkedrag, hvorfra mange smukke Udsigter (særlig mærkes Mørkebjerg ved Vellerup), Issefjorden med Ourø, hvor Dronning Margrethe skal have havt et Lystslot (paa Steenbjerg), og hvortil Sagnet henlægger et Kongevalg, og hiinsides Fjorden Odsherred med dets høie Bredder. Det Hele er et udmærket smukt Rundbillede, som den Reisende ikke bør forsømme at tage i Øiesyn. Svanholm hører til Krogstrup Sogn; i Krogstrup Kirke findes en hvælvet Begravelse for Medlemmerne af den gamle Adelsslægt Bilde. Længere nordlig ligger Hovedgaarden Overbjerg.

En halv Miil S V. for Skibby ligger Hovedgaarden Egholm (i sin Tid tilhørende Rosenkrantzerne, af hvilke den bekjendte lærde Geheimeraad Oluf Rosenkrantz, der for sit Forsvarsskrift for den danske Adel imod Enevoldsmagten dømtes som Majestætsforbryder, ligger begraven i Sæby Kirke, der eier Portraiter af ham og hans Hustru; tilhører nu Familien Haffner) med en stor, smuk Have. Omtrent i samme Afstand, men lige imod Syd, haves Hovedgaarden Krabbesholm med en stor, anseelig Hovedbygning (1853) i gothisk Stiil og en vel holdt Have. En halv Miil Ø. for Skibby ligger Hovedgaarden Selsø (tilhørende Familien Plessen), i Nærheden Selsø Kirke, tildeels opført af Kampesteen, lys og venlig, med et lille Alterbillede (Christus i Emaus) af Prof. N. Simonsen og et Bronce-Krucifix af Prof. J. A. Jerichau, samt Prædikestol med rigt Billedskjærerarbeide fra 1637. Paa et vel omtr. fra Slutningen af 13. Aarh. stammende Mariabillede bemærkes en Lindorm under Jomfruens Fod. (Nøglen til Kirken faaes hos Klokkeren

paa »Vesterbro« udenfor Sønderby). Et Stykke derfra (ved Møllen) ligger en Række Bakker, Klintebakkerne, der fortsættes som et Rev i Fjorden over imod Bognæs. I Fjorden udfor Selsø har man Eskildsø (Færgeforbindelse fra Østskov), hvor der i det 12te Aarhundrede (1136—1176) laae et Augustinerkloster, ved hvilket den bekjendte, dygtige, fra Paris indkaldte Augustiner Vilhelm var Abbed, indtil han flyttede Klosteret til Ebbelholt ved Frederiksborg. Paa en Bakke midt paa Øen sees endnu tarvelige Rudera af Klosteret, der synes at have været opført deels af røde, brændte Steen, deels af Kalktuf. Ligeoverfor Øen ligger den lille Skov Østskov. Imellem Østby (tæt ved Østskov) og Skuldelev ligger et Bakkedrag, Torpe Banker, hvor den fra gammel Tid bekjendte St. Olafs Kilde findes, og hvor der ved St. Hansdagstid afholdes et Marked.

Naar man fra Horns Herred ønsker at reise til Holbæk, vil man om Sommeren i Reglen kunne undgaae en lang Kjørsel ved fra Vellerup paa Herredets Vestkyst, ligeoverfor Ourø, at seile til den nævnte By (2 Mile), hvortil man som oftest vil kunne faae Baad (Baadfører P. Hansen, 9 Mk.).

Roeskilde — Ringsted.

(4¼ Miil.)

Jernbanen fører fra Roeskilde tæt forbi Landsbyen Syv (t. H.) — her fødtes 1631 den bekjendte Peder Syv, Udgiveren af de danske Kæmpeviser — og kort efter naaes Stationen Viby (t V., 5½ M. fra Kbhvn., 9 M. f. Korsør; her standser ikke 1ste Tog, medens det om Sommeren befordres som Iiltog, men paa sædvanlig Billet til næste Station kan man da tage tilbage hertil med Lokaltoget fra Ringsted); Egnen bliver nu mere skovrig, navnlig efterat man har passeret Borup Station (t. V., 6½ M. f. Kbhvn., 8 M. f. Korsør), hvor Banen paa en længere Strækning bevæger sig gjennem Humleore Skov, men derpaa antager Egnen atter sin oprindelige Karakteer, indtil Toget standser ved den 8¼ M. fra Kbhvn., 6¼ M. fra Korsør liggende Station ved

Ringsted.

Hoteller: Postgaarden paa Torvet (Værelse med Lys 4—6 Mk., 4 Mk. Sommer, 6 Mk. Vinter, Middag 3—4 Mk.). Restauration paa Banegaarden (koldt Kjøkken 2 Mk. 8 Sk., godt — 3 Kl. noget billigere, men tarveligt). Carl Nielsens Gjæstgivergaard paa Torvet (Hj. af Søgade), god Beværtning, mindre Plads. Omnibus paa Banegaarden (12 Sk., Koffert 12 Sk., Hatæske 4 Sk.). Postkontor i Byen, Telegrafstation og Postexpedition paa Banegaarden. Jernbaneforb. med Kjøbenhavn og Korsør samt mellemligg. Stationer 4 G. dagl. Personpost til Næstved dagl., til Holbæk 3 G. ugenl. Vognbefordring kan bestilles paa Postkontoret.

Ligesom Roeskilde er denne By en af Sjællands ældste Stæder, men man savner her de smukke Omgivelser, idet

Egnen om Byen er temmelig flad og kun har et enkelt Aaløb, der, kommende fra Langesø og Gyrstingesø, driver Have, Hømb og Englerup Møller, indtil det ved Vrangstrup forener sig med Suusaaen. Byens Oprindelse knytter sig til det af Svend Estridsen anlagte Benediktinerabbedi, der efter Reformationen inddroges under Kronen; 1170 blev Hertug Knud Lavards Lig høitidelig skriinlagt her og hans Sønnesøn Knud Valdemarsen salvet og kronet, og Aaret efter gav Biskop Absalon her den sjællandske Kirkeret. I 1806 hjemsøgtes Byen af en stor Ildebrand, der tillige ødelagde en Deel af Kirken og det gamle Kloster. Byen tæller nu c. 1900 Indbyggere.

Fra Banegaarden føre to Veie til Byen; den korteste fører over Marken til Søgade og Torvet; strax til Venstre ligger

St. Bendt's Kirke*, ogsaa kaldet St. Knuds efter Knud Lavard, indviet 1082 af Biskop Svend Norbagge og oprindelig hørende til ovennævnte Benediktinerkloster, bygget i Korsform med tre Langskibe og halvrundt Chor. Ved Branden 1806 styrtede Taarnkuplen og Klokkerne ned paa Hvælvingerne, der dog holdt sig og beskyttede Kirken, som imidlertid ved den paafølgende Reparation slemt vansiredes baade udvendig og indvendig; den underkastes nu en Restauration, der vel foreløbig er afsluttet, men ikke fuldendt, idet navnlig den indvendige Dekoration endnu mangler. (Om Adgang til Kirken henvender man sig til Skolelærer Jensen ligefor Postgaarden.) Ved Indgangen til Kirken er ophængt en Trætavle, der indeholder en Fortegnelse over de i Kirken jordede kongelige Personer, blandt hvilke her skal nævnes: Knud Lavard, Valdemar d. Store og hans Dronning Sophie, Knud VI, Valdemar Seier og hans Dronninger Dagmar og Beengjerd, den unge Kong Valdemar og Dronning Eleonore, Erik Plovpenning og Dronning Agnes (Erik Glippings Enke), Erik Menved og Dronning Ingeborg, den svenske Kong Birger og hans Dronning Margrethe; kun over Erik Menved og hans Dronning er Gravmindet tilbage, dækket af en Messingplade med deres Billeder; de andre Grave dækkes af Ligstene Aar 1855 aabnedes Gravene i Overværelse af Kong Frederik VII; de fleste vare forstyrrede. Valdemar den Stores var dog urørt; Liget var indhyllet i en Munkedragt, og en latinsk Indskrift paa en Blyplade under Hovedet nævner ham som »Slavernes mægtige Betvinger, det fortrykte Fædrelands herlige Befrier, Fredens Gjenopretter og Bevarer«. Ogsaa Dronning Beengjerds Grav var urørt; i en Pille opbevares hendes Haarfletning og Stykker af Ligklædet. Blypladen fra Valdemar I's Grav opbevares nu i et Skab i Kirken, og ligeledes gjemmes i et Skab i den østlige Fløi en gammel Pergamentstavle med Fortegnelse over de kongelige Personer, som her have deres Grave.

For Enden af Nørregade ligger det nye Sygehuus, en smuk og vel indrettet Bygning; herfra fører en Allee bag om Byen. Veien til Venstre for denne fører ud til Lystanlæget Kjærehave ($\frac{1}{4}$ Miil) ved Kjærupgaard. Fra Torvet kommer

man gjennem St. Hansgade forbi »Anlæget«, hvorfra man har en god Udsigt over Egnen mod Syd og Vest; tæt herved er Gasværket og den smukke Assistents-Kirkegaard; og skraaes for denne ved Landeveien ligger Cementfabriken Hertha. Fortsættelsen af St. Hansgade (Veien til Næstved) fører forbi den nye Fribolig, og lodret paa den støder Veien fra Banegaarden.

Skjøndt den væsenligste Interesse ved et Besøg i Ringsted knytter sig til Kirken, bør man dog ikke undlade, om muligt, at gjøre en Udflugt til Vesterskoven ved Lange Sø ($1\frac{1}{4}$ M., Vogn bestilles paa Posthuset). Lægger man Veien Vest om Søen, følger man Holbæk Veien til Landsbyen Estrup, hvor man dreier til Høire gjennem Haraldsted langs den smukke nordre Bred af Lange Sø. Skoven ved Haraldsted, hvor Knud Lavard blev dræbt 1131 af Prinds Magnus, en Søn af Kong Niels, er forlængst forsvunden, men Fortællingen knytter sig nu til den lidt fjernere Vesterskov. I Nærheden af Skovløberhuset (Holdested), ved Foden af den steile Brink, vises saaledes baade »Knud Lavards Stenen« og »Kilden«, der efter Sagnet sprang ud paa det Sted, hvor Mordet blev begaaet, men den egenlige saakaldte »Sværte Kilde«, hvortil Sagnet knytter sig, ligger paa en Mark i Nærheden af Haraldsted. Skoven kaldes af Bønderne Vrangeskov paa Grund af de besynderlige krogede Former, som flere af Træerne her have antaget, hvilket navnlig i fremtrædende Grad er Tilfældet med det saakaldte »Hexetræ«, en Sammenvoxning af 3 Træer, hvis Grene i fantastiske Bugtninger slynge sig ind imellem hverandre; det ligger et lille Stykke Øst for Skovløberhuset, hvorfra en Sti fører til det. Tilbageveien kan lægges Øst om Søen gjennem Landsbyen Valsømagle, saafremt man da ikke foretrækker med det Samme at aflægge et Besøg til den omtrent 1 Miil N. O. derfor beliggende Herregaard Skjoldnæsholm* (Vognen kan holde hos »Kudsken«) med sine mange smukke Omgivelser Veien dertil er overordentlig rig paa Afvexlinger og fører tæt forbi Valsølille Sø, ved hvis nordre Bred der findes Levninger af et gammelt Voldsted. Til Gaarden, der i sin Tid tilhørte Grev Ulrich Frederik Gyldenløve og nu eies af den Neergaardske Familie, hører en smuk Have, der støder op til Skoven; fra flere Steder i denne har man en ypperlig Udsigt over den maleriske Omegn; fra et Punkt i Skoven bag Gaarden seer man Roeskilde Domkirkes Spir.

Ringsted — Sorø.

(2 Mile.)

Jernbanen gaaer paa et Stykke langs Landeveien til Sorø, Terrainet er temmelig fladt og aabent, til Venstre seer man Kirken i Sigersted, efter Sagnet opnævnt efter Kong Siger, hvis Datter Signe stak Ild paa sit Jomfrubuur for at

døe med sin Elskede, den tappre Normand Hagbard, hvem Kong Siger lod henrette. Senere hævnede Hake sin Broders Død, da han fældede Kong Siger ved Valbrønd i Nærheden af Sigersted, men faldt kort efter selv i Slaget ved Alsted (nu en Landsby ¾ M. S. V. for Sigersted) i Kamp mod Sigers Søn Sigurd. Man kommer kort efter forbi en anden lille By, der ligesom danner en Indledning til de historiske Minder, der knytte sig til det næste Maal, Sorø; det er Landsbyen Fjenneslevlille, nu Kirke Fjenneslev (Kirken sees t. V., kort efter Sigersteds). Her boede Skjalm Hvide, Knud Lavards Fosterfader; hans Søn Asger Ryg begyndte at opføre Kirken i Fjenneslev, men da han drog i Leding til Sverig, bød han sin Hustru Inge at fuldføre den og, saafremt hun fødte ham en Søn, at pryde Kirken med et Taarn. Hun fødte to Sønner, Axel, den senere berømte Absalon, og Esbern Snare, og Kirken fik saaledes to Taarne, som dog nu forlængst ere sunkne i Gruus; men de to store Granitsøiler inde i Kirken vidne endnu om dem. En grundig Restauration af denne Kirke vil forhaabentlig ikke lade vente længe paa sig. Snart øiner man nu Skovene om Sorø, som Toget paa en Strækning kjører igjennem, kort førend det standser ved Stationen (10¼ M. fra Kbhvn., 4¼ M. fra Korsør).

Sorø.

Hoteller: Sorø ved Stationen, Værelse 3—4 Mk., Middag 3—4 Mk. (i Sommeren 1870 aabnedes her et Kosthuus, hvor Værelse og Kost for kortere eller længere Tid kan faaes for 9 Mk. om Dagen); Hotel Haabet i Realgade, Værelse 4—6 Mk., Middag 4—5 Mk. Jernbaneforb. med Kjøbenhavn og Korsør samt mellemligg. Stationer 4 G. dagl. Lukket Vogn fra Stationen til Byen (1 Mk.). Postkontor og Telegrafstation (m. i. D.) i Byen.

Hvad Størrelse og Ælde angaaer, indtager Sorø en meget beskeden Plads blandt de øvrige Kjøbstæder; den har kun 1400 Indbyggere, og som Kjøbstad nævnes den først paa Christian IV's Tid, skjøndt det af Absalon anlagte Kloster vel oprindelig har lagt Spiren til Byen; men til Gjengjæld har Naturen beriget den med Omgivelser, der i Skjønhed kappes med de smukkeste Punkter i Danmark og indbyde den Besøgende til et længere Ophold.

Bag disse Omgivelser unddrager Sorø sig en Tidlang den Besøgendes Blik, naar man fra Stationen følger den Vei, der efter omtrent 20 Minuters Gang fører ind til Byen. Til Venstre har man den smukke Sorø Sø med tilgrændsende Skove, i Baggrunden hæver Akademiet sig ved Bredden af Søen, den lille Ø foran dette kaldes Fru Borchs Ø; til Høire for Veien er den side Strækning »Flommen«, forhen en Deel af Sorø Sø, det vanlige Opholdssted for den nu uddøde Fiskeart Mallen; ved Flommen stod forhen Sorø Sø i Forbindelse med Tuel Sø og Pedersborg Sø, beliggende paa den anden Side

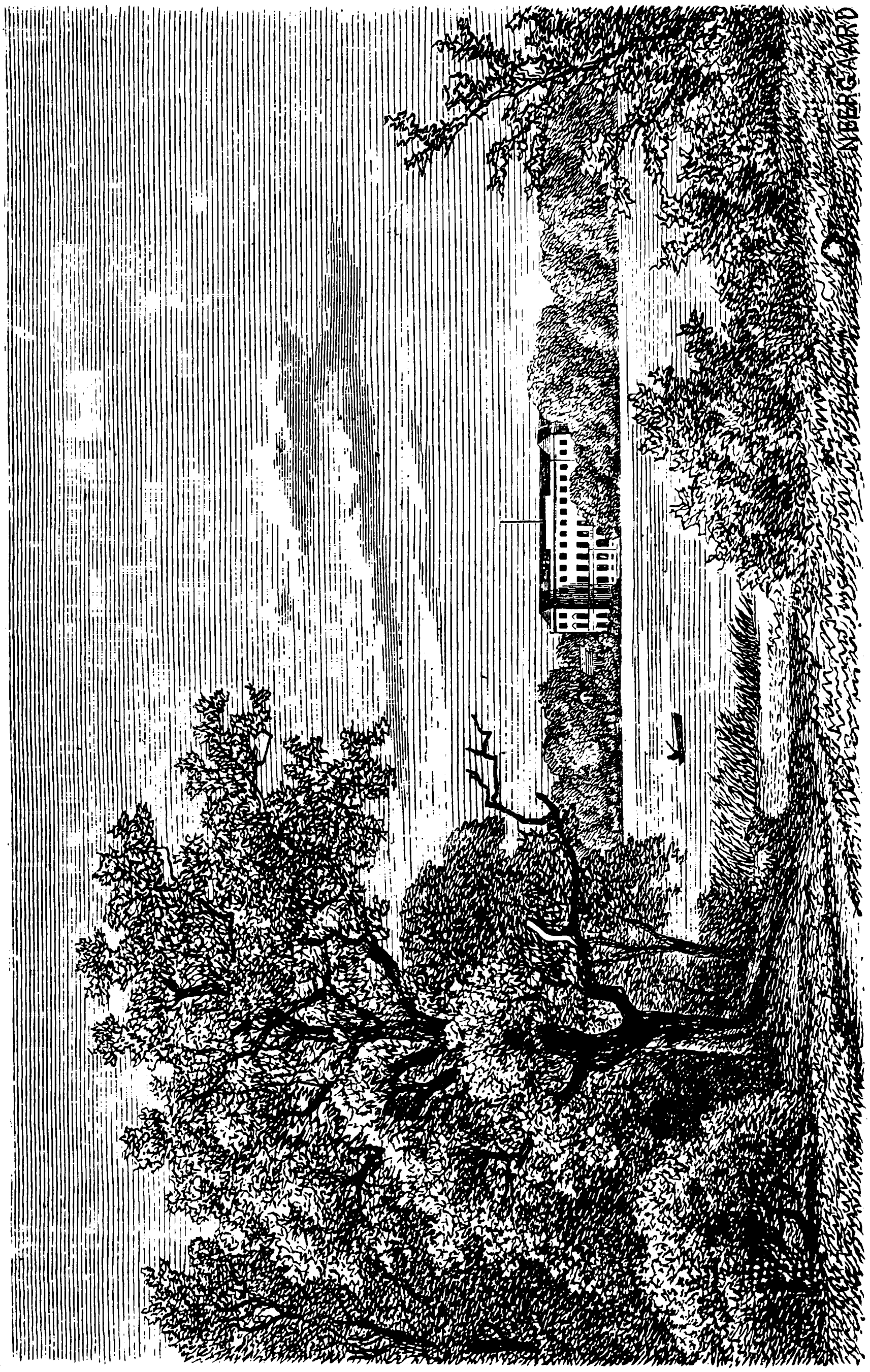

Parti fra Sorø.

af Byen, og denne sidste atter med den nordlige Deel af Sorø Sø; Byen kom saaledes til at ligge paa en sid Strækning, omflydt af Vand, hvilket ogsaa dens Navn antyder (Sore ɔ: suur Eng eller Sump). I Nærheden af Byen overskjæres Veien fra Stationen af den smukke Allee »Filosofgangen«, som til Høire fører uden om Byen over Flommen til Ringsted Veien og Tuel Sø; men dreier man til Venstre, befinder man sig snart ved den østre Fløi af

Akademiet*. Det af Skjalm Hvides Sønner, Toke, Ebbe og Asger Ryg oprettede Cistercienserkloster, indviet af Absalon 1161 til Jomfru Marie, et af de rigeste og mest ansete Klostre i Landet, inddroges efter Reformationen under Kronen og omdannedes 1586 under Frederik II til en Kongelig Skole. Ved Siden af denne oprettede Christian IV et adeligt Akademi, ved hvilket flere fyrstelige Personer studerede, blandt Andre den senere svenske Konge Carl Gustav, hvorfor han under sin Krig imod Danmark fritog Byen for fjendlig Behandling. Aar 1665 nedlagdes Akademiet, men 1747 omdannedes Skolen til et ridderligt Akademi alene, efterat Holberg havde skjænket det Godserne Tersløse og Brorup. I 1813 nedbrændte den gamle Bygning, og en ny opførtes i dens Sted; det omdannedes nu atter 1822 til Skole og Akademi, indtil dette sidste inddroges 1849. Det er nu væsenlig indrettet ligesom de andre lærde Skoler, dog saaledes at der dermed tillige er forbundet en Opdragelsesanstalt. Til Skolen, der har en mageløst smuk Beliggenhed, hører et godt Bibliothek og righoldige naturvidenskabelige Samlinger (om Adgang henvender man sig til Tjeneren); den store og smukke Have, beliggende ved Bredden af Søen, er aaben for Besøgende; i Nærheden af denne, Vest for Akademiet, ligger Rektorboligen. Ved begge Fløiene findes Lærerboliger; den ved den østre Fløi beboedes i 40 Aar af Danmarks folkelige Digter Ingemann indtil hans Dod den 24de Februar 1862; ligeoverfor denne, ved Kirkens sydøstlige Hjørne, stod tidligere en gammel Bygning, der benyttedes som Sygehuus; den er nu nedreven, og Pladsen indhegnet og indviet til Gravsted for

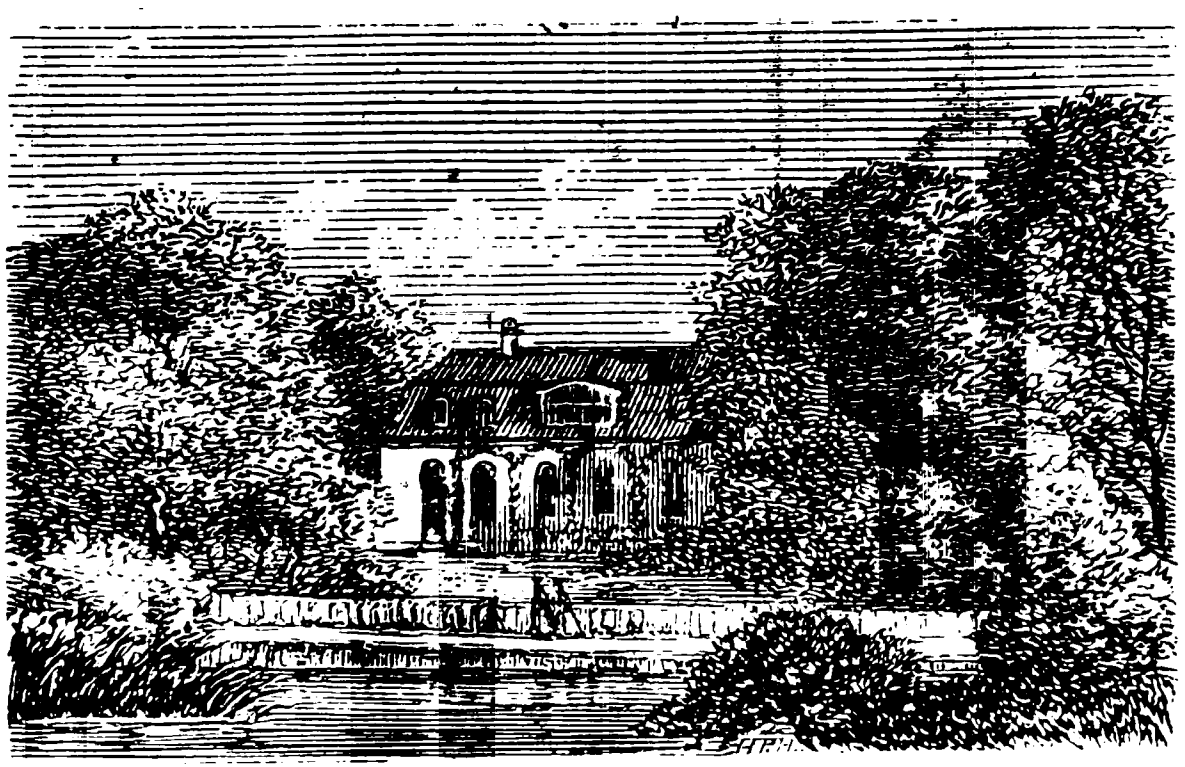

Ingemanns Bolig i Soro.

den afdøde Digter. Over Graven er opreist et simpelt, men smukt Gravminde med en Medaillon i Bronce og et ypperligt Billede af den Afdøde, udført af Professor Bissen.

Ligeoverfor Akademiet ligger den gamle **Kloster Kirke***, hvortil Grunden er lagt af Biskop Absalon, men som senere ofte er bleven ombygget og forandret. I 1247 led den meget ved en større Ildsvaade, i Slutningen af det 15de Aarhundrede ombyggedes Høichoret af Abbed Oluf Jyde, og 1515 underkastedes Kirken en Hovedreparation ved den fortjente Abbed Henrik Christensen Tornekrands. Efter Reformationen mistede den endeel af sine Prydelser. I Slutningen af forrige Aarhundrede nedtoges det midt over Korset anbragte Taarnspiir, og endelig blev i Begyndelsen af dette Aarhundrede den ældgamle, interessante Munkegang, der omgav Klostergaarden, paa en hensynsløs Maade ødelagt; i de sidste Aar er Kirken bleven underkastet en gjennemgaaende Restauration, hvorved ogsaa et Spiir efter Tegning af Bygningsinspekteur, Etatsraad Hansen paany er blevet opsat. Den er den største af vore gamle Klosterkirker; indvendig har den en Længde af 110 Alen, Brede af 34 Alen, og dens Høide til Hovedskibets Hvælving er 26 Alen. I Hovedskibet er Spidsbuestilen fremtrædende, hvorimod den oprindelige Rundbuestiil er gjennemført i de to Sideskibe; i det søndre er Gulvet blevet hævet. Choret er firkantet, og til hver af de to Korsfløie slutte sig tvende Kapeller. Paa Væggene i Hovedskibet samt omkring Korsfløiene og Choret er malet en stor Mængde gamle, interessante Vaaben med tilhørende Indskrifter og Navne paa Kirkens Velgjørere, navnlig af Skjalm Hvides Æt. I Hovedgangen er et Epitafium over Meursius, Prof. ved Akademiet, hvor han er afbildet knælende med sin Familie; over Opgangen til Choret hænger et Krucifix, der skal være skjænket af Biskop Lauge Urne i Roeskilde; det bekjendte Maleri paa Altertavlen, »Nadverens Indstiftelse« (see Ingemanns »Altertavlen i Sorø«), antages at være udført af Carl v. Mander; Prædikestolen med smukt Snitværk i Egetræ og Chorgitteret hidrøre fra det 17de Aarhundrede. Blandt de mange mærkelige Personer, som ere jordede i Kirken, fortjene særlig følgende at nævnes: lige bagved Alteret er Absalons Grav; Stenen over den skyldes Abbed Tornekrands; ved Gravens Aabning 1827 fandt man i en Blykiste et Skelet af betydelig Længde med en Sølvkalk, hvori en Guldring, i de foldede Hænder og en Bispestav ved Siden; allerede medens Absalon levede, flyttedes Skjalm Hvides og Tokes Been fra Fjenneslev og indmuredes i en Pille i den søndre Sidegang; Absalons Forældre og flere af hans øvrige Slægtninge, som oprindelig laae begravne i den mindre Kirke, der opførtes af Skjalm Hvides Sønner og rimeligviis har ligget ved den gamle Klosterport, blev 1285 begravne i Choret; Esbern Snare, hans Sønner og Sønnesønner hvilede foran Opgangen

til Høichoret. Ved Høichorets østlige Væg staae Sarkofagerne over Christopher II og Valdemar Atterdag (det sidste Monument har mistet endeel af sine Prydelser under Krigen med Sverig 1658); under en Ligsteen ved Alterets nordre Side ligger Oluf, Dronning Margrethes Søn; ved den søndre Side er en smuk Ligsteen over Abbed Tornekrands † 1538; den ældste Ligsteen er den over den Roeskildske Biskop Johannes Krak † 1300. I den ene Gravhvælving ved Sakristiets østlige Side gjemmes i en af Wiedewelt forfærdiget Marmorsarkofag Støvet af den store Digter Ludvig Holberg, i den anden findes tvende Sarkofager af Stanley over Grev Otto Thott og Hustru; i Gravkapellet ved den sydlige Side af Choret findes et smukt Monument over Reitzenstein, Overhofmester for Akademiet, og i forskjellige Gravhvælvinger under Choret ere flere Adelsmænd begravne. (Om Adgang henvender man sig til Ringeren ved Kirken.)

Til Kirken hører en smuk Kirkegaard med Digteren Christian Wilsters Grav.

Fra Kirken kommer man gjennem den gamle Klosterport ind paa Torvet med Raadhuset. Til Venstre for Porten ligger Ridehuset, til Høire Kvæsturen; her har rimeligviis den før omtalte Stëenkirke ligget; i selve Porten vises endnu en gammel Celle, Saxos Celle kaldet, bekjendt fra Ingemanns »Valdemar Seier«.

Paa Søn- og Helligdage befordrer en lille Dampbaad (4 Sk. Personen, kan faaes tilleie andre Dage, naar man henvender sig til Eieren, Smedem. Lunge i Priorvænget) Besøgende over Søen (smukt Ekko imod Akademibygningen) fra Akademiet til Skoven paa den modsatte Bred med Høidepunkterne Parnas (eller Tjørnhøi, i det lille Huus ved Foden kan faaes tarvelige Forfriskninger), beliggende ved Bredden, og et Stykke bag dette Helicon (Kongshøi), hvorfra man har en ypperlig Udsigt over Omegnen og de mange store Skovstrækninger. Den lille Ø udenfor Parnas kaldes Bøgholm. Iøvrigt vil en Spadseretour »rundt om Søen«*, der kan tilbagelægges i al Mag i 2 til 3 Timer, være meget lønnende; man faaer da med det Samme Leilighed til at see den nye, smukke Opdragelsesanstalt for vordende Tjenestepiger, Louisestiftelsen, opkaldt efter den nuværende Dronning og beliggende i den saakaldte Sønderskov mellem den sydlige Bred af Søen og Jernbanelinien, ikke langt fra Stationen.

Fra Sorø kan foretages et Par **Udflugter** til fjernere Omgivelser, saaledes først til Bjernede (1 Miil, privat Befordring bestilles forud fra Hotel Sorø, halv Dag aaben Vogn 9 Mk, lukket 12 Mk., heel Dag 15 og 18 Mk.). Man lægger Veien Syd om den smukke Tuel Sø ad Ringsted Landevei; en lille Skovsti fører til Venstre ned til Søens Bred; paa den modsatte Side mod N. O. seer man Bjernede Kirke, halvt skjult bag Træerne om Bjernede Gaard; tæt ved Landsbyen Slaglille ($\frac{1}{2}$ M.)

dreies af til Venstre, og man faaer da snart Øie paa Bjernede, der ligger temmelig høit. Bjernede Kirke* hører til de saakaldte Rundkirker, af hvilke der kun findes 7 her i Landet, nemlig 4 paa Bornholm, en i Jylland (Thorsager) og en i Fyen (Horne). Om denne Kirkes store Ælde oplyses man ved en latinsk Indskrift over den sydlige Indgang til Kirken, nu desværre halvt tildækket af Loftet i det senere opførte Vaabenhuus. I Oversættelse lyder Indskriften saaledes: »Ebbe Skjalmsøn og hans Hustru Ragnhild byggede denne Kirke, som hans Søn Sune siden reiste af Steen til Guds, St. Marias og St. Laurentius's Ære«. Skjalm Hvides Søn Ebbe døde 1150, Kirken maa altsaa være over 700 Aar gammel. Vil man have en Forestilling om Kirkens oprindelige Udseende, maa man foruden Vaabenhuset ogsaa tænke sig Klokketaarnet borte; Taget har maaskee været spidst sammenløbende, Choret mindre end det nuværende og istedetfor de større Vinduer her to smaa rundbuede, hvoraf det ene sees tilmuret paa Nordsiden. Paa Kirkens nordlige Ydermuur er indmuret en anden Steen med en næsten ulæselig Gravskrift over Fin, en Søn af Ebbe. Kirkens indvendige Tvermaal er knap 17 Alen; midt i dette lille Rum hæve sig fire svære Søiler af Granit ($6\frac{1}{4}$ Alen i Omkreds ved Foden), der bære Taget; til Venstre for Indgangen fører en smal Vindeltrappe op til Taarnet. Af Inventariet skal blot nævnes den gamle Døbefont af Granit ved Chorets nordlige Side og det gamle Relikviegjemme i Hovedskibet. I den senere Tid har Kirken gjennemgaaet en grundig Restauration under Etatsraad Chr. Hansens Ledelse (Ringeren i det lille Huus tæt ved Indgangen aabner Kirken). — Tilbageveien kan lægges Nord om Tuel Sø og derpaa gjenn. Landsb. Pedersborg, ($\frac{1}{4}$ M. fra Sorø), opnævnt efter Peder Thorstenson, som under Valdemar den Store anlagde en befæstet Borg, hvor nu Kirken ligger; fra Kirkebakken* har man en fortrinlig Udsigt; vender man sig mod Syd, da har man til Høire Pedersborg og Sorø Søer, adskilte ved en Bro. hvorover Landeveien gaaer til Korsør, til Venstre Tuel Sø, Bjernede og flere andre Kirker, og fjernt i Synskredsen Ringsted.

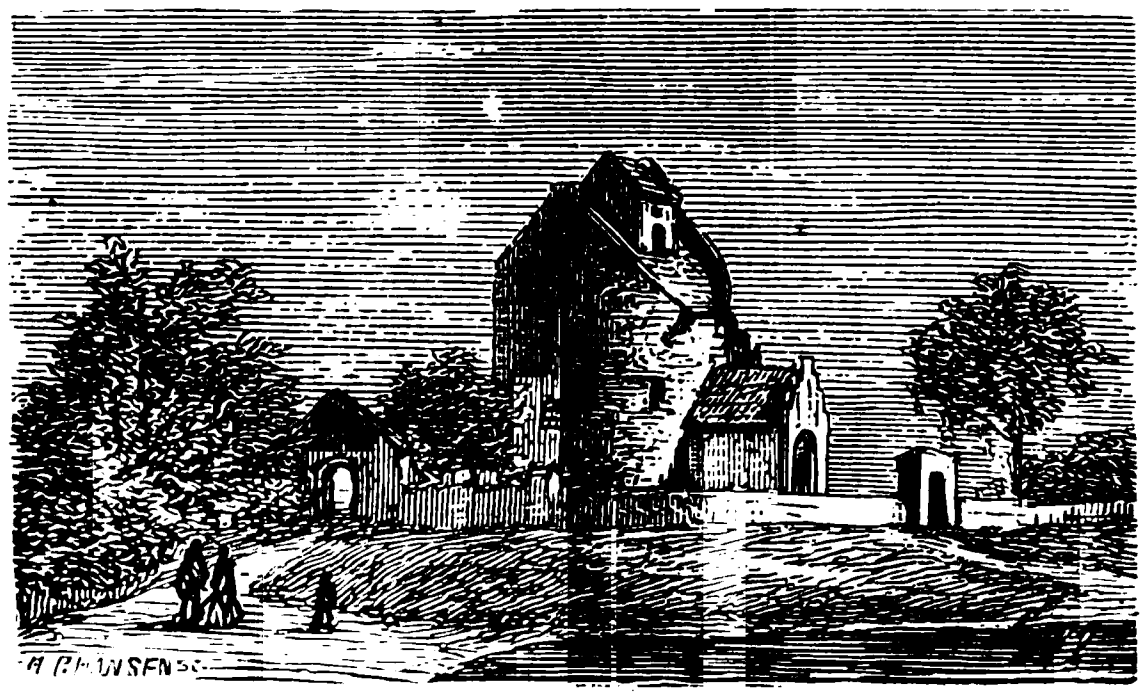

Bjernede Kirke.

Den anden, noget længere Udflugt er til Tadse ved Tjustrup og Bavelse Sø (2 Mile, privat Befordring fra Hotel Sorø, halv Dag aaben Vogn 12 Mk., lukket 15 Mk., heel Dag 18 og 21 Mk.). Man lægger passende Veien Nord om Sorø Sø gjennem de smukke Skove paa Søens vestlige Bred; et Stykke Syd for Søen faaer man til Venstre den lille Landsby Topshøi, hvor Sagnet beretter, at Bisp Vilhelm mødte det Tog, der bragte Svend Estridsens Lig, og knælende drog sit sidste Suk i Bøn til Gud om ikke at skilles fra sin kongelige Ven. Tæt ved Tjustrup Søens nordre Ende fører en Vei til Venstre til Suserup Skov ($\frac{1}{4}$ Miil fra Landeveien til Skjelskør, intet Holdested) ved Næsby Aaens Udløb, hvor man kan lade sig færge over til Skovene ved Næsbyholm* (Fiskeren, der boer i det lille Huus paa den modsatte Bred af Aaen, tæt ved dens Munding, anraabes). Næsbyholms Historie strækker sig heelt op til Dronning Margrethes Tid; blandt dens Eiere nævnes Lauritz Axelsøn (en af de 9 bekjendte Axelsønner under Christian I) og Torben Oxe; senere kom den til Brahernes og Ulfeldernes Familie; Steen Brahe, en Broder til Tyge, opførte den nuværende Hovedbygning; en kort Tid under Frederik IV eiedes den som Grevskab af Frøken v. Schindel; blandt dens følgende Eiere mærkes Grev Danneskjold Samsø, der anlagde den Næsbyholmske eller Danneskjoldske Kanal ved Uddybning af Suusaaen, Bavelse Søes Udløb mod Syd; i 1836 kjøbtes den af den for sin utrættelige Velgjørenhed saa bekjendte Kammerherre Rønnenkamp, hvis Enke nu eier Gaarden. I den seneste Tid er der opført en ny godgjørende Stiftelse, hvis Tilblivelse knytter sig til Navnet Rønnenkamp, nemlig Christiansdals Kloster, opnævnt efter den Afdøde, beliggende omtrent $\frac{1}{2}$ Miil Øst for Gaarden paa Landsbyen Atterups Mark ved Næstved Veien. Den afgiver Bolig for 24 ældre Jomfruer og har et Tilliggende af 60 — 70 Tdr. Land foruden en rummelig Have. Til Næsbyholm hører en smuk Have; baade fra denne og fra Skoven er der paa flere Steder en ypperlig Udsigt. Man vender herfra atter tilbage til Skjelskørveien, der fører gjennem et smukt, bakket Terrain, rigt paa Afvexlinger; ved Eskildstrup fører en Sidevei langs Søens vestlige Bred gjennem Landb. Tjustrup forbi Tadse Mølle (Holdeplads ved det røde Huus ved Indkjørselen i Skoven). Man kan tilfods følge den prægtige Skovsti langs Bavelse Søens Bred og maa da ikke forsømme ved Skovens (Borupriis) østlige Udkant at opsøge den store Langdysse*, som findes her. Hjemveien forkortes endeel ved fra Eskildstrup at følge Hovedlandeveien forbi Landsbyen Lynge.

Sorø — Slagelse.

(2 Mile.)

Jernbanen til Slagelse fører gjennem Sønderskoven tæt forbi Louisestiftelsen (t. H.) og lader den Reisende et Par Gange faae Leilighed til at kaste et flygtigt Afskedsblik over Søen til Akademiet og dets Omgivelser. Paa et Par korte Afbrydelser nær bevæger man sig hele Tiden igjennem eller langs med de store Skovstrækninger mellem Sorø og Slagelse, der først ophøre paa den sidste halve Miil, førend man naaer Stationen ($12\frac{1}{4}$ M. fra Kbhvn., $2\frac{1}{4}$ M. fra Korsør).

Slagelse.

Hoteller: Postgaarden paa Gammeltorv, Værelse med Lys 5 Mk., Middag 5 Mk.; Stadt Hamborg, Værelse med Lys 4 Mk., Middag 5 Mk. (temmelig tarvelige). Paa Arbeids- og Forsørgelsesanstalten faaes Kl. 9—4 Bade: varme 24 Sk., Dampbade 3 Mk., Styrtebade 12 Sk. Omnibus fra Stationen (1 Mk.). Telegrafstation m. f. D. paa Postkontoret skraaes for Postgaarden og Postexpedition paa Banegaarden. Jernbaneforb. med Kjøbenhavn og Korsør 4 G. dagl. Personpost daglig til Kallundborg og til Skjelskør, 3 G. ugenl. lukket Vogn over Fuglebjerg til Næstved.

Slagelse er en af Sjællands ældste Stæder, efter Sagnet anlagt af Slag, Skjalm Hvides Bedstefader; sine første Privilegier fik Byen af Erik Glipping 1280. Hyppige og store Ildsvaader have for en Deel standset Byens Fremgang; 1652 brændte saaledes over 100 Gaarde; dog har dens Handel og Agerbrug allerede i Middelalderen været af ikke ringe Betydning. De temmelig betydelige Jorder, der høre til Byen, skyldes efter Sagnet dens Skytspatron Hellig Anders, som var Præst i Slagelse paa Valdemar Seiers Tid og af denne fik Løfte om, at der skulde tillægges Byen saamegen Jord, som Anders var istand til at omride paa et 9 Nætter gammelt Føl, medens Kongen var i Badet; den hellige Mand red saa vel, at hvis Kongen ikke itide var bleven varet om at forlade Badet, vilde Byens Jorder nu have været endnu større. Ved »Hvilehøi«, $\frac{1}{2}$ Miil fra Byen ved Veien til Korsør, vedligeholdes endnu et Kors til Minde om Hellig Anders, som efter Sagnet vaagnede her, efter paa sin Pilegrimsfart at være bleven forladt af sine Staldbrødre og sovet ind i Joppe i Syrien. — Paa et Danehof i Slagelse 1376 blev Oluf Hakonsøn valgt til Konge i Danmark.

Byen, der for Øieblikket har c. 5500 Inbayggere, ligger frit, paa et bølgeformigt Terrain; fra Banegaarden fører en bar og aaben Vei, som dog er en yndet Promenade, forbi Gasværket ind til Schweizerpladsen, hvorfra man har en smuk og viid

Udsigt mod Nord, der imidlertid mere og mere afskjæres ved Tilbygninger; til Høire fører Løvegade forbi Thinghuset, opført 1843. Byen har tvende Kirker, nemlig:

St. Mikkels Kirke, opført 1102 af Biskop Svend Norbagge; istedetfor det kuppelformede Tag havde den tidligere to Spiir, Sidemurene støttes af svære Piller, paa Alteret findes en gammel forgyldt Monstrants; Peder Villadsen, bekjendt fra Souverainetetens Indførelse, var Præst her. Den gamle gothiske Bygning Vest for Kirken benyttes nu som Aftenskole for Haandværkere; tidligere var den Lokale for den gamle, nu nedlagte Latinskole, hvortil Navnene H. C. Andersen, Baggesen, Bredahl, Ingemann, Christen Niemann Rosenkilde o. A. knytte sig; foran den gamle Bygning staae endnu de to Lindetræer, hvorfra Christen Niemann parlamenterede med Hr. Høffding om »Nævlingerne« (s. Ingemanns Levnet).

St. Peders Kirke ligger i den vestlige Udkant af Byen ved Bredegade; det er en Korskirke med firkantet Taarn og Spidstag, uden synderlig Interesse. Herfra fører Herrestrædet forbi Asylet og det nye Fattig- og Arbeidshuus.

Af andre offenlige Bygninger kan nævnes Realskolen i Byens østlige Deel og i Nærheden af denne ved Skovsøgade Borgerskolen. I Bredegade ligger:

Det **gamle Kloster** eller **Hospitalet** med tilhørende Kirke, der nylig er bleven restaureret (smuk ny Altertavle). Her have 120 ældre Personer af begge Kjøn fri Bolig, Vask, ugenlig Understøttelse og Lægehjælp. Hospitalet er grundlagt af Frederik II, men allerede i det 13de Aarhundrede var der i Slagelse et Hospital for Spedalske, som det synes forbundet med det saakaldte Helliggeistes Kloster. Med det gamle Kloster er nu forbundet det nye Kloster for 50 ældre Fruentimmer af den dannede Middelstand, en meget smuk Bygning, opført 1857, beliggende for Enden af Bjergbygade, tæt udenfor Byen. Begge Stiftelser udmærke sig ved stor Orden; om Adgang henvender man sig til Forstanderen.

Fra Løvegade kommer man ud paa Kallundborg Veien; hvor denne overskjærer Jernbanen, fører en Vei til Venstre til Valdbygaard ($\frac{1}{2}$ M., med stort og velindrettet Meieri og Svinehold), over Holmstrup Banke ($\frac{1}{8}$ M.), hvorfra man har en god Udsigt over Byen og Omegnen; i Baggrunden rager Æterbjerget (Ætte, Jætte?) op over Omgivelserne. I Nærheden af Valdbygaard findes flere fredede Oldtidsminder, skjænkede det Offenlige af den nuværende Eier.

Fra Slotsgade fører en smuk Allee forbi Væddeløbsbanen til de sparsomme Levninger af det nu nedrevne Antvorskov Kloster ($\frac{1}{8}$ M.), stiftet af Valdemar I. Hans Tausen var Munk her, og Frederik II tilbragte her sine sidste Dage til sin Død 1588. Nogle faa Muurbrokker i Nærheden af Teglværket er Alt, hvad der er ladet tilbage af den gamle Byg-

ning. Ved »Runddelen«, omtrent midt i Alleen, fører en Sti til Venstre til den af afdøde Justitsraad Riegels for kort Tid siden anlagte smukke Spadserevei. Den fører over et meget bakket Terrain med kjønne Udsigtspunkter, forsynede med Bænke, til »Lystskoven« (Beværtningssted ved Udkanten af Skoven). Faa Skridt herfra ligger Æterbjerget*, hvorfra man har en overordenlig viid Udsigt. Til Venstre for Byen sees store Belt, i klart Veir øines Fyen og Sprogø, mod Nord ligger Landskabet som et Kort for Ens Fødder, og bagved sig har man de store Skovstrækninger, der næsten uafbrudt fortsættes heelt hen imod Bavelse Sø. Fra Lystskoven fører en Allee forbi Bryggeriet Povlsbjerg ind til Skovsøgade.

Slagelse — Korsør.

($2^1/_4$ Miil)

Den sidste Strækning af Jernbanen fører gjennem en bar og skovløs Egn; omtrent 1 Miil fra Slagelse passerer man den store Bro over Vorby Aa; fra Kupeevinduet kan man i Solskinsveir see Skyggen af de svære Brohvælvinger; til Høire har man kort efter den nylig inddæmmede Halskov eller Tjæreby Veile, derfra gaaer Banen i en stor Bue om Korsør Nor (t. V.), hvoraf en Deel i Aarh.'s Begyndelse er inddæmmet og udtørret, ud paa Halskov Odde, og man faaer nu snart Øie paa de høie Skorstene fra Teglværkerne i Byens Omegn, førend man standser ved Stationsbygningen ved Havnen.

Korsør.

Hotel Store Belt ved Banegaarden: Værelse med Lys 5 à 6 Mk., god Restauration, rimelige Priser; Postgaarden ved Enden af Slotsgade. Bade, varme og kolde, ved Noret, tæt ved Broen, Styrtebade paa Postgaarden og Strømbade ud for denne. Telegrafstation m. f. D. nær Banegaarden og Postkontor paa Banegaarden. Jernbaneforbindelse med Kjøbenhavn 4 G. daglig. Postdampskib til Nyborg 2 G. dagl., til Kiel $1\frac{1}{2}$ G. dagl., Dampskib til Aarhuus 3 G. ugenl., til Nakskov 2 à 4 G. ugenl., til Svendborg, Rudkjøbing, Faaborg og Ærø flere Gange ugenl. (i Sommertiden 4 à 6 G.). Dragertaxt mellem Banegaarden og Dampskibsbroen: for større Sager under 100 Pd. 8 Sk. pr. Stk., for mindre (Vadsæk, Hattefoderal o. desl.) 4 Sk., medfølgende Reisetøi, Paraply o. Lign. frit; til Byen $^1/_2$ Gang høiere Taxt (iøvrigt see Opslag paa Banegaarden).

Sine første Privilegier fik Byen af Erik af Pommern og nævnes alt tidligere som Søhavn; Svend Grathe skal have opført et fast Slot ved Byen, og 1659 lod den svenske Konge

Carl Gustav anlægge den nuværende Fæstning, da han modtog Budskabet om sin Hærs Nederlag i Fyen. I 1857 led Byen meget ved en Koleraepidemi; den har nu 3700 Indbyggere. Af bekjendte Mænd, hvis Navne knytte sig til Korsør, skal nævnes Digteren Jens Baggesen, der fødtes her 15de Febr. 1764, og Trykkefrihedens Talsmand, Michael Gottlieb Birckner, som var Præst her til sin Død 1ste Decbr. 1798.

Byen, som er beliggende paa den smalle Landtunge mell. Store Belt og Noret, og forbunden med den modsatte Halskov Odde, hvor Stationen ligger, ved en Bro, hvorover der fører en Trækbane langs Havnen, er ikke rig paa Seeværdigheder. Den gamle Kirke er bleven nedreven, og en ny, der agtes indviet i Mai 1871, er opført paa samme Sted efter Tegning af Herholdt (i Rundbuestiil af røde Steen, Choret hvælvet, Høikirken derimod med fladt Loft); foran Kirken er opreist et allerede ved den gamle Kirke anbragt Mindesmærke over Birckner. I Nærheden af Kirkepladsen ligger Raadhuset, opført 1850; ved Noret tæt ved Broen ligger Gasværket, og yderst ude paa Tangen ligger Korsør Skandse med et gammelt Taarn; paa de 4 Bastioner er anlagt Spadseregange, hvorfra man har en god Udsigt over Beltet. Fra Stationen kan man efter $\frac{1}{4}$ Times Gang naae ud til Fyret paa Lygtebanken*. Man følger Veien til Høire langs Havnen og Telegrafledningen, forbi de to andre Fyrtaarne; ved Opgangen til Banken er et Sømærke for at forhindre Skibe fra at ankre over Telegraftouget, og ved selve Fyret er anbragt en Signalkanon og en Baune. Fra Pynten har man en ypperlig Udsigt over Beltet, Byen og dens Omgivelser. Til Høire ude ved Stranden ligger Refshuset, hvorfra der om Vinteren er Overfart med Isbaad til Knudshoved; til Venstre derfor seer man Samsø, derefter følger Sprogø, Fyens Kyst med Nyborg, Nordpynten af Langeland, Omø, Aggersø og bag Skandsepynten Omegnen ved Skjelskør; vender man Blikket indad mod Landet, da har man til Venstre for Fyrtaarnet Svenstrup Banke, tæt ved Jernbanen, den skovklædte Egø Bakke, tidligere en Ø i Noret, nu inddæmmet, i Baggrunden, paa den modsatte Bred af Noret Taarnborg Kirke. — Fra de to Fyrtaarne fører Veien bag Stationen til en Sti langs Jernbanen, som efter 20 Minuters Gang fører gjennem Taarnborg Have til Egø, hvor der er anlagt flere vel vedligeholdte Spadsereveie med smuk Udsigt over Noret; den steile Skrænt ved dettes nordlige Bred kaldes »Haneklinten«; fra Toppen af Øen er Udsigten desværre dækket af Træer. Fra Indgangen til Taarnborg Have fortsættes Veien ud til Haneklinten, Svendstrup Banke og Taarnborg Kirke. — Tæt Syd for Byen findes omtrent Halvdelen af en meget høi Skandse (Resten bortskyllet af Havet) med dobbelte Grave, efter Traditionen anlagt af Svenskerne 1658. Her skal Carl Gustav have opholdt sig under Slaget ved Nyborg og modtog her Efterretningen om det lidte Nederlag. — Omtrent $\frac{1}{2}$ M. fra Byen ved Landeveien til Skjel-

skør, tæt ved Norets sydlige Side, ligger Korsør Lystskov med en Pavillon.

Til Korsør Sogn hører den i Beltet omtrent midtveis mellem Korsør og Nyborg liggende lille Ø **Sprogø**, der passeres af Dampskibene paa Farten til Fyen. Paa Øen er der et Fyr (nylig ombygget og forstærket) og et meget godt Gjæstgiveri. Vest paa Øen er desuden en Reservebolig for det Tilfælde, at en Ulykke skulde ramme Gjæstgiveriet. Under listransporten om Vinteren maae ofte Mandskab og Passagerer fra lisbaadene tye ind til Sprogø og kunne stundom nødes til at tilbringe flere Dage der for at oppebie gunstigere Forhold. Paa Øen laae tidligere en Bondegaard, som 1694 fritoges for alle Slags Skatter imod at forpligte sig til at herberge Reisende. Nu eies Øen af Postvæsenet, som vedligeholder Gjæstgiveriet (Natteleie for nogleogtresindstyve Personer) og sørger for dets Forsyning med alt Fornødent (Priser: Logis 4 Mk., Middag 4 Mk.). Af Valdemar d. Store opførtes der paa denne Ø et fast Taarn af Muursteen, som dog synes temmelig hurtig at være forsvundet igjen; ialfald spiller det ingen Rolle i Historien som Fæstning. Et Sagn vil vide, at Øen var i Marsk Stigs Besiddelse, og at han herfra søgte at beherske Overfarten over Beltet.

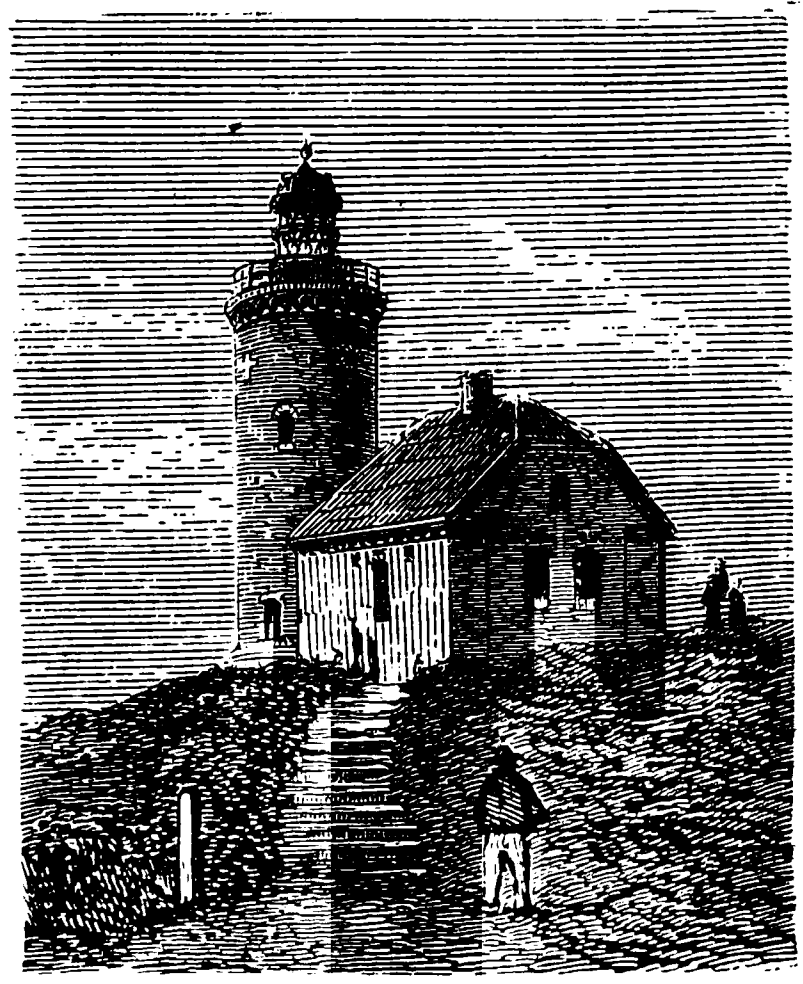

Fyrtaarnet paa Sprogø.

Paa Reisen imellem Korsør og Aarhuus anløbe Dampskibene

Samsø.

I Onsbjerg, 1 Miil oppe i Landet, Gjæstgiveri: Værelse med Lys 2 Mk, Middag 3 Mk., fuld Kost, Værelse og Kjørsel c. 5 Rdl. pr. Dag. Fra Postgaarden i Koldby, $^1/_8$ M. fra Landingsstedet, leveres Extrabefordring (Vognmandstaxt). Telegrafstation i Tranebjerg, 1 Miil fra Koldby, m. i. D. Dampskibene fra Korsør og Aarhuus anløbe 3 Gange ugenlig Øens Sydvestkyst ved Koldbykaas; Ballen paa Øens Østkyst anløbes 1 Gang ugenl. paa Touren mellem Kjøbenhavn — Odense og derfra tilbage og 1 Gang ugl. paa Touren mellem Kjøbenhavn—Kallundborg—Horsens og derfra tilbage. Paa Dampskibene, der føre Posten, signaliseres med Flag efter Vogn til Landingsstedet Koldbykaas (1 Mk.).

Øen, der er en frugtbar lille Landstrækning, »med alle gode Vilkaar til Nødtørft forsjunet«, er 2 Kv. Mile stor og har c. 6000 Indv. Den er af Naturen deelt i en større sydlig og en mindre nordlig Deel, der ere forbundne ved en lang Hede, paa hvis smalleste Sted, ved Kanhave, endnu sees Spor af en Kanal, som i ældre Tider skal have været seilbar. Øens Overflade er bølgeformig, den ene større og mindre Dal og Høi afløser den anden. Bestiger man en eller anden af Høiene, har man et smukt Prospekt over Øen, hvor Landsbyerne, der alle ligge i Fordybninger, paa Sydsamsø kun i Fjerdingveis Afstand, med deres rigelige Plantninger skaffe Afvexling i Panoramaet. Lader man Blikket streife ud over Kattegattet, har man imod Øst Seirø og Sjælland (Refsnæs), imod Syd Fyen (Æbeløen), imod Vest Endelave og jydske Kyst op til Helgenæs, medens Øen Hjelmen toner i Nordost. Paa en Mængde af Høiene findes Steensætninger, Oldtidsgravkamre. Øen er i Middelaldren som Lehn gaaet fra den ene Besidders Hænder til den andens, indtil den under Valdemar Atterdag blev inddragen under Kronen. Af senere Besiddere mærkes Christian II, hvem den blev overdragen, da han løslodes af sit haarde Fangenskab paa Sønderborg Slot, og Griffenfeldt. Efter denne Sidstes Fald skjænkede Christian V Øen til Sofie Amalie Moth, og endnu medens hun eiede den, blev den oprettet til et Grevskab for hendes Efterkommere, Familien Danneskjold-Samsø.

Er man fra Dampskibet landsat af Færgebaaden ved Koldbykaas og har naaet den nære Postgaard i Koldby, bør man herfra gjøre en Udflugt mod Syd, hvor man efter et Kvarteers Spadseregang finder Visborg Fyrtaarn (Blinkfyr), opført paa en af den gamle Vikingeborg Vest- eller Visborgs Volde, 60 Fod over Havet. Fra Fyret kan man spadsere langs Stranden til den i Nærheden liggende smukke Brattingsborg Skov (paa 400 Td. Land). I Dalstrøget mellem Fyret og Skoven, tæt op til denne, er i Efteraaret 1870 (ved Arkit. K. Borring) opført et smukt Herresæde med takket Taarn og slankt Spiir til Bolig for Stamherren. Blandt Mærkeligheder ved Bygningens Udstyrelse kan anføres, at Hovedindgangsdøren har tilhørt den danske Søhelt Peder Skram. Her ved Stranden, paa Øens sydlige Kyst, viser man de Gravhøie, hvor efter Sagnet den i Kamp mod Orvarod og Hjalmar faldne Angantyr og hans elleve Brødre ere stedte til Hvile. Kjører eller spadserer man herfra gjennem Skoven imod Nord, træffer man i Skovens Udkant en Eng, der før har været Sø, og paa denne en lille Holm, Barfredholm, en med Volde og Grave omgiven Steensætning, der antages for en Vikings Gravsted. Paa Holmen har der efter Sagnet været bygget et Huus eller en Bolig, hvor Fruerne fra Visborg laae i Barselseng, deraf Navnet »Barfred« — »Fristed«. Tæt herved er Ørnslund*, hvor Grevskabets Godsinspekteur boer. Man forsømme ikke at be-

see Haven her med dens bakkede Terrain, dens Steendysser, mægtige Træer, sjeldne Vexter og smagfulde Anlæg. Naturen og Kunsten have her forenet sig for at skabe et yndigt Opholdssted. Er man en Smule Arkæolog, vil den velvillige Beboer med Glæde fremvise sin betydelige Oldsagssamling — over 2000 Nummere, — hvis ikke mindste Værd er, at Sagerne saa godt som udelukkende ere fundne paa Øen. Til Afsked vil den venlige Fremviser anmode den Reisende om at bestige den 73 Fod høie Rævebakke, lige udenfor Haven Paa Bakken er et Huus, Breidablik kaldet, gjennem hvis gamle, malede Ruder Lyset falder ind paa en Samling historiske og naturhistoriske Gjenstande. I dette opbevares ogsaa en Bog, i hvilken Gjæsten, efterat have nydt Udsigten over Land, Skov og Hav, maa indskrive sit Navn blandt de Besøgendes.

I Tranebjerg, en Landsby midt paa Sydsamsø, 1 Miil fra Koldby, er en stor, paa en Bakke liggende Kirke. »Den er« — hedder det hos en gammel Forfatter — »bygt fast som en Korskirke. Dens Taarn er bredt og stort med mangfoldige Skraahuller paa, som siges at have været Skydehuller til Defension for gamle Brattingsborg Slot, som ligger strax derved.« Altsaa, tæt ved Kirken paa en Høi, 50 Fod over Havet, har det gamle Brattingsborg Slot ligget, af hvis Mure endnu sees Spor. Lige ved disse Ruiner er i 1860 bygget Øens smukke og rummelige Thing- og Arresthuus. Lidt udenfor Byen tæt ved Landeveien er paa Toppen af en mægtig Kæmpehøi reist et Mindesmærke for Fr. VII. Kongens Portraitmedaillon i Bronce, modelleret af Peters, er indsat i en Granitblok. Om den findes Plantninger samt en Mængde sjeldne store Stene. Høien, fra hvis Fod en Vei snoer sig til Toppen, hegnes af en Række Steen, forbundne ved en Jernkjede, og er døbt Kongehøi. Ønsker man en storartet Udsigt over Øen og Kattegattet, fører en lille Spadseretour fra Tranebjerg mod Nordvest til Dyret*, der hæver sig 157 Fod over Havet.

Inden man ad Hovedlandeveien forlader Sydsamsø og kjører ind paa »Heden«, bør man gjøre en lille Afstikker imod Øst til Stauns*, 2 Mile fra Koldby. Paa en Høi i denne lille venlige Landsby har man Udsigt over Staunsfjord, et bugtet Havbassin, $\frac{1}{2}$ Miil i Kvadrat, i hvilket ligge henkastede en Mængde større og mindre Holme. Af disse ligger den største, Hjortholm, noget nær Land; paa den findes Ruiner af det gamle bekjendte Hjortholm Slot, der skal være bygget af Hjortuar, Kong Frode III's Dattersøn. Ved Indløbet til Fjorden er den fortrinlige Havn, Langøre, med en Dybde af 12 Fod ved dagligt Vande. I Nordost udenfor Fjorden seer man den lille Ø Kyholm, det forrige Karantaineetablissment, som nu henligger til Græsning og huser en Mængde Strandfugle.

Man kjører nu videre gjennem den flade, langstrakte, lyngbegroede Nordby-Hede, med Sælvigbugten mod Vest, forbi Maarup til det smukke, venlige Nordby, en af de

største Landsbyer i Danmark med henved halvhundrede Gaarde og dobbelt saa mange Huse, mellem hvilke Gader og Stræder snoe sig. Fra Heden høiner Landet sig, og Nord og Vest for Nordby findes Nordby-Bakker*, en Samling betydelige Bakker og Dale. Fra en af de største vestlige Høider, Ballebjerg (204 F.), seer man ligesom liggende for sine Fødder den omtrent ½ Miil borteliggende lille Ø Thunø med sin hvide Kirke, i hvis Taarn er et Fyr. Paa Nordby Præstegaards Grund viser man en Ager, hvor efter Sagnet Christian IV har pløiet. da han engang med Smakken fra Jylland maatte lande paa Samsø for Modvind. »Da Kongen biede efter Vogn, og Præstens Karl gik ved Lande-Stædet og pløiede, er Kongen gaaet til og taget fat paa Ploven og fulgt derved en halv Fure, og sagt til Karlen, da han forlod Ploven: Hils Din Hosbond og siig ham, at jeg har pløiet for ham.«

Det nordvestlige Sjælland.

Roeskilde — Holbæk.

(4 Mile.)

Fra Roeskilde gaaer Veien gjennem Borreveile Skov, der engang var Tilholdssted for Tyre Boløxes Røverbande, forbi Lindenborg Kro og Skomagerkroen (2½ Miil), om Sydspidsen af Bramsnæs Fjord, forbi Meerløse, hvis Kirkes Tvillingtaarne sees tilvenstre fra Landeveien, til

Holbæk.

Hoteller: Postgaarden, beliggende paa Torvet, Værelse 4 Mk., Middag med Kaffe 5 Mk. Hotel Issefjord, i en Udkant af Byen nedad imod Havnen, noget billigere. Bade, kolde ved Fjorden, varme paa Sygehuset. Telegrafstation m. f. D. Postkontor tæt ved Postgaarden. 2 Gange daglig Personpost over Skomagerkroen til Roeskilde; 3 G. ugl. Personpost over Svinninge, Faverbo og Viskinde til Kallundborg; daglig Personpost til Svinninge og videre over Faareveile til Nykjøbing; 3 G. ugl. Personpost over Uggerløse og Meerløse til Ringsted. Dampskib 2 G. ugl. over Nykjøbing til Kjøbenhavn.

Holbæk antages oprindelig at have udgjort to smaa Byer, beliggende ved de to Vandløb Holbæk og Labæk, hvilket sidste Navn endnu findes som Betegnelse for en Deel af Byen. Som Kjøbstad har den sandsynligviis bestaact fra det 13de Aarhundrede, og dens Beliggenhed ved et af Valdemar II anlagt, befæstet Slot, der ødelagdes i Krigen med Sverig 1659, gjorde, at den flere Gange var i Fjendevold, plyndredes og afbrændtes,

saaledes af Marsk Stigs Tilhængere i Slutningen af det 13de Aarhundrede. Byen, der er bygget paa en Skraaning ned imod Fjorden, har et venligt og velhavende Præg, brede Gader, navnlig en usædvanlig bred Hovedgade, og et stort Torv; omtrent 3000 Indbyggere. Dens Havn er ganske rummelig, i de senere Aar betydelig udvidet, og Skibsfarten paa den ikke ringe. Paa den vestlige Side af Havnen er en Skibsbyggerplads, paa den østlige Side en Kalkovn.

Kirken var oprindelig helliget St. Nicolai, men ved Reformationen mistede denne Kirke alle sine Prydelser, nedlagdes som Kirke og er nu forsvunden, paa et Gavlparti nær (i et privat Huus paa Adelgade), der angives at være en Levning af Byens oprindelige Kirke. Da St. Nicolai Kirke nedlagdes, fik Byen som Sognekirke den til Sortebrødrekloster hørende St. Lucii Kirke, der tilligemed Klosteret var opført 1323 af Christopher II og gjentagne Gange afbrændt med det. Ogsaa denne Kirke var i Tidens Løb bleven saa forfalden, at man i 1869 maatte skride til dens Nedbrydelse, ved Laan og frivillige Bidrag tilveiebragtes den fornødne Kapital (c. 43,000 Rdl.) til en ny Kirke, og d. 15de Oktober s A. lagdes Grundstenen til denne, der er opført efter Tegning af Bygninginspekteur, Etatsraad C. Hansen. Krandsen heisedes d. 28 Oktbr. 1870. Det er en Korskirke i Rundbuestiil, $57\frac{3}{4}$ Alen lang, med fladt Bjælkeloft (kun Chor og Apsis have hvælvede Lofter) og med et til Fløiknappen paa Spiret 72 Alen høit Taarn; Kirkens og Chorets Tag ere tækkede med Skifer, Taarnet med Kobber. (Man kommer til Kirken og de fleste andre offenlige Bygninger ved at følge en fra Torvet udgaaende Gade, der er kjendelig ved et rødt, taarnsmykket Hjørnested, som for Tiden er Amtmandsbolig.)

Foran Kirken ligger Borgerskolen, en Levning af Sortebrødreklosteret. Omkring Kirken ligger den gamle Kirkegaard, og fortsætter man sin Vei forbi nogle Plantninger, kommer man til en Tvervei, paa den anden Side af hvilken den nye Kirkegaard ligger, adskilt fra Veien ved et Jerngitter. Skraaes overfor Kirken ligger Raadhuset, en tarvelig Bygning i to Etager, opført 1843, og ved Siden af det Friskolen.

Fra Fjorden snoer en Spadserevei sig igjennem et lille Anlæg op om Byen og fortsættes langs Kallundborgveien til en lille Lystskov »Lunden«, et Kvarteers Gang fra Byen. Fra Spadsereveien (omtrent midt for Byen) fører en Marksti op til en ovenfor Byen liggende Bakke med en lille Pavillon (privat Eiendom), hvorfra haves en smuk Udsigt over Fjorden med dens høie, tildeels skovklædte Kyster. Umiddelbart V. for Byen, tæt ved Fjorden, ligger Slotsmøllen, hvor der indtil for kort Tid siden fandtes Rudera af den gamle Slotsbygning, nu planerede; en Levning af denne skal endnu findes i Kjælderen under det til Møllen hørende Beboelseshuus.

En af de smukkeste **Udflugter** i Byens Nærhed er til den en Miil fraliggende Hovedgaard Eriksholm* (i sin Tid eiet af Søhelten Niels Juel, i forrige Aarhundrede tilligemed Hagestedgaard oprettet til et Stamhuus for Familien Brinck-Seidelin, nu i Familien Holsteins Besiddelse) med tilhørende Skove langs Holbæk og Bramsnæs Fjorde. Veien dertil Øst for Byen er smuk, idet man næsten stadig har Udsigt til Fjorden med dens smaa Holme (»Kirsebærøen«, der imidlertid ikke har et eneste Træ, end sige et Kirsebærtræ at opvise, landfast med den østlige Bred). Noget efter, at man har passeret Landsbyen Bretved, skraaner Veien i Snoeninger ned ad en Bakke, og ved dens Fod udbreder Skoven sig, rig paa Bakker og Dale, Bredden beskyllet af Fjordens Bølger. Efter en kort Vandring gjennem Skoven kommer man til Eriksholms Hovedbygning, opført i forrige Aarhundrede, med en særdeles smuk, stor Have og Park, hvori afvexlende stive, klippede Alleer og bugtende Gange føre til en Mangfoldighed af Udsigter ud over den flade, grundede Bramsnæs Fjord med de ligeoverfor beliggende Rygaard Skove. Skjønnest er Udsigten fra »Bellevue«, et muret Lysthuus i Tempelstiil med et vakkert Blomsteranlæg foran. Lige ud herfor ligger i Fjorden den ved en smal Steendæmning med Landet forbundne Ø »Munkholmen«, hvorpaa findes en kjendelig Borgplads, formodenlig Levning af et Kloster, og herfra haves Færgeforbindelse med Fjordens modsatte Bred (man maa raabe over til Færgekroen, hvorfra der da kommer Baad). Ved Enden af Fjorden sees Aastrup Skove. (Hovedgaarden Aastrup, en gammel, smuk Gaard med en stor Have og omgiven med Grave, tilhørte i 16de og 17de Aarhundrede de adelige Familier Krabbe og Kruse og er nu i Grev Dannemands Besiddelse.) Nord for Eriksholms Skov, ligeledes langs Fjorden, ligger Dragerup Skov, der ogsaa har mange smukke Spadsereveie og Udsigter. (I Skovfogedhuset, ved Indkjørslen til Skoven, Staldrum og Beværtning.) Fra Dragerup Skov kan man for det Meste følge Stranden tilbage til Holbæk og har da en smuk Udsigt til det hiinsides Fjorden liggende, høie Tussenæs (en der beliggende Skov er ligeledes et almindeligt Udflugtssted) med de for deres vide Udsigter bekjendte Høie, Kulbakken og Bavnehøi (192 F.) og med Hørby Gaard og Kirke, smukt beliggende ved Enden af Holbæk Fjord, samt Hagested Gaard og Kirke, i hvilken sidste findes en smuk, gammel Altertavle og i en Steenkiste Levningerne af den paa Christian IV's Befaling henrettede Admiral Peder Galt. Hiinsides Næsset sees Indløbet til Lammefjorden, og bag den øiner man i det Fjerne Odsherred med Kongsøre Skov, hvortil der er Overfart fra Kisserup Hage.

En længere Udflugt imod Vest er til Hovedgaarden Frydendal* (2½ Miil), det gamle Torbenfeld, der ligesom saa mange af vore ældre Herregaarde er bygget paa en Ø i en lille Sø og, efterat have været eiet af Familierne Moltke, Gøye, Brahe, Rantzau og

flere, nu tilhører Familien van Deurs. De gamle, faste Bygninger udgjøre tre Fløie i to Etager, Haven er stor og smuk, og omkring Gaarden findes en Dyrehave og Skov med mange smukke Partier, hvor Skov og Sø, Bakker og Dale frembyde stadig vexlende Prospekter for Beskueren. Særlig maa fremhæves Møllerbanken, som hæver sig i Skoven lige ovenover Søen, og hvorfra der er en viid og fortræffelig Udsigt. I Nærheden findes ved Landsbyen Skamstrup en Bakke, der kaldes Girrebjerg, og som endnu har kjendelige Spor af en gammel Befæstning med Volde og Grave. Lige udenfor Skamstrup ligger den høie Bakke Knøsen* (320 F.), hvorfra hele denne Deel af Sjælland kan sees. Fra Skamstrup er der kun omtrent en Miil til Jyderup, i hvis Nærhed Skarridsøen ligger.

Ingen Tour fra Holbæk lønner sig dog saa godt som til den i 3 Miles Afstand liggende **Skarridsø**** (fra Sorø 4 Mile) med Kongens Møller og omliggende Skove. Veien kan lægges forbi Løvenborg (Hovedsædet i Baroniet Løvenborg, den gamle Ellingegaard, der tilhørte Roeskilde Bispestol, en af Danmarks største og smukkeste gamle Herregaarde, prydet med tre ottekantede Taarne, omgiven af brede Grave, med tilhørende stor, smuk Have i gammel fransk Siiil og et betydeligt Skovareal), gjennem Kundby (i Nærheden den til Baroniet Løvenborg hørende Hovedgaard Vognserup), forbi Aggersvold (smuk, temmelig ny Hovedbygning, anseelig, vel holdt Have, i umiddelbar Nærhed deraf Stokkebjerg Skov) til Jyderup, hvor der er en god Kro. Derfra er kun en lille Spadseretour til den deilige Skarridsø, et af Sjællands skjønneste Steder, hidtil langt mindre besøgt, end det fortjener at være. Trindt omgiven af de frodigste Skove: Stokkebjerg Skov og Bjergsted Skov imod Nord, Reierstrup Skov og Astrup Skov imod Syd og Vest, ligger Søen med den lille Holm, Magleholm, og med det fremspringende Næs Delhoved i Bunden af en ganske omfangsrig Fordybning, hvis høie, skovkrandsede Bredder speile sig i de stille Vande. Naar man kommer fra Jyderup, kan man enten gaae Syd eller Nord om Søen, og vil man først gjøre Touren Nord om, kan man enten følge Nykjøbing-Landeveien t. H. igjennem Skoven til Skovriderboligen og da bøie imod Syd eller, hvad der er at foretrække, strax efter, at man har passeret Jyderup Præsteskov (hvori mange smukke Spadsereveie og et Huus, hvor der kan faaes Vand paa Maskine, og Sølyst (en Besiddern af Lerchenborg tilhørende, smuk Villa ved Søens østlige Bred, vis-à-vis for den lille Herregaard Astrup paa den vestlige Bred), kan man dreie af til Venstre gjennem Dyrehaven og følge Veien langs Søens Bred. Lige overfor har man da liggende for sig de modsatte, høie Bredder, over hvis skovkrandsede Tinder en Række af enkeltstaaende Træer er af en fortrinlig, malerisk Virkning. Lidt længere fremme drager Skoven sig tilbage for at give Plads for et stort, saftigt Engdrag tilhøire (Klakmose), og tæt derved kommer man

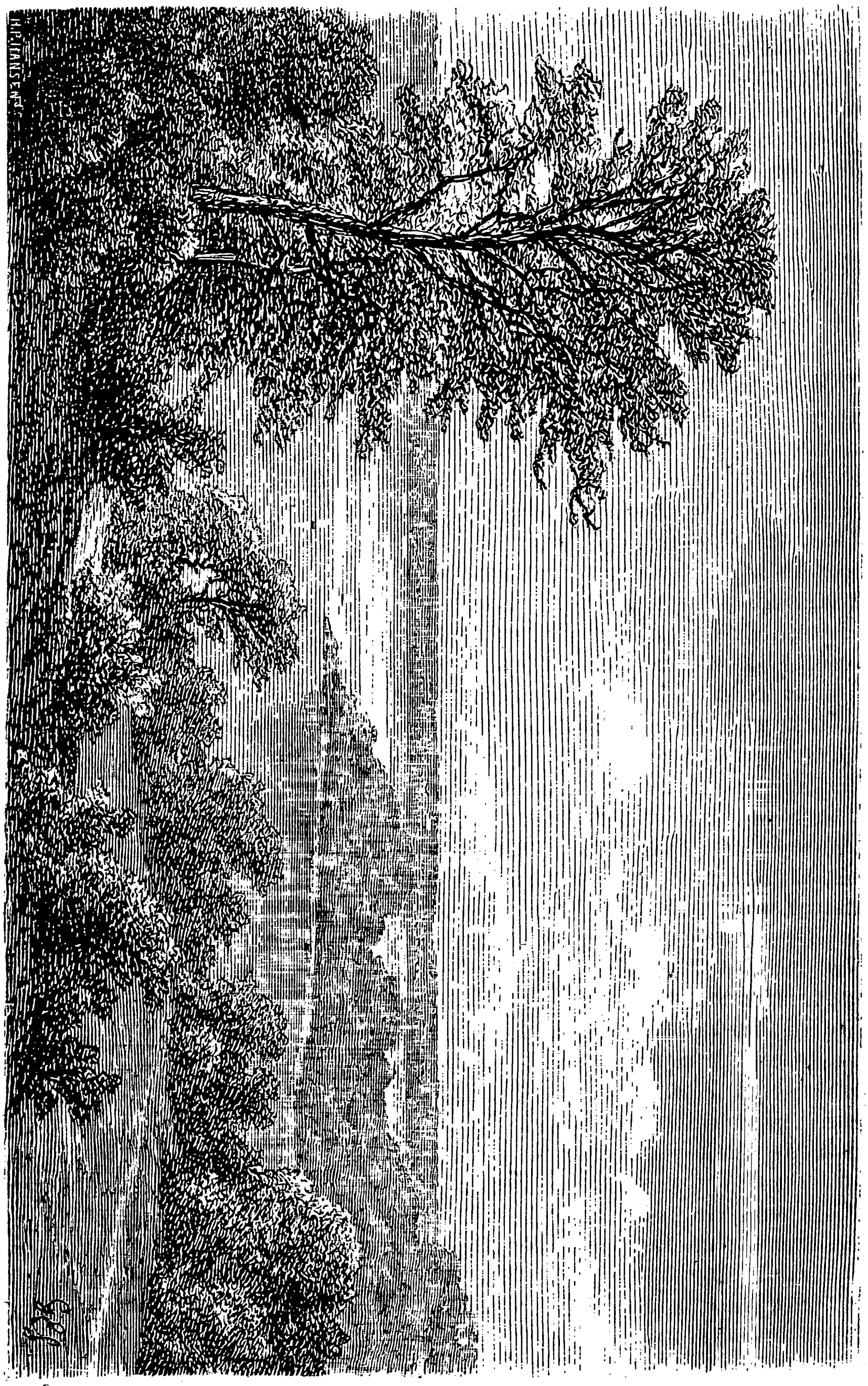

Parti af Skarridsø.

til en af gamle Elme omgiven Borgplads med den yndigste Udsigt over Søen, ret et Sted til stille Nydelse af Naturens Skjønhed. Her har Skarridsholm Kloster ligget; et lille Boelssted betegner nu den Plads, hvor fordum de fromme Fædre havde deres idylliske Bolig. Gjennem den smukke Skov med dens ranke Bøge, enkelte prægtige Ege, Birke og Naaletræesplantninger fortsættes Veien til i Nærheden af Skovridergaarden (en ny, smuk Bygning); kort forinden man naaer den, dreier man tilvenstre imod Syd, passerer Astrup og en deilig Dal, gjennem hvilken mellem Skovene Halleby Aa snoer sig; og følger derpaa, bøiende tilvenstre, Veien langs Søens sydlige Bred, hvor man gjennem Reierstrup Skov, rig paa smukke Udsigter (i en Skovfogedbolig faaes Vand paa Maskine m. m.), og gjennem frodige Bregnepartier kommer til en Egn, der er Glandspunktet i det hele Landskab. En skjønnere Udsigt end den, man har fra en Høi i den derværende Skovridergaards Have, findes faa Steder i Danmark. Imod Syd drage Skovene sig ud til Siderne, Bakker og Dale ligge i bløde Bølger for Ens Fødder, og mellem Høiene snoer sig Halleby Aa, der kommer fra det store Mosedrag, som benævnes Aamose, bryder frem mellem Bakkerne og Skovene ved Kattrup (en Gaard, hvorfra man ogsaa har en skjøn Udsigt, ikke blot over det nærmeste Landskab, men heelt ud over Kattegattet) og fortsætter sig i en Kløft forbi Ranglemølle, Tydskemølle, hvor den optager Afløbet fra Skarridsø, Stridsmølle (Saugværk), Grydemølle og Øresømølle (alle med et fælles Navn benævnede Kongens Møller), gjennem Flodholm og videre til Tiissø, som med Selchausdals Skove tilvenstre danner Baggrunden af det deilige Panorama. Til venstre Side ligger Dynnerup (Benzonslund) Skove, ovenfor hvilke ligger den usædvanlig store og smukke Holmstrup Kirke (St. Sørens Kirke), der er opført 1492 af den roeskildske Biskop Jens Skave, og hvis Hvælvinger bæres af 12 Piller; i Choret 10 »Munkestole« og en katholsk Altertavle, prydet med rigt Billedskjærerarbeide. I Alterbordet gjemmes St. Sørens Taa. Paa Holmstrup Mark findes St. Sørens Kilde, som Almuen tillægger Lægedomskraft. Udenfor Skovriderboligens Have har man imod Nord over Skarridsøen, i hvilken det skjønne Delhoved skyder sig ud, en Udsigt, der virker dobbelt tiltalende ved Modsætningen til den heelt forskjellige, vide Udsigt imod Syd. Fra den fører en yndig Sti, paa hvilken Bænke indbyde til at nyde Udsigten, langs Søens Bred, og en Kilde ved Foden af Skrænten tilbyder her en kjølig Lædskedrik. I Nærheden af Skarridsø, umiddelbart ved Stokkebjerg Skovs nordlige Rand, ved Landeveien fra Nykjøbing, findes det for sin særdeles smukke, vide Udsigt bekjendte »Bassebjerg«. Man seer imod V. over Skovene Skibene i Kallundborg Fjord, imod N. glider Blikket langt ud over Kattegattet og over Dragsholm ind i Odsherred, imod Ø. har man Holbæk og kan ligeledes her see

Skibene ligge i Havnen; kun imod S. begrændse de store Skove Horisonten noget mere. Fra Skovfogedhuset ved Bakkens Fod fører en Sti op til dens Top; fra Landeveien kan man kjøre derop ad en steil Kjørevei.

Naar man fra Skovridergaarden gaaer tilbage gjennem Skoven imod Vest og følger Veien forbi Grydemølle, kommer man til et Bakkedrag, der paa en Strækning af flere Tusinde Alen er oversaaet med store Stene, Levninger fra Iisperioden, Vidnesbyrd om Gletschernes Vandringer i hine fjerne Tider. Ved Foden af Bakkerne ligger den lille, smilende Aunsø med Aunsø Gaard, forhen en kgl. Jagtgaard, og Aunsø Kirke, og over Steenrand* (et for Egnens Karakteer betegnende Navn) fører Veien henimod de høie Bjergsted Bakker N. V. for Skarridsø, fra hvis Top (253 Fod) der haves en meget viid Udsigt (endog Roeskilde Domkirke sees derfra i klart Veir), og ved hvis Fod ligger Landsbyen af samme Navn med en usædvanlig lille Kirke, der oprindelig er bygget i en nu udtørret Sø. Omtrent $\frac{1}{2}$ Times Gang fra Bjergsted ligger Hovedgaarden Dauerup, hvis Bygninger ere nye, tildeels opførte af den nuværende Eier, Kapitain Dons, men som har tydelige Spor af engang at have været omgiven med Grave. Til den smukke Have og Lund støder en vel holdt, vakker Skov, hvori findes en saakaldet »hellig« Eg (to Ege, der ere sammenvoxede nogle Alen fra Jorden), hvilken Almuen tillægger Lægedomskraft. Til denne valfartes der langveisfra med Patienter, som krybe igjennem Mellemrummet imellem de to Stammer nedenfor Sammenvoxningen, og som for at opnaae Helbredelse anbringe Stykker af deres Klædning m. m. i Træets Grene, der derfor altid ere behængte med slige Offergaver. Bag Skoven ad Faverbo til findes en sjeldent godt bevaret Gravhøi fra Hedenold. Fra Gaardens Marker haves Afløb til den tidligere seilbare Bregningeaa, der, udspringende fra Aunsø ved Foden af Steenrand, snoer sig gjennem et af Bakker begrændset Dalstrøg ud til Saltbæk Vig, paa hvis Inddæmning der nu har været arbeidet i flere Aar.

Holbæk-Kallundborg.

($5\frac{1}{2}$ Miil.)

Fra Holbæk gaaer Postveien paa en Strækning langs Fjorden, forbi Gislinge Gaard til Svinninge ($2\frac{1}{4}$ M.), en stor Landsby med god Kro (tillige Bageri og betydelig Kjøbmandshandel), Postexpedition, Telegrafstation m. i D. og en Mindestøtte med Basrelief af Frederik VII. Derfra deler Veien sig, idet den deels føres i en Bøining omkring Lammefjorden og gjennem Odsherred til Nykjøbing ($4\frac{1}{4}$ M.), deels bøier imod Sydvest henimod den høitliggende Faverbo Kro, hvorfra haves

smuk Udsigt paa den ene Side til Lammefjord, paa den anden Side til Saltbæk Vig og Kattegattet med den høie Nexelø, og fortsættes derfra over Viskinde imod Vest forbi Herregaardene Lerchesminde og Birkendegaard (den sidste med en smuk Skov), langs et Bakkedrag, hvis mest bekjendte Punkt er Steilebjerg, forbi Landsbyen Tømmerup (Digteren Vald. Thisted har i endeel Aar været Præst her) til

Kallundborg*).

Hoteller: Thranes Hotel, umiddelbart ved Havnen, smuk Udsigt, god Betjening; Værelse 56 Sk., Middag 4 Mk.; Postgaarden, høiere oppe i Byen, lignende Priser. Telegrafstation m. f. D. Daglig Personpost over Filipsdal og Løve til Slagelse; 3 G. ugenl. Personpost til Holbæk; een Gang ugenlig Post ovet Saltbæk Færgested til Seirø (Retour ligeledes een G. ugenl.). Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, Samsø og Horsens een Gang ugenl.

Kallundborg ligger deels paa, deels nedenfor en Skraaning ved en Bugt af Kattegattet, som nu fører Navn efter Byen, men oprindelig benævnedes Hærvig, og ved hvilken der formeentlig tidlig opstod et Fiskerleie, som senere udvidedes til en Kjøbstad. Ved den byggede Esbern Snare omtrent 1170 en fast Borg, som et Aarhundrede efter blev Kronens Eiendom og derefter oftere var et Tvistens Æble mellem Kronen og dens Fjender. Slottets Hovedbygning bestod af fire Længer, den ene med to Taarne, som omsluttede en Slotsgaard med en Brønd; i den ydre Slotsgaard var der fire fritstaaende Taarne: »Faershat« (brugt som Fængsel), »Folen« (hvor Rigsarkivet, »Rigens Dressel«, opbevaredes), Malttaarnet og Bagertaarnet. Under Erik Menved holdtes Domprovst Jacob Lange her i et haardt Fængsel, men 1285 indtoges det da temmelig forfaldne Slot af den norske Fribytter Mindrealf. Den hallandske Hertug Knud Porses Enke, Ingeborg, forsvarede i det 14de Aarhundrede med Held Slottet, som hendes afdøde Mand 1326 havde faaet i Forlehning, imod Valdemar Atterdag, der krævede det tilbage, men maatte ophæve Beleiringen efter et betydeligt Tab. Senere fik

---

*) Fra Slagelse gaaer Veien til Kallundborg over Løve og Filipsdal, medens en vestligere Vei fører til Slagelses Ladeplads Mullerup; Veien fra Sorø til Kallundborg passerer Tersløse (paa Tersløsegaard havde L. Holberg sin Sommerbolig), Ruds Vedby (god Kro, Monum. af Stein over Frederik VII; i Nærheden Vedbygaard med en gammel Hovedbygning, opført i det 16de Aarhundrede af Knud Rud), dreier kort efter imod Nord forbi Tiissø med Sæbygaard (Esbern Snares Eiendom og Dødssted), med Stykker af den gamle Borg i den nuværende, 1741 opførte Hovedbygning, og det skovomgivne Selchausdal med en smuk Have paa den østlige Bred, gaaer imod N. V. over Beks Kro (i Nærheden af Hovedgaarden Vesterbygaard) og fortsættes over Udby og Rørby. Ved Vedby skjæres Kallundborg—Sorø Veien af Landeveien imellem Slagelse (Sorø) og Nykjøbing.

han det dog overdraget, og paa et Danehof her i Aaret 1360 udstedte han en Haandfæstning, hvori han forpligtede sig til at overholde sine Undersaatters Rettigheder. Christian II benyttede Kallundborg Slot som Fængsel for Steen Stures Enke, Moder, Søn og Datter, samt nogle andre svenske Adelsdamer; efter hans Flugt blev Borgen i nogen Tid holdt imod den nye Konges Tilhængere af Kommandanten, Claus Eriksen, der dog ved Løfter om Kongens Gunst lod sig forlede til forræderisk at overgive Slottet, hvorfor han fik Øgenavnet »Slippeslot«; siden blev det i 10 Aar (fra 1549—1559) den haardt prøvede Christian II's sidste Bolig, efterat Christian III havde ombyttet hans haarde Fængsel i Sønderborg med en saagodtsom fri og paa fyrstelig Viis indrettet Tilværelse paa Kallundborg Slot. Under Frederik II sad her i syv Aar fængslet en svensk Feltherre, Franskmanden Charles de Mornay, og her døde som Statsfange under Christian IV Professor Christopher Dybvad, der var dømt til livsvarigt Fængsel for et Skrift imod Adelen. I Svenskekrigen indtoges Kallundborg 1658, og uagtet Borgerne havde betalt en betydelig Sum for, at deres kjære Slot skulde skaanes, nedbrødes det dog Aaret efter, og nu er der ikke Spor deraf tilbage; paa det Sted, hvor det har staaet, er det nye Raadhuus nu opført. — Byen, hvis ældste bekjendte Privilegier ere fra Kong Hans's Tid, synes i Middelalderen ikke at have været uden Betydning, idet den har havt to Kirker, et Kapel, et Kloster, et Par Hospitaler og to Gilder. Klosteret (et Graabrødrekloster) blev i Reformationstiden forandret til en Ladegaard for Kallundborg Slot, og dets Bygninger stod til midt i forrige Aarhundrede. Pladsen, hvor Klosteret har ligget, indtages endnu af Kallundborg Ladegaard, et i Udkanten af Byen liggende, temmelig omfattende Bygningskomplex med et stort Vaabenskjold over Hovedindgangen. Efterat have havt en Mængde forskjellige Eiere tilhører den nu Familien Barner. Kallundborgs Beliggenhed er meget smuk ved den dybe Fjord, i hvilken store Orlogsskibe kunne gaae tilankers i Læ af de fremspringende Halvøer Asnæs imod S., Refsnæs imod N.; dens Havn opnaaer en yderligere Sikkerhed derved, at en lang, smal Landtunge Gisseløre, paa hvis yderste Pynt der findes et Fyr, og som om Sommeren benyttes af Byens Skytteforening til dens Skydeøvelser, fra N. skyder sig ud i Fjorden. Den ældste Deel af Byen har ligget paa Høiderne omkring Slottet og benævnedes allerede tidlig Overbyen i Modsætning til Nederbyen, der strækker sig næsten som een lang Gade ved Foden af Bakkerne fra Øst til Vest. I Overbyen boede oprindelig den fornemmere Deel af Indvaanerne, og i den findes endnu de Minder, der haves om fordums Glands og Herlighed. Den Betydning, Byen ved sin Beliggenhed synes at kunne have som Udgangspunkt for Forbindelsen med Jylland, og som den havde, forinden Jernbanens Anlæg til Korsør gjorde denne By til Udgangspunkt, vil den mulig gjenvinde, naar en Jernbane

sætter den (og Holbæk) i Forbindelse med et Punkt paa Vestbanen eller, hvad der nu foreligger en Plan til, over Frederikssund direkte med Kjøbenhavn. Dens Indvaanerantal er nu c. 2700.

De interressante Bygninger i Kallundborg ere, som alt bemærket, alle samlede i Overbyen, og her findes da navnlig

Kirken. Oprindelig havde Kallundborg to Kirker: St. Olai Kirke, den ældste, beliggende i den nordotslige Deel af Byen, hvor nu den ualmindelig smukke, høit liggende og vel holdte Kirkegaard (Gravminde ov. Lægen og Forfatteren H. A. Hertz) findes, indtil Reformationen Sognekirke for Nederbyen og det tilgrændsende Raklev Sogn, senere benyttet til at holde Ligprædikener i, nedbrudt i dette Aarhundrede; og — Vor Frue Kirke, den nuværende mærkelige og smukke Sognekirke, opført af Esbern Snare samtidig med Slottet. Desuden fandtes der paa St. Jørgens Bjerg et Kapel (Hellig Korses Kapel), ved Reformationen omdannet til Hospital, og foruden dette endnu et Hospital for Spedalske, helliget St. Nicolaus. Vor Frue Kirke* er bygget omtrent Aar 1170 i Form af et græsk Kors; hver Korsarm ender i et mægtigt, ottekantet Taarn med blytækket Spiir, og midt paa Korset, baaret af fire Steenpiller, hæver sig et femte, høiere Taarn. Dette styrtede sammen Aar 1827, hvorefter Kirken i en Aarrække kun har havt 4 Taarne. Disse vare ogsaa efterhaanden blevne saa medtagne af Tidens Tand, at en grundig Udbedring fandtes nødvendig, og i de sidste Aar er Kirken baade indvendig og udvendig under Ledelse af Arkitekt Tvede bleven underkastet en gjennemgaaende Reparation, hvorefter de 4 Taarne fremtræde i deres oprindelige Skikkelse, og det femte Taarn kneiser nu ogsaa i Midten over de andre, baaret af nye Steenpiller, ligesom smukke Hvælvinger atter have afløst det simple, gibsede Træloft. Kir-

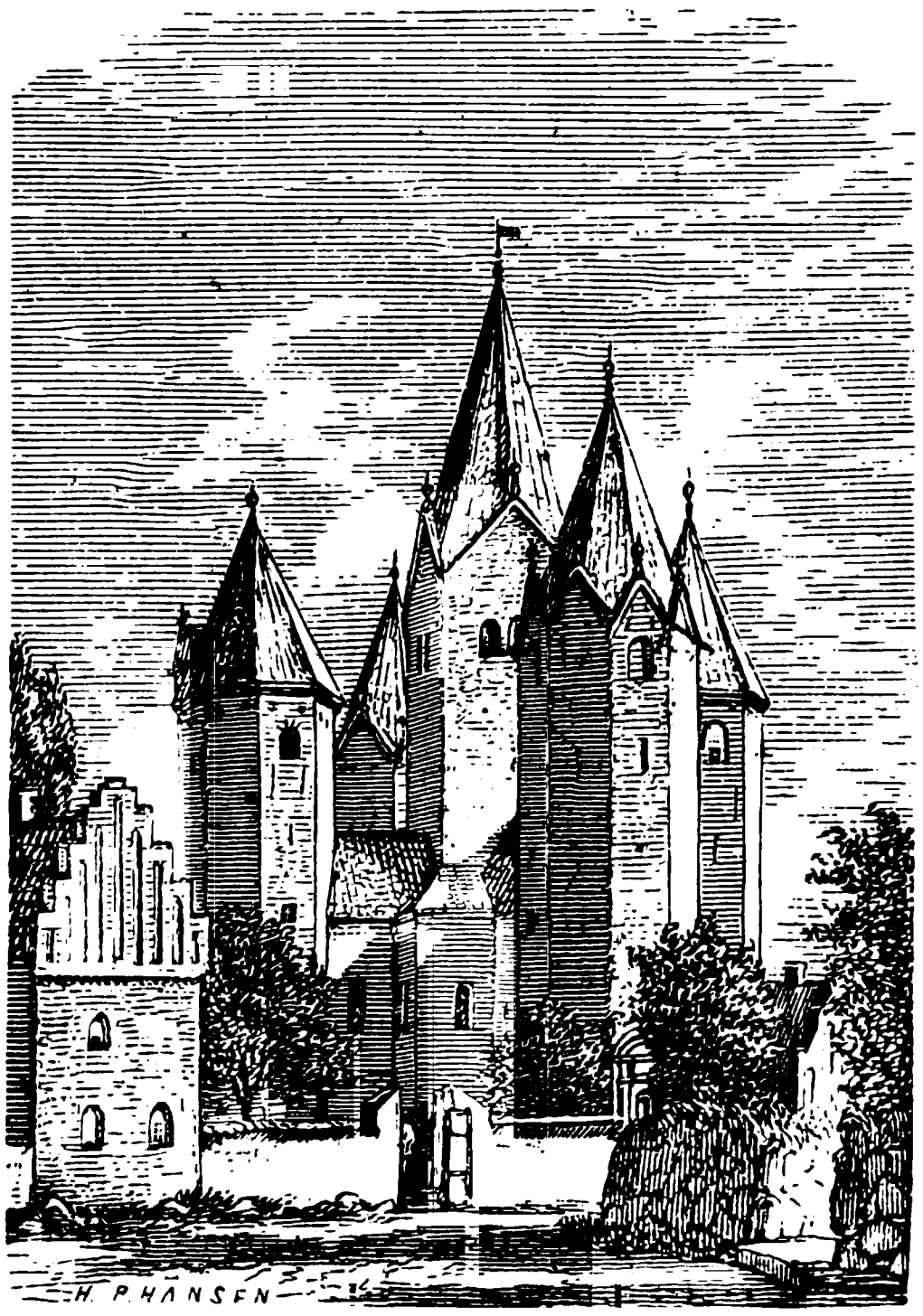

Vor Frue Kirke i Kallundborg.

kens Restauration ventes fuldendt i 1871, Midtertaarnet opførtes i 1870. I den katholske Tid benævnedes Midtertaarnet Vor Frue, de andre St. Anna, St. Cathrine, St. Marie Magdalene og St. Gjertrud. Alteret, der er anbragt i den ene Arm af Korset, ligefor Hovedindgangen, er skjænket Kirken 1657 af Christian IV's Svigersøn, Slotsbefalingsmand Hans Lindenov, der var gift med Kirstine Munks Datter, Elisabeth Augusta. (Nøglen til Kirken faaes hos Sadelmager Jensen, boende tæt ved samme.)

Omkring Kirken ligge tre gamle Bygninger, opførte af røde Steen, med hvælvede Kjeldere og i det Hele i Middelalderens Bygningsstiil. Den ene vides at have været Latinskole (nedlagt 1739), den anden Rektorbolig, den tredie har sandsynligviis hørt til Slottets Befæstning; de tjene nu som Materialhuus, Fattigbolig og Sygehuus. I en Gade bag Kirken ligger et gammelt guult Huus med tykke Mure, tildeels dækkede af et Spalier; det benævnes Bispegaarden, og Sagnet nævner Esbern Snare som dets Bygmester. Ligeledes i Nærheden af Kirken ligger Lindegaarden, der er opført af ovennævnte Hans Lindenov, og som ligger smukt paa en temmelig brat affaldende Høi, hvortil Sagnet henlægger i en fjern Oldtid en Vikingeborg. Af Slottet er der nu ingen synlige Spor; men saavel Gadenavnet »Bag Graven« som de lave Haver Øst for Slotspladsen minde om de Slottet i sin Tid omgivende Grave, der havde Afløb til den Nordvest for Slottet liggende Munkesø, som nu er forvandlet til Eng. Paa Slottets Plads er det nye Raadhuus (paa Torvet) opført 1854; det gamle Raadhuus (sammenbygget med »Bispegaarden«) staaer endnu og anvendes til forskjellig Brug.

En overmaade smuk Spadserevei har Kallundborg i det endnu noget unge, men smagfulde og temmelig store Anlæg, der snoer sig langs Randen af Bakkerne Nord om Byen og frembyder en Rigdom af Udsigter deels over Byen og Fjorden med den skovklædte Halvø Asnæs, deels over det bakkede, frugtbare og vel bebyggede Land imod Syd, deels imod Øst over Lammefjorden og de tilgrændsende Høider. Paa et af de smukkeste Udsigtspunkter (Møllebakken*) udvider Anlæget sig til en større Plads, hvor en af Bænke omgiven Flagstang hæver sig i Veiret.

Den nærmeste og virkelig lønnende **Udflugt** er til Lerchenborg* hiinsides Fjorden ved Begyndelsen af Asnæs (Vogn til Lerchenborg 15 Mk., Eenspændervogn billigere; Baad til Lerchenborg 3 Mk., til Sortesteen ved Forskoven 1 Rdl.). Lerchenborg er Hovedsædet i Grevskabet af samme Navn. Hovedbygningen, der ligesom dens Omgivelser er udmærket vel holdt, er opført 1742 af Geheimeraad, Grev Christian Lerche, Stifteren af Stamhuset Lerchenborg. Af Haven, hvortil Publikum har Adgang Søndag, Onsdag og Lørdag (der maa kun spises paa Øen ved Kirkeveien), er den øverste Deel, nærmest Hovedbygningen, i fransk Stiil (sjeldent smukke Buegange af Løv), Resten i engelsk

Stiil. Fra en Høi i den haves Udsigt til det nordlige Fyen. Endnu smukkere er Udsigten fra en Høi udenfor Haven, Iiskjelderbakken kaldet, hvorfra man til den ene Side seer Kallundborg med Refsnæs og i det Fjerne Veirhøi samt alt det mellemliggende Land, til den anden Side de fyenske Kyster. Naar man fra Lerchenborg fortsætter Veien ud ad Halvøen Asnæs, kommer man først til en Skov, der benævnes Forskoven (udfor den ligger i Fjorden en meget stor Steen, »Sortesteen«, hvortil der knytter sig et Sagn om, at den er bleven kastet derover i en Kamp mellem to resp. paa Refsnæs og Asnæs boende Kæmper), senere, efter et Mellemrum af Agerland, til en anden Skov, Forvesterskoven (ved »Salteriet«, et Huus, der tidligere har været benyttet til Fiskesalteri, faaes Vand paa Maskine), og endelig, efterat den er passeret, til »Dyrehaven«, et høist eiendommeligt Terrain, der vistnok tidligere har været bevoxet med Skov, men hvor man nu kun paa den haarde, med kort, tørt Græs bevoxede og med Tuer opfyldte Jordbund hist og her finder enkelte, spredte Træer, som af Vestenvinden have faaet et mærkeligt, forpidsket og ludende Udseende, samt en Mængde forkrøblede Tjørnebuske, der, liggende hen ad Jorden, i Væxten ere blevne saa sammenfiltrede, at adskillige af dem kunne bære et voxent Menneske. Her leve et Par Hundrede Stykker Dyrevildt, samt om Sommeren c. 150 Stkr. stort Kvæg og 1500 Faar.

En Udflugt paa Halvøen Nord for Kallundborg, Refsnæs, er ogsaa ret interessant. Refsnæs har tidligere været bevoxet med Skov (det var paa en ulykkelig Jagt her, at Valdemar Seiers og Dagmars Søn, den udkaarne Konge Valdemar III, dræbtes ved et Vaadeskud, om hvilken Begivenhed man tidligere mindedes

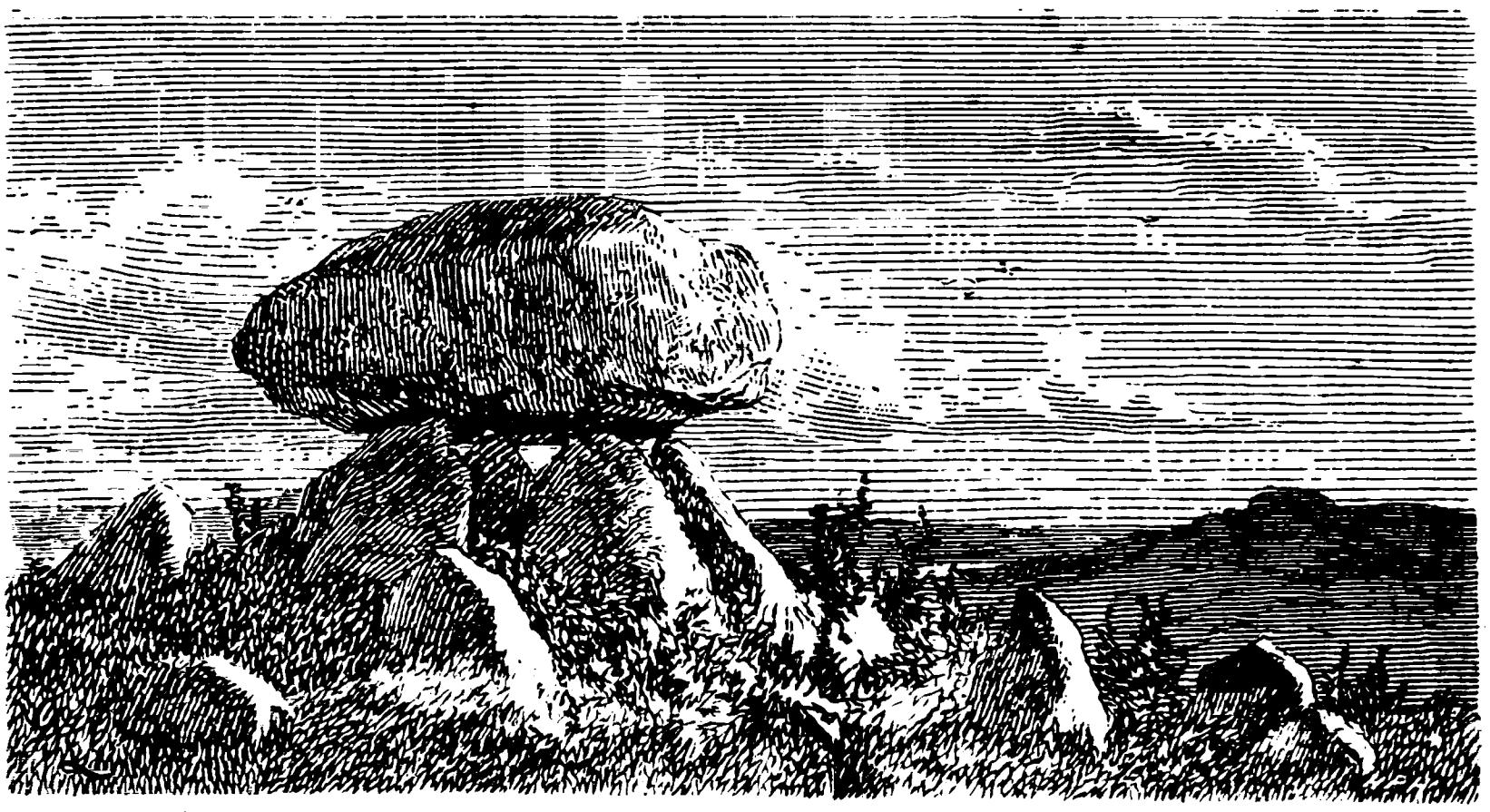

Steensætning paa Refsnæs.

ved fire nu forsvundne Stene, som vare opreiste ved Nyrup), men den er forlængst bortryddet. Derimod er der i en Række

Gravhøie talrige Minder om Landets tidlige Bebyggelse. Fra forskjellige bratte Høider paa Kysten omtrent 1½ Miil fra Kallundborg, navnlig Ravnebjergs Klint (120 F.), haves en viid Udsigt. Paa Næssets yderste Spids hæver sig Refsnæs Fyr. Ved Ulstrup Kirke er Forfatteren af den danske Folkesang »Danmark deiligst Vang og Vænge«, Præsten Laurids Olsen Kok († 1691), begraven. Beboerne af Refsnæs stamme tildeels fra nogle fra Saltholmen udvandrede hollandske Nybyggere og have for en Deel bevaret en eiendommelig Folkedragt.

Interressant er ogsaa en Udflugt til den 1½ Miil fjerne Saltbæk Vig (en Eenspændervogn haves, Tour og Retour, for 2 Rdl.) for at tage det der iværksatte, store Inddæmningsforetagende i Øiesyn. Veien gaaer forbi Hovedgaarden Lerkenfeld og gjennem Landsbyen Saltbæk (Overfart til Seierø) til den lille Halvø Mulen. Den er ved en Dæmning sat i Forbindelse med Øen Lille Vroi, denne er forbunden med Store Vroi, og endelig er der draget en Dæmning fra den til Alleshauge. Paa denne Maade er Saltbæk Vig med et samlet Areal af c. 5000 Tdr. Land bleven aflukket fra Havet, og man har i længere Tid med stor Bekostning arbeidet paa at udpompe Vandet, senest ved en paa Store Vroi anbragt, svær Damppompe, der udpomper 800—1000 Tdr. Vand i Minutet. Bregningeaaens Udløb i Saltbæk Vig benævnes Viskinde Veile (tidligere Vikinge Vat); her fik Valdemar I efter Kongemordet i Roeskilde ved Esbern Snares Hjælp et Fartøi sat i Søen og undslap til Nexelø, hvorfra han Dagen efter fortsatte Reisen til Aarhuus.

Af længere Udflugter fra Kallundborg maa nævnes Selchausdal ved Tiissø og Skarridsø med Omegn (see ovenfor under Holbæk), samt Veirhøi og Dragsholm.

Ods Herred.

Fra Svinninge fører, som alt bemærket, Veien i en Bugt over den af Lammefjorden paa den ene Side, Nexeløbugten paa den anden Side beskyllede, smalle Landtange, der forener Halvøen Ods Herred med det øvrige Sjælland. (Kommer man fra Kallundborg, dreier man af imod Nordost kort efter, at man har passeret Faverbo Kro, og kommer da forbi Hovedgaarden Egemarke.) Midt paa denne Landtange ligger det gamle **Dragsholm*** (hvilket Navn i den seneste Tid atter har afløst den nyere Benævnelse Adelersborg), en gammel Borg, der allerede i det 13de Aarhundrede tilhørte Roeskilde Bispestol, og som nævnes i Historien deels formedelst de Beleiringer, den gjentagne Gange har udholdt (i Grevens Feide, da Grev Christophers Hær maatte forlade den med uforrettet Sag, og i Krigen med Sverig 1658—60, da Slottet indtoges og ødelagdes), deels fordi den, efter at være kommen i Kronens Eie, oftere be-

nyttedes som Statsfængsel, saaledes for den gjenstridige roeskildske Biskop Joachim Rønnov og for den fra Skotland bortflygtede Grev James Bothwell, Dronning Maria Stuarts Gemal, som efter et langt Fangenskab døde her 1578 og begravedes i Faareveile Kirke. Den gamle, faste Borg, der nu eies af Familien Zytphen-Adeler, bestaaer af tre Fløie, Hovedfløien ud imod Haven i tre Etager, prydet med et Taarn med takkede Tinder, de to lavere Sidefløie med takkede Gavle, forbundne ved en høi Muur, paa hvilken der over Indgangen er anbragt to Vaabenskjolde og en Tavle med Indskrift De nye Avlsbygninger ere opførte af den nuværende Eier i gammel Stiil. Den store, smukke Have, særlig rig paa prægtige enkeltstaaende Træer og prydet med et vakkert Springvand, fortsættes i en anseelig Park, der fører Navnet Fruerlunden.

En lille Fjerdingvei fra Dragsholm ligger Landsbyen Vinekilde, og tæt ved den Kilde, hvoraf Byen har sit Navn, fører en Gangsti op til de skovbevoxede Bakker — de sidste Led af en længere Bakkekjede, de saakaldte »Bjerge«, der falde ned imod Ordrups Næs — af hvilke det høieste Punkt er Veirhøi*. (I et Huus ved Foden af Bakken, lige op til Kildens Udspring, hos Konen Marie Olsen faaes Vand paa Maskine, Kopper, Tallerkener m. m., naar man ønsker at fortære et medbragt Maaltid i et rummeligt Lysthuus i Brydebjerg Skov.) Gjennem Brydebjerg Skov snoer Stien sig opad til det nævnte Lysthuus, hvorfra en Sti t. H. fører til en lille Høi med skjøn Udsigt over Lammefjorden med Frydendal og Knapstrup Skove i Baggrunden imod S. O., i Forgrunden de smaa Holme Storøen, Mellemøen og Flinteholm, imod N. Odsherred med den venlige Asnæs Kirke. Tilhøire for Brydebjerg Skov ligger Kulaas Skov og tilvenstre, adskilt fra den ved en Mark, Veirhøi Skov. Man følger Veien gjennem denne sidste tilvenstre, passerer Kongebøgen, et mægtigt Bøgetræ, som har sit Navn af, at Kong Christian VIII pleiede at have sin Post her ved Klapjagterne i disse Skove, dreier ved Udkanten af Skoven tilhøire og befinder sig snart ved Toppen af Veirhøi, »Hatten«, til hvilken en Marksti, som ender i Trappetrin, fører op. Det Rundmaleri, som frembyder sig fra dette 385 F. høie Punkt, er i Sandhed storartet, og Besøgeren har Møie med at løsrive sig fra et Skue, som i hele Timer formaaer at fængsle Opmærksomheden. Imod Syd udbreder sig i vide Strækninger det frugtbare, bakkede Land, hvor de gule Kornagre og grønne Marker jevnlig afbrydes af de mørkere Skove, medens Aaløb som Sølvbaand snoe sig derimellem eller Vige af Havet skjære sig ind i Kysten. Imod Vest ligger nærmest Nexeløen med sine høie Kyster (»Guldklinten«), der skjule »Trolddalen«, en høist malerisk Dalsænkning ned imod Havet med endeel Frugttræer og en Kilde umiddelb. ved Havet, længere borte, $1\frac{1}{4}$ M. Vest for Odsherred, den $1\frac{1}{2}$ M. lange og $\frac{1}{4}$ M. brede Seierø, bekjendt i Historien fra det Søslag, hvori Kong

Erik Emun Aar 1132 slog Magnus Nielssøn; endnu længere borte Samsø og paa den jydske Kyst Rugaard Strand; nærmere sees Kallundborg med dens mærkelige Kirke. Imod Nord springer det længst ude høie, sandede Ordrups Næs (bekjendt af de mange Sælhunde, der opholde sig ved dets yderste Spids) frem af Havet, ovenfor det udbreder sig i Fugleperspektiv hele Odsherred, med sine Kirker, Landsbyer og Skove, og imod Nordvest rækker Sjællands Odde sin lange Spids ud i Kattegattet. Imod Øst breder sig Lammefjordens blaae Tæppe, bag den Tussenæs, over hvilket man seer Holbæksfjorden med Holbæks Møller og røde Tage ved den inderste Vig, endelig, naar man er væbnet med en god Kikkert og Veiret tiilader det, endnu længere borte Roeskilde Domkirke, ja endog bag den under særlig heldige Omstændigheder Runde Taarn i Kjøbenhavn, og imod Nordost Skandsebakken ved Frederiksborg. Saadant er det Skue, man har fra Veirhøi, og som sikkert, naar Kommunikationsmidlerne blive billigere og bekvemmere, vil lokke talrige Lystreisende til denne Egn. For dem, der have særlig Interesse for Folkeoplysningen, bør det endnu bemærkes, at der i Vallekilde S. Ø. for Dragsholm findes en Folkehøiskole.

Fra Dragsholm fører Veien mod N. O. gjennem Faareveile, hvis Kirke er bygget paa en i Fjorden fremspringende, høi Halvø, til Veile Kro ($1\frac{1}{2}$ Miil fra Svinninge) med smuk Udsigt over Fjorden. Veien fortsættes i omtrent samme Retning, tildeels parallelt med et Bakkedrag (Høve Banker, fra hvis høiste Punkt, Estershøi, 320 F., man skal kunne see Ellemandsbjerg paa Helgenæs), indtil der ved en pludselig Svingning aabner sig en overraskende Udsigt til Havet (Seierøbugten) med Odden i Baggrunden, og nu gaaer det nedad imod Kysten, som følges paa en længere Strækning, hvorefter Veien atter bøier indad mod Land. Gjennem afvexlende fladt og bakket, stundom lyngbevoxet Terrain kjører man forbi Jyderup Skov (en temmelig ung Naaletræesplantning paa Hedejord), Pendals Kro, Svinninge, Ellingegaarden, Høiby (de to sidste t. V.), Asminderup (t. H.) og Ny Kro, indtil man et Stykke hiinsides den kommer til et af Kattegattet begrændset, fladt Terrain, for Enden af hvilket man seer

Nykjøbing.

Hotel: Phønix; Værelse 4 Mk., Middag 56 Sk. Telegrafstation m. i. D., forenet med Postkontoret (skraaes for Hotellet). Personpost til Holbæk 1 Gang daglig. Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, Holbæk og Roeskilde samt øvrige Stationer ved Roeskildefjord.

Nykjøbing ligger tæt ved en Bugt af Issefjorden, der har Navn efter Byen, og Beliggenheden er i det Hele ret smuk, hvortil de nærliggende Skove væsenlig bidrage. Byen bestaaer

hovedsagelig af een lang og bred Gade med nette, vel holdte, eenetages Huse, men slet Brolægning; derfra løbe nogle mindre Stræder ud til Siderne. Nykjøbing er en gammel By, men har ingen historiske Minder og ingen særlig mærkelige Bygninger at opvise. Den har c. 1500 Indbyggere. Kirken er temmelig stor; Prædikestolen, med rigt Billedskjærerarbeide, er fra 1636. (Degnen har Nøglen til Kirken.) Omkring den ligger Kirkegaarden, og paa Pladsen udenfor den er der nylig dannet et net lille Haveanlæg. Paa denne Plads ligger ogsaa det nye Thinghuus, en af Land og By i Forening Aar 1868—69 opført, forholdsviis anseelig og hensigtsmæssig indrettet Bygning med en rummelig Sal til Afbenyttelse ved Festiviteter. I Nærheden er den nye Betalingsskole. Paa Pladsen paatænkes der reist et Mindesmærke for Frederik VII (Broncebuste af Stein paa en Piedestal af sleben norsk Granit). Af industrielle Etablissementer mærkes et Saltkogeri ved Havnen, til hvilken man kommer ad en Gade ligefor Apotheket. I Nærheden af Havnen er i de sidste Aar udført et ret betydeligt Inddæmningsarbeide.

Den almindeligste nære **Udflugt** fra Byen er til den $\frac{1}{8}$ Miil Syd for den liggende, ganske vakkre Grønnehave Skov (net lille Dandsepavillon), hvortil en Spadserevei fører fra det Stræde, der gaaer ned til Stranden (man dreier tilhøire ad den første Vei). Gjennem et lille Anlæg kommer man ind i Skoven, der har flere smukke Udsigter over Fjorden og strækker sig hen imod Anneberggaard med ny, smuk Hovedbygning og Have.

En anden Udflugt gaaer imod N. V. til de i en Miils Afstand liggende Klintebakker. Veien følger tildeels Stranden og gaaer over sandede, stundom ogsaa lyngbevoxede Jorder, der danne en stærk Modsætning til det friske Grønne i den udtørrede Klintesø, ved hvis Ende der hæver sig en af de i Odsherred saa ualmindelig talrige Vindmøller. Selve Klinten er en Række, imod Havet temmelig brat affaldende Bakker, til hvis Top en Trappe fører op fra Stranden. Blandede mellem Rullestenene findes her en Mængde Kalk- og Cementsteen, og der har derfor i flere Aar været drevet et Kalkbrud, ligesom der tæt ved Klinten er anlagt et Kalkbrænderi.

Fra Klinten kan man, om man vil, fortsætte Touren ud ad Odden (i Blæseveir bør man ikke glemme at forsyne sig med Reisetøi, da Vinden paa denne smalle Landtunge i Reglen er usædvanlig skarp) og passerer da Byen Klinte, den unge Sonnerup Skov og Lumbsaas. Gjennem et vexelviis bakket og lavt, sandet Terrain naaer man Kirkebyen Overby ($2\frac{1}{2}$ Miil fra Nykjøbing), paa hvis Kirkegaard (om Nøglen til Kirken og Kirkegaarden henvender man sig til Skolelæreren i et teglhængt Huus noget fra Kirken) findes et af Kapit. L. Fribert til Anneberggaard bekostet Mindesmærke over de brave danske Sømænd, der faldt paa Orlogsskibet »Prinds Christian«, da det

den 22de Marts 1808 i tre Timer kæmpede med 2 engelse Linieskibe og 3 Fregatter, inden det erobredes som Vrag (blandt de Faldne vare Willemoes, Dahlerup og Soland; desuden faldt

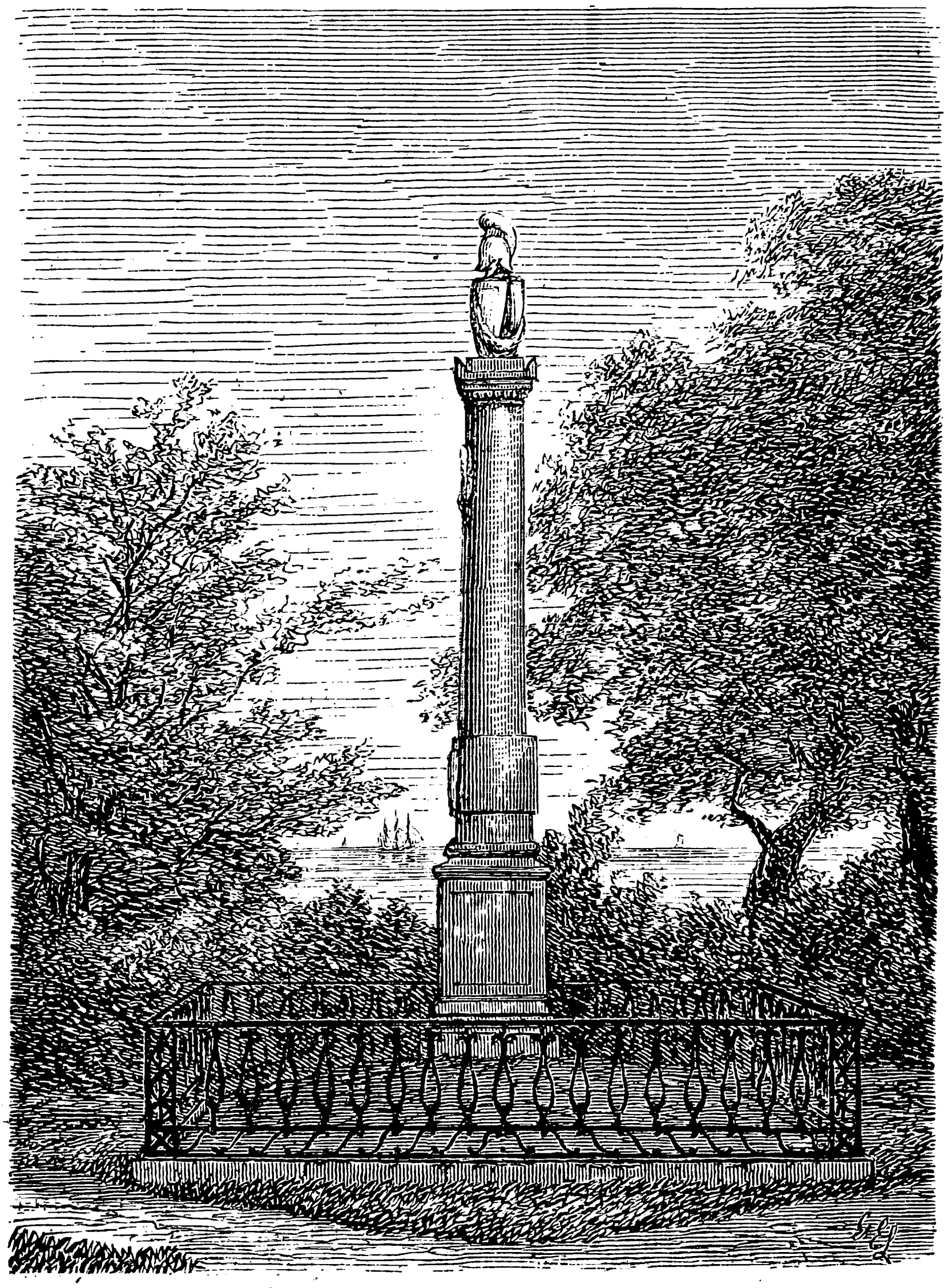

Monumentet paa Odden.

69 Menige, og 4 Officerer og 132 Menige saaredes). Monumentet bestaaer af en Sandsteenssøile, kronet med en Marmorhielm og bærende paa en Marmorplade en Indskrift, som

melder, over hvem Støtten reistes, og slutter med følgende Vers af Grundtvig:

„De Snækker mødtes i Kvæld paa Hav,
Og Luften begyndte at gløde.
De leged' alt over den aabne Grav,
Og Bølgerne gjordes saa røde.
Her er jeg sat til en Bautasteen,
At vidne for Slægter i Norden:
Danske de vare, hvis møre Been
Under mig smulre i Jorden;
Danske af Tunge, af Æt og af lid;
Thi skal de nævnes i løbende Tid
Færdrenes værdige Sønner."

Fra Overby fortsættes Veien over Yderby til Klinten Gniben (160 F.), og Odden strækker sig herfra videre under Vandet som Sjællands Rev et godt Stykke ud i Kattegattet.

Hjemveien fra Odden kan lægges over Høiby (lidt hiinsides Lumbsaas dreier Veien af t. H.), i hvis rummelige Kirke (Prædikestol med Billedskjærerarbeide, i Choret et Portrait fra 1628, i Taarnet 3 for en Landsbykirke usædvanlig store og gode Klokker) der Julenat 1366 blev begaaet et Mord af en Adelsmand Ebbes tvende forførte Døttre paa deres Elskere, hvilken Begivenhed medførte et syvaarigt Ban over Kirken. Ved Høiby Sø findes endnu to Borgpladse („Storeborg" og „Jomfruborg"), der af Sagnet betegnes som Stedet for Ebbes Borg og Jomfrubuur. Imellem Høiby og Nygaard sees paa en Bakkeknold i en Eng (forhen Sø) Ruiner af et Taarn (synlige fra Landeveien); og i Nygaard er Levningen af en gammel Borgmuur (mulig af Valdemar Atterdags Jagthuus Drosselholm) anvendt som Gavl for en Længe af en Bondegaard. I Høiby Sogn findes en stor Mængde, tildeels af Staten fredede Gravhøie fra Hedenold, som for Størstedelen ere synlige fra Landeveien, deriblandt de saakaldte Syvhøie. Touren til Klinten og Overby, tilbage ad Høiby kan med Eenspændervogn gjøres for 4 Rdl. foruden Drikkepenge.

N. O. for Nykjøbing ligger Rørvig, Toldsted og Lodsstation, med en paa Heden beliggende anseelig Kirke, hvortil et vistnok uhjemlet Sagn henlægger Marsk Stigs Grav, og til hvilken der ligeledes knytter sig et andet Sagn om en i forrige Aarh. her stedfunden, mystisk natlig Vielse, efter hvilken Bruden dræbtes for Alteret og som Lig førtes til et, formeentlig russisk Krigsskib, hvorfra Brudeparret var kommet i Land. I Nærheden af Rørvig har sandsynligviis det gamle Isseøre, hvor i Oldtiden Kongevalgene foregik, havt sin Plads. Til Rørvig Sogn hører den lille Ø Hesselø i Kattegattet (Fyr), hvor der for omtr. 300 Aar siden var et Stutteri.

Sydsjælland.

Hovedforbindelsen med Sydsjælland finder nu Sted ad den sydsjællandske Jernbane, der aabnedes den 4de Oktober 1870. Fra Roeskilde gaaer den over Kjøge, Næstved og Vordingborg til et nyt Havneanlæg ved Masnedsund, hvorfra der er Overfart pr. Dampskib til Lolland, Falster og Møen. Fra denne Bane udgaae Siderouterne Kjøge-Storehedinge, Haslev-Faxe og Lundby-Præstø. Ved Siden af Jernbaneforbindelsen vedligeholdes dog endnu en Dagvognsforbindelse med Sydsjælland fra to andre Punkter af den vestsjællandske Bane, nemlig fra Ringsted til Næstved og fra Slagelse til Næstved. Fra Slagelse gaaer der endelig en daglig Personpost til Skjelskør.

Den sydsjællandske Bane.

Roeskilde — Kjøge.

(3 Mile.)

Fra Roeskilde løber Banen gjennem et fladt, eensformigt, skovløst Terrain, i hvilket kun nu og da en Landsbykirkes Taarn bringer nogen Afvexling, forbi Havdrup Station ($5\frac{3}{4}$ M. fra Kjøbenhavn, $10\frac{1}{2}$ M. fra Masnedsund) med en ny opført Kro, derfra forbi Herregaarden Benzonseie (t. H.), over Jersie Aa og et lille Stykke langs Kjøge Bugt, hvorefter Toget standser ved Kjøge Station ($7\frac{1}{4}$ M. fra Kbhvn., 9 M. fra Masnedsund), hvorfra en Hestebane fører ned til Havnen og langs dennes nordre Mole.

Kjøge.

Hoteller: Prindsen ved Torvet, Værelse med Lys, Varme og Middag 6—8 Mk.; Norke Løve, tæt udenfor Nørreport, Værelse med Lys 72 Sk., Middag 3—6 Mk. Telegrafstation m. f. D. i Brogade og Postkontor paa Nørregade. Jernbanetog 3 G. dagl. til Kjøbenhavn og Masnedsund, samt mellemligg. Stationer. Personpost 2 Gange daglig til Storehedinge. Vogn i „Norske Love"s Gaard hos Værtshuush. J. Pedersen, 1 Rd. Milen, 4 Rdl. om Dagen, hos Slagter Svendsen, Vesterg, Vognmand Hansen, Brogade o. a. St. Bade ved Havnen.

Oprindelig laae Byen noget længere inde i Landet, omtrent hvor Landsbyen Gamle Kjøge nu ligger, og omtales som Kjøbstad allerede i Midten af det 13de Aarh., men under Erik Menved flyttedes den til sin nuværende Plads ved Udløbet af Kjøge Aa i Kjøgebugt. Senere befæstedes den, og under Kjøbenhavns Beleiring 1659 lod den svenske Konge Carl Gustav dens Fæstningsværker fornye for at sikkre sig en Retraiteplads.

I Middelalderen havde Byen baade et Graabrødre- og et Karmeliterkloster, senere fik den ogsaa en Latinskole, som nu er nedlagt. Byens Glandsperiode falder i det 17de Aarh.; den besøgtes da meget af holsteenske Skippere. Ved Kjøge leveredes 1807 en Træfning mellem Englænderne og Landeværnet; i Kjøgebugt seirede Søhelten Niels Juel 1ste Juli 1677 over den svenske Flaade, og den 4de Oktbr. 1710 forefaldt her en ny Kamp mod de Svenske, ved hvilken Iver Hvidtfeldt gjorde sit Navn udødeligt, da han sprang i Luften med sit Skib »Dannebrog« og dets heltemodige Besætning paa 700 Mand for ikke at udsætte den øvrige Flaade for at blive angreben af de Luer, der omspændte hans eget Skib. De opdrevne Lig jordedes paa Kirkegaarden ved Herfølge, beliggende 1 Miil Syd for Byen ved Landeveien til Rønnede; udvendig paa Kirkemuren mod Kjøgebugt er anbragt en Mindesteen med følgende Linier af Ingemann:

Høit bruser Bølgen i Kjøgebugt:
Den sjunger om Hvidtfeldts Himmelflugt;
Den sjunger om Dannebrogs Helteskare,
Som Flammevinger til Himlen bare!
Hist Kæmpeskaren mod Himlen fløi,
Her Kirkegaarden blev Kjæmpehøi.
Hid bar de fra Stranden Heltenes Been,
Og Kirken blev deres Bautasteen.
Gud evig glæde de høie Sjæle!
Med Danmark staaer deres Eftermæle.

For en Deel har Byen, der tæller noget over 3000 Indbyggere, endnu bevaret sit gammeldags Præg, men de gamle Huse forsvinde nu efterhaanden eller moderniseres; det er saaledes Tilfældet med en ældre Bygning, tidligere i gothisk Stiil, det ligger paa Torvet, skraaes overfor »Prindsen«, ved Indg. til Vesterg.; det var i Christian IV's Tid en Tapetfabrik, der leverede de bekjendte Gobelins Tapeter, hvoraf endnu nogle opbevares paa Rosenborg. I en anden gammel Gaard paa Hj. af Torvet og Nørregade skal det berygtede Spøgeri, bekjendt under Navn af Kjøge Huuskors, hos Hans Badskjær have fundet Sted; det vakte i sin Tid lige saa megen Opsigt som Borddands og Bankeaaander i vore Dage. — Midt paa Torvet staaer Frederik VII's Broncestatue, opreist 5te Juni 1869 og anbragt paa et Fodstykke af bornholmsk Granit. Statuen, der fremstiller Kongen, som overrækker Grundloven, er støbt af Zinkstøber Rasmussen efter Bissens Model; Monumentet er omgivet af et Jerngitter, og udenom dette er anbragt et Fortoug af hugne Steen. Tæt udenfor Byens Nørreport ligger Realskolen og Enkestiftelsen, og paa Nørregade

Kirken, helliget St. Nicolaus, opbygget 1324 og restaureret 1851; en gammel Tavle ved Indgangen oplyser i en versificeret Text tillige om en tidligere Restauration 1592. Det er en ret anseelig Kirke (afvexlende Skifter af Kridtsteen og røde Muur-

steen) med Hovedskib og to lavere Sideskibe; Taarnet har aftrappede Gavle. Paa Altertavlen og Prædikestolen findes smukt Billedskjærerarbeide; et Maleri, skjænket Kirken 1624 af Borgmester Hans Christensen, forestillende Christi Nedtagelse af Korset, menes at være malet af Carl v. Mander. Kirken omgives af en skyggefuld Kirkegaard.

Midt for Torvet i Nørregade ligger Raad- og Thinghuset. Brogade, Fortsættelsen af Nørregade, fører ud til Broen over Kjøge Aa; følger man dennes venstre Bred, kommer man forbi det nye Fattighuus, der har afløst de tidligere saakaldte Steens Boder, som laae i en anden Kant af Byen; derfra fører en beplantet Allee Øst om Byen forbi Gasværket i Nærheden af Havnen; fra den lange Havnedæmning har man en viid Udsigt over Havet. En anden smuk Allee er anlagt Vest om Byen fra Udkanten af Nørregade til Vestergade.

Tæt Vest for Byen ligger Gammel Kjøgegaard; her begynder det eiendommelige Bakkestrøg, den saakaldte »Aas«, der næsten uafbrudt strækker sig forbi Lellinge hen imod Ringsted. Paa den første Strækning er »Aasen« beplantet og forsynet med smukke Stier; her er desuden anlagt en Begravelsesplads, »Gravlunden«, der tilhører Eieren af Gl. Kjøgegaard. Syd for Gaarden fører Ringsted Landevei over Kjøge Aa til den knap ¾ M. fra Byen liggende Landsby Lellinge. Et lille Stykke forbi Byen, til Høire for Veien, ligger Lellinge Vandmølle, hvor Vandet fra Kjøge Aa benyttes til at drive tvende Turbiner eller vandrette Vandhjul (om Adgang henvender man sig til Mølleren); herfra kommer man til den smukke Lellinge Skov*, der støder op til Landeveien, med bratte Sænkninger ned mod Aaen og mange vel anlagte og godt vedligeholdte Stier; skjøndt kun ringe i Udstrækning, er dette Sted rigt paa Naturskjønheder og værd at besøge; bagved Skoven, paa den anden Side af Aaen, strækker Aasen sig. Fra et af dennes Høidepunkter, »Glentehøi«, tæt ved Gl. Lellingegaard, har man en ypperlig Udsigt. Kro tæt ved Skoven ved Landeveien.

En Miil Syd for Kjøge ligger det adelige Frøkenkloster Vallø, omgivet af store og smukke Skove; Veien kan enten lægges langs Stranden og den vestlige Bred af Pram Aa, indtil man naaer den høitliggende Kirke ved Vallø By, hvor Veien dreier af til Høire, eller ogsaa kortere gjennem den smukke Billesborg Skov (yndet Udflugtssted ¼ M. fra Byen, Fugleskydning), forbi Gaarden af samme Navn, langs Dyrehaven ved Vallø, (Befordring s. Kjøge; Kro ved Slottet).

»Vallø« omtales alt i det 14de Aarhundrede; blandt Gaardens Eiere nævnes den rige Oluf Axelsen Thott † 1464, Fru Ellen Marsviin, Kirstine Munk, Fru Mette Rosenkrands, gift med den berømte Rigshofmester Peder Oxe, og Christen Skeel, der samlede Eiendommen, som var bleven deelt i Øster og

Vester Vallø. Senere kjøbte Frederik IV Godset og oprettede det til et Grevskab for sin Dronning Anna Sophie; men da denne under Christian VI forvistes til Clausholm, skjænkedes det til Dronning Sohie Magdalene, som 14de Mai 1738 oprettede det til et Stift eller Kloster for adelige Frøkener og udstyrede det saa rigelig som ingen anden lignende Stiftelse i Landet. Stiftets Protektrice er for Øieblikket Arveprindsesse Caroline; en Dekanesse forestaaer den indre Bestyrelse; desuden er der 20 virkelige og 20 overordenlige Stiftsdamer; de øvrige Indskrevne, der alle maae være Døttre af dansk Adel, have aarlig en bestemt Sum; Stiftet udreder desuden flere aarlige Legater og Pensioner til Enker og Døttre af Mænd i de to første Rangklasser. — Slottet bestaaer af 4 Fløie, der indeslutte en Gaardsplads paa over 50 Alens Længde og Brede; den vestlige, ældste Fløi med tilhørende Sidefløie er opført af Fru Mette Rosenkrands; den bestaaer af en anseelig 3 Etages Bygning med to 6 Etages Taarne, det ene firkantet, det andet rundt, begge med Kuppelspiir. Imellem Taarnene er den hvælvede Port med Rosensparrernes, Rosenkrandsernes og Oxernes Vaaben og en Indskrift med Aarstallet 1581; i den nordre Sidefløi er Slotskirken. Den østlige Fløi bestaaer af een Etage med en ottekantet Pavillon; den er opført af Dronning Sophie Magdalene ved Bygmester Thurah. Over Slotsgraven fører en anseelig Bro med Piller af Sandsteen, prydet med Løver og Vaabenskjolde. Til den smukke og vel vedligeholdte Have og endnu kjønnere Dyrehave staaer Adgangen aaben for Besøgende (til Blomsterhaven med et rigt forsynet Blomsterhuus giver Gartneren Adgang); om Adgang til Slottets Taarne, Riddersal, Kirken og Malerisamlingen henvende man sig paa Stiftskontoret, tæt ved Kroen, eller til Portneren ved Indgangen til Slottet.

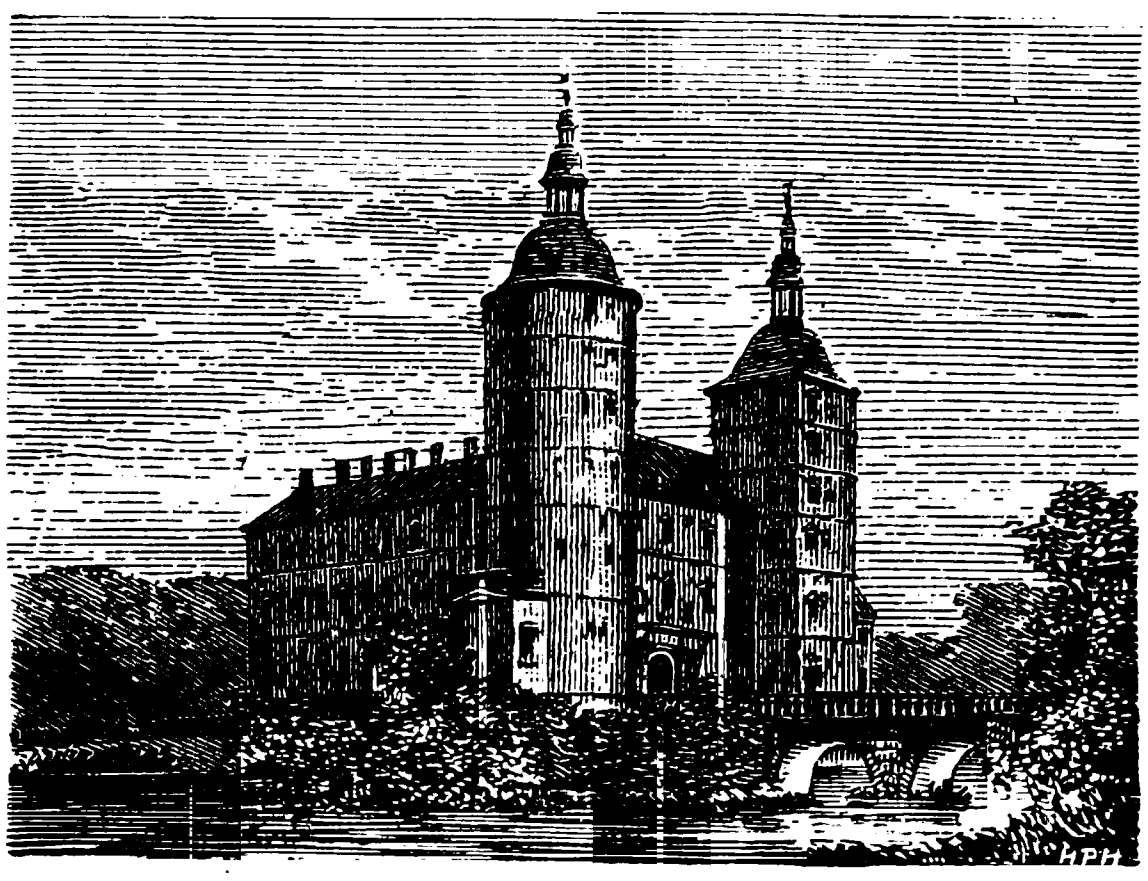

Vallø Slot.

Kjøge-Storehedinge.

(3 Mile.)

Landeveien fra Kjøge til Storehedinge gaaer paa en længere Strækning langs Stranden, indtil den ved Prambrø bøier ind i Stevns Herred langs Pramaaens eller Tryggevældeaaens høire Bred, der for en Deel danner Herredets vestlige Skjel. Gjennem en skovløs, men frugtbar Egn med bugnende Agre og venlige Bøndergaarde, der vidne om den frodige Kalkbund, hvorpaa man bevæger sig, fører Veien forbi Landsbyerne Strøby ($1\frac{1}{2}$ M., Kro) og Klippinge (2 M.); t. H. for Landeveien ligge de to saakaldte Klippinge Bjerge (129 F.), hvorfra man i klart Veir kan see Taarnene i Roeskilde og Kjøbenhavn.

Storehedinge.

Gjæstgivergaarden: Værelse med Lys 4 Mk., god Beværtning til alm. Priis. Telegrafstation m. i. D. forenet med Postkontoret (i Adelgade). Personpost til Kjøge 2 Gange daglig. Fra Rødvig Station ($^3/_4$ Miil herfra) Dampskib til Kjøbenhavn, samt til Bornholm, Nykjøbing p. F., og melleml. Stationer. Bade og Kro i Rødvig.

Storehedinge kaldes saaledes i Modsætning til Landsbyen Lillehedinge, der ligger $\frac{1}{2}$ Mil sydligere; Navnet kommer maaskee af Hede, da Egnen er temmelig flad og i sin Tid vistnok har været bevoxet med Lyng. Byen, som fik Kjøbstadret 1441, har kun temmelig ringe Handel, hvilket for en Deel er begrundet i, at dens to Udskibningssteder, Plus ved Rødvig Havn (Fabrik for Portland Cement med tilhør. Arbeiderboliger) og Bøgeskoven i Nærheden af Gjorslev, ligge henved 1 Miil fra Byen; for Øieblikket har den kun c. 1400 Indbyggere. Iøvrigt har Byen, hvori man snart finder sig tilrette, da den væsenlig bestaaer af een lang Gade med vexlende Brede, kun Lidet at byde den Reisende; det indskrænker sig til en god Gjæstgivergaard og en meget smuk

Kirke. Oprindelig tilhørte denne den saakaldte byzantinske Stiil, som endnu sees af det ottekantede Skib, over hvilket der var anbragt et Taarn, rimeligviis benyttet som Tilflugtssted ved fjendlige, navnlig vendiske Anfald. I 1853 og 54 er Kirken bleven underkastet en gjennemgaaende Restauration; Bygningen fremtræder nu i Form af et Kors, hvis midterste Deel dannes af det store ottekantede Skib, dets østslige Arm af Choret; de 3 andre Arme i Korset, nemlig Vaabenhuset mod Syd, en Tilbygning med Stolestader mod Nord og Taarnet med Hoved-

indgangen mod Vest, ere ligesom Sakristiet bag Choret fra den senere Tid, saa at altsaa Skibet og Choret danne den oprindelige Kirke. Hvælvingerne over Skibet ere af Træ og danne en meget smuk, spidst opløbende Kuppel; de 4 Medailloner af Terracotta, forestillende Evangelisterne, ere af Prof. Jerichau, hvem ogsaa den overordenlig smukke Døbefont af Bronce skyldes; Altertavlen, der forestiller Christi Aabenb. for Kvinderne, er malet af Lund. Fra det smukt dekorerede Chor fører en Vindeltrappe op til en smal Gang, den saakaldte »Munkegang«, der omgiver Choret og er forsynet med Aabninger, som ligne Skydehuller; ved Gangens østlige Side føre et Par Trin ned til et temmelig stort Rum, der rimeligviis har været benyttet som Arnested; Almuen kalder det »Klintekongens Kammer« og paastaaer, at ingen Konge tør vove sig derind, ligesom det ogsaa efter Sagnet er formeent nogen anden Konge end Klintekongen at gaae over Aaen, der danner Skjellet for Stevns Herred; fra Gangen fører en anden Trappe op til et stort firkantet Rum over Hvælvingen, dækket med et Tegltag. Bag Choret er det nye Sakristi med en meget smuk Skriftestol; Kirken opvarmes ved varmt Vand. Paa den udvendige Side af Chormuren er indmuret et Mandshoved, som ogsaa findes ved andre Kirker i Stevns; maaskee er det et Billede af Biskop Lodehat, der under Dronning Margrethe indlagde sig store Fortjenester af Herredets Opkomst. Nøglen faaes hos Graveren, der boer tæt ved Indgangen til Kirken.

Omtrent $\frac{3}{4}$ M. Nord f. Byen ligger den gamle Herreg. Gjorslev* (Extrapost paa Postkontoret). Veien fører gjennem Sigersted, forbi Holtug Kirke (med en smuk Altertavle af Lund); flere af Gjorslevs tidligere Eiere ligge begravne her; paa Kirkegaarden, hvorfra man har en god Udsigt, er et Monument over Etatsraad Scavenius og Hustru. Gjorslev Hovedbygning er opført i Begyndelsen af det 14de Aarh. af den Roeskilde Biskop Peder Jensen Lodehat; Christian VI solgte Gaarden til Kammerh. Lindencrone, der atter afhændede den til Jacob Brønnum Scavenius (ell. Skavsbo efter hans Fødeby Skagen), der foretog flere Forbedringer ved Gaarden og senere kjøbte Klintholm paa Møen. Hovedbyg-

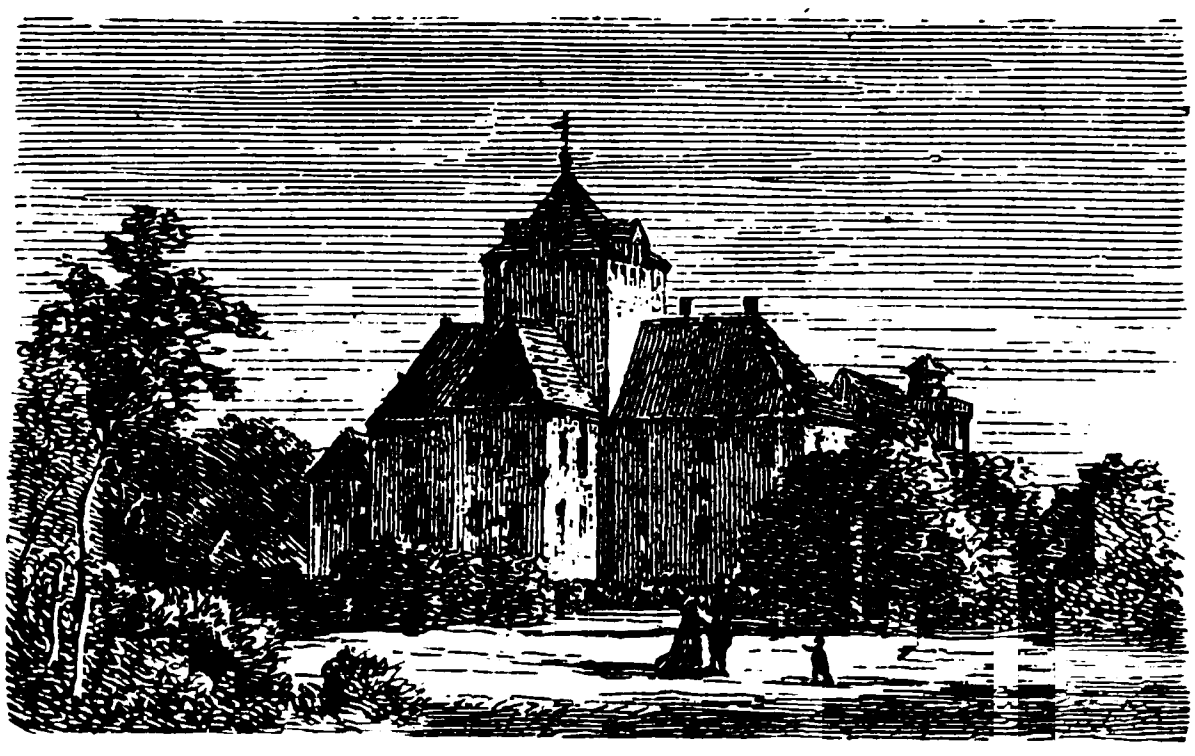

Gjorslev.

ningen er opført af Kridtsteen i Korsform, Murene ere 2 Alen tykke, Kjelderen og nederste Etage have indtil 12 Alen høie Hvælvinger, Hovedindgangen dannes af en prægtig Hal, støttet af en Søile i Midten; over Korset er anbragt et Taarn med Spidstag. Gaardens forrige Eier opførte 1843 en 3 Etages Bygning med Taarn, med et astronomisk Observatorium, hvortil der hører flere ypperlige Instrumenter. Desuden findes her en sjelden og værdifuld Kortsamling og et stort Bibliothek. Gaarden er omgiven af brede Grave, hvorover der fører en Kalksteensbro fra Lindencrones Tid; en Træbro fører fra Haven til Taarnporten. Til Gaarden hører en meget stor (50 Tdr. Land) Have, anlagt i blandet Stil, ypperlig vedligeholdt, med flere sjeldne Planter (Wellingtonfyrren) og en kostbar Samling Roser, samt store og smukke Driverier. I Haven er i 1870 af Beboere paa Gjorslev og Klintholm Godser reist et Monument (Broncebuste paa Granitfod) over afdøde Kammerherre Scavenius. Haven er særlig aaben for Besøgende hver Eftermiddag 4—6; iøvrigt henvender man sig til Gartneren. — Omtrent $\frac{1}{4}$ M. fra Gaarden, ude ved Stranden, ligger den smukke »Bøgeskov«, med vel vedligeholdte Stier og Bekvemmeligheder for Besøgende, der selv medbringe Fornødenheder; viid Udsigt over Havet fra »Freias Hal«, et høit Punkt inde i Skoven, og fra Stierne ved Skrænten. Her begynder

Stevns Klint**, der med brat, paa flere Punkter endogsaa stærkt ludende Fald mod Havet indtager en Strækning af henved 2 Mile, til den ophører ved Rødvig. Ved Høiesti, omtrent $\frac{1}{2}$ Miil Syd for Bøgeskoven, naaer den sin største Høide, der dog kun beløber sig til 120 F.; den fremspringende Pynt her, Mandehoved, er kun 60 F.; herfra sænker den sig jevnt ned mod Rødvig. Hvor interessant end Klinten er i geologisk Henseende, da den giver et langt fuldstændigere og tydeligere Billede af de forskjellige Lag og Overgangsformer i Kridtdannelsen end andre lignende Punkter i Danmark, vil den dog paa Grund af sin Eensformighed og Mangel paa Vegetation neppe indbyde den Reisende til en fuldstændig Klintvandring, tilmed da Stien langs Skrænten paa flere Steder er afbrudt og Nedgangen til Havstokken meget besværlig. Man lader sig derfor gjerne nøie med at aflægge et Besøg til Høierup Kirke og Fyret. Fra Storehedinge til Høierup er omtrent $\frac{3}{4}$ Miil; den lille Landsby med det store Gadekjær har forsigtig trukket sig et Stykke tilbage fra Skrænten, men den gamle Kirke, som blev indviet 1357 og efter Sagnet skal være opført af en Skipper, der her blev reddet fra Havsnød, kneiser dristig heelt ude ved Klintens bratte Affald mod Havet, idet selve Kirkegaardsmuren tjener som Rækværk mod Afgrunden og lader den Besøgende trygt nyde Udsigten ud over Østersøens vide Flade til det knap synlige Falsterbo Fyr og Møens Klint, der tydelig hæver sig i Horisonten til Høire. Knap $\frac{1}{4}$ Miil Nord for Kirken ligger Stevns Fyr (Blinkfyr med Speilapparat),

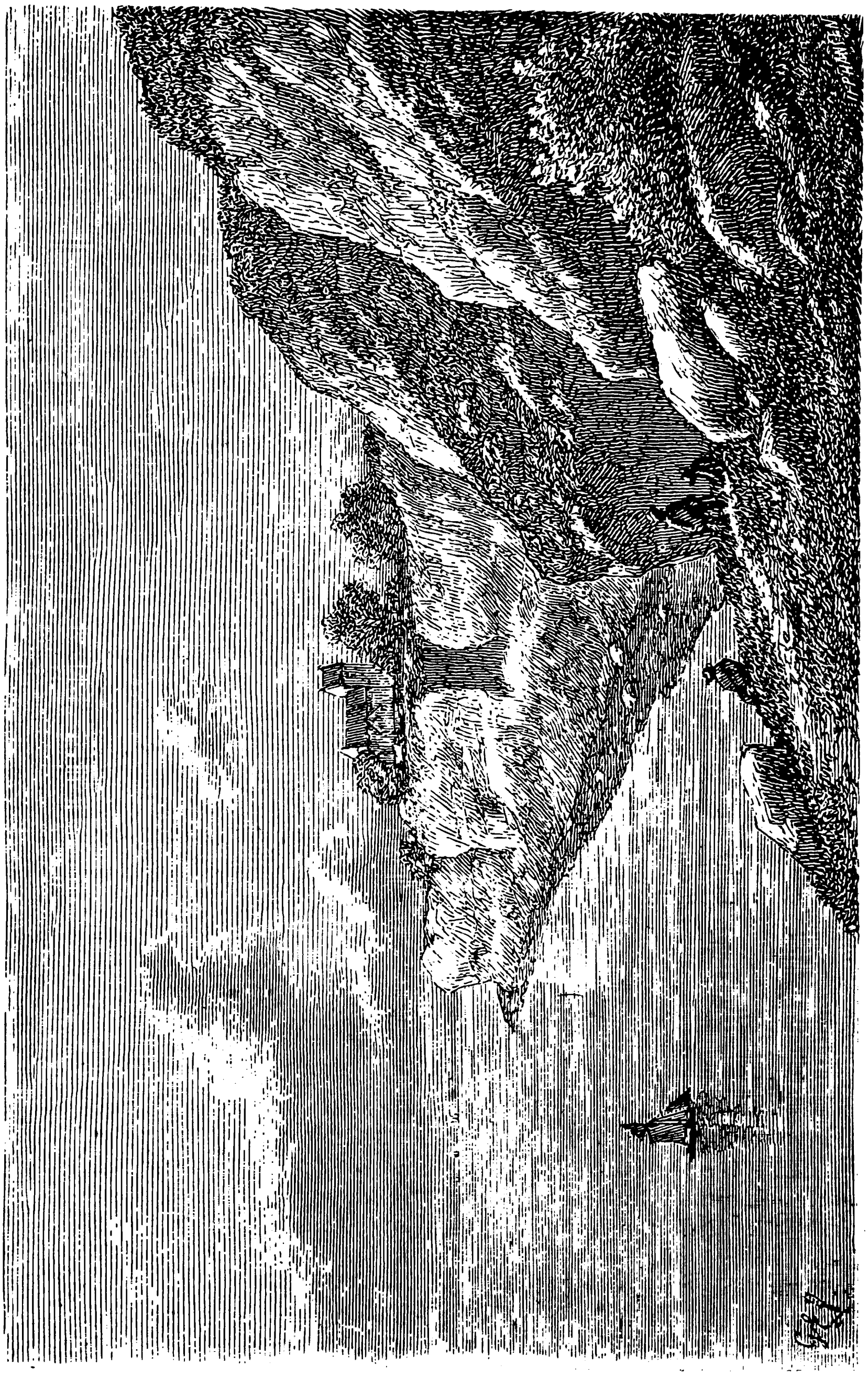

Stevns Klint med Høierup Kirke

hvor der findes en meget dyb Brønd, og hvorfra man atter nyder en viid Udsigt over Havet og mod Nord over Kjøgebugt til Kjøbenhavn. Baade her og ved Kirken findes Nedgange ad Stiger til Klintens Fod, hvorved man faaer Leilighed til at see de forskjellige Lag, hvoraf Klinten bestaaer: forneden det løse »Skrivekridt«, der danner Hovedbestanddelen af Møens Klint, hvor derimod de her paafølgende fastere Kridtlag mangle, det saakaldte »nyere Kridt«, hvis væsenlige Bestanddeel Liimstenen særlig egner sig til Bygningsmateriale og udskjæres og tildannes paa Stedet; umiddelbart over Skrivekridtet ligger et tyndt Lag af skifrigt graat Leer, det saakaldte Fiskeleer; derefter følger Faxekalken, som her kun er ringe fremtrædende, men i Faxebakke naaer en Mægtighed af over 100 Fod og er kjendelig ved sin Righoldighed af Koraller; over denne hviler en grovkornet, guulagtig Kalksteen, Liimstenen, der ligesom Skrivekridtet indeholder Flintlag, som ved deres næsten ligeløbende Leiring tyde hen til, at Stevns ikke har været underkastet de underjordiske Hævninger, som derimod have hjemsøgt Møens Klint; endelig dækkes det Hele af et Leer- og Sandlag. Ved Bølgeslaget bortskylles efterhaanden det nederste, løse Lag, Skrivekridtet, medens de øvrige faste Lag i nogen Tid blive staaende og danne de bisarre, ludende Former (»Mandehoved«), der ere saa eiendommelige for Stevns, indtil de omsider styrte ned ved deres egen Vægt Saadanne nedstyrtede Masser finder man paa flere Steder ved Foden af Klinten — men med gamle Høierup Kirke har det dog ingen Nød, »den trækker sig hver Julenat et Hanefjed tilbage fra Afgrunden« og opfylder trolig sin Pligt som Mærke for Sømanden. Et Stykke Nord for Fyret, ved Tommestrup Strand, findes en Hule, Klintestuen, der efter Sagnet skal have været Opholdssted for Sørøvere.

Kjøge-Haslev.

($2^3/_4$ Miil.)

Fra Kjøge føres Jernbanen paa en Bro over Kjøge Aa, snart passerer man Gl. Kjøgegaards Skove (t. H.), derefter Vallø Stifts Overførsterbolig Hegnetslund, det for sin smukke Udsigt bekjendte, tæt op til Banen beliggende »Paaskebjerg«, hvor Vallø Stift har ladet indrette en Stoppeplads og Brændeoplag, Landsbyen Herfølge (see under Kjøge), de store Vallø Skove paa begge Sider af Banen og selve Vallø Slot, hvis Spiir man seer rage op over Skoven tilvenstre, endelig den taarnsmykkede Forpagterbolig ved Thurebyholm i Skoven tilvenstre, og kort efter standser Toget ved Thureby Station (8^3_4 M. fra Kbhvn., 7^1_2 M. fra Masnedsund), som ligger nydelig i Grevindeskoven, der frembyder mange smukke Partier. Fra

Thureby Station gaaer Banen paa en Strækning af c. 4000 Al. gjennem Grevindeskoven, passerer Bregentved tilv. og Sophiendal (Herregaard und. Grevskabet Bregentved) tilh., løber gjennem Sophiendal Hestehave og Haslev-Orned Skov indtil Haslev-Station (10 Mile fra Kbhvn., $6\frac{1}{4}$ M. fra Masnedsund), som er et Hovedpunkt for Udflugter til nogle af Sydsjællands smukkeste Egne.

Haslev Station.

Gjæstgiveri og Kjøbmandshandel. Postexpedition og Telegrafstation i Forb. med Jernbanestationen. Jernbaneforb. 3 G. dgl. med Kjøbenhavn og Masnedsund. Omnibus 2 G. dagl. over Rønnede til Faxe, den ene Tour ($11\frac{1}{4}$ F.) over Bregentved, den anden ($9\frac{1}{4}$ Aften) over Gisselfeld.

Haslev er nu som Centrum for Udflugter til Bregentved, Gisselfeld og Faxe traadt istedetfor den $1\frac{1}{2}$ Miil derfra liggende Rønnede Kro, der tidligere var en af Hovedpoststationerne i Sydsjælland. Denne er dog endnu Udgangspunkt for en Dagvogn, som 2 Gange daglig afgaaer derfra til Thureby Station. Ved Rønnede Kro ligger en ny, massiv Steenbygning, som Præstø Amts Landboforening har ladet opføre til Møder og Dyrskuer.

Den nærmeste Udflugt fra Haslev er til Bregentved, som kun ligger omtrent $\frac{1}{2}$ M. fra Stationen. Der er Holdested hos »Kudsken«, hvor der ogsaa kan faaes Forfriskninger. En Bondeby Breknetved omtales i det 14de Aarh.; paa samme Tid omtrent opstod Gaarden, blandt hvis tidligere Besiddere nævnes Familierne Grubbe, Gyldenstjerne, Gøye o. A. Efter Krigen med Carl Gustav inddroges den under Kronen, Christian VI skjænkede den til Poul Løvenørn, oprindelig en fattig Student fra Horsens, der 1706 drog til Rusland, hvor han erhvervede sig stor Berømmelse under Czar Peters Krig med Sverig. Frederik V skjænkede endelig Godset til Adam Gotlob Moltke, som, efterat have tilkjøbt Godserne Thurebyholm og Juellinge, af den saaledes betydelig forøgede Eiendom den 31. Marts 1750 oprettede Grevskabet Bregentved. Det har siden den Tid tilhørt den Moltkeske Familie, der i saa høi Grad har gjort sig fortjent af Fædrelandet. Gaarden bestaaer af en Mængde eenetages Bygninger; den egentlige Hovedbygning er bygget i Midten af forrige Aarh., ligger paa en Terrasse ud mod Haven og er prydet med et lille Taarnspiir; i en af Fløiene findes et Kapel med talrige Figurer og et rigt forgyldt Loft. I den store og ypperlig vedligeholdte Have, hvortil Adgangen staaer aaben, findes mange smukke Alleer og prægtige Vandpartier, samt flere Steenprydelser af Faxe Kalksteen, deriblandt en Obelisk for Frederik V, opreist 1770 paa et af de høieste Punkter i Haven. Naar man fra Terrassen ved Hovedbygningen skuer ud over Haven, har man til Høire Dyrehavens aabne Slette med dens Flokke af Kron- og Daavildt, ligefor sig en af de tre

ligeløbende prægtige Alleer; den venstre af disse udgaaer fra en lille Høi med Gudinden Floras Statue, og mellem denne Allee og Landeveien er Bissens smukke Broncestatue af Grev Adam Vilhelm Moltke, »reist af Bondestanden paa Bregentved Grevskab og Egede Gods 1859«. — Mellem Obelisken og det nistraalede Springvand kommer man gjennem en Laage ud til en Marksti, der fører op til en Udsigtsbakke med Træer og Bænke; herfra har man Udsigt over Haven, den smukke Ulse Sø og ude i Synskredsen til Faxe Kirke. Ligefor Hovedbygningen paa den anden Side af Landeveien ligger Brændemae Skov med mange skyggefulde Stier og en lille Kildestøtte, der bærer Frederik V's Navnetræk. Til Haven høre fortrinlige Driverier og Plantehuse med mange sjeldne Planter (Gartneren giver Adgang til disse). Et Stykke Nord for Gaarden, paa en med Egetræer bevoxet Holm i en Mose, skal det gamle Bregentved have ligget. Ved Apotheket tæt ved Ulse Sø har man en ypperlig Udsigt, navnlig mod Øst og Syd; fjernt i Baggrunden hæver Møens Klint sig.

En anden Udflugt fra Haslev gaaer til Gisselfeld, som baade selv meget fortjener at besees, og i hvis nære Omegn talrige Punkter indbyde Touristen til nærmere Bekjendtskab. Gisselfeld tilhørte oprindelig Slægterne Falk og Gøye; den nuværende Hovedbygning er opført 1547 (fuldendt 1575) af den berømte Rigshofmester Peder Oxe; den bestaaer af tre sammenbyggede Fløie med meget tykke Ydermure, takkede Gavle og et Porttaarn, hvælvede Kjeldere under vestre Fløi, og i Ydermuren langs øverste Etage Skydeskaar. I nordre og søndre Fløi dækkes de nedadgaaende Skydeskaar af en fremspringende Muur (Machicoulis), saa at man kan see ned til Foden af Bygningen. Over Porten i Taarnet er anbragt en Steen med Peder Oxes Vaaben og følgende Indskrift:

„M. D. X. L PAA THEDT SIVENDE AAR LOED PEDER OXE THENDNE GAAR FLYTTE OGH BYGGHE AF NY SOM HAD*) HER STAAR SEGH OC SINE ARVINGHE TNIL*) NYTTHE GUDT VNDNE THENNOM ATH BYGGHE OC BOE OCH SAA I VERDEN ATH VERE ATH THEDT BLIFFVER THENNOM THIL FREDT OCH ROE OFVER ALDT THING THIL GUDTZ ÆRE.“

Peder Oxe anlagde ogsaa de betydelige Karpefiskerier, som endnu tildeels holdes vedlige; i Søtorup og Ulse Sø, i Nærheden af Bregentved, fanges en i Danmark sjelden Fisk, »Mariner« (de Svenskes Strømming). Peder Oxe blev begraven i Frue Kirke i Kjøbenhavn; i Braaby Kirke, i Nærheden af Gisselfeld, findes vel en Tavle, der siger, at han ligger der, og at han opførte Kirken og Gaarden, men hans Dødsdag er senere tilføiet paa den, ligesom ogsaa Kirken er opført efter hans Død og paa et andet Sted, end han tilsigtede; Tavlen og Indskriften ere altsaa rimeligviis lavede længe før hans Død. — Efter Kai Lykkes Fald kom Gaarden under Kronen,

---

*) „Had“ og „tnil“ — hand, thil.

og Christian Gyldenløve, Christian V's naturl. Søn, Stamfaderen til Greverne Danneskjold-Samsø, oprettede den til et Kloster for adelige Jomfruer. Dette har en Priorinde og 30 Konventualinder, der alle skulle være af Adel eller Døttre af Mænd i de tre første Rangklasser; Besidderen af Grevskabet Samsø er stedse Overdirekteur for Klosteret, og det beboes af ham, medens Konventualinderne modtage en aarlig Appanage uden at have Bolig paa Klosteret.

Veien fører fra Slottet forbi Posthuset og Lægeboligen »Frederikshøi« (t. H. for Veien) til den saakaldte nederste Have (t. V. for Veien), med Godsforvalterens Bolig Jettehøi. Her findes en Mindestøtte over Admiralinde Kaas og et Springvand med Vaandstraaler af forskjellig Høide, da det faaer Vand fra to Søer med forskjelligt Vandspeil; i den saakaldte Gravlund eller Sophieshave, der er indhegnet, ligge flere af den Danneskjoldske Familie begravne, deriblandt den lille Pige, efter hvem Stedet er opnævnt. Den nederste Have, der er anlagt i den senere Tid, er ved en Bro, der fører over Veien til Nielstrup, sat i Forbindelse med den øverste Have, hvori der findes en rig Samling af forskjelligartede Træer, og denne staaer atter ved en Allee langs Gaardsøen i Forbindelse med den gamle Have, der oprindelig var anlagt i fransk Stiil, hvorom endnu nogle gamle Alleer minde. Her findes to Mindestøtter, ved den ene af disse Rester af Gaarden Valgestrup, og en mærkelig stor Vedbend (23 Tommer i Omfang, 1 Alen fra Jorden), der snoer sig om et gammelt Asketræ. Haverne ere aabne for Besøgende.

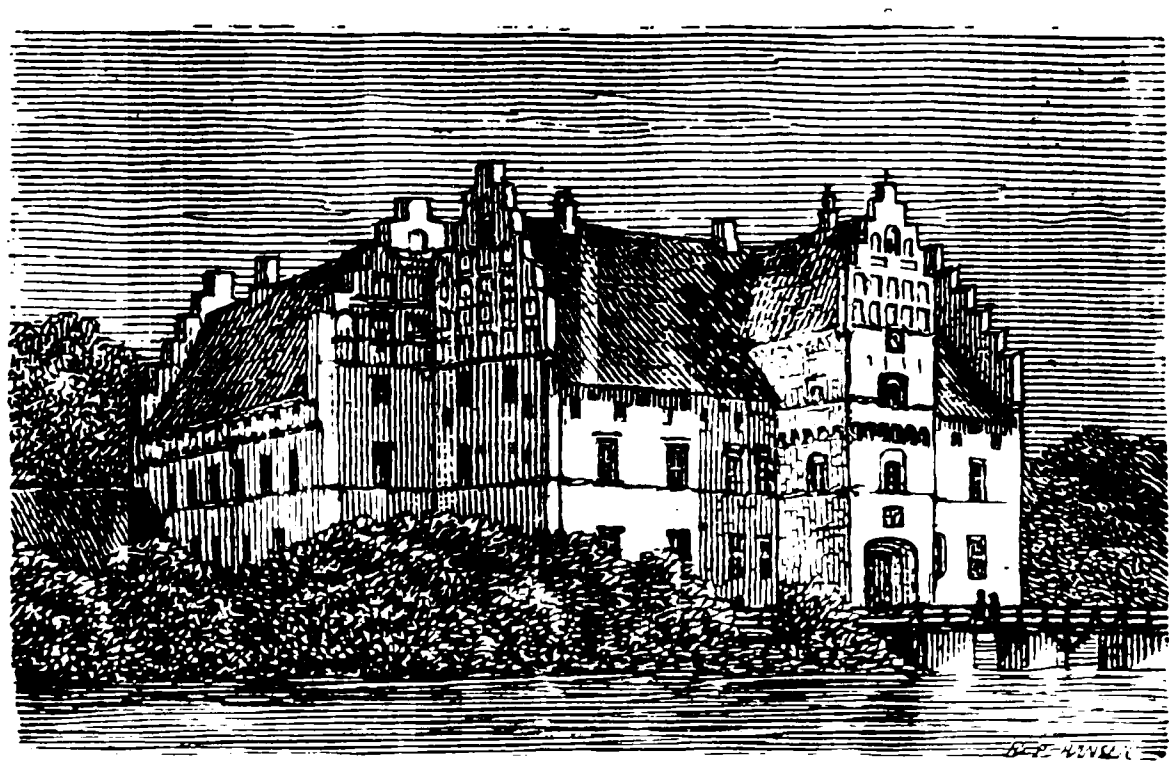

Gisselfeld.

Omtrent $\frac{1}{4}$ Miil Nord for Gaarden, hvor Veien bøier af til Høire om Søtorup Sø, ligger et lille Stykke til Venstre fra Veien Levninger af det gamle Gisselfeld, som Peder Oxe lod nedrive.

Fra Gisselfeld fører en Vei sydpaa gjennem den smukke Hæsede Skov til Holdestedet Villa Gallina (hvor før Hanebjerghuset laae), $\frac{1}{2}$ Times Gang fra Gisselfeld. I Uglerup, et Stykke herfra inde i Skoven, er en meget seeværdig Planteskole; ved Kunst er deri dannet et Alpeparti med smuk Ud-

sigt (Adgang, naar man henvender sig til Planteur Jacobsen). Veien gjennem Hæsede Skov fører ud til Landeveien fra Næstved til Rønnede. I umiddelbar Nærhed af denne hæver Overdrevsbakken* sig. For Tourister anbefales en Udflugt til denne, det høieste Punkt i Sjælland (390 F.), og til de smukke Partier ved den nærliggende Brødebæks Mølle med Denderup Vænge, tæt ved hvilket mærkes en høitliggende lille Skovsø (276 F.).

Den tredie og længste Hovedudflugt fra Haslev er til Faxe, som ligger $2\frac{1}{2}$ M. derfra, og hvortil der, som ovenfor bemærket, to Gange daglig gaaer Omnibus. Veien gaaer forbi Rønnede Kro og paa den anden Side af denne den smukke og veldrevne Herregaard Lystrup, hvis nye, røde Mure træde frem mellem Træerne tilvenstre for Veien. Den lille By Faxe (3 G. ugl. Dagvognsforb. med den $2\frac{3}{4}$ M. derfra beliggende By Præstø), saavelsom dens Havnested Faxe Strand ere begge i stærk Opkomst, navnlig siden Anlæget af Jernbanen mellem dem, der paabegyndtes 1863 af Lieutenant Garde, og hvorved Udførselen af Kalksteen er tiltagen i betydelig Grad. Ved denne kun $2\frac{1}{2}$ Fod brede Skinnevei, der navnlig inde i Gruberne har stærk Stigning, anvendtes indtil 1866 Hestekraft, idet de belæssede Vogne ved deres egen Vægt rullede ned mod Stranden og de tomme blev trukne tilbage af Heste, som derpaa blev kjørte ned med de øvrige Vogne; nu benyttes derimod Lokomotiver. Forsaavidt Pladsen tillader det, befordres tillige Personer uden Godtgjørelse. Byen, der har en smuk, høitliggende Kirke, Posthuus, Sparekasse og en god Kro, ligger tæt ved Kalkbjerget, der hæver sig 244 F. over Havet med jevnt Affald til Siderne; som tidligere omtalt ved Stevns, er det Hele en mægtig Koralbanke, der efterhaanden har hævet sig op over Havet. I Kalken findes mange Forsteninger, men derimod slet ingen Flintlag, hvorfor den i høi Grad egner sig til Brænding; Gruberne, eller »Liimkulerne«, som de gjerne kaldes, indtage et Areal af over 150 Tdr. Land og ere over en Snees Fod dybe; de have nu været benyttede i mere end 200 Aar med stedse stigende Forbrug, navnlig efter Jernbanens Anlæg, og give stadig et rigt Udbytte. Jernbanen fører heelt ind i Gruberne, hvorfra Trapper føre op til Toppen af Banken ved Stationsbygningen; herfra har man en ganske fortrinlig Udsigt over Terrainet. Smaa Erindringer om et Besøg i Gruberne faaes altid imod et billigt Vederlag hos Arbeiderne. Man kan herfra følge Stien langs Jernbanen indtil Inspekteurens Bolig, hvorpaa man kan lægge Veien tilbage langs den anden Side af Indskjæringen. Fra Faxe er der omtrent $\frac{3}{4}$ Miil ned til Udskibningstedet ved Faxe Strand, hvor den ene nye Bygning reiser sig efter den anden siden Jernbanens Anlæg og den derefter paafølgende Udvidelse af Havnen eller rettere Havnene. Den første Skibsbro anlagdes her 1843 af Grev Adam Vilhelm Moltke til Bregentved, og 1860 anlagde en

anden af Kalkbrudenes Eiere, Grev Holck til Rosendal, en lignende mindre. I 1862 udvidedes den første til en rummelig Havn, bestaaende af to 600 Alen lange Steenmoler, der indeslutte et 9 Fod dybt Havnebassin. Baade paa Grund af sin maleriske Beliggenhed ved Faverby Bugten og de mange smukke Udflugtssteder i Omegnen: Strandegaards ($\frac{3}{4}$ Miil, Rosendals ($\frac{1}{2}$ M.) og Vemmetoftes Skove, egner Faxe Strand sig til et længere Ophold; her er to gode Kroer og Adgang til Bade (Billetter hos Kjøbmanden i Kroen). I den lille Lystskov tæt ved Byens sydlige Ende findes flere sjeldent store og kjønne Bøge.

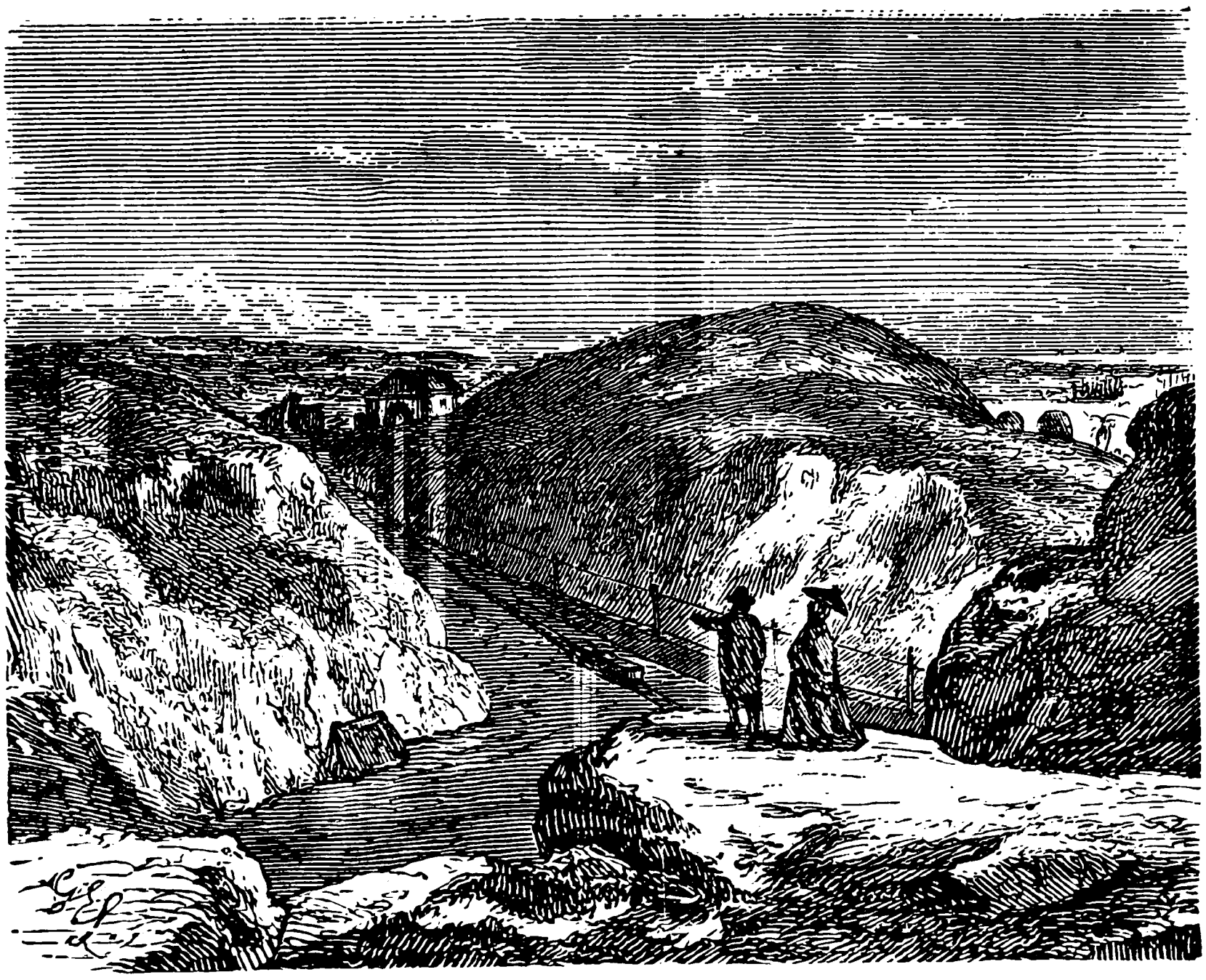

Faxe Kalkbrud.

Fra Faxe Strand er der omtrent 1 Miil til Vemmetofte, naar man følger den smukke Strandvei gjennem Skoven, hvorfra en Sidevei til Venstre fører op til Klosteret; fra Skrænten har man paa flere Steder en smuk Udsigt over Faxe Bugten, mod Nord-Ost skyder Høistrup Skov sig frem foran Bugten ved Rødvig, mod Syd dækker det fremspringende Jungshoved for Indseilingen mellem Møen og Sjælland. Som Herregaard nævnes Vemmetofte i det 14. Aarh. og tilhørte da Familierne Brock, Krabbe og Rosenkrands; senere kjøbtes Gaarden af Dronning Charlotte Amalie 1694, der bestemte den til et adeligt Frøkenkloster; men efter hendes

Død beboedes den af hendes Børn, Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedvig, hvilken Sidste blev Klosterets Stifterinde, og først efter disses Død udstedtes Fundatsen for Klostret af Christian VI 1735. Klosteret, der begyndte sin Virksomhed med 1 Priorinde og 7 Damer med Hævning af ialt 1300 Rdl. aarlig, tæller nu en Priorinde og 150 Damer, der aarlig oppebære 31,450 Rdl. I 1857 udbrød i en af Laderne en voldsom Ild, der snart lagde alle Tilbygningerne til Klosteret i Aske, hvoraf de imidlertid nu have reist sig i forynget Skikkelse, ligesom ogsaa selve Klosterbygningen med det Samme er bleven underkastet en grundig Restauration baade indvendig og udvendig under Klosterets Bygmester, Kammerraad Zeltners Ledelse. Den store og smukke treetages Hovedbygning er

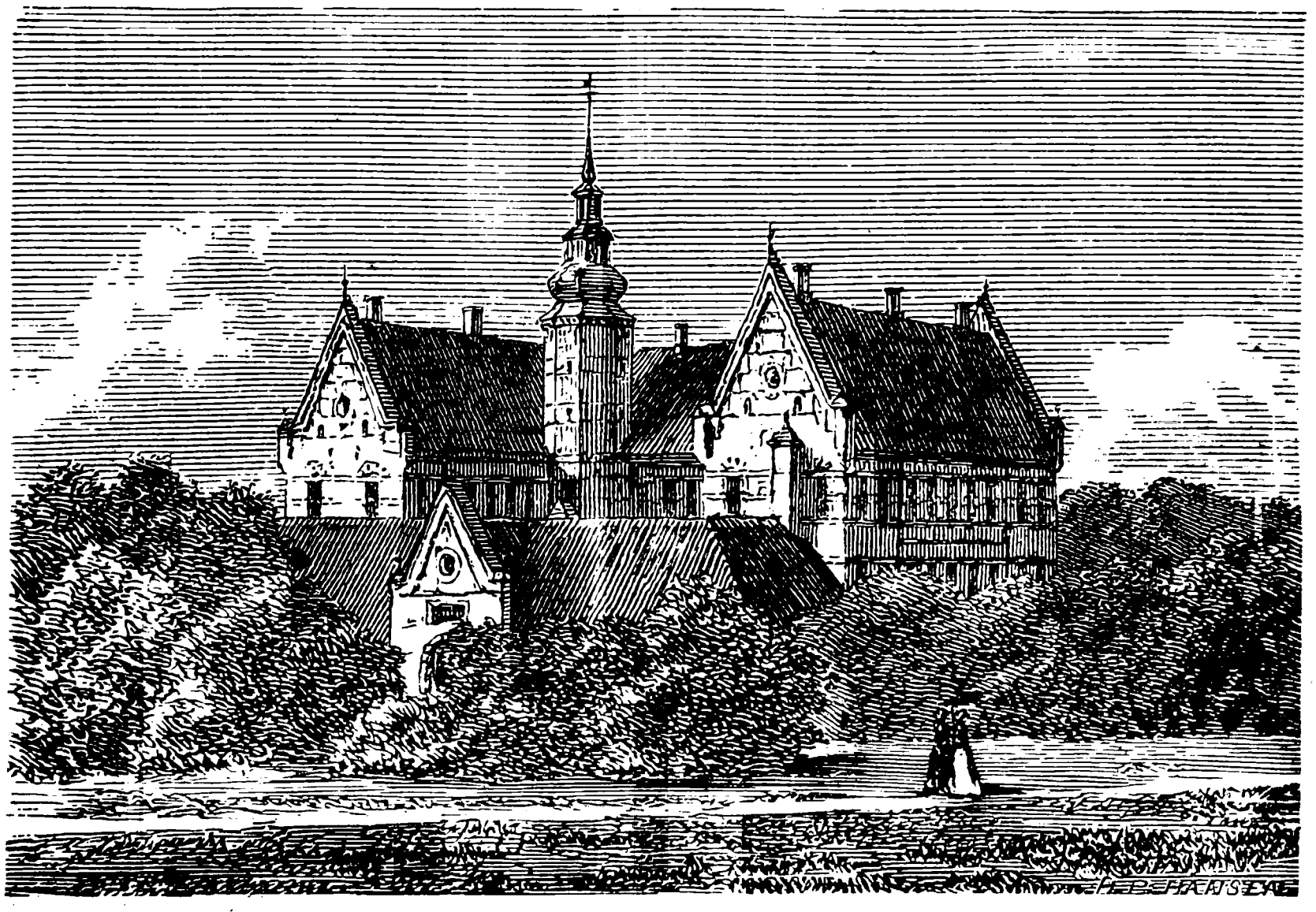

Vemmetofte.

forsynet med et Taarn med kobberklædt Kuppel og Spiir; paa Bygningens Façade er anbragt et bronceret Navnetræk af Prindsesse Sophie Hedvig som Klosterets Stifterinde; over Borggraven fører en smuk Bro ind til Hovedindkjørselen; en anden fører fra Hovedbygningen ud til Haven. I nederste Etage af den østre Sidefleøi er Kapellet, hvor der findes flere Malerier fra Frederik IV's Tid; til Klosteret hører desuden et anseeligt og velordnet Bibliothek.

Veien fra Skoven fører forbi Kroen (god Beværtning), derfra forbi Meieriet og Forpagterboligen og de store Lader t. H.; foran disse, t V. for Veien, ligger Godsforvalterens Bolig; fra denne fører Veien forbi Skolen

(t. V.) og Apotheket (t. H.) i Nærheden af Indgangen til Haven; foran Klosteret ligge Præsteboligen og Materialforvalterens Bolig. I Haven, hvortil Adgangen er aaben indtil Kl. 7, findes Buster af nogle af Klosterets Kuratorer, deriblandt af Adam Vilhelm Moltke og Treschow; til Klosteret hører desuden en smuk Dyrehave med en Gravlund og et Gravkapel. (Om Adgang til Klosteret og Kapellet henvender man sig i Reglen til Portneren ved Indgangen.) — Omtrent $\frac{1}{4}$ Miil Nord for Vemmetofte ligger Spjellerup Kirke, hvor den senere saa bekjendte Biskop J P. Mynster begyndte sin præstelige Virksomhed.

Haslev-Næstved.

($2^1/_4$ Miil).

Fra Haslev Station gaaer Banen forbi Gisselfeld (t. V.), føres paa en smuk Bro over Suusaaen, som faaer Tilløb fra de mange smaa Søer i Omegnen af Gisselfeld, gjennem den smukke Hæsede Skov (see ovenfor under Gisselfeld), skjærer Chausseen mellem Næstved og Rønnede, passerer Holmegaards Glasværk (t. H.) og har sin næste Station ved Olstrup ($11\frac{1}{4}$ M. fra Kbhvn., $4\frac{3}{4}$ M. fra Masnedsund). I Nærheden ligger Olstrup Kirke, Holmegaards Glasværk (see nedenfor under Næstved), Kalbyriis Skov og Petersminde. Banen fortsættes gjennem en større Gjennemskjæring (Everup Bakke), over hvilken en Viadukt fører, passerer Herlufsholms Skove (t. H.), og kort efter standser Toget ved Næstved Station ($12\frac{1}{4}$ Miil fra Kbhvn., $3\frac{3}{4}$ Miil fra Masnedsund).

Næstved.

Hoteller: Viinhuset ved Kirken, Værelse med Lys 4 Mk, Table d'hôte Kl. 1 1 Rdl., Ny Gjæstgivergaard i Ringstedgade. Telegrafstation m. f. D. paa Hjultorvet. Postkontor ved St. Peders Kirke. Jernbaneforb. 3 G. dgl. med Kjøbenhavn og Masnedsund. Lukket Dagvogn 1 G. dagl. til Ringsted, 3 G. ugl. til Fuglebjerg og Slagelse. Bade ved Karrebæksminde, hvortil dgl. Dagvogn. Befordring bestilles paa Posthuset.

Byen, hvis Navn udledes af Næs og Ved, skovbegroet Næs, eller af Næs og Tved ɔ: afdeelt Mark, nævnes alt i 12te Aarh. i Forbindelse med det af Ridder Peder Bodilsen stiftede St. Peders Kloster eller Skovkloster, som det kaldtes, da det senere nedbrændte og flyttedes til den $\frac{1}{4}$ Miil Nord for Byen beliggende Skov (see Herlufsholm)*). Til Trods for flere

*) En Kjelder under „Hotel Viinhuset" med store Hvælvinger og tykke Mure er maaskee en Levning fra det gamle Klosters Tid.

betydelige Ildsvaader, af hvilke den i 1271 saagodtsom lagde hele Byen i Aske, tiltog den dog snart i Størrelse og Betydning (nu c. 4300 Indbyggere). Foruden St. Peders Kloster havde Byen et Graabrødrekloster, der senere benyttedes som Hospital, og i en af dets Bygninger var Latinskole til 1740 (den bekjendte Peder Syv var i sin Tid Rektor her); desuden havde den et Sortebrødrekloster og et Helligaandskloster. Ved Bankerne Øst for Byen stod 14de Juni 1259 det blodige Slag mellem den sjællandske Landalmue, som Dronning Margrethe Sprænghest havde samlet, og Fyrst Jarimar af Rygen, ved hvilket over 10,000 Bønder skulle være faldne; senere anlagde de holsteenske Panthavere den saakaldte »Huusvold« her, som indtoges og sløifedes af Valdemar Atterdag.

Suusaaen strømmer langs Byens sydvestlige Side; paa dens modsatte Bred ligger Forstaden »Lille Næstved«; mod Øst begrændses Byen af de omtalte Banker*, hvorfra der er en viid Udsigt over Byen og dens Omgivelser: mod N. V. Skovene ved Herlufsholm, mod S. V. Gaunø, beliggende i den Havvig, hvori Suusaaen udmunder, og imod Sydost den skovrige og bakkede Egn ved Rønnebæksholm. Paa Grund af sine forholdsviis mange og krogede Gader, og flere ret anseelige Bygninger, gjør Næstved et fyldigere Indtryk paa den Besøgende end adskillige andre Kjøbstæder. Omtrent midt i Byen hæver den store og anseelige

St. Peders Kirke sig med kamgavlet Taarn, høi Midthvælving og to Sidehvælvinger, restaureret 1855. Billedskjærerarbeidet paa Prædikestolen er udført i Midten af 17de Aarh. af Abel Schrøder, der ogsaa har skaaret Altertavlerne i Mortens Kirke og i Holmens Kirke i Kjøbenhavn; bag Alteret gjemmes den gamle Altertavle med St. Knuds Billed. Nord for Kirken ligger en interessant gammel Bygning, tidligere Baadhuus, nu Tegneskole for Haandværkere, og Syd for Kirken vises et Huus, som skal have været Peder Syvs Bolig.

St. Mortens Kirke, som menes at være ældre end St. Peders, rimeligviis fra det 12te eller 13de Aarh., er ligeledes nylig bleven restaureret under Ledelse af Arkit. Walther; i Kirken findes et gammelt Maleri, forestillende St. Peder som Pave, en smuk Altertavle af Abel Schrøder, fremstillende Christi Lidelseshistorie, en Prædikestol med udskaaret Arbeide, en interessant, gammel Malmdøbefont, samt flere gamle Ligstene og Epitafier.

I Riddergade i Nærheden af Kirken findes et gammelt Huus i Konsolstiil med Billedskjærerarbeide, forestillende de tolv Apostle. Fra Kirkens østlige Side fører en Vei op til Bankerne, og gjennem Riddergade kommer man forbi Ostenfeldts Stiftelse (hvor før Sortebrødreklosteret stod) for 12 Enker eller Døttre af Byens Borgere, med et smukt Anlæg,

ned til Havnen, hvor Gasværket ligger; i Nærheden heraf ved Aaen »Karens Kilde«.

Fra St. Peders Kirke kommer man gjennem Kirkestrædet til Byens største Torv, Axeltorvet, og derfra til Hjultorvet, hvis Plads næsten ganske optages af det nye, smukke Raad- og Thinghuus, opført efter afd. Prof. Bindesbølls Tegning. For Enden af Hjultorvet ligger »Ny Gjæstgivergaard«, og skraaes for denne i Ringstedgade laae Helliggeistes Hospital, som i sin Tid var indlemmet under Vartou i Kjøbenhavn, nu Fattighuus og Sygestue, for Enden af Ringstedgade; ved Indkjørselen til Byen ligger det nye Arbeidshuus. Paa Axeltorvet er i 1870 reist et Monument for Frederik VII, en 15 Alen høi Støtte af bornholmsk Sandsteen, hvilende paa en med Indskrifter forsynet, bredere Piedestal, hvori en Marmormedaillon af Kong Frederik, uført af Evens.

I Sommermaanederne farer daglig eu Dampbaad ad Suusaaen ($\frac{3}{4}$ M.) og Karrebæks Fjord (1 M.), forbi Gaunø til Karrebæksminde, Byens Havneplads med Kro og Bade. Fjorden er her ved en Kanal sat i Forbindelse med Søen mellem Smaalandene; Landeveien herfra ($1\frac{1}{2}$ M.) fører Nord om Fjorden, langs Suusaaens høire Bred til Næstved.

Kun lidt over $\frac{1}{4}$ Miil N. for Næstved ligger Herlufsholms Skole og Opdragelsesanstalt* med sine gamle Klosterbygninger og sin ærværdige Kirke, omgiven af smukke Skove og Anlæg ved Suusaaen. Som tidligere bemærket, blev det af Ridder Peder Bodilsen i Næstved grundede Kloster efter Branden Paaskenat 1261 flyttet til den udenfor Byen liggende Skov og kaldtes nu Skovkloster. Efter Reformationen inddroges det under Kronen, men 1590 bortbyttede Frederik II Klosteret til Admiral Herluf Trolle mod »Hyllerødsholm«, det senere Frederiksborg, og Græsedegaard. Den ædle Herluf og hans trofaste Hustru, Birgitte Gøye, der selv vare barnløse, besluttede at skjænke deres Gods til en lærd Skole; Fundatsen til denne, der tog Navn efter sin Stifter, udstedtes 23de Mai 1565, faa Dage førend Herluf modtog sit Banesaar i Kamp mod de Svenske under Pommerns Kyst; men den ædle og forstandige Birgitte værnede trolig om den nylig grundlagte Stiftelse, der efter hendes Død i en længere Aarrække talte flere af Familiens Medlemmer blandt sine Patroner, saasom Herlufs Broder Byrge Trolle, Historieskriveren Arild Hvitfeldt, o. A. Senere var Posten som »Skoleherre« forenet med Præsidentposten i danske Kancelli; for Øieblikket er den danske Kultusminister, Geheimeraad Hall, Skolens Patron.

Fra Ringsted Landevei fører en Kjørevei til Venstre forbi Indkjørselen til Herlufsholm og derfra tilbage til Byen langs Aaens høire Bred gjennem lille Næstved. I Reglen vil man dog foretrække at lægge Veien herud tilfods: fra Hotellet ad Hellig Trefoldighedsgade gjennem den eiendommelige gamle Magle Mølle, der ligesom Toppen ikke veed, til hvilken Side

den vil falde, og derfor bliver ved at gaae, langs Mølledammen, ind i »Raadmandshaven«, der med sine mange skyggefulde Spadseregange, rindende Vandløb og smukke Hvilepunkter strækker sig langs Aaens venstre Bred heelt ud til Herlufsholm. En Steenbro, der venter paa sin Afløser, fører over Aaen ind til »Anlægget« foran Forstanderens Bolig; ad den saakaldte »Jernbro«, noget høiere oppe, gaaer Landeveien over Aaen — den lille Kilde tæt ved Landeveien kaldes »Melchiors Kilde« efter en afdød Lærer, hvis Navn er nøie knyttet til Skolen. Forstanderens Bolig, hvor tillige Bibliotheket findes, danner den østre Fløi af de gamle Klosterbygninger, Kirken den nordre; i de to andre Fløie, der ligesom Kirken nylig ere underkastede en gjennemgribende Restauration under Prof. Herholdts Ledelse, baade indvendig og udvendig, er Økonomien samt den prægtig dekorerede Solennitetssal og Spisesal. Langs de tre Sider af den indre, firkantede Gaardsplads gaaer en smuk Buegang med tilhørende lukket Svale foroven. Kirken er bygget i Korsform, det Ydre i reen Rundbuestiil, men det Indre med høie, spidsbuede Hvælvinger. Herluf Trolle og Birgitte Gøye hvile her i en sort Marmorsarkofag; desuden ere Arild Hvitfeldt og Andre af Slægten, samt flere Abbeder begravne her; bag Alteret Herlufs og hans Broder Byrges Rustninger, i søndre Korsfløi en Alabastes Altertavle, hvorpaa Skolens Stiftere ere fremstillede knælende for et Alter. Prædikestolen og Altertavlen med smukt Billedskjærerarbeide ere ypperlig restaurerede; desuden bør mærkes en meget smuk Døbefont. Ligefor Kirken paa den anden Side af Veien — »Nyvei« — ligger Rektorboligen, og tvers for Enden af denne Vei, ved den saakaldte »Grønneplads«, Skolebygningen, opført 1809, med Klasseværelser, fysisk Samling, Gymnastiklokale, Lærerboliger, Sovesal o. s. v. Om Adgang til Bygningerne henvender man sig til en af Tjenerne.

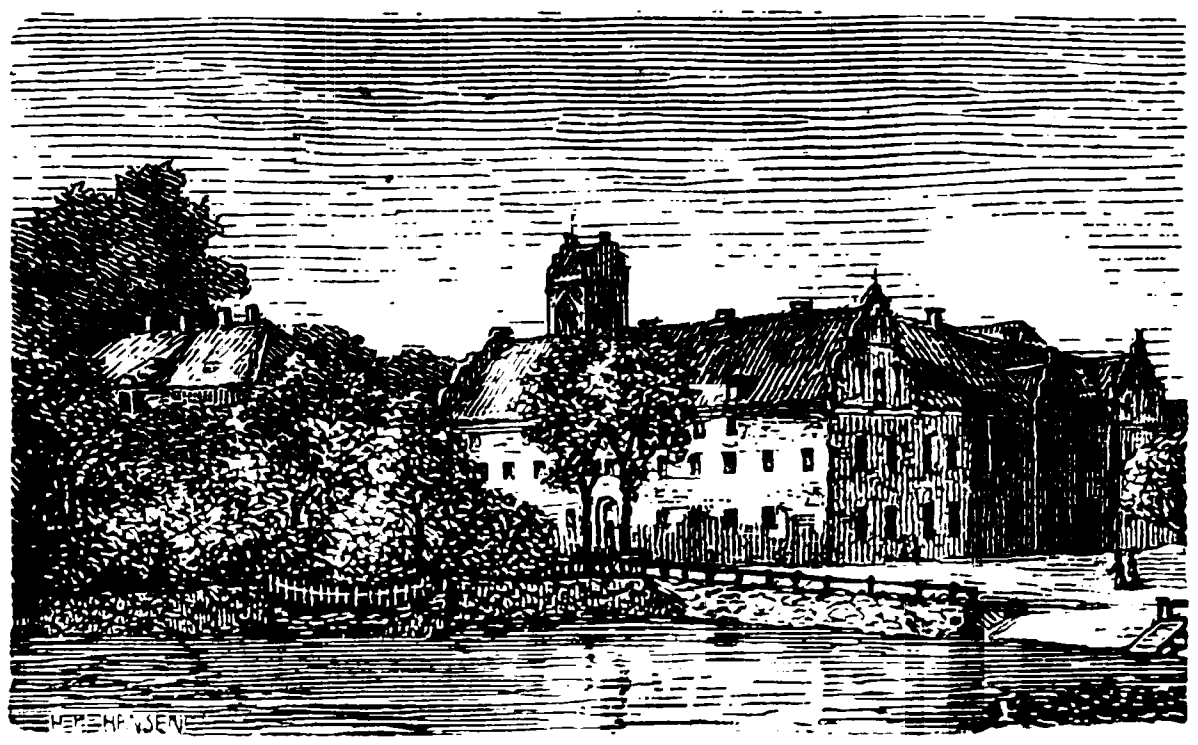

Herlufsholm.

Paa den modsatte Side af Hovedlandeveien, ligefor Indkjørselen til Herlufsholm, ligger Kirkegaarden, hvor flere af Stiftelsens Embedsmænd og Disciple ligge begravne. — Fra »Nyvei« fører en Vei t. H. forbi Skole-

bygningen og Godsforvalterboligen ud til Landeveien, hvorfra man ad en Markvei kommer over til den smukke Skov »Kohaven«, og derfra ad en Sti over »Snogebanken« til en anden meget smuk Skov »Friheden«, beliggende noget nærmere ind imod Byen. Herfra kan man saa lægge Veien tilbage ad Landeveien til Skolebygningen og derpaa gjennem den smukke »Lammehave«, forbi Pavillonen, hvor Fugleskydningen afholdes, langs Aaens høire Bred, gjennem lille Næstved ind til Byen.

Der, hvor Alleen bøier ind til Herlufsholm fra Ringstedveien, fører mod N. O. en mindre Vei over Landsbyen Fensmark til Holmegaards Glasværk, beliggende ved »Den store Tørvelyng«, en stor Mosestrækning, der leverer Tørv til Fabriken, hvortil hører en Skole og en Kro. Dette temmelig betydelige Glasværk er anlagt af Grevinde Danneskjold 1825 for at benytte den c. 800 Tdr. Land store Tørvemose og senere sat i Forbindelse med et lignende ved Kastrup paa Amager. Fra først af forfærdigedes der kun Flasker, men senere blev der tillige forfærdiget Hvidglasvarer og Rudeglas Sidstnævnte Fabrikation nedlagdes efter nogle Aars Forløb og er ikke senere gjenoptagen; Bouteillefabrikationen er forlagt til Kastrup, og nu tilvirkes her kun Hvidglasvarer, men i større Udstrækning end tidligere. Driften er bleven udvidet ved et temmelig betydeligt Sliberi. Fabriken beskjæftiger 90—100 Arbeidere foruden det temmelig store Antal, som i Sommermaanederne sysselsættes ved Tilvirkning og Behandling af Tørven samt ved dennes Opkjørsel, og som vexler fra 50—100 indtil 3—400. Foruden til Glasværket leverer Mosen Tørv til et Kalkværk (aarl. Produkt. 8—10,000 Tdr. Kalk) og to mindre Teglværker. Holmegaards Glasværk fik sine første Glasarbeidere fra Norge; senere er det mest rekruteret med Arbeidere fra Tydskland, medens dog ogsaa mange af de nuvær. Arbeidere ere fødte i Danmark Mellem Arbeiderne bestaaer der en Sygekasse, der tillige er Understøttelseskasse, og en Huusholdningsforening. Ved at henvende sig paa Kontoret kan man faae Adgang til Værket og dets Seeværdigheder: Møllen, paa hvilken Massen tilvirkes, Pusteriet, Kjøleovnen, Sliberiet, der drives ved en Dampmaskine (Slibningen foregaaer først paa Jern, dernæst paa Steen og endelig paa Træ), samt Oplaget.

En Miil Syd for Byen, ved Suusaaens Munding, ligger det smukke Herresæde Gaunø* paa Øen af samme Navn (egenlig Gabnø ɔ: Øen i Gabet). Aar 1400 stiftede Dronning Margrethe et Nonnekloster her til Ære for den hellige Agnete og befolkede det med Nonner fra Gladsaxe Kloster i Skaane. I 1681 kom Gaarden i Knud Thotts Besiddelse, og hans Efterfølgere hævede den til en betydelig Anseelse, navnlig den for sin Kjærlighed til Kunst og Videnskab saa bekjendte Grev Otto Thott, efter hvis Død der af dette Gods samt Strandegaard og Lin-

dersvold oprettedes et Stamhuus, som senere ophøiedes til Baroni for den Reedz-Thottske Familie, der desuden eier det Thottske Palais i Kjøbenhavn. — Fra Vordingborgveien, omtrent ½ M. Syd for Byen, dreier Veien til Gaunø til Høire langs Suusaaen, gjennem Landsbyen Abbenæs, hvor der aabner sig en viid Udsigt over Fjorden; en Dæmning fører over denne til Øen. Ligefor Slottet, tæt ved Dæmningen, er i 1847 opreist en Mindetavle over Otto Reedz Thott, under hvem Slottet blev betydelig udvidet. Det bestaaer af 3 Fløie paa 3 Etager med et rundt Taarn for hver Ende af den vestre Fløi. Her findes en betydelig Malerisamling, hovedsagelig Portraiter, og et meget smukt Kapel, hvor før den gamle Klosterkirke laae. Om Adgang henvender man sig til en af Tjenerne i Stueetagen; de Besøgende skrive deres Navne i en Bog. Tæt ved Slottet ligge de nyopførte Avlsbygninger med storartede Stalde og velindrettet Meieri, hvortil Dampkraft anvendes i betydelig Maalestok. Fra Haven, hvortil der ligeledes er Adgang, kan man passende aflægge et Besøg til den smukke Lønnede Skov (med Holdeplads) ved den sydlige Pynt af Øen, ½ Miil fra Slottet.

Landeveien fra Næstved til Præstø (3 Mile) fører forbi de store Banker ved Rønnebæksholm, tæt udenfor Næstved, over Mogenstrup (med Kro) og gjennem Landsbyen Baarse (s. nedenfor). — Landeveien til Vordingborg (4 Mile) gaaer paa en længere Strækning langs den smukke Dybsø Fjord, gjennem Landsbyen Kjøng, forbi Kjøng Mose og Barre Mose (t. V.) og den smukke Herregaard Rosenfeld (t. H.), tæt ved Indkjørselen til Vordingborg. I Øbjergskoven ved Kjøng findes en Mindestøtte for »Omegnens Velgjører«, den første Tilvirker af det saakaldte »Kjøngs-Plaster«.

Næstved-Lundby.

(2¼ Miil.)

Gjennem et kuperet Terrain løber Banen fra Næstved forbi Herregaarden Rønnebæksholm (t. V.), over Fladsaa, forbi Landsbyen Mogenstrup (t. V.), stadig gjennem et smukt, bakket Terrain, i hvilket mærkes Høidepunktet Steilehøi umiddelbart ved Banen, forbi Hammer, Vesteregitsborg og Kjøng, hvis høie Kirke sees tilhøire, til Lundby Station (14½ Miil fra Kbhvn., 1¾ Miil fra Masnedsund), der danner Udgangspunktet for Postforbindelsen med Præstø.

Lundby — Præstø.

(1 1/2 Miil.)

Fra Lundby, hvor der i Forening med Banestationen er Postexpedition og Telegrafstation, gaaer der to Gange daglig Omnibus til Præstø. Veien dertil er paa sin første Strækning nyanlagt. Den er en Fortsættelse af en med megen Bekostning fra Kjøng By ved Vordingborg-Næstved Chausseen over Kjøng Mose til Lundby anlagt Vei, der fra Lundby fortsættes indtil Baarse, hvor den forener sig med den gamle Hovedlandevei mellem Næstved og Præstø. Landsbyen Baarse (Burghøs — Burghus) har en gammel Kirke i Rundbuestiil, der navnlig er mærkelig ved en Døbefont af Granit, der synes at være fra det 12te Aarhundrede og bærer følgende Indskrift med Munkebogstaver:

Bondo Friso me fecit
Esgerus Røth me fecit fieri.

Derefter følger i tredie Linie Runealfabetet. Esger Røth er maaskee Asger Ryg, Absalons Fader. Fra Baarse er der omtrent en Miil til

Præstø.

Hotel Danmark i Adelgade: Værelse med Lys 5 Mk., Middag 5 Mk. Telegrafstation m. i. D. Postkontor ved Hotellet. Omnibus 2 G. dgl. til Lundby Jernbanestation. Aaben Dagvogn 3 G. ugl. til Faxe og 3 G. ugl. til Kallehave. Bade ved Havnen. Vogn à 5 Rd. pr. Dag, 15 Mk. 1/2 Dag, 9 Mk. Milen hos Vognmand Petersen. Seilbaade udleies hos Skibstømrer Nielsen.

Den lille By, der for Øieblikket har c. 1400 Indbyggere, er meget smukt beliggende ved Præstø Fjord, næsten paa alle Sider omflydt af Vand, idet Tudbæk Aa strømmer langs Byens sydlige Side, medens Fjorden beskyller den øvrige Deel. Tidligere var der Seilads heelt op til Byen Skibbinge, nu kun en Landsby 1/2 Miil Syd for Præstø, men som dengang var den egenlige Kjøbing eller Handelsplads. Ved Indløbet til Vigen, som nu er tilgroet, laae en lille Ø, hvis Jorder tilhørte Præsten i Skibbinge, og som derfor kaldtes Præstø. I Aaret 1353 nævnes en By af dette Navn paa Øen, og da Seiladsen paa Skibbinge standsede, tiltog denne By snart i Betydning, navnlig efterat St. Antonii Kloster var flyttet dertil fra Beldringe. Aar 1403 fik Byen sine første Privilegier af Erik af Pommern; senere blev den sat endeel tilbage ved hyppige Ildsvaader og under Krigen med Sverig 1658—60, men i det sidste Aarhundrede har den atter hævet sig.

For Enden af Byens Hovedgade, Adelgade, ligger **Kirken**. Her stod tidligere St. Antonii Kloster, som Frederik II lod nedrive; Klosteret eiede et Huus i Kjøbenhavn i Lille Pilestræde, det nuværende Antonistræde. Kirken, som nylig er bleven restaureret, er ved Piller deelt i en ældre og nyere Deel, hvoraf kun den sidste benyttes til Gudstjeneste. Om de tre Udbygninger mod Syd, med smukke, takkede Gavle, fortæller Sagnet, at de ere opførte af tre Søstre, som her blev reddede fra Havsnød. Fra Kirken fører en smuk Sti langs Søen til »Klosternakken«*, hvor der er en Pavillon, »Frederiks Minde«, og en Buste af Frederik VII, »Folkets Ven, Grundlovens Giver«, opreist 1868; herfra har man en ypperlig Udsigt over Fjorden, hvortil Indseilingen dannes ved en smal Rende. Stien fører herfra bag om Byen langs Fjorden til Havnen, og fra denne gaaer en Sidegade op til Torvet, hvor Raadhuset ligger. Fra den østlige Deel af Byen fører »Østerbro« over Tudbæk Aaen til Landeveien til Stavreby.

Tæt Nord for Byen, omtrent 10 Minuters Gang, ligger Nysø, Hovedsædet i Baroniet Stampenborg. Hovedbygningen er opført af Jens Lauritzen 1672; en Tidlang tilhørte Gaarden Etatsraad Reiersen (Stifteren af det »Reiersenske Fond«) tilligemed Jungshovedg. og Oremansg., af hvilke Godser Kammerh. Holger Stampe i Aaret 1800 oprettede Baroniet Stampenborg. Haven, der strækker sig heelt ned mod Fjorden, er anlagt i gammel fransk Stiil med stive Hækker og snorlige Gange, og Sagnet siger, at den har kostet een Skilling mere at anlægge, end Bygningen har kostet at opføre. Tæt ved den gamle Slotsgrav, bag en Gruppe Træer, ligger Thorvaldsens Atelier*, en Pavillon, som Baronesse Stampe lod opføre for den berømte Kunstner, der her i landlig Ro udførte flere Arbeider, blandt andre sin egen bekjendte Statue, hvor han støtter sig til Haabet. De Arbeider, der her opbevares fra Thorvaldsens Haand, vise tydelig, hvor stærkt han har følt sig hendragen til Stedet og dets Omgivelser. Om Adgang til Haven, hvortil der hører en større Frugttræ-Skole, henvender man sig til Gartneren.

En af de smukkeste **Udflugter** i Omegnen af Præstø er til Hovedgaarden Bækkeskov* (Holdeplads i Nærheden af Gaarden), omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil Nord for Byen. Man kan lægge Veien gjennem Hollænderskoven, ved Fjordens sydvestlige Hjørne, over Hulebæk, langs Fjordens vestlige Bred, og derpaa følge den Sidevei, der langs Mølleaaens venstre Bred fører op til Gaarden gjennem Skoven. Fra den høitliggende, smukke Hovedbygning, der er opført i italiensk Stiil i Slutningen af forrige Aarhundrede, er der en henrivende Udsigt over Fjorden. Adgang til Haven. — En anden, ligesaa lønnende Udflugt er til de store og smukke Skove ved Herreg. Lekkende* (forhen Lekkinge), hvor baade det bakkede Terrain, de mange kjønne Skovsøer, og navnlig de prægtige store Bøge byde den Be-

søgende rigelig Afvexling. Gaarden er beliggende ved Udkanten af Skoven, paa Skraaningen af en Høideryg, med viid Udsigt over den maleriske Omegn; Hovedbygningen er opført af den nuværende Eier, Kammerherre Raben; blandt Gaardens tidligere Eiere nævnes Peder Oxe. Fra Præstø lægges Veien hertil gjennem Skibbinge, derfra følges en Bivei t. H. forbi Kirken, langs Høidestrækningen Ronesbanke (t. V., god Udsigt), gjennem Landsbyen Ugledie, hvorfra Veien bøier t. H. ind i Skoven (Vognen kan holde ved Skovløberhuset).

Øst for Præstø strækker den skovklædte Halvø Jungshoved (maaskee Drengehoved i Modsætning til »Mandehoved« ved Stevns) sig ud i Østersøen. Det synes i ældre Tider at have været en Ø, hvilket ogsaa de mange Vandløb tyde paa mellem Præstø og den Vig, der skjærer sig ind mod Syd ved Stavreby Kirke og Herregaarden Jungshoved. Efter Sagnet skal en Søkonge her have havt sin Bolig; ved Indløbet til den nævnte Vig har der ialfald været en gammel Borg. I Krigen mod Sverig led denne Deel af Landet betydelig; her var det, at Gjøngehøvdingen Svend Poulsen skjød en svensk Herre og derpaa flygtede over Vigen og skjulte sig i Skovene ved Oremansgaarden. Veien til Bøget fører gjennem denne Egn forbi Herregaarden Jungshoved og Stavreby Kirke; den lille Ø i Bøgestrømmen er Danmarks Holm; bag denne seer man Kirken paa Nyord og i Baggrunden Høie Møen. I Skovløberhuset i Nærheden af Skibsbroen ved Bøget kan faaes Forfriskninger.

Præstø — Kallehave.

($2^1/_2$ Miil.)

Veien til Kallehave fra Præstø fører gjennem Landsbyerne Skibbinge og Allerslev, mellem Lekkende (t. H.) og Oremansgaard (t. V.), derpaa gjennem Landsbyen Mern, tæt forbi Høvdingegaard og gjennem den langstrakte Viemose By langs Skoven af samme Navn (t. V.).

Kallehave Færgegaard. Dampskibsforb. med Kjøbenhavn, Stege, Vordingborg, Guldborg, Banholm, Nykjøbing p. Falster og Nakskov. Færge til Koster p. Møen (1 Person 10 Sk. om Sommeren, 13 Sk. om Vinteren, 1 Baad 23—29 Sk., iøvrigt see Taxten paa Færgegaarden).

Lundby — Vordingborg.

($1^1/_2$ Miil.)

Paa Strækningen fra Lundby til Vordingborg passerer Banen Sverborg, hvis gamle Korskirke i ikke meget udpræget Spidsbuestiil er ret interessant (Kalkmalerier), og i nogen Frastand

Snertingegaardens Skove; længere fremme faaer man tilhøire Øie paa Rosenfelds nyopførte Hovedbygning, tilvenstre sees Iselingen, og snart standser Toget ved Vordingborg (16 M. fra Kjøbenhavn, $\frac{1}{4}$ M. fra Masnedsund).

Vordingborg.

Hoteller: Redleffsens Hotel; Værelse med Lys 4 Mk., Table d'hôte Kl. 1 4 Mk. Hotel Valdemar, samme Priser, Værelse med fuld Kost for længere Tid 8 Mk. pr. Dag. Bade ved Færgegaarden. Telegrafstation m. f. D. og Postkontor i Adelgade. Jernbaneforb. 3 G. dgl. med Kjøbenhavn og Masnedsund. Personpost 1 G. dgl. til Kallehave, Stege. Dampskibsforb. fra Færgegaarden (Masnedsund, $^1/_4$ M.) 2 G. dgl. med Gaabense, 1 G. dagl. med Stege og Stubbekjøbing, flere G. ugl. med Feiø, Banholm; desuden med Kjøbenhavn, Nykjøbing p. Falster, Nakskov, Kolding og melleml. fyenske Stationer. Befordring faaes paa Postkontoret.

Vordingborg, maaskee af Vorting, et Værn, kaldes hos Saxo Vortunga ɔ: Øre-Thing, Thingstedet paa Landtungen. I Middelalderen havde Byen et Kloster og to Kirker, Marie Magdalene Kirken, som endnu existerer, og Helliggeistes Kirke samt et befæstet Slot, der anlagdes af Valdemar I. Baade denne Konge og Valdemar II døde her; den Sidste havde kort iforveien paa et Danehof i Vordingborg udgivet sin jydske Lov 1241; fra den nærliggende Ø Masnedø var det, at disse Kongers berømte Tog mod Venden udgik. Flere Rigsforsamlinger holdtes her i det 13de Aarh.; 1296 sluttedes et Forlig mellem Erik Menved og Hertug Valdemar af Sønderjylland, og baade Christopher II og hans Søn Erik kronedes i Vordingborg Kirke. Under Valdemar Atterdag udholdt Byen 1361 en Beleiring af Hansestæderne; Gurre og Vordingborg vare denne Konges kjæreste Opholdssteder, som han efter Sagnet ikke brød sig om at ombytte med Himmerige; »derfor farer nu hver Nat Kong Volmer med sit vilde Jagtfølge mellem Burre og Gurre«. Fra Valdemar Atterdags Tid ophørte Slottet at være en stadig Bolig for Kongerne, og Byen, der tillige hjemsøgtes af flere Ildsvaader, aftog snart i Betydning (nu c. 2000 Indb.); 1435 sluttedes en Fred her med Holsteen og Hansestæderne, og 1658 gjorde den svenske Konge Carl Gustav Landgang ved Vordingborg.

Ligesom Byens Historie væsenligst knytter sig til Slottet, saaledes henledes ogsaa den Besøgendes Opmærksomhed fortrinsviis paa den sidste Levning af dette:

Gaasetaarnet* eller Valdemarstaarnet, der hæver sig op over Byen paa Slotsbanken som et betydningsfuldt Minde om en Tid, da Danmark forstod at tage sig sammen og atter reise sig fra den dybe Fornedrelse, hvori uduelige Regenter og rovlystne Naboer havde styrtet det. Taarnet har faaet sit Navn af den Guldgaas, som Valdemar Atterdag anbragte paa det som

Veirhane, og som minder om Kongens Svar paa de 77 Hansestæders Krigserklæring:

„Söven und söventig Hense,
Söven und söventig Gense;
Bieten mich nicht die Gense,
So frag ich nicht een Schit na die Hense."

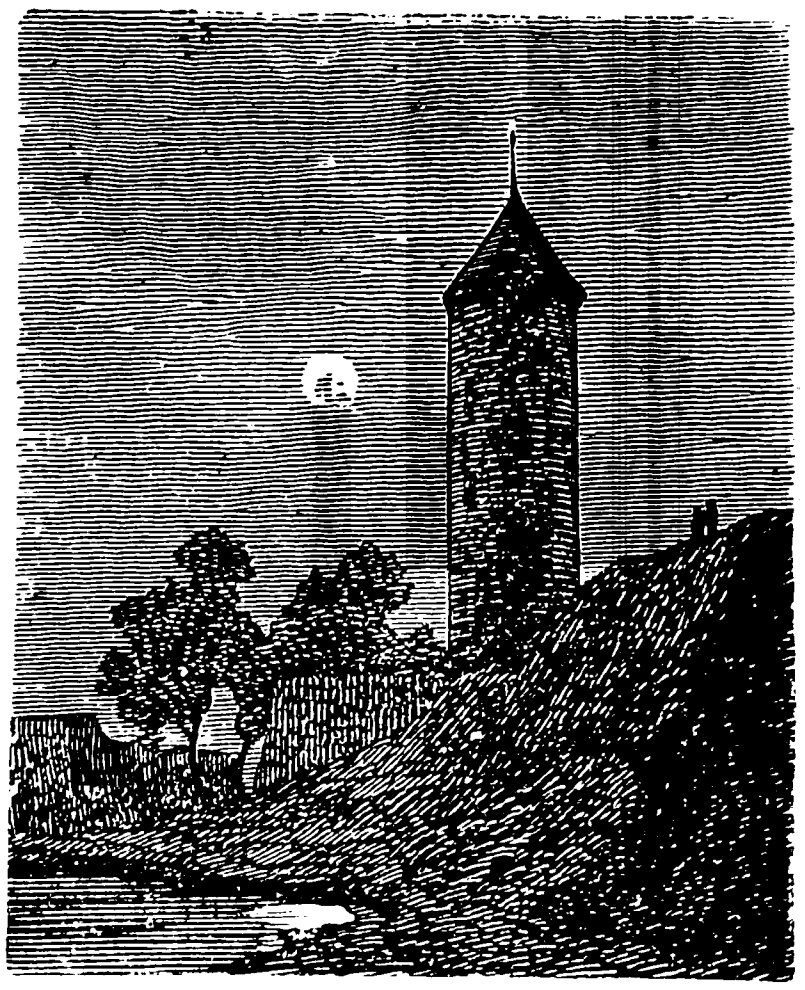

Valdemars Taarn.

Taarnet, som har været Borgens »Fæste« eller Retraiteplads, har været benyttet baade som Fængsel og Vagttaarn; dets Høide til Taget er $39\frac{1}{2}$ Alen, Omkredsen $52\frac{1}{2}$ Alen og Muurtykkelsen ved Grunden 5 Alen. Det har 8 Stokværk; i 3die Stokværk er et meget gammelt Fængsel, sammenføiet af halvrunde Tømmerstokke. Indgangen har oprindelig været høit oppe, formodenlig fra Ringmuren, der omgav Slottet, og hvoraf der endnu findes Spor ved Taarnets østlige og sydlige Side. Gjennem Lugerne i øverste Stokværk er der en ypperlig Udsigt over Omegnen; mod Syd Masnedø, Sindssygeanstalten ved Oringe, i Baggrunden Nordkysten af Falster og længst til Venstre Bogø; mod Øst de smukke, skovrige Egne ved Veien til Kallehave med det nøgne Kulsbjerg, nærmest inde mod Byen dennes lille Forstad Nyraad, tæt ved Vintersbølle Skov; mod Nord Egnen ved Barre Mose; mod Vest den meget smalle, men over to Mile lange Landtunge Knuds Hoved mellem Aunø Fjord og Søen mellem Smaalandene. En nødvendig Hovedreparation af Taarnet er nu besluttet, og fremtidig vil bl. A. en gylden Gaas paany smykke dets Tinde. Fra Veien til Færgen fører til Venstre en smuk og vel vedligeholdt Sti forbi nogle andre fredede Levninger af den gamle Borg; her voxe nogle vilde Roser med stærkt duftende Blade, de saakaldte »Valdemarsroser«. Af det Slot, som Prinds Jørgen, Frederik III's Søn, lod opføre her, er der derimod ingen Levninger tilbage. Nøglen til Taarnet faaes hos Arrestforvareren paa Raadhuset mod Erlæggelse af 1 Mk. til Byens Fattigkasse.

Kirken. Paa Torvet foran denne er i 1868 opreist en lille Broncebuste af Frederik VII; i Kirken, som er bleven smukt restaureret, saavel indvendig som udvendig, under afd. Professor Bindesbølls Ledelse, er en smuk gammel Altertavle fra 1641 og Prædikestol fra 1601; paa Pillen foran

denne hænger et Portrait af »den danske Digtekunsts Fader«, Anders Arrebo, som var Præst her. Paa den anden Side af Torvet ligger Realskolen; blandt Rektorerne ved den nu nedlagte Latinskole, som ligeledes laae her, nævnes Jacob Badens og Peter Andreas Heibergs Fædre. Nøglen til Kirken faaes hos Klokker Møller, skraaes for Redleffsens Hotel.

Veien fra Byen til Færgegaarden (med Kro) fører forbi den smukke Kirkegaard med et nyt opført Kapel; til Venstre fører en Sidevei til Østifternes Sindssygeanstalt, oprettet 1858, en anseelig Bygning, frit og smukt beliggende paa Halvøen Oringe; den er nu udvidet til ogsaa at kunne optage uhelbredelige Patienter. Fra Gasværket, som findes tæt ved, oplyses baade Byen og Anstalten, som forsynes med Vand (500 Tdr. om Dagen) fra Hulemose ved Nyraad, hvortil der nylig er anlagt en Vandledning paa omtrent $\frac{3}{4}$ Miils Længde.

Et af de smukkeste Punkter i den nærmeste Omegn er Vintersbølle Skov*. $\frac{1}{2}$ Miil Øst for Byen; Baad kan leies hos Fiskeren ved Vigen mellem Oringe og Fastlandet. Fra Landingsstedet fører en Skovsti ad en Bro over Aaen op til »Blegen«, en stor Linnedfabrik, opstaaet efter Nedlæggelsen af Kjøng, med interessante Damaskvæverier; Fabrikmesteren giver Adgang til Fabriken, hvor der holdes 22 Væve i Gang, og hvortil der hører store Vaskerier og Blegerier. I det lille Huus ovenfor Broen kan faaes Forfriskninger. Fra Fabriken fører en Sti gjennem Skovens østlige Deel langs Stranden forbi en tæt Samling af unge Træer med eiendommelige glatte og krogede Stammer efter $\frac{1}{4}$ Times Gang til en fremspringende lille Pynt, »Udsigten«, der baade tilbyder, hvad Navnet lover, og tillige behagelig Hvile. Dybere inde i Skoven findes en stor og smuk Langdysse. Benyttes Vogn, da lægger man Veien gjennem Nyraad og dreier af til Høire kort førend man naaer Hulemose (til Høire for Landeveien inde i Skoven ere her de 3 »Filtrer«, hvorigjennem Vandet ledes ind til Oringe); Holdested hos Skovfogden eller hos Værkmesteren ved Blegen. Fra Nyraad fører en Vei mod Nordost til det omtrent $\frac{1}{2}$ Miil herfra beliggende Høidepunkt Kulsbjerg* (det kullede Bjerg, 339 Fod høit); fra en Gaard ved Foden af Bakken fører en Sti op til Toppen, hvorfra der er en ypperlig Udsigt til den maleriske Omegn.

Omtrent 1 Miil Nord for Byen ligger det skovklædte Høidedrag Ambjergene, der hører til Lekkende, og tæt herved Kirkebjerg, der hører til Iselingen, med flere eiendommelige, nylig anlagte Stier gjennem Grantykningen og smukke Udsigtspunkter. Veien hertil lægges udenom Ørslev By, beliggende tæt til Høire for Hovedlandeveien, hvorfra en Vei til Venstre fører hen til Indkjørselen til Skoven.

En længere ($2\frac{1}{2}$ M.), men meget lønnende og eiendommelig Udflugt kan gjøres ud paa Landtungen Knuds Hoved*,

forbi Herregaarden Rosenfelds smukke, nyopførte Hovedbygning, gjennem Oreby Skov og Knuds Skov med sin ualmindelig frodige Bregnevæxt og prægtige Kæmpeeg, ud til »Hovedet«, Opholdsstedet for mange løsgaaende Heste og andre Kreaturer, og hvor der findes flere ældgamle Hvidtjørne. Varmt Vand osv. hos Konen i det lille Huus ved Indkjørselen til »Hovedet«.

Vordingborg — Masnedsund.

Kun faa Minuters Kjørsel fra Vordingborg, og Toget standser atter ved den sydsjællandske Banes Endestation Masnedsund ($16\frac{1}{4}$ M. fra Kjøbenhavn), i umiddelbar Nærhed af hvilken det sjællandske Jernbaneselskab har ladet anlægge en lille Havn, hvorfra der 2 Gange daglig er Overfart med Dampskib til Gaabense, 1 Gang dgl. til Stubbekjøbing paa Falster og Stege paa Møen, 3 Gange ugenlig til Banholm paa Lolland, ligesom Havnen ogsaa anløbes af flere Dampskibe, der gaae i længere indenlandske Router.

Vordingborg — Kallehave.

($2^1/_4$ Miil.)

Landeveien til Kallehave fører forbi Nyraad, Hulemose, Nord for de smukke og store Petersværfts Skove, hvor der findes flere fredede Oldtidsminder og en ualmindelig stor Vedbend. I Udkanten af Skoven paa en Høi, hvorfra man har en god Udsigt over Sundet og dets mange Smaaøer, er opreist en Mindestøtte for afd. Etatsraad Müller, der har virket meget for Skovkulturen her.

Ringsted — Næstved.

($3^1/_4$ Miil.)

Landeveien fra Ringsted til Næstved gaaer gjennem Landsbyerne Hømb, Vetterslev ($1\frac{1}{4}$ M.) og Herlufmagle (2 M.) med Kro; $\frac{1}{4}$ Miil til Høire for Veien ligger her den gamle Herregaard Ravnstrup, der har sin Oprindelse fra Christopher II's Tid; Hovedbygningen er opført af Oluf Daa, hvis Søn, Rigsadmiral Claus Daa, ligger begraven i Herlufmagle Kirke. Veien fører herfra gjennem den smukke Steens Skov og nærmer sig nu Suusaaens venstre Bred, som den følger paa den sidste halve Miil før Næstved; tilhøire Skoven ved Herlufsholm.

Slagelse — Næstved — Skjelskør.

Fra Slagelse udgaae to Hovedlandeveie, nemlig til Næstved (5 M.) og til Skjelskør ($2\frac{1}{4}$ M.). Til Venstre for Næstved Veien ligge de store Skovstrækninger mellem Slagelse og Bavelse Sø; Veien fører dernæst forbi Herregaarden Gyldenholm ($1\frac{1}{4}$ M.), Fuglebjerg By med Kro, Postexpedition, Apothek og paa en aaben Plads et Monument (Marmorbuste paa Sokkel) over Frederik VII ($2\frac{1}{4}$ M.), og Holdestedet Meklenborg-Huset ($2\frac{1}{2}$ M.), tæt ved Førslev Kirke, hvor der findes en mærkelig Døbefont af Granit; ikke langt herfra Opdragelsesanstalten Holsteinsminde, hvor fattige Børn af Almueklassen, baade Drenge og Piger, øves i Agerdyrkning og anden Haandgjerning. Anstalten blev oprindelig oprettet paa Herregaarden Fuirendal af afd. Grev Holstein til Holsteinsborg og hans senere afdøde Enke paa deres Sølvbryllupsdag 4de Mai 1833, men 1840 flyttedes den til Gaarden Holsteinminde. Anstaltens første, udmærkede, nu afdøde Forstander Stephanson skyldes ogsaa Oprettelsen af den nærliggende store Folkehøiskole Hindholm* (den største danske Folkehøiskole, om Vinteren c. 175 Lærlinge, væsenlig af Bondestanden, nuværende Forstander Lieut. Nielsen). Herfra fører Veien gjennem Vallensved ($3\frac{1}{2}$ M.) forbi Skovene ved Herlufsholm ind til Næstved. — Landeveien til Skjelskør over Lundforlund (1 M.) gaaer forbi Landsbyen Boeslunde (t. H.) med sin høitliggende Kirke, der benyttes som Sømærke; her var det, at Absalon 1159 holdt sit første Slag med Venderne, idet han med 18 af sine Hofmænd og Tjenere forjog Mandskabet fra 24 vendiske Snekker. Derfra fører Veien ud paa den Landtunge, hvorpaa en Deel af Byen Skjelskør ligger; til Høire har man Beltet, til Venstre Skjelskør Nor.

Skjelskør.

Gjæstgivergaard i Strandgade, Værelse med Lys 5 Mk., Middag 4 Mk. (Theater paa 1ste Sal). Bade ved Havnen. Telegrafstation m. i D. i Forbindelse med Postexpeditionen. Personpost til Slagelse 1 Gang daglig. Baadpost til Aggersø og Omø 1 Gang ugenlig.

Byen, hvis oprindelige Navn er Skjælfisk-Øre, maaske fordi Øret, hvorpaa Byen er bygget, var besat med »Skjælfisk« eller Muslinger, er særdeles smukt beliggende paa Affaldet af tvende Bakker, der adskilles ved det smalle Vandløb mellem Noret og Fjorden, tæt ved Havnen. En nylig anlagt Bro forbinder Byens to Dele; efter Sagnet tør ingen Konge fare over denne, da Kong Tolv, Klintekongen, som boer i det saakaldte Klinte-

vænge Nord for Byen, ikke taaler nogen anden Hersker i sin Nærhed. Henrik Æmeltorp, Kong Abels Feltherre, der havde faaet Byen i Pant for resterende Sold, befæstede den, men han blev senere fordreven af Christopher I, og Fæstningsværkerne sløifedes. I 1287 holdt Erik Menved Danehof her i Anledning af Mordet paa Erik Glipping; et Par Aar senere angreb Marsk Stigs Parti Byen og ødelagde en stor Deel af den tilligemed Kongsgaarden. I den følgende Tid led Byen meget af sine overmodige Panthavere, og i det 14de Aarhundrede bortrev den sorte Død mange af Indbyggerne. Nu tæller Byen c. 1650 Indb. To Klostere fandtes her, et Karmeliter- og et Dominikanerkloster; det sidste stod paa den nuværende St. Maria Kirkegaard i Byens østlige Deel. Paa en Gaard Syd for Byen, det saakaldte Spegerborg, tilbragte den fordrevne svenske Konge Birger sine sidste Levedage.

Skjelskør ligger for fjernt fra den almindelige Reiseroute til særlig at tildrage sig Lystreisendes Opmærksomhed, uagtet Stedet, navnlig paa Grund af sine smukke Udflugtspunkter i den nærmeste Omegn, nok er et Besøg værd. I Byens ældre, vestlige Deel ligger Raadhuset, opført 1829, og

Kirken, forhen helliget St. Nicolaus, med et 41 Alen høit Taarn, uden Spiir, indvendig tvende Rækker Hvælvinger og en tredie større Hvælving, der danner Choret. De to Kapeller mod Nord opførtes for Øerne Aggersø og Omø, førend de fik deres egen Kirke. Altertavle fra det 15. Aarh. og Prædikestol med smukt Billedskjærerarbeide.

Det sædvanlige **Udflugtssted** for Byens Beboere er til Skjelskør Dyrehave, tæt Nord for Byen ved Noret (god Beværtning), $\frac{1}{2}$ Miil længere ude, mellem Landeveien til Korsør og Beltet, ligge de smukke Skove ved Herregaarden Espe (Vogn kan faaes for 1 Rd. Milen). — $\frac{1}{4}$ Miil Syd for Byen, ved Indseilingen til Havnen, ligger et af de interessanteste Herresæder i Danmark, Borreby*, med sine gamle, ærværdige Bygninger, hvortil knytte sig saa mange Minder og Sagn fra fordums Dage, af hvilke et er gribende fremstillet i Andersens »Eventyr og Historier«, hvor »Vinden fortæller om Valdemar Daa og hans Døttre«. Gaarden er beliggende paa Halvøen Stignæs, opnævnt efter en Høvding Stig, der skal have bygget den oprindelige gamle Borg. Den nuværende egenlige Hovedbygning, »det store Huus«, er opført 1556 af Kantsleren Johan Friis, dens øverste, 3die Etage er forsynet med Skydehuller (s. Gisselfeld) og flere Udbygninger, og har i sin Tid formodenlig været benyttet som Vægtergang. Senere opførte Christian Friis, en Brodersøn til Johan Friis, en anden toetages Hovedbygning, der ligeledes endnu er bevaret. Gaarden kom derefter i Familien Daas Besiddelse, hvis sidste mandlige Ætling, den tidligere berørte Valdemar Daa, satte Gaard og Gods overstyr ved sine frugtesløse Forsøg i Guldmagerkunsten; senere skiftede den oftere Eiere; for Øieblikket er den i Familien Castenschjolds Besid-

delse. Borgen, hvortil hører et smukt Kapel i den af Christian Friis opførte Bygning, er omgiven af brede, dobbelte Grave; over den yderste fører en muret Bro. Haven, hvortil Adgangen i Regelen staaer aaben for Besøgende, er ligeledes tildeels bevaret i sin oprindelige gamle Stiil, med store Alleer og Buegange.

Fra Borreby kan Veien lægges gjennem Landsbyen Magleby til Herregaarden Basnæs ($\frac{3}{4}$ Miil), beliggende ved Noret af samme Navn, omgiven af en stor og smuk Skov, et yndet Udflugtssted for Omegnens Beboere. Den pragtfulde Hovedbygning med 3 Taarne og takkede Gavle er opført 1851 af afd. Hofjægerm. Scavenius efter Prof. Hetsch's Tegning. Den store og smukke Have, som er anlagt i blandet Stiil, er i Reglen aaben for Fremmede.

Endelig kan foretages en meget smuk Udflugt til det for sin kjønne Beliggenhed bekjendte Holsteinborg, Hovedsædet i Grevskabet af samme Navn, beliggende tæt ved Stranden, 2 Mile Øst for Byen, med viid Udsigt over Søen mellem Smaalandene, og over til den bakkede og frugtbare Ø Glænø udenfor Noret. Veien hertil lægges over Magleby og Ørslev. Paa Valdemarernes Tid anlagdes her Borgen Hvirvilsborg til Forsvar mod Venderne; senere omtales her en Gaard Braade, der hørte under Roeskilde Bispestol. Den nuværende Hovedbygning er opført 1648 af Niels Trolle, og Gaarden kaldtes Trolholm, indtil den 1707 solgtes til Friherre Holstein til Fuirendal og Aaret efter ophøiedes til Grevskab. Bygningen bestaaer af 4 sammenhængende Fløie paa to Etager, med tvende Taarne med Spiir, og er omgiven med Grave. I Kirken, der danner den ene af Fløiene, findes en Altertavle af Krock fra 1725. Ved Enden af Haven er der i 1870 af Grevskabets og Omegnens Bønder reist en Mindestøtte for den af Folkeoplysningen høit fortjente, tidligere Besidder af Grevskabet, Lehnsgreve F. A. Holstein, og hans Hustru, Vilhelmine Julie, f. Komtesse Reventlow. Mindesmærket, der er udført af Rosenfalk, bestaaer af en Støtte af norsk Marmor, hvilende paa en Sokkel af Granit. Paa Forsiden sees Portraitmedailloner af de Afdøde. Fra Gaarden fører en Vei ($\frac{1}{4}$ Miil) gjennem den smukke Dyrehave ned til Bisserup Ladeplads, hvor der findes Kro. Til den smukke Have er der i Reglen Adgang for Besøgende.

Møen.

Øen Møen, kun $3\frac{3}{5}$ Kv. Mile stor, adskilt fra Sjælland ved Ulfsund, fra Falster ved Grønsund, og iøvrigt beskyllet af Østersøens aabne og vidtstrakte Vande, er næst Bornholm den

MØEN.

Nyord
Nyord By
Vennekehus
Ulfshale
til Præstø
Kallehave
Kallehave Færgested
til Vordingborg
Lindholm
Udby
Spellerup
Hovedskov
Klosterskov
Nordfelde
Østermark
Torpe
Ullemark
Elmelunde
Hjortebjerg
Pollerup
Kjelbymagle
Raabylille
Raabymark
Tostrup
Kjelbylille
Sønderskov
Noret
STEGE
Kosterhuse Færgested
Koster
Langö
Rødkilde
Tövelde
Blåsinge
Hjelms Bugt
Borren
Agholm
Tærö
Ebbelnæs
Nebbele
Sprøve
Store Lind
Rödding
Nørre Frenderup
Marienborg
Damsholte
Sønder Frenderup
Tostenæs
Lerbæk
Hjelm
Store Damme
Præstebjerg
Lille Damme
Kogseby
Liseby
Rytterbæk
Fanefjord
Vollerup
Grønsund Færgested
Haarbölle
Vandebæk
Borre Sø
Lille Skov
Pomlerenden
Lille-Kapellet
Liselund
Klint
Borre
Jalebæk
Stabberup
Sømark
N.
S.
Vestud
Nyborre
Magleby
Klintholm
Mogrebj.
Klinte Skoven
Store-Klint
Mandemark
Kongsbj.
Busene
Fyr
Badsemark

1/6 1/3 1/2 1 Mil
3000 6000 9000 12000

mest høitliggende af alle Danmarks Øer, og ligesom denne rig paa Naturskjønheder. Øens Form tyder endnu paa, at den oprindelig har bestaaet af to, maaske tre Øer, idet Stege Strand med Noret danner Skjellet mellem en sydvestlig lavere og mindre Del (høieste Punkt Præstebjerget 153 F.), i Oldtiden kaldet Fruerland, og en høiere nordostlig Deel. Denne sidste er atter ved et lavere, sidt Drag, Borre-Sø og Mose, op ad hvilket der endnu i den historiske Tid har været Seilads fra Nordsiden, og Budsemark Sø deelt i to Dele, hvoraf den østlige Deel er det saakaldte Høie Møen, der med sine bratte, sønderrevne Kridtklinter, snevre Dale, mange Smaasøer og yppige Vegetation frembyder et af Nordens eiendommeligste og yndigste Landskaber.

Øens Navn har man søgt at udlede af »Mo«, en gammel Benævnelse paa Kridt (Ordet »Moleer« forekommer endnu), eller af man, et gammelt nordisk Ord, der betyder lille (deraf mindre — mindst); i Middelalderen kaldtes ogsaa Møen, Lolland, Falster og Langeland »Smaaland«, ligesom Vordingborgbugten endnu benævnes »Søen imellem Smaalandene«; endelig har man søgt at udlede Navnet af »moenia«, en Muur, som Hentydning til Klintens bratte Affald mod Havet. Efter Sagnet beherskedes Møen i sin Tid af to Jætter, Høie Møen af Jætten Upsal, den øvrige Deel af Jætten Grøn, efter hvem Grønsund skal være opnævnt Øen, hvis væsenligste Indtægtskilde var det i sin Tid saa betydelige Sildefiskeri, hjemsøgtes i det 12te Aarhundrede slemt af Venderne og led senere meget under de mange indre Uroligheder i Riget. Under Krigen med Sverig 1658 gjorde Øen tapper Modstand under Anførsel af Just Ebel og Hans Schrøder, senere adlet med Navnet Løvenhjelm, men maatte dog tilsidst bukke under for Overmagten og blev nu ilde medtagen af de Svenske. I Slutningen af det syttende Aarhundrede udsugedes og ødelagdes Landet af Hestgarden, der havde faaet Standkvarteer her; efterat denne var fjernet, tilbød Kongen fri Bolig og noget Korn til inden- og udenlandske Matroser og Haandværkere, som vilde nedsætte sig her. Dog blev denne Sømandskoloni, der væsenligst bestod af al Slags sammenløbet Pak, heldigviis kun af kort Varighed. Bønderne blev nu frie for Hoveri, og Landet tiltog snart i Velstand; i 1769 solgtes vel Domaine-Godset, hvorved flere af Bønderne blev Fæstere, men efterhaanden er Fæstegaardenes Antal aftaget.

Øen har to Anløbssteder for Dampskibe, nemlig Stege, Øens eneste Kjøbstad, og

Koster Færgegaard ($1\frac{1}{2}$ Miil fra Stege, Færgetaxt s. Kallehave), beliggende paa den yderste Pynt af Landtungen Koster Land, der kun ved en smal Strimmel Jord, paa hvilken der findes Spor af en af Carl X anlagt Skandse, er forbunden med Øen. I den Vig, der skjærer sig ind her, ligger den høie og smukke Ø Borren, hvortil man kan faae Baad fra Koster

Færgegaard eller hos Fiskeren i Nærheden af Byen Tjørnemark. Fra Koster afgaaer Vogn til Stege efter Dampskibenes Ankomst (33 Sk. Personen). Dampskibsforb. med Kjøbenhavn, Kallehave, Vordingborg, Nykjøbing p. Falster, Banholm, Nakskov o. fl. St.

Stege.

Badens Hotel. Værelse med Lys 1 Døgn 5 Mk., 2 Døgn 7 Mk. Middagsmad 2 Retter 4 Mk. 8 Sk., 3 Retter 5 Mk. 8 Sk., 4 Retter 7 Mk., Afrædelsesværelse beregnes ikke. Postkontor og Telegrafstation m. f. D. Personpost til Vordingborg ov. Koster, Kallehave 1 G. dagl. Dampskibsforb. 1 G. dgl. med Masnedsund, desuden med Kjøbenhavn, Banholm, Nykjøbing p. F. og melleml. Stat. — Bade ved Broen.

Vogn bestilles paa Postgaarden til følgende Priser:

	Tour		Retour		Tour og Retour	
	aab. V.	l. V.	aab. V.	l. V.	aab. V.	l. V.
1 Miil .	1 Rd. 40 Sk.	1 Rd 56 Sk.	1 Rd. 8 Sk.	1 Rd. 24 Sk.	2 Rd. 32 Sk.	2 Rd. 64 Sk.
2 do. . .	2 - 64 -	3 - „ -	2 - „ -	2 - 32 -	4 - 48 -	5 - 16 -
3 do. . .	3 - 88 -	4 - 40 -	2 - 88 -	3 - 40 -	6 - 64 -	7 - 64 -
4 do. . .	5 - 16 -	5 - 80 -	3 - 80 -	4 - 48 -	8 - 80 -	10 - 16 -

Mellemliggende Afstande i Forhold dertil. Ved Tilsigelse af Vogn angives, hvor mange Sæder der behøves.

De vigtigste Veilængder fra Stege:

Over Liselund til Lille Klint	3 Mile.	Til Store Klint	$2^3/_4$ Mile.
— Nordfeld til Liselund	$2^3/_4$ -	- Liselund	$2^1/_4$ -
— Store Klint til Liselund	$3^1/_2$ -	- Marienborg	1 -
Til Borre	$1^1/_2$ -	- Nordfeld	$1^1/_4$ -
- Damsholte	$^3/_4$ -	- Rytsebæk	$1^1/_2$ -
- Grønsund	2 -	- Tjørnemark	$^1/_2$ -
- Klintholm	2 -	- Ulfshale	1 -

Stege (maaskee af Stæk eller Stæke ɔ: et smalt Sund) er beliggende paa et fladt Terrain paa den nordlige Side af det smalle Indløb til Noret, forbundet med den vestlige Deel af Landet ved en 400 Alen lang, steensat Vei, »Støvvasen«, og en 117 Alen lang Bro. Byen er saaledes paa de tre Sider omgiven af Vand; mod Nord findes Levningerne af de gamle Fæstningsværker, som nu ere forandrede til et smukt Lystanlæg; af Byens trende Porte er nu kun den østligste, Mølleporten, tilbage, opført af røde Steen med et høit, spidst Tegltag. Byen har vistnok hørt til de ældste i Landet; Valdemar I eller Svend Grathe skal have anlagt Stegehuus eller Stegeborg, som senere udvidedes og forstærkedes under Valdemar Atterdag, og hvoraf der endnu findes nogle faa Levninger i en privat Have i Nærheden af Havnen, paa Hjørnet af den Gade, der fører langs Noret. I 1457 led Byen meget ved en betydelig Ildsvaade, der efterfulgtes af en ødelæggende Pest, Krig med Lybækkerne og den ulykkelige Borgerkrig Grevens

Feide, under hvilken Øens tappre Lehnsmand Anders Bilde, der nogle Aar iforveien havde afviist et Angreb af Lybækkerne paa Byen, maatte forlade Borgen for at forsvare sine Eiendomme i Stevns. Stege Borgere, der vare Christian II hengivne, benyttede sig af hans Fraværelse til at overrumple Besætningen og sprænge Borgen i Luften. Ogsaa i Krigen med Sverig 1659 led Byen meget, men i det sidste Aarhundrede har den hævet sig betydelig. Den tæller nu omtrent 2000 Indb.

Kirken med et spidst, teglhængt Taarn, lys og venlig, har en smuk Døbefont og en Altertavle, som skal være en Kopi efter Dominichino. I Kirkens vestlige Deel er et meget smukt Kapel med et af Bissen udtørt Marmor-Monument over Frihedens Forkæmper, Overlærer Johannes Hage † 1837, samt et Gravkapel over Gottlob Moltke. Nøglen til Kirken faaes hos Organisten.

Raadhuset, der tillige benyttes som Arresthuus, beliggende paa Torvet, er en smuk og vel indrettet Bygning, opført 1854 efter afd. Prof. Bindesbølls Tegning.

Paa Torvet agtes reist et Mindesmærke for Kong Frederik VII (en af Vedbende omslynget Bautasteen med Marmormedaillon, omgiven med Jerngitter).

I Langegade, hvorfra Veien fører ud til Ulfshale, ligger den Bygning, der før benyttedes som Tugthuus, efter oprindelig at have været bestemt til Navigationsskole; nu benyttes den som Daareanstalt.

Molleporten i Stege.

Fra Havnen fører en smuk Sti forbi Gasværket langs Stranden; ligefor sig har man Sjællands Kyst med de skovrige Egne ved Kallehave, mod Nord Kirken paa Øen Nyord (opført 1846, meget lig FrederiksbergKirke ved Kjøbenhavn, med en Gibsafstøbning af Thorvaldsens »Disciplene i Emaus« som Altertavle) og det lave Ulfshale med sin mærkelige Vegetation, med

Lind til Overskov og Ene til Underskov. For Enden af denne Sti kan man bøie ind i det før omtalte, smukke Anlæg, hvor forhen de gamle Fæstningsværker stod; til Høire herfor i det saakaldte Friedenreichs Vænge ligger det nyopførte Sygehuus og Hages Stiftelse. I Anlæget, tæt ved Mølleporten, findes en Mindetavle over en af Byens Borgere C. L. Paulsen, der har havt væsenlig Andeel i Byens Forskjønnelse; herfra fører en Sti langs Noret tilbage til Havnen.

Udflugt til Klinten.

Gjennem Mølleporten kommer man ud paa Landeveien, der følger langs Norets nordlige Side, gjennem Landsbyen Kjeldbymagle ($\frac{1}{2}$ M.), der fordum var Havneplads; i Kirken (en af Landets ældste Landsbykirker, der allerede 1429 var saa brøstfældig, at Erkebiskop Peder af Lund o. fl. A. indbød til dens Restauration og lovede Aflad som Belønning herfor) findes en mærkelig gammel Altertavle og en Ligsteen fra 1326 over Henning Moltke, der under Erik Menved var Lehnsmand paa Øen. En halv Miil fra Kjeldby naaer man Landsbyen Elmelunde; i Middelalderen laae her en Gaard, som tilhørte Roeskilde Bisper; Corfitz Ulfeld opholdt sig her som Lehnsmand, og han og Eleonore Kirstine tilbragte her den første Tid af deres Ægteskab; i Kirken, der ligger høit og kan sees fra Faxe, er en Altertavle, paa hvilken Ulfelds Vaaben er overstrøget med Sort. En halv Miil Nord for Elmelunde ligger Herregaarden Nordfeld, der nu tilhører den grevelige Familie Danneskjold-Samsø, med en meget smuk Skov og Have, hvortil Adgangen staaer aaben for Besøgende. En knap halv Miil fra Elmelunde naaer man Landsbyen Borre, der oprindelig var en Kjøbstad, beliggende ved den Vig, der tidligere skar sig ind fra Østersøen paa Nordsiden af Øen, hvilket endnu de store Mosedrag antyde, ligesom ogsaa om Morgenen og Aftenen, naar Engene indhylles i Taage, det Sund atter ligesom trylles frem, der skilte Høie Møen fra Fruerland, og hvori den lille By med sin smukke Kirke synes at ligge som paa en Ø.

Ved Nedkjørselen til Borre aabner Udsigten til Høie Møen sig: længst til Høire hæver det nøgne Kongsbjerg sig med Klinteskoven i Baggrunden, til Venstre derfor det skovbegroede Aborrebjerg, Øens høieste Punkt (450 Fod), medens Østersøen viser sig til begge Sider. Landet hæver sig nu lidt efter lidt, og enkelte Høie, som den isolerede Gruusbakke Søbjerg i Borre Mose, danne ligesom Forposterne for de følgende høiere Punkter.

Paa den anden Side af Borre Mose deler Veien sig i to Grene; den ene fører forbi Gaarden Klintholm og derfra gjennem Klinteskoven til Store Klint, den anden fører til

KORT OVER „HØIE MØEN"

Nord

Stubberup
Have
Lillesko
Lisebjerg
Maglebjerg
Brodebjerg
Stående
Pantserenden
Hellehavns Nakke
Lille
Kanelbet
Danneskjold
Sorte Sø
Lisebund
Slotsfald
Klint
Slots-
gavle
Grevenabjerg
Stubberup
Sömark
Langebjerg
Tåleren
Magleby
Hyltedalsklint
Hylandsnakke
Örkelsbjerg
Lundsbol
Ringelsbjerg
Klintholm
Hyltedalsbjerg
Svantse Sten
Sandskredsfald
Grimsdal
Store
Östermölle
Hattigbjerg
Bregnbjerg
Tvylredande
Klinte
Vitmundsnakke
Dronninge-
sten
Dronningestolen
Taglværk
Rud
Karens
by
Skov
Taglvandsfalde
Klint
Sandfald
Sommerspiret
Stenrygg
Stenbjerg
Troldskud
Landemark
Möllebjerg
Hvidbjerg
Busene
Stengaard
Gerlee Banke
Bruerhöie
Hundevangsfald
Troldebrinken
Fiskerhusene
Skandsen

Hrdpriv. Bergh.s lith. Inst.

„Fremtiden s.r illustr. Reisehaandbog.

0 1 2 3 4 5 6000 Alen

Liselund ved Lille Klint. I Gjæstgiveriet i Forpagtergaarden her kan man, saavidt Pladsen strækker til, faae et godt Opholdssted.

Værelse med 1 Seng 3 Mk., med 2 Senge 1 Rd., Frokost eller Aftensmad 3 Mk., Middag 3—4 Mk. — Fuld Kost og Ophold for et enkelt Døgn 2 Rd., for længere Tid (c. 14 Dage) 10 Mk. daglig. — Lys og Spirituosa betales særskilt.

Ogsaa Skovfoged Christensen paa Liselund og nogle Bønder i Nærheden kunne modtage Reisende mod lignende Vederlag; dog gjør man rettest i at træffe Akkord med de Sidste.

I det Følgende skal nu i al Korthed antydes de væsenligste Udflugter, der herfra kunne foretages, navnlig beregnede paa de Reisende, der kun kunne offre nogle faa Dage paa Opholdet her, idet man iøvrigt maa henvise til de mere detaillerede trykte Veiledninger, der kunne faaes tilkjøbs hos Forpagteren, og til afdøde Christopher Puggaards fortræffelige Værk »Møens Geologi«.

Inden man begynder paa den egenlige Klintevandring, bør man tage selve Liselunds Have* og nærmeste Omgivelser i Øiesyn, hvor Natur og Kunst kappes om at vinde Prisen. Den smukke, storartede Have er anlagt med megen Smag af afdøde Kammerherre de la Calmette til Marienborg (nuvær. Eier Stiftamtmand Rosenkrantz). I Haven, ikke langt fra Forpagterboligen, er en smuk lille Villa. Et af de eiendommeligste

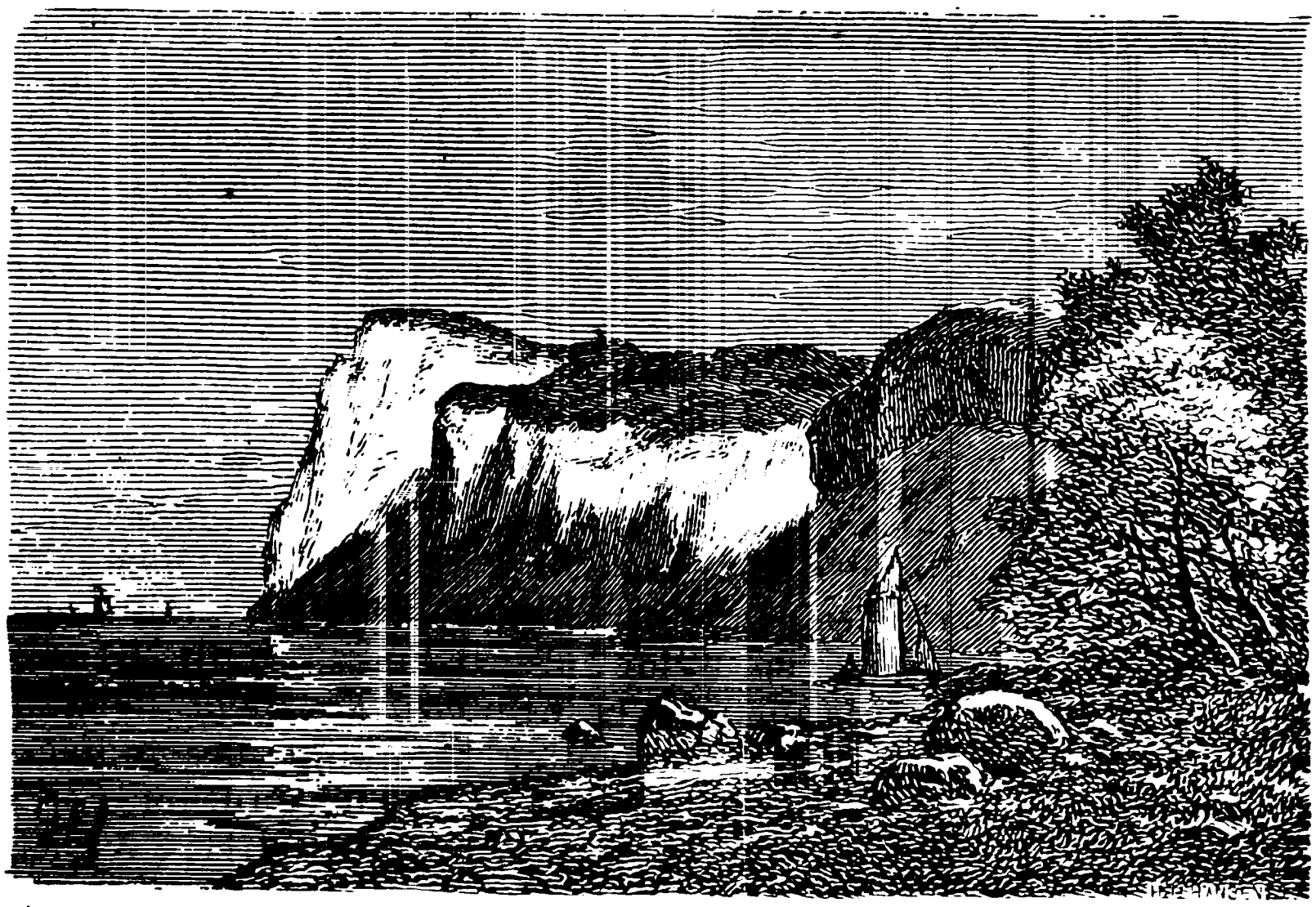

Parti af Taleren.

og mest storartede Partier her er den store Kløft med sine maleriske Omgivelser og sin yppige Vegetation, som man faaer Leilighed til at betragte deels ovenfra, fra Ruinerne, hvor

man tillige har en ypperlig Udsigt over Østersøen til Stevns, deels nedenfra, naar man er kommen over den saakaldte Djævlebro forbi Korsene, der siges at være opsatte til Minde om Ulykkestilfælde ved Nedstyrtning. Bag Ruinerne fører en Sti ud til Nonnebænken, hvorfra Udsigt over Store Klint til Taleren. Gjennem Kløften fører en Sti, forsynet med Rækværk og Trin, ned til Kapellet ved Stranden, en Efterligning af det bekjendte Tells Kapel, hvorfra der er en henrivende Udsigt over Havet; og naar man gaaer et Stykke ud paa Havstokken, vil man til Høire faae Øie paa Klinterne. Navnlig tager den flade, høie Kridtvæg »Taleren« sig ypperlig ud herfra i nedgaaende Solbelysning. Foruden de nævnte Punkter findes mangfoldige andre smukke Spadseregange i Liselunds nærmeste Omkreds og ved Skrænterne langs Søen, og overalt er der med priisværdig Smag og Omhu sørget for at aabne og lette Adgangen til smukke Udsigtspunkter. Strækker Tiden til, vil en Udflugt mod Nord til Lilleskov og Pomlerenden være ret lønnende uden at være særlig anstrengende.

Klinten** begynder et Stykke Nord for Lilleskov, tæt Øst for Borre Mose, med Reiers Banke eller Regners Vagthuus, og naaer snart en Høide af 100 Fod; den bestaaer paa denne Strækning af Leer og Sand, og er bedækket med Skov og Krat heelt ned til Søen. Et lille Stykke Nord for Liselund, mellem denne og Pomlerenden, ved Hellehavnsnakke, bøier Kysten af mod Syd, og Klinten hæver sig nu mere og mere. Dronningestolen var tidligere et af de høieste og mest imponerende Punkter af Klinten (403 Fod), men Juledag 1868 styrtede et betydeligt Stykke af denne vældige Kridtmasse ned i Havet. Det nedstyrtede Stykke, 3—400 Alen i Længde, 50 Alen i Brede foroven og 80 Alen høit, dannede en Ø udenfor Klinten, som imidlertid mere og mere bortskylles af Bølgerne. Et Par Favne fra den steile Skrænt, hvorfra Dronningestolen styrtede ned, staaer en Bøg, i hvilken man finder et omtrent 3 Tommer høit T og Ø med Aarstallet 1839 under. Det er Thorvaldsens og Oehlenschlägers Navnetræk, udskaarne af Oehlenschläger under et Besøg her af de to store Mænd det nævnte Aar. Herfra sænker nu Klinten sig atter, indtil den ved Fyret kun naaer en Høide af 50 Fod. Indtil Slotsfaldet, tæt Syd for Kapellet, er Klinten skovklædt heelt til Foden, men nu begynder den egenlige Kridtklint, der indtager en Længde af $\frac{3}{4}$ Miil til Jættebrinken, lidt Nord for Fyret. Den nordlige Deel indtil Taleren benævnes gjerne Lille Klint, den sydlige Deel Store Klint. Toppen af Klinten er for Størstedelen skovbevoxet, navnlig paa begge Sider af Dronningestolen, hvor den smukke Klinteskov er beliggende. Kysten er hele Veien meget sønderreven, idet store Kløfter eller Fald fra oven strække sig ned til Havet og dele Kridtmassen i en Mængde maleriske, fremspringende Pynter,

Rygge eller Nakker. Kløfterne ere udfyldte med Leer eller Sand og bedækkede med en yppig Vegetation, hvor navnlig Klintepilen med sine røde Bær er stærkt fremtrædende.

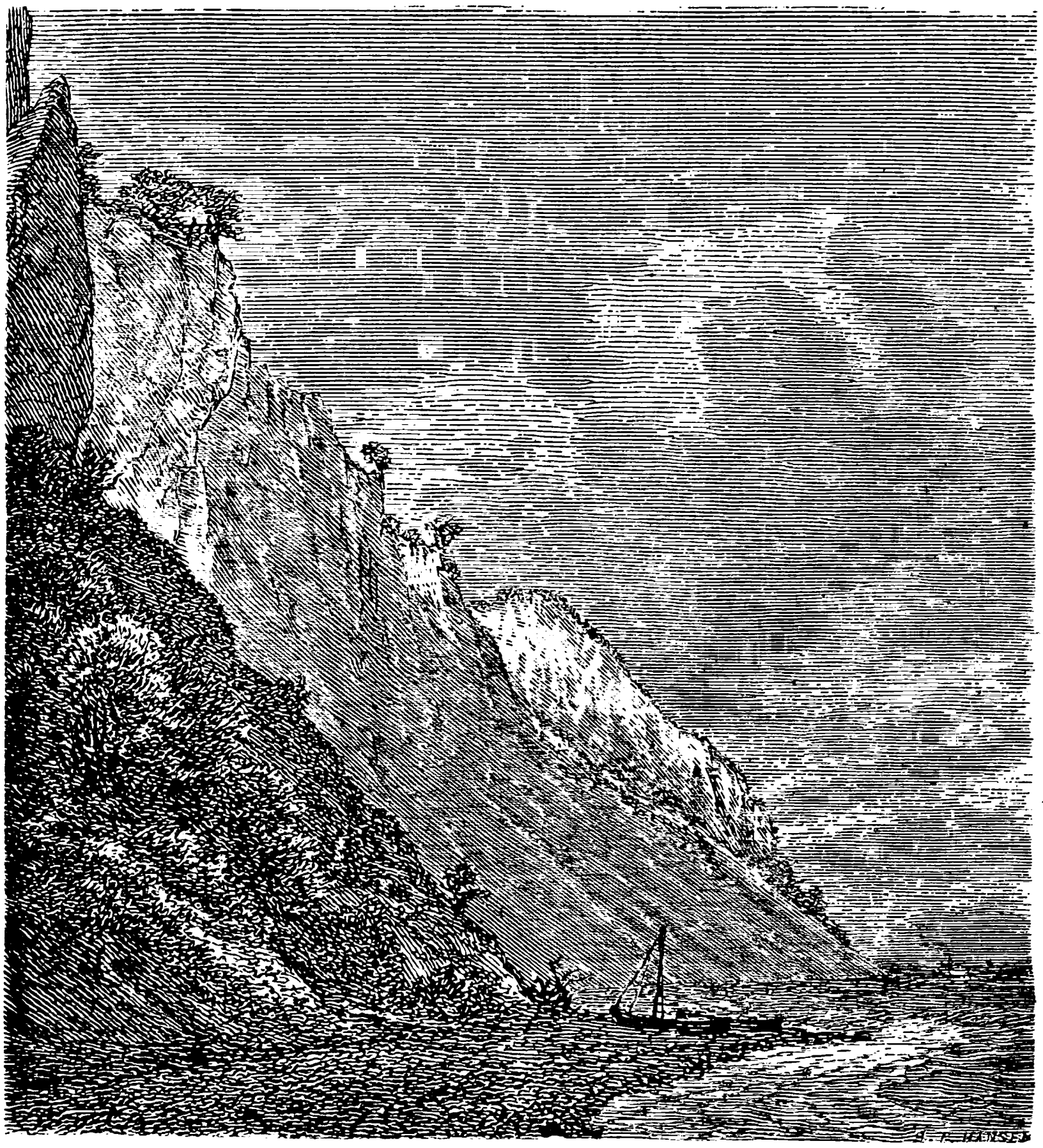

Dronningestolen før Nedstyrtningen.

Den første Udflugt kan passende lægges langs Skrænten foroven, hvor der saagodtsom hele Veien er anlagt Stier med Rækværk ved de farlige Punkter og passende Hvilesteder, for hvilke man skylder Eieren af Klinten særlig Tak. Man følger Aaløbet bag den før omtalte Villa i Liselunds Have og dreier derpaa til Venstre over Grevenebjerg og Langbjerg, idet man stadig nærmer sig Kysten. Man faaer da snart Øie paa de takkede Slotsgavle, der adskilles fra den tidligere omtalte steile Kridtvæg Taleren (325 Fod) ved et Fald, der kaldes Jydeleiet, hvor der findes en nogenlunde bekvem Nedgang til Havstokken og en Kilde. Taleren har sit Navn af det Ekko,

der opstaaer, naar man fra den saakaldte lille Taler paa den nordre Side raaber mod den flade og bratte Kridtvæg; den er paa Grund af sin vilde, sønderrevne Form et af de interessanteste Punkter paa Klinten og frembyder en ypperlig Udsigt; i klart Veir øines endogsaa Kjøbenhavn. Ved Taleren tager den før omtalte Sti sin Begyndelse. Den næste Klint, Hyldedalsklint (410 Fod), er det høieste Punkt ved Randen af Klinten, men ligger iøvrigt noget tilbage fra Havet, hvorfra den adskilles ved en høi Kridtskraaning, og ved Kløften Hyldedalen fra den følgende Klint Nylandsnakke (369 Fod), der navnlig nedenfra tager sig ypperlig ud med sine grøntkronede, opadstræbende Tinder. Nu følger en Kløft, Aalegaardsfald, hvorom Sagnet beretter, at Søndagsbørn her skulle kunne see Klintens usynlige Behersker, Klintekongens, Have eller Abildgaard, fuld af de deiligste Frugter. — Skoven sænker sig nu paa en længere Strækning heelt ned til Søen, og Stien fjerner sig noget fra Skrænten og deler sig snart i to Grene inde i Skoven Følger man den til Venstre, kommer man ud til Sandskredsfaldet, hvor der atter findes en bekvem Nedgang til Søen.

Nu træder Klinten atter frem, men afbrydes paany ved Sækkepibefaldet og det følgende saakaldte Røde Udfald med sine maleriske Trægrupper. Den smalle Kridtkam, der nu viser sig, er Vitmundsnakke (293 Fod), der mod Syd falder steilt af mod Gukkenhulefaldet, som omgives af høie Kridtmure. Ikke langt fra Vitmundsnakke findes en stor Kjedeldal, den sorte Hule, der ligesom flere andre lignende Fordybninger rimeligviis er opstaaet ved Jordskred. Stien fører nu forbi Forchhammers Pynt til Levningerne af Dronningestolen; herfra udgaaer en skarp Kridtkam, Maglevandsnakke, med brat Fald mod Nord, men mod Syd skraaner den jevnt ned mod Maglevandsfaldet, den største og smukkeste Kløft paa Klinten, hvor der tillige findes den bekvemmeste Nedgang. Kløften er skovklædt paa begge Sider, og Dalbunden er udfyldt med en Mose, bevoxet med Skavgræs; i dens øvre Deel bryder den store Maglevandskilde frem. Kridtklinten, der begrændser Kløften mod Syd, kaldes Maglevandspynten (261 F.), fra hvis Top der er en ypperlig Udsigt over Østersøen; i klart Veir sees Rygens Kyst, og med Kikkert endog Bornholm.

Ved Nedgangen til Maglevandsfaldet ind imod Klinteskoven er Holdeplads og Beværtning hos Knud, hos hvem man tillige kan faae Baad tilbage til Liselund langs Foden af Klinterne, en Tour, som man ikke maa undlade at gjøre, saafremt Veiret tillader det. Ved et Rev udfor Sandskredsfaldet er det ikke ualmindeligt at faae Øie paa Sælhunde, hvis Tuden man ogsaa undertiden hører oppe fra Klinten. Ikke langt fra Holdepladsen, fra den saakaldte Kammerherrens Pynt, beliggende paa den Aas, der fra Dronningestolen stræk-

ker sig ind i Klinteskoven, har man en ypperlig Udsigt til Kongsbjerg og den sydlige Deel af Høie Møen.

Naar man gaaer langs Havstokken med dens mangfoldige, ved Bølgeslaget afrundede Stene, har man god Leilighed til at iagttage Kridtlagenes Leiring; de ligge her aldeles blottede, og man har saaledes for sig et fuldstændig lodret Gjennemsnit af Øen. Man bliver da let var, at Lagene ere hævede og bøiede paa en Maade, der tyder paa, at underjordiske Spændinger i sin Tid have gjort sig gjældende her og forskudt Lagene fra deres oprindelige vandrette Stilling, og at det er disse Virkninger, som have givet Høilandet dets Form, der jevnlig ved Skred (som nylig ved Dronningestolen), maaskee ligeledes for en Deel hidrørende fra underjordiske Rystelser, er underkastet Modifikationer. Selve Kridtmassen er en blød, affarvende, hvid Kalksteen, indblandet med haardere Dele og Brudstykker af Forsteninger, hvorfor den ikke godt egner sig til at skrive med, skjøndt den dog benævnes »Skrivekridt« i Modsætning til det saakaldte »nyere Kridt« paa Stevns. Paa Grund af sit ringe Sammenhæng giver det ogsaa mindre god Muurkalk, skjøndt det dog hist og her benyttes, som ved Klintholm og Toftenæs, men det maa da først formes ligesom Teglsteen. Hvad der især er eiendommeligt for de møenske Kridtlag, er de hyppige Afleiringer af løse Flintknolde, der afvexle med disse og ved deres mørke Farve bevirke, at man endog i store Afstande kan følge Lagenes Form. Flinten bestaaer hovedsagelig af Kiseljord og danner hyppig Forsteningsmassen for de i Kridtet forekommende Levninger af Organismer, navnlig Søsvampe, idet den enten udfylder deres Huulheder og trænger ind i de fineste Porer, eller heelt omhyller dem. Hyppig findes Flintkugler, de saakaldte »Ranglestene«, der kun udvendig bestaae af en haard Skal af Flint, men indvendig have en poreus, cellet Kjerne, der løsner sig ved Rulning i Søen. En anden mærkelig Form er de store Flintkrandse, der rimeligviis ogsaa ere af organisk Oprindelse*). Da flere nulevende Svampe hovedsagelig bestaae af en Kiselgelee, ligger den Antagelse nær, at Kridthavet i sin Tid har været opfyldt af store Masser af saadanne lavere Dyr, ved hvis Forraadnelse Flintformerne have dannet sig og i Tidens Løb faaet deres nuværende Haardhed.

Efter Maglevandspynten følger mod Syd Sandpynten (257 F.) og Sandfaldet, der har sit Navn af den store Mængde Flyvesand, som findes her. Her er atter en bekvem Nedgang; gaaer man nu ned langs Stranden hen under Sommerspiret, kommer man til »Græderen«, et grottelignende Sted, hvor Vandet siver igjennem Kridtlagene. Efter Sand-

*) Forsaavidt man ikke selv har Leilighed til at opsøge slige Forsteninger, vil man mod en ringe Godtgjørelse kunne faae dem hos Knud ved Maglevandsfaldet.

faldet træder Sommerspiret frem med sin opadstræbende Spids (328 F.) og takkede Kam; det tager sig især smukt ud, betragtet fra den følgende Pynt, Nellerendenakken. Lige-overfor Sommerspiret findes den saakaldte Tragt, hvor Kridt-massen fra tre Sider falder steilt af mod eet Punkt og derved danner en Slags tragtformet Sænkning; derpaa følger Graaryg, hvis graalige Farve skyldes Indblandingen af Kul og Leer i Kridtmassen. Her ophører den skovklædte Deel af Klinten, hvis øvrige Deel ned mod Fyret frembyder færre interessante Punkter: Steilebjerg (339 F.) med sin kløftede Nordside, ad-skilt fra den følgende Pynt Vidskud (285 F.) ved Skrædder-renden, Fruerstuefaldet med store nedfaldne Leermasser, Hundevængeklint (221 F.) og endelig Jættebrinken (180 F.). Ved Fyret (opført 1845) ophører Klinten aldeles, og Ky-sten bøier om mod Vest og Nordvest og danner den store Hjelms Bugt, ved hvis inderste Deel den svære Rullesteens-blok »Tøvelde Stenen« ligger. Ved Bugtens vestlige Ende-punkt træder Klinten paany frem i Rytsebæksklinten, en lav Leerklint, bedækket med Bøgeskov, og Madses Klint (55 F.).

Der staaer nu kun tilbage at aflægge et Besøg til de væsenligste Punkter i det indre Høiland, idet Liselund atter benyttes som Udgangspunkt. Følger man Landeveien, der fører fra Forpagtergaarden til Klintholm, har man Grevenebjerg til Høire og Langebjergdraget til Venstre. Man faaer snart Øie paa de tre smukke Søer Huno Sø, Aborre Sø og Gjedde Sø, af hvilke Aborre Sø har en Dybde af 60 Fod og ved sin Form, der ligner et 8 Tal, lader formode, at den er opstaaet ved to store, sammenhørende Jordfald. Ved Hunosøens vest-lige Bred sees Voldstedet af den gamle Hunoborg. En Spad-seretour om Hunosø ($\frac{1}{2}$ Times Gang) kan anbefales. Man lader Vognen holde ved en Bondegaard, medens man selv gaaer over en Stente og følger en Sti rundt om Søen. Øst for de nævnte Søer hæver »Aborrebjerget«* sig, Øens høieste Punkt (450 F.); det strækker sig i Retning fra Nord til Syd og er skovbevoxet paa Ryggen. Fra dets Top har man en henrivende Udsigt over hele Landet: Bag Søerne sees Dingelsbjerg med en Baunehøi, længere tilbage Klintholm, Landsbyen Magle-by, Borremose, i det Fjerne Noret, Stege med Stegestrand og bag denne Sjællands Kyst; mod Nord sees Stevns Klint. Efterat man har vandret om Hunosøen og er vendt tilbage til den Bondegaard, hvorfra man tog sit Udgangspunkt, gaaer man over en Mark til en Stente, hvorfra Veien fører op til Aborre-bjerget. Strax indenf. Stenten tilh. fører en Sti til Udsigten over de tre Søer m. m. Gaaer man ligefrem ind i Skoven og dreier om ad den første Vei tilv., kommer man til et andet smukt Udsigtspunkt, medens man ved at fortsætte Veien lige ud kommer til en eiendommelig Skrænt ikke langt fra Taleren. Følger man Veien, der fra Aborrebjerget mod Syd og derpaa

mod Øst fører ud til Klinten ved Sandskredsfaldet, kommer man paa en af Bjergets sydligste Toppe til Svantesestenen, en stor Rullesteensblok af rød Granit, som efter Sagnet skal være kastet fra Skaane mod Magleby Kirke af Hexen Svantese, men efter Geologernes Mening som saamange andre Rullesteen er kommen seilende hertil fra det høie Nord paa en lisblok, som for lang, lang Tid siden strandede her, smeltede og lod sin Fragt blive liggende, hvor den endnu ligger.

Til Kongsbjerg Gruppen kan man deels lægge Veien fra Holdepladsen ved Maglevandsfaldet, idet man følger den Vei, der fører gjennem Landsbyen Budsene, deels fra Liselund følge Veien, der gaaer bag om Aborre- og Gjedde Sø, idet man stadig gaaer i sydlig Retning, passerer Veien til Klintholm (t. H.) og Veien til Store Klint (t. V.). Ved tre Dale, der gjennemskjære Bjerget fra Vest til Øst, er det deelt i 4 Toppe, der fra Syd til Nord bære Navnene Høvbleg (385 F.), Kongsbjerg (433 F.)*, Risk (434 F.) og Rud (420 F.), og af hvilke Kongsbjerg er det mest fremtrædende og frembyder en Udsigt, der endog overgaaer Aborrebjergets (tilh. prægtige Granskove, ligefor Borre og Elmelund, tilv. Østersøen); paa Toppen findes en tilhuggen Granitsteen, der benyttes ved geodætiske Maalinger. Man gjør bedst i at søge en Veiviser til Kongsbjerg Gruppen i et udenfor Klinteskoven beligg. Bondehuus. En Sti fører gjennem Skoven op til Rud (Bænk med Udsigt) og over Risk indtil »Hjertet«, hvor Veien deler sig; ved Opstigningen følger man Veien tilh., ved Nedstigningen den tilvenstre. Man kommer da ned gjennem en Dal, der minder ikke lidet om Partier i Thüringen, og følger derfra Veien gjennem en smuk Skov, med Hvidbjerg tilv. hen til Stibakken, hvor Vognen kan møde En. Tilbagetouren kan lægges over Klintholm til Liselund.

Fra Stege kommer man over Støvvasen ud paa Landeveien til Grønsund Færgegaard; til Høire ved Noret seer man de statelige Bygninger af Rødkilde Folkehøiskole, oprettet for faa Aar siden af dens Forstander, Lieutenant Bojsen. Paa en Mark ved Landsbyen Nebele, som man passerer $\frac{1}{2}$ Miil fra Byen, ligger en stor Jættestue med Indgang. Ved Damsholte, lidt til Høire for Veien, ligger Herregaarden

Marienborg* med sin nye, særdeles smukke Hovedbygning, opført af den nuværende Eier, Hofjægermester P. A. Tutein. Oprindelig laae her to Fæstegaarde, som Frederik III skjænkede til den tappre Møenbo Jakob Nielsen, en af de 1000 Ryttere, som maatte overlades Carl Gustav efter Freden i Roeskilde. Jakob Nielsen og endeel andre Bønder saae imidlertid Leilighed til at overrumple Mandskabet ombord paa den svenske Fregat, paa hvilken de befandt sig, og som han derpaa bragte i god Behold til Kjøbenhavn. For disse og andre Bedrifter udnævntes

han til Ritmester og adledes med Navnet Dannefer. Blandt Gaardens senere Eiere nævnes Kammerherre Beringskjold, efter hvis Hustru den tog Navn, Adam Gottlob Moltke og Kammerherre Calmette (s. Liselund), der anlagde Haven, en af de skjønneste hertillands, med smukke Kanalanlæg og mange sjeldne Træer. Til Gaardens Drift benyttes de fleste af den nyere Tids Forbedringer. Hos Høker Larsen ved Landeveien er Holdested og Beværtning. Herfra kan man tilfods aflægge et Besøg til Haven, hvor der findes en Festplads for Omegnens Skytter, og til den store og velholdte Dyrehave med dens mange sjeldne Træer (paa en lille Høi i Dyrehaven t. H. for Veien er et d. 1. Mai 1871 afsløret Mindesmærke, en 5 Alen høi Granitsteen med indlagt Marmor-Portraitmedaillon af P. A. Tutein, reist af Godsets Beboere); derfra over Leerbæk Banke, et ypperligt Udsigtspunkt, hvorfra ogsaa Gaarden og dens Omgivelser tage sig godt ud, tilbage til Holdepladsen. — I den nærmeste Omegn af Marienborg, ved Landsbyen Hjelm, tæt ved Bugten af samme Navn, $\frac{1}{2}$ M. Øst, og ved Røddinge og Sprøve, $\frac{1}{2}$ M. Nordvest for Gaarden, findes flere store og interessante Oldtidsminder, der fredes af Eieren paa Marienborg. Endelig kan man ogsaa herfra aflægge et Besøg til den smukke Bøgeskov ved Rytsebæk og til Madses Klint, $\frac{3}{4}$ Miil Sydost for Gaarden.

Fra Damsholte fortsættes Veien til Grønsund forbi Præstebjerg (t. V. 153 F., god Udsigt) og Landsbyen Fanefjord, hvis høitliggende Kirke benyttes som Sømærke, $\frac{1}{4}$ M. t. V. for Veien; i Nærheden heraf, paa Haarbølle Mark, findes den saakaldte »Grønjægers og Fanes Sal«, en ualmindelig stor Langdysse, 160 Alen lang, 12 Alen bred, omsat med svære Steen. Efter Grønjæger skal Grønsund, og efter hans Hustru Fane Fanefjord være opnævnt. Yderst i Færgegaardsmarken ved Grønsund ligger Borgevold, Levninger af en stor Borgplads med en lille Høi i Midten.

Grønsund Færgegaard. (Opholdsted for Reisende — Dampskibsforb. med Kjøbenhavn.) Om Vinteren trænger Vandet undertiden ind over Landet, saa at Gaarden bliver heelt omflydt; man seer endnu paa Veien hertil Ledstolper, der benyttedes som Veivisere under Oversvømmelsen, medens nu Telegrafstængerne vise Veien.

Taxt til Grønsund p. Falster.

For hele Fartøiet.

	Sommer	Vinter
For Færgen . .	1 Rdl. 1 Mk. „ Sk.	1 Rdl. 2 Mk. 4 Sk.
- Seilbaad	2 - 4 „	„ - 3 - „ -
- Jollen	1 - 12 „	„ - 2 - 8 -
- Iisbaad		1 - „ - 12 -

For enkelt Plads.

	Sommer	Vinter
For en Person med Reiseklæder	„ Mk. 12 Sk.	1 Mk. „ Sk.
For en Koffert under 50 Pd. . .	„ - 4 -	„ - 6 -
„ „ „ 100 Pd. . .	„ - 6 -	„ - 8 - o. s. v.

Taxt til Stubbekjøbing.

For hele Fartøiet.

	Sommer	Vinter
For Færgen . .	2 Rdl. 2 Mk.	3 Rdl. „ Mk. „ Sk.
- Seilbaad .	1 - 1 -	1 - 3 - „ -
- Jollen. . .	„ - 5 -	1 - „ - 8 -

For enkelt Plads.

	Sommer	Vinter
For en Person med Reiseklæder	2 Mk. 4 Sk.	3 Mk. „ Sk.
For en Koffert under 50 Pd. . .	„ - 8 -	„ - 10 -
„ „ „ 100 Pd. . .	„ - 12 -	„ - 16 - o. s. v.

I Jollen kan være 3 Personer. Sommeren regnes fra 1. April—30. Septbr. Kun for Befordring af Gods til eller fra Landingsstedet kan fordres Drikkepenge. Børn fra 2—12 Aar halv Taxt.

Desuden privat Færgeforbindelse mellem Landsbyen Lille Damme og Bogø, samt herfra fra Lindebro til Stubbekjøbing.

Falster.

Øen Falster, $8\frac{3}{5}$ Kv. Mile, er adskilt fra Møen ved Grønsund, fra Lolland ved det lange og smalle Guldborgsund. Øen er i det Hele taget flad, dog høiner den sig noget hist og her ved Kysterne, saaledes Syd for Grønsund og enkelte Steder ved Guldborgsund. Paa Øens sydlige, smalle Deel ligger »Bøtø Nor«, adskilt fra Havet ved den smalle Landstrimmel Bøtø; det sydligste Punkt her er Gjedserodde med Gjedser Fyr.

Indbyggerne havde i sin Tid baade paa denne Ø og Lolland ikke saa faa Forbindelser med Venden, hvorom endnu enkelte Navne som Korselitse (Corselitze) minde, og Valdemar den Store havde endog isinde 1159 at tugte Indbyggerne for deres Mangel paa Troskab, men forhindredes fra sit Forsæt ved en heftig Sygdom. I den ulykkelige Periode efter Christopher II's Fordrivelse var Øen i den holsteenske Grev Johans Besiddelse. Saavel Lolland som Falster hørte i Middelalderen og lige til dette Aarhundrede til Fyens Stift, men 1803 fik Øerne deres egen Biskop og have siden den Tid udgjort et eget Stift.

Forbindelsen med Sjælland skeer ved Dampskib til Masnedsund fra Gaabense Færgegaard. En Jernbane er under Anlæg fra Gaabense i en Bue til Nykjøbing.

Stubbekjøbing.

Gjæstgivergaarden: Værelse med Lys 5 Mk., Middag 5 Mk. Postkontor og Telegrafstation m. i. D. paa Posthuset. Postforbindelse: Dampskib 1 Gang dgl. til Masnedsund Jernbanestation. Personpost 1 G. dgl. til Gaabense, i Forbind. med Postdampskib derfra

til Masnedsund og 2 Gange ugenl. til Nykjøbing. Baadpost til Bogø dgl. Dampskibsforb. med Kjøbenhavn, Vordingborg, Nykjøbing paa Falster, Svendborg, Kolding og melleml. Stationer. Vogn faaes paa Gjæstgivergaarden: til Grønsund 9 Mk., Tour og Retour 12 Mk., til Pomlenakke ($^1/_2$ Dag) Tour og Retour 16 Mk. Baad kan leies hos Johan Aadsberg o. Fl., aaben Baad til Grønsund 12 Mk., til Gaabense, Vordingborg, Koster 12—18 Mk., for en enkelt Person over til Bogø 2 Mk., med Leilighed 8 Sk.

Nærmeste Station ved den paabegyndte Jernbane bliver Alslev ($1^3/_4$ M.).

I 1288 afbrændtes Byen af Marsk Stigs Tilhængere, og senere led den meget under Krigen mod Sverig i det 17de Aarh., ligesom den ogsaa har været hjemsøgt af flere betydelige Ildsvaader; den er nu i god Fremgang (c. 1300 Indb.), hvilket væsenligst hidrører fra Forbedringen af Havnen, der er den bedste og lettest tilgængelige paa Falster og Lolland. Den bekjendte Hans Egede, Grønlændernes Apostel, tilbragte sine sidste Leveaar her indtil sin Død 5te Novbr. 1758.

Den lille By, der ligger temmelig høit, tager sig bedst ud, seet fra Søen, ligesom det Bedste, Byen har at byde den Reisende, er Udsigten over denne til Vordingborg, Bogø og Fanefjord Kirke paa Møen, naar man fra Havnen gaaer langs »Dosseringen« ved Stranden. Kirken, der tidligere har havt et høit Spiir, og hvis ældste Deel er bygget af Kridtsteen, er beliggende paa Torvet; den har en smuk Altertavle, ypperligt Orgel og en sjeldent god Klokke af svensk Oprindelse. Paa Torvet er reist et den 5. Juni 1870 afsløret Mindesmærke for Kong Frederik VII (Broncebuste af S. Malthe paa Piedestal af mørk, norsk Granit). Paa den nye Kirkegaard tæt udenfor Byens vestlige Ende er et kjønt Kapel. Raadhuset, en smuk, nyopført Bygning ligefor Kirken, stræber at raade Bod paa den Mangel paa Adspredelser, som Byen ellers lider af, ved at byde den Besøgende en Mængde Valgsprog at grunde over. Gasværket ligger tæt Syd for Byen.

Fra Stubbekjøbing er der kun $\frac{1}{2}$ Miil over til den lille Ø Bogø, adskilt fra Møen ved Letten og fra Falster ved Sortsø Gab. Paa Øen er en stærkt besøgt Navigationsskole og en smuk Skov paa Nordøstsiden. Sagnet fortæller, at paa den Bakke, der nu kaldes Hovgaarden paa Øens Nordside, boede en Konge, som blev dræbt af Kongen paa Vaalsnæs paa Falster. Den Dræbtes Ægtefælle bad om Fred, indtil den Sæd, hun agtede at saae, blev fuldmoden. Hun saaede Bog, og saaledes bevaredes Freden, og Øen fik baade sin Skov og sit Navn.

Knap $\frac{1}{4}$ Miil Vest for Byen ligger Liselund Skov med de smukke Søer Tvede og Gaase Sø, som ofte besøges fra Byen. Den sædvanligste Udflugt er til det høie Pomlenakke* ($1\frac{1}{2}$ M.), beliggende i den store Østerskov, som tilhører det Classenske Fideikommis (Adgang for Kjørende kun om Søndagen), og hvor der findes mange Oldtidsminder, blandt hvilke Ørnehøien aabnedes 1843 under Kronprinds Frederiks, den senere Kong Frederik VII's Tilsyn. Fra Pomlenakke har man

en viid Udsigt over Østersøen og Hjelms Bugt til Høie Møen. Man følger paa et Stykke Veien til Grønsund Færge over det inddæmmede Land, hvor tidligere Noret skar sig ind fra Nordsiden, til Næsgaard, hvor Veien dreier ind i Skoven. Ved Næsgaard er en stor og velordnet Agerbrugsskole for 18 unge Mennesker af Bondestanden, oprettet 1849 af Bestyrelsen for det Classenske Fideikommis. Herfra lægges Veien gjennem Skoven (for Kjørende alene aaben om Søndagen) hen imod Stranden til Hestehoved, hvor der er Lodshuus og Levninger af en gammel Skandse, og derfra gjennem Fiskerleiet Hasnæs til Pomlenakke (intet Holdested):

Stubbekjøbing-Nykjøbing. — Gaabense-Nykjøbing.

Landeveien fra Stubbekjøbing til Nykjøbing (3 Mile) fører gjennem Landsbyerne Maglebrænde og Folkerslev, forbi de store og smukke Skove ved Gaarden Skjørringe, fremdeles gjennem Horreby ($1\frac{1}{2}$ M), Ørslev og Systofte.

Gaabense Færgegaard, samt Kro og Postexpedition, er beliggende paa Nordsiden ved en Vig af samme Navn. Postdampskib 2 Gange dgl. til Masnedsund Jernbanestat. Personpost daglig til Guldborg og derfra videre til Lolland, samt 2 Gange dgl. til Nykjøbing og derfra den ene Gang videre til Lolland og 1 Gang dgl. til Stubbekjøbing.

Mod Nord ved Odden Orehoved er der ved idelige Opskylninger af Havet dannet to Holme, Dyrefoden og Skaaneholm. Vest for Odden er Vaalse Vig med Kippinge Nor; i de senere Aar er her foretaget betydelige Inddæmningsarbeider, og Noret er nu ved en Dæmning skilt fra Havet, hvorved er indvundet henved 2000 Tønder Land. I Nærheden af Vaalse By, Vest for Kippinge Nor, er en Borgplads med Grave om, kaldet Borrebakke; ved Pløining paa en Mark blev her i 1835 gjort et meget rigt og betydeligt Fund af Oldsager og Mønter, deriblandt flere orientalske. Strax V. for Landsbyen Kippinge ved Norets Sydside ligger den fordum saa berømte Sundhedskilde, en af de mest besøgte hellige Kilder i Danmark.

Landeveien fra Gaabense til Nykjøbing ($2\frac{1}{2}$ M.) fører gjennem Landsbyen Alslev; til Venstre afsættes Landeveien til Stubbekjøbing, et Stykke længere frem til Høire Landeveien til Guldborg Færgegaard med Gjæstgiveri, Overfart til Lolland og Dampskibsforb. med Kjøbenhavn, Nykjøbing paa Falster og melleml. Stationer. Veien fortsættes forbi Høimølle Kro ($1\frac{1}{2}$ M.) og langs de smukke Skove ved gamle Kirstinebjerg.

Nykjøbing.

Hoteller: „Stad Nykjøbing“ i Frisegade, Værelse med Lys 4—5 Mk., Table d'hôte Kl. 1 1 Rdl.; Gjæstgivergaarden „Zampa“ ved Havnen og flere mindre. Posthuus i Østergade. Telegrafstation m. f. D. i Langegade. Personpost 2 Gange daglig til Gaabense i Forbindelse med Postdampskibet til Masnedsund, 1 Gang dgl. til Saxkjøbing og videre til Nakskov, 1 Gang dgl. til Nysted og 2 G. ugl. til Stubbekjøbing. Dampskib til Kjøbenhavn og melleml. Stationer og til Lybæk anløbende Masnedsund. Vogn til Extraposttaxt hos Vognmand Rosendal eller paa Posthuset. Baad hos Skibstømrer Chr. Olsen ved Broen o. A. Bade: kolde ved Havnen, varme og Styrtebade paa Sygehuset i Grønnegade.

Nykjøbing nævnes alt i det 13de Aarh., men naar den er anlagt, vides ikke. Borgen eller Slottet, hvor den ulykkelige Christopher II døde 1332, blev rimeligviis opført under Krigen mod Venden. I Christopher I's Tid blev Byen afbrændt af Lybækkerne 1252, senere brandskattet af Holstenernes Flaade, og 1287 blev den angreben af Marsk Stig. I 1365 og 1507 sluttedes her Fred med Hansestederne; 1588 blev Slottet Enkesæde for Dronning Sophie, som opførte et nyt i dets Sted, hvor senere Gustav Adolphs Enke opholdt sig, men 1767 blev det solgt og derpaa nedrevet. Mod Syd findes endnu Levninger af Fæstningsværker, som rimeligviis ere anlagte af den svenske Konge Carl Gustav, der havde bemægtiget sig Øen. Ved denne Konges Indtrængen i Byen reddede Præsten Jesse Jessen den fra at blive offret til Luerne ved sine indtrængende Ord til Seirherren.

Baade ved sin deilige Beliggenhed ved det venlige Guldborgsund, der snoer sig som et bredt blaat Baand mellem Lolland og Falster, og ved sine mange nærliggende smukke Omgivelser er Byen særlig begunstiget og har ikke saa Lidet at byde den Besøgende, ligesom ogsaa Livet og Færselen i selve Byen, navnlig paa en Torve- eller Markedsdag, naar den besøges af Falstringerne, Bøtøerne og Lollikerne i deres Nationaldragter, tyder paa, at den er i god Fremgang (c 3700 Indb.), hvortil den lettere Forbindelse med Lolland vel for en Deel har bidraget siden Aabningen af den store og smukke Svingbro over Sundet. Denne, der er opnævnt efter Kong Christian IX, blev aabnet 4de Juli 1867; selve Svingbroen er $128\frac{1}{2}$ Fod lang, den faste Bro 872 Fod. Til Broen, paa hvilken der er anbragt Gaslamper, slutter sig paa Falstersiden et Brohoved paa omtrent 35 Fods Længde og paa Lollandsiden en 1007 Fod lang Dæmning. (Over Broen maa kun kjøres i Skridt.)

Fra Gaabense Veien kommer man ind paa Slotsgaden; til Høire paa Slotsbanken ligger Thinghuset, i en privat Have de faa Levninger af Slottet, noget længere henne i Gaden Kathedralskolen. Paa Torvet ligger den nyopførte Industribygning med et smukt Theater. Flere Foreninger have

Lokaler her; til Læseforeningen kunne Reisende indmeldes af et af Foreningens Medlemmer. I den gamle Gaard paa Hjørnet ved Færgestræde, nu Gjæstgiverg. Falster, opholdt Czar Peter sig paa Gjennemreise til Kjøbenhavn. I Gjæstestuen findes en Trætavle med følgende Indskrift:

„Ihro Czariske Majestät zu Moscovien Peter Alexewitz hat hier gespeiset Anno 1716 d. 15. July."

J. R. F.

I. R. F. er rimeligviis Navnet paa den daværende Vært Iver Rosen-feldt.

Her er desuden ophængt et Billede af Czar Peter og en anden Mindetavle, der omtaler Christian IX's, Kronprinds Frederiks og Storfyrst Thronfølgeren Alexanders Besøg her 1867 i Anledning af Aabningen af Broen over Guldborgsund. Begge ere skjænkede Stedets nuværende Eier af Storfyrsten.

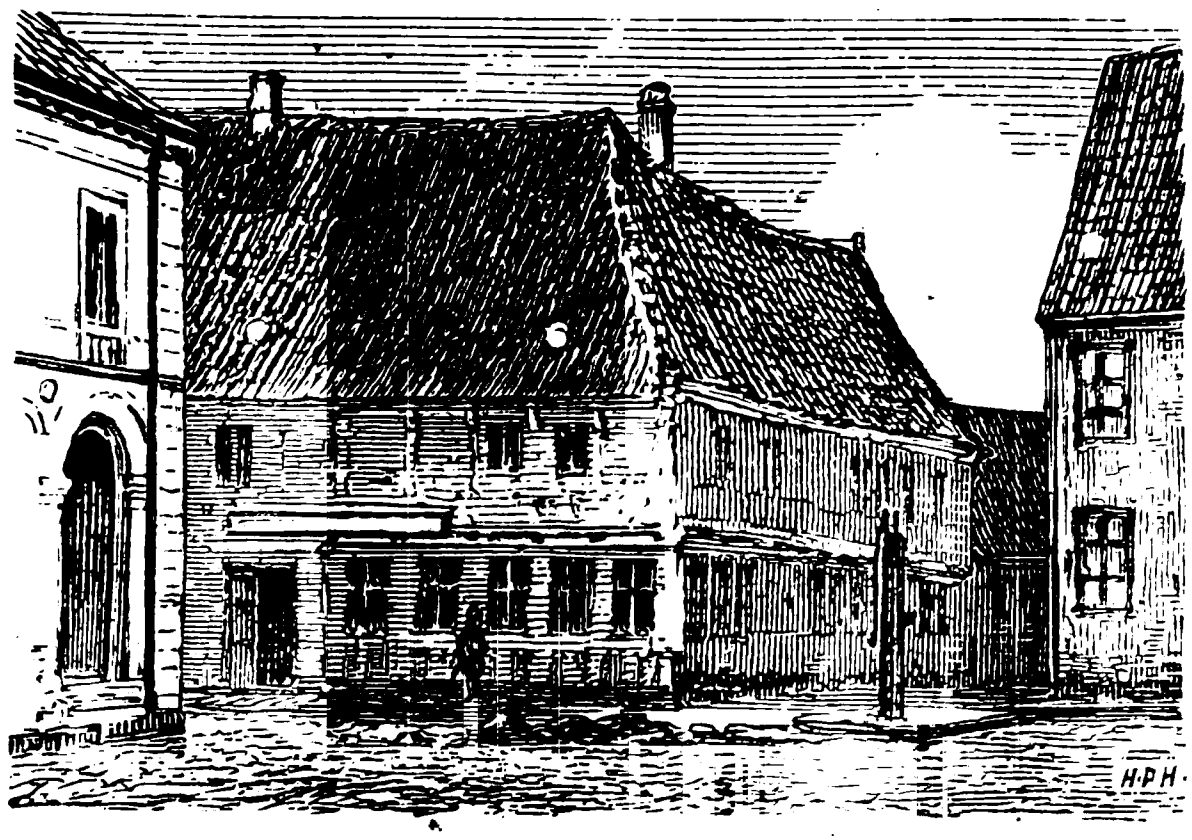

Czar Peters Huus i Nykjobing.

Fra Langegade fører til Venstre Store Kirkestræde til

Kirken, forhen Graabrødre Kloster, en smuk Bygning med tresidet Chor og et smalt Taarn med Spiir, opført 1766. Altertavlen er skjænket 1618 af Dronning Sophie; et Billede af Dronningen og 32 af hendes Ahner, den saakaldte Meklenborgske Stamtavle, hænger paa den nordre Væg. En større Restauration forestaaer.

I Raadhuset, en gammel Bygning, der støder op til Kirken, findes et mærkeligt Maleri af den før omtalte Præst Jesse Jessen med hans Hustru og Børn. I Raadstuebygningens nederste Etage findes den Classenske Provindsbogsamling, bestaaende af omtrent 4000 Bind (Udlaan hver Lørdag 1—4). (Om Adgang til Kirken og Raadhuset henvender man sig til Politibetjenten ved Indgangen til Raadhuset.) Et nyt Raad-, Thing- og Arresthuus, fælles for By og Land, paatænkes opført i Skolegade mellem Fattiggaarden og Borgerskolen. — Fra Kirken fører Klosterstræde forbi

Hospitalet, forhen et Kloster, Helliggeistes Huus (første Fundats som Hospital af 1585, nuv. Fundats af 1834), hvor Enker og ugifte Fruentimmer have Fribolig og Lægehjælp; hertil høre de to nye Enkestiftelser noget høiere oppe i Gaden. Tilsammen rummer Stiftelsen 80 Lemmer (38 i den

ældre, 42 i den nye Afdeling), der faae fri Bolig, Brændsel og en ugenl. Pengeunderstøttelse.

Tæt udenfor Byens sydlige Ende ligger Gasværket, Levningerne af de gamle Fæstningsværker, der nu ere omdannede til et smukt Anlæg, og den nye Kirkegaard ved Veien, der fører ud til Bispegaarden.

Fra Byens sydlige Deel fører en smuk Sti langs Stranden til Bryggeriet Prindseholm; man har herfra en ypperlig Udsigt over Sundet til Lolland; navnlig sees Broen godt herfra. Tæt Øst for Byen ligge flere smukke Skovstrækninger, Kohaven, Vester- og Østerskoven; det byppigst besøgte Sted er dog Bangsebo og Systofte Skov, en lille Fjerdingvei Nord for Byen, med en smuk Pavillon; her afholdes Fugleskydning, Folkefester o. desl. Ogsaa Storskoven eller Hamborgerskoven, beliggende paa Lolland, et lille Stykke t. H. for Landeveien, besøges hyppig; Holdeplads og Landingssted ved Hamborgerhuset*, hvorfra der er en henrivende Udsigt over Sundet; navnlig tager Byen sig godt ud, seet herfra. Et Stykke længere Nord paa ligger Løgnaa (Løg-Nor), en lav Engstrækning med Skov paa begge Sider, hvorfra der ligeledes er en god Udsigt over Sundet. En meget lønnende Udflugt kan endelig foretages med Baad op ad Sundet til Storskoven, eller mod Syd til Hasseløen ($\frac{1}{2}$ M. fra Byen), der paa Sydsiden er forbunden med Falster ved en Dæmning. Denne Ø minder fuldkomment om Amager; her dyrkes Kjøkkenurter, Klædedragten har det samme Snit som Amagerbøndernes (Beboerne stamme fra de oprindelig paa Saltholmen bosatte holl. Kolonister), og Fornavne som Acht, Fro, Marchen, Jan tyde ogsaa paa hollandsk Oprindelse.

En længere **Udflugt** tilvogns (2 Mile) kan foretages til de smukke Skovstrækninger paa Falsters Østkyst, ad Veien til Grønsund forbi Herregaarden Ourupgaard ($\frac{3}{4}$ M.), en af de bedst drevne Eiendomme i Danmark; den tilhørte en Tidlang den virksomme Godseier Baron de Selby, hvis Søn solgte Gaarden til dens nuværende Eier, Etatsraad Tesdorpf, der har ladet den nye, særdeles smukke Hovedbygning opføre. Veien lægges derpaa gjennem S. Kirkeby og Karleby (det er ikke længere tilladt at kjøre forbi Korselitse), hvorfra en Sidevei til Høire gjennem Tunderup fører ud til Tromsnæs og det smukke Sølyst, hvor der er opført en Pavillon (Vand paa Maskine). Den nærliggende Hovedgaard Korselitse tilhørte i en lang Aarrække den adelige Slægt Falster og kjøbtes senere af den høitfortjente Stifter af det Classenske Fideikommis, Generalmajor Fred. v. Classen († 1792), der i sit Testamente skjænkede hele sin Formue til det Offenlige for at understøtte og befordre Vindskibelighed og Arbeidsomhed og lindre Armod i Landet

Lolland.

Lolland eller Laaland (Lavland), $21\frac{1}{2}$ Kv. Mile, adskilles fra Falster ved Guldborgsund, fra Langeland ved Langelandsbeltet; mod Syd beskylles det af Østersøen, mod Nord af Søen mellem Smaalandene (her ligge Øerne Veirø med et Fyr, Fæmø, Fæiø, Askø og flere mindre). Landet er i det Hele taget fladt, paa et enkelt Punkt nær i den nordlige Deel: Ravnehøi (142 F.); det er næsten at betragte som Marskland, navnlig i den sydlige og vestlige Deel, hvor Nakskov og Rødby Fjorde skjære sig ind og danne en Mængde Øer, Holme og Vige. Farvandet er meget grundet ved Kysterne, især mod Syd, hvor Grunden Rødsand strækker sig fra Rødby Fjord til Falsters Odde. Betydelige Skove findes paa Øen, og Veiene ere her, som for en Deel ogsaa paa Falster, beplantede med de fra Amerika indførte Canadiske Popler, der vel røve endeel af Udsigten fra Veiene, men sete fra et høiere liggende Punkt give hele Landet Udseende af en sammenhængende Skov.

Ligesom paa Falster spores her tydelig Indvirkningen af Venderne, der i sin Tid ogsaa beboede Øen Femern, som kun ligger $2\frac{1}{2}$ Miil fra Lolland; Stednavne som Kramnitze, Binnitze, Tillitze o. a. ere aabenbart af slavisk Oprindelse. Efter Christopher II's Fordrivelse, under Rigets ulykkelige Opløsningstilstand, var Lolland i den holsteenske Grev Johans Besiddelse; dog synes enkelte Rester endnu at have været i den uduelige Konges Eie, da han opholdt sig meget her i sine sidste Leveaar. I Krigen med Sverig 1658—60 holdtes Lolland besat af Fjenden.

Foruden ved direkte Dampskibsforbindelse, udgaaende fra Nakskov og Banholm, er Øen ved Postforbindelse, deels over Guldborg Færge, deels over Nykjøbing, i Forbindelse med Sjælland. Hovedlandeveien gaaer fra Guldborg Færgegaard gjennem Saxkjøbing og Maribo til Nakskov, med Sideveie fra Saxkjøbing til Nykjøbing og Nysted, og fra Maribo til Rødby.

Den nordostlige Deel af Landet, hvorigjennem Landeveien fra Guldborg til Saxkjøbing gaaer mellem Saxkjøbing Fjord og Guldborgsund, kaldes Guldborgland og synes forhen at have udgjort en Ø for sig; den skilles endnu fra den øvrige Deel ved et Engdrag, der gaaer fra Saxkjøbing langs Veien til Nykjøbing. Mod Nord ender det i Vigsnæs med Øen Vigsø.

Fra Guldborg, med Færgegaard, Kro og Lodsstation, kommer man gjennem Sosmark og en Deel af Storskoven; til Venstre Maibølle Kirke og Slaahave Skov, noget længere fremme til Høire Herregaarden Berritsgaard. Den tilhørte oprindelig Hvidtfelderne og kom senere ved Salg til en rig Kjøbmands Søn Abraham Lehn, der urigtig er bleven anseet for at have givet Anledning til den ulykkelige Duel, der berøvede Tordenskjold Livet. Lehn hjembragte fra sin Udenlandreise mange Kunstsager og Natursjeldenheder, der endnu opbevares her og paa Orebygaard, beliggende ved Indløbet til Saxkjøbing

Fjord. Her findes desuden et stort Bibliothek med mange sjeldne Bøger og Haandskrifter, hvortil man kan faae Adgang, naar man henvender sig til Tjeneren. Af disse to Gaarde oprettedes 1784 Baroniet Guldborgland.

Saxkjøbing.

Gjæstgivergaarden paa Torvet: Værelse med Lys 4 Mk., Middag Kl. 12½ 4—5 Mk. Posthuus og Telegrafstation (m. i D.) paa Vestergade. Personpost 2 G. dgl. til Maribo, Nakskov, 1 G. dgl. over Guldborg og 1 Gang ov. Nykjøbing til Gaabense — begge Gange i Forbind. med Postdampskib til Masnedsund — 3 Gange ugenlig til Nysted og 2 G. ugenl. til Stubbekjøbing. Dagvogn til og fra Guldborg i Forb. med Dampsk. til og fra Kjøbenhavn 1 Gang ugenl.

Den lille By, der har flere smukke Privatbygninger og c. 1400 Indbyggere, er beliggende ved Hardenberg Aa, som her falder ud i Saxkjøbing Fjord. Dens oprindelige Navn har maaskee været Saxthorp; 1270 nævnes Saxakøpingh som Kjøbstad; sine første Privilegier fik den af Grev Johan af Hosteen. Aar 1333 blev Christopher II overfalden her og ført til Aalholm af tvende Adelsmænd, men strax løsgiven af Grev Johan. Byen har ofte lidt ved Ildebrande, sidst i Septbr. 1800, men er nu i god Fremgang.

Paa Torvet ligger Kirken, tidligere helliget St. Paulus; den er nylig bleven smukt restaureret og er prydet med et Taarn med et høit Spiir; den har en smuk gammel Altertavle. Adgang til Kirken og Taarnet hos Graveren, som boer i Nærheden af Kirkegaarden, der ligger ved Mariboveien og har et kjønt Kapel; den nye store Bygning paa den anden Side af Veien er Daare- og Arbeidsanstalten. I Søndergade, der fører ud til Nysted-Veien, ligger Raadhuset, en temmelig uanseelig Bygning.

Vil man tilfods aflægge et Besøg til det nærliggende (½ Times Gang) Hardenberg Slot* (tidligere Krenkerup), følger man Veien til Nysted forbi Gasværket; til Venstre fører en Markvei til den smukke Holme Skov, hvorfra atter en Sti fører over til Slottet, et af de prægtigste Herresæder i Danmark. Paa Dronning Margrethes Tid tilhørte det Slægten Gøye, senere Braherne og Rosenkrandserne, og i Aaret 1700 kom det ved Giftermaal til Grev Reventlow, en Broder til Dronning Sophie. Derefter tilfaldt det den preussiske Minister, Fyrst Hardenberg, hvis Søn, Grev Hardenberg-Reventlow kjøbte Sæbyholm, Christiansdal og Nielstrup (¾ M. V. for Byen, Peder Oxes Fødested) og oprettede Grevskabet Hardenberg-Reventlow. Hovedbygningen er opført i gothisk Stiil af Mogens Gøye, senere forandret af Palle Rosenkrands og Fyrst Hardenberg-

Reventlow, og i den senere Tid smukt restaureret; den har tre Taarne med Kuppelspiir, høie hvælvede Kjeldere, og er omgiven med Grave; Spor af Volde findes endnu. Til de store og smukke Staldbygninger hører et meget elegant Ridehuus. Til Slottet hører en overordenlig smuk og smagfuldt anlagt Have med en nylig opført Gartnerbolig, flere Pavilloner, pragtfulde Drivhuse, Kaninø, Hjortehuus osv. Her er opreist en Mindesteen over Grev Hardenberg-Reventlow. Haven er aaben for Besøgende hver Søndag og Onsdag fra 8 Morgen til 9 Aften. Til Stutteriet, der er oprettet af den nuværende Besidder, kan man faae Adgang ved at henvende sig til Stutmesteren.

Følger man Veien langs Fjordens høire Bred, kommer man til Orebygaard ($\frac{1}{2}$ M. fra Byen), Hovedsædet i Baroniet Guldborgland, beliggende ved Stranden, ved Fjordens Munding, med smuk Udsigt over Lollands Nordkyst og Smaaøerne udenfor. Hovedbygningen er opført i Slutningen af det 16de Aarhundrede, men forandret i Begyndelsen af dette; Udbygningen i det sydostlige Hjørne var tidligere et katholsk Kapel. Gaarden, hvortil hører en smuk Have der ofte besøges af Fremmede, er omgiven af en Vold, der for Udsigtens Skyld er sløifet mod Sydvest; udenom Volden er der en bred og dyb Grav, hvorover føre et Par smukke, nylig anlagte Broer. Gaarden nævnes alt 1317; den var en Tidlang i Gøyernes og Brahernes, senere i Ulfeldernes og Holckernes Besiddelse, men kjøbtes tilsidst af Baron Lehn (see Berritsgaard). Her findes en smuk Malerisamling, grundet af Abraham Lehn. God Kro, Baad over Fjorden (1 Mk.) til de smukke Skove og Engstrækninger paa den modsatte Fjordbred.

Landeveien til Nykjøbing ($2\frac{1}{4}$ M.) gaaer langs det tidligere omtalte Engdrag, der i sin Tid har skilt Guldborgland fra det øvrige Lolland, forbi Radsted Kirke (t. V.) med et høit Taarn med Kuppel og et skjævt Spiir, der hviler paa 16 blyklædte Piller; i Kirken ligge flere af Hardenbergs tidligere Eiere begravne. Et Stykke forbi Landsbyen Thoreby, hvor Digteren Hans Nordrup var Præst, støder Veien til Landeveien fra Nysted til Nykjøbing.

Landeveien fra Saxkjøbing til Nysted ($2\frac{1}{4}$ M.) gaaer forbi Hardenberg (t. V.) gjennem Landsbyerne Tjelle og Musse; i Nærheden heraf t. H. for Veien ligger Gaarden Bramsløkke, som Palle Rosenkrands til Krenkerup efter Sagnet opførte for sine Jagthunde. Ved Herridslev støder Veien sammen med Landeveien fra Nakskov, og nu øiner man snart det høie Spiir paa Kirken i Nysted.

Nysted.

Gjæstgivergaarden i Adelgade (god): Værelse med Lys 4 Mk., Middag 4—6 Mk. Posthuus i Adelgade. Telegrafstation paa Gjæstgivergaarden (i. D.). Personpost daglig til Nykjøbing, 3 Gange ugenlig til Saxkjøbing. Bade hos Tømrer Rosendal (Form. for Damer, Efterm. for Herrer).

Byen, der har en smuk Beliggenhed ved en Vig af Østersøen, mod Nord adskilt fra en lille, næsten ganske tilgroet Ferskvandssø ved en smal Landstrimmel, ad hvilken en stor og smuk Lindeallee fører til det nærliggende Aalholm Slot, skylder rimeligviis dette sin Begyndelse. Erik af Pommern gav Byen dens første Privilegier; senere har den lidt meget ved hyppige Ildsvaader. Nuværende Indbyggertal c. 1350.

I Byens Hovedgade, Adelgade, ligger Raadhuset, opført 1852, og ved Gaasetorvet Kirken, der har et Taarn med høit, slankt Spiir, et vigtigt Sømærke; den er restaureret for faa Aar siden. Imellem Kirken og den nye Kirkegaard, lidt Øst for Byen, findes Levninger af det gamle Franciskanerkloster; i Høien midt paa Kirkegaarden har været en Teglovn, hvor i sin Tid Stenene til Slottet rimeligviis ere blevne brændte.

Aalholm Slot*, Hovedsædet i Grevskabet Christiansholm, var alt i 14de Aarh. Bolig for Lehnsmændene over Lolland, tilhørte i nogen Tid Grev Johan af Holsteen, men kom under Valdemar Atterdag tilbage til Kronen og blev Residents for hans Søn Christopher, Hertug af Lolland. Aar 1366 sluttede Valdemar her en Traktat med den svenske Konge Albrecht, senere beleiredes det af Hansestæderne, og i Grevens Feide overrumpledes det af Christian II's Tilhængere, men tilbageerobredes af Christian III. Efterat have været Livgeding for flere af Danmarks Dronninger solgtes det 1725 til Fru Levetzau, Geheimeraad Rabens Enke, og 1743 oprettedes af Aalholm, Bramsløkke og Egholm Grevskabet Christiansholm. Slottet bestaaer af 4 Fløie med to Taarne, af hvilke det ene har en meget uskjøn, skorsteenslignende Overbygning af Træ, hvorfra man imidlertid har en ganske mageløs Udsigt over Lolland og Østersøen; i klart Veir sees endogsaa Femerns Kyst (Adgang til Taarnet og en lille Naturaliesamling, naar man henvender sig til Vægteren). I den store, gamle Bygning til Venstre for Hovedindgangen skal Dronning Margrethe have opholdt sig. Ladebygningerne ramtes 1851 af Lynilden, men opførtes kort efter. Til Slottet hører en stor og vel holdt Have med mange sjeldne Planter, deriblandt et meget stort Platantræ; Haven er aaben for Besøgende Søndag og Onsdag, ellers henvender man sig til Gartneren eller Godsforvalteren. Fra Haven strækker en smuk Park, Hestehaven, med flere store og sjeldne Træer, sig heelt ned til Stranden. Den lille Ø i Noret, Kalveholmen,

har før været Kaninø. Heelt ude paa Pynten, ved Indseilingen til Noret, staaer et eensomt Træ, som siges at være plantet af nogle Russere, der indstrandede her for flere Aar tilbage.

Landeveien fra Nysted til Nykjøbing gaaer gjennem Landsbyerne Kjettinge (med et Hospital, stiftet 1845 af Grev Raben til Christiansholm) og Freilev med Voldstedet af »Freile Slot«; i den nærliggende Freilev Skov findes flere Oldtidsminder.

Fra Saxkjøbing, gjennem Vaabensted, er kun en Miil til

Maribo.

„Hotellet“ paa Torvet, Værelse med Lys 4—5 Mk., Middag Kl. 1 5 Mk. Harmonien og flere mindre Gjæstgivergaarde. Konditori og Damekafé paa Hjørnet af Nygade og Vestergade. Posthuus ved Torvet. Telegrafstation skraaes for Hotellet (f. D.). Personpost 1 G. dgl. til Rodby, 2 Gange daglig til Nakskov samt til Saxkjøbing, og strax videre den ene Gang over Guldborg, den anden G. over Nykjøbing til Gaabense, hvorfra Postdampsk. afg. til Masnedsund. Jernbaneforb. med Banholm (Gjæstgiveri, Lods- og Telegrafstation m. f. D.); Banen aabnedes 2den Novbr. 1869. — Fra Banholm Dampskibsforb. med Masnedsund, Kjøbenhavn, Kolding og mellem l. Stationer. Baad udleies timeviis ved Landingsstedet tæt ved Kirken.

Hvor nu Maribo ligger, laae forhen Landsbyen Skenninge eller Skemminge. Under Erik af Pommern, 1417, anlagdes Maribo Kloster, hvortil Grunden var erhvervet under Dronning Margrethe, da Stedet ifølge Sagnet hver Nat viste sig oplyst af en klar Lue, der blev udtydet som et Tegn paa, at den hellige Jomfru her vilde have en Kloster opført. Det var baade et Munke- og et Nonnekloster og var i stort Ry, navnlig i det 15de Aarhundrede. Efter Reformationen vedblev det at bestaae som et Opholdssted for adelige Damer, men kom snart i Forfald paa Grund af Klosterfrøkenernes usædelige Levnet, og 1620 inddrog Christian IV Klosteret. Fra dette Kloster har Byen sin Oprindelse, men fik først stadig Navn af Kjøbstad i Frederik II's Tid. Aar 1596 ødelagdes endeel af Byen tilligemed Sognekirken ved Ildebrand, og fra nu af blev Klosterkirken Byens eneste Kirke. Af det gamle Nonnekloster findes endnu Levninger i Nærheden af Kirken.

Byen, der tæller over 2000 Indb., er malerisk beliggende mellem de to smukke Indsøer Maribo Sø og den mindre Nørre eller Grimstrup Sø, forbundne ved et Aaløb, hvorover fører en Bro. Paa Torvet, der er prydet med en Buste af Frederik VII, ligger Raadhuset, opført 1856; i Stueetagen Stiftsbibliotheket; t. H. fører en Sidegade ned til

Kirken, smukt beliggende ved Bredden af Maribo Sø. Den har nylig været underkastet en grundig Restauration under Etatsraas Hansens Ledelse, hvorved den i høi Grad har vundet i Skjønhed. Indgangen er i den østlige Gavlmuur, hvor der er anbragt 3 Vinduer, der svare til de tre Skibe i Kirken; under det midterste Vindue er indmuret et gammelt Steenkrucifix; Taarnet er først opsat i Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Over Hovedskibet saavelsom over det saakaldte Jomfruchor i Kirkens vestlige Deel, hvor Alteret nu er anbragt, er prægtige Stjernehvælvinger, over Sideskibene Korshvælvinger; i Munkegangen, der strækker sig langs Bygningens tre Sider, findes flere gamle Ligstene. Altertavlen med meget smukt Billedskjærerarbeide er skjænket af Borgmester Sørensens Enke; de 4 S'er sige: Salig Søren Sørens Søn. Den smukke Døbefont, udført efter Etatsraad Hansens Tegning, er skjænket af Kammerherre Wichfeld og Hustru. Til Høire for Opgangen til Alteret gjemmes Støvet af den ulykkelige Eleonore Kirstine Ulfeld. Paa Ligstenen staaer:

„Dette Begrawelsis-Sted tilhører Hendis Høybaarne Naade Grefwinne Leonora Kristina, hvorhelst trende af hendis Sønner ærre nedersatte, oc sjelf hviler hun her siden den 6te April Anno 1698, da hun hafde lefvit 76 Aar 8 Maaneder oc 8 Dage. Herre! hafde dit Ord icke werrit min Trøst, saa hafde jeg forgaaet i min Elendighed."

Under hendes Hoved var der lagt en Pude, der var stoppet med hendes Haar; paa denne havde hun indsyet følgende Vers:

„Hvor mangen Tanke Spaan og Hjertens Sukke-Knude
Tilsammen heftet er paa denne Brude-Pude.
Naarsom nedlægget er mit Hoved paa sit Haar,
Da løses op mit Baand. Min Sjæl i Glæden staaer."

Her er desuden ophængt et Billede af en Præstefamilie, som druknede paa Søen. — Bag Alteret er Landemodesalen, hvor der findes en Buste af Biskop Müller † 1842, over hvem der er opreist et smukt Monument paa Kirkegaarden, tæt ved Indgangen til Kirken; fremdeles opbevares her et interessant gammelt Mariebillede og en gammel Altertavle med et Helgenbillede i Abbeddragt (efter Sagnet Ansgar), som tidligere hang paa en Vægpille foran Jumfruchoret og efter Sagnet pegede hen paa en Skat, som laae skjult i en af Pillerne; endvidere et gammelt Røgelsekar, et Timeglas og i et Skab en interessant Samling Relikvier, fundne 1818 i den Christusfigur, der hænger foroven. De ere rimeligviis bragte hertil fra Vadstenakloster 1416 og have oprindelig været opbevarede i et Bæger, skjænket af Biskop Lodehat. Til hvert Stykke er føiet følgende Beskrivelse:

1) Af den Svamp, som Herren drak Eddike og Galde af.
2) Af den gyldne Port, som Herren bar det svære Kors igjennem.
3) Dette er af det Klæde, som den store Helligdom, som er det hellige Kors, laa udi, som Fru Marie Myntmesters gav hid, hvilket Klæde, som end er rødt af det hellige Kors.

4) Af det Voxklæde, som de 10,000 Ridderes Helligdom laa udi.
5) Dette er af det Voxklæde, som St. Johannes Baptistæ laa udi, og er der endnu nogle Smuler af hans Helligdom udi.
6) Af det Voxklæde, St. Peters Helligdom laa udi.

Adgang erholdes, naar man henvender sig til Graveren i Nygade tæt ved Kirken.

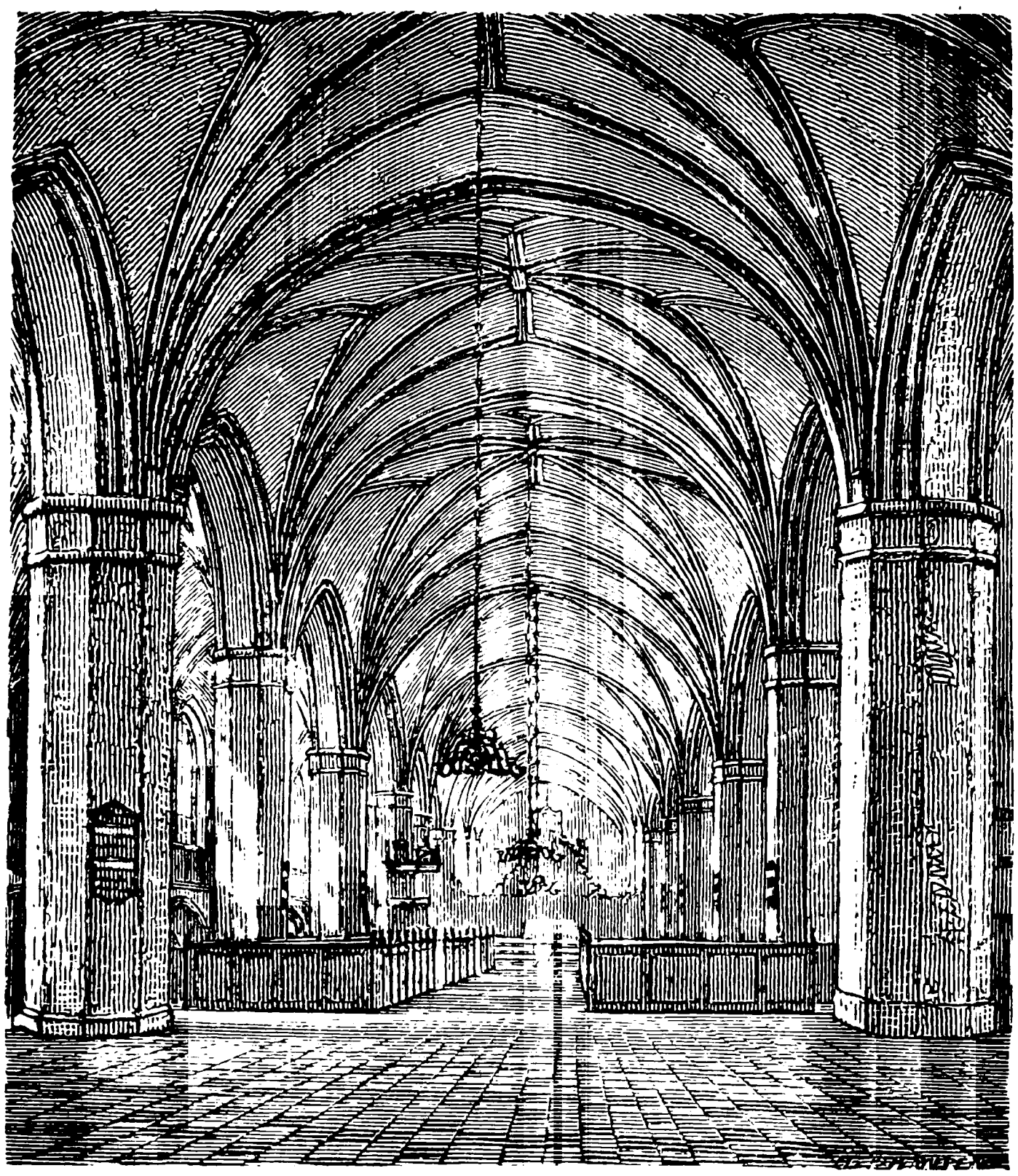

Det Indre af Stiftskirken i Maribo.

Tæt udenfor Byen, ved Nakskovveien, ligger Gasværket; til Venstre fører en Vei over til den nærliggende lille Lund, Bangs Have, ved Søens nordvestlige Hjørne, med smukke Stier og ypperlig Udsigt over Søen til Kirken og Skovene ved Søholt. Til Høire for Nakskov-Veien fører en Sti lang Grimstrup Sø til Lysemose Skov, hvor der er en Pavillon og Skydebane for Skytteforeningerne, skjænket af Grev Knuth. Ved Pavillonen findes Levninger af en gammel Borg, »Høislottet« eller »Ljusemose« Slot; Beværtning i Skovfogedhuset. Omtrent ½ Miil paa den anden Side af Landeveien ligger Landsbyen Erikstrup; her findes de saakaldte

Erikvolde, 4 tildeels skovbegroede Høie, omgivne med dybe Grave og en Grav udenom dem alle.

Med Baad kan foretages en Udflugt til den høie, skovklædte Ø Borgø med Pavillon og Beværtning; her findes Levninger af et gammelt Slot med Volde og Grave. Fra Lysthuset har man en ypperlig Udsigt over Søen og dens smukke Omgivelser. Paa en lille Holm i Nærheden, Worsaaes Ø, blev der i 1858 af Etatsraad Worsaae gjort et betydeligt Fund af Flintsager, Flækker og Øxer. Fra Borgø kan aflægges et Besøg til de nærliggende smukke Haver og Skove ved Søholt og Engestofte. Til Søholt hører en anseelig Have i gammeldags Stiil med store Hækker af Avnbøg. Engestofte (opr. Ingestofte), der i det 16. Aar. var i Urnernes, senere i Hvitfeldernes Eie, oprettedes 1799 tilligemed Ulrichsdal til et Stamhuus for den Wichfeldske Familie. Til Hovedbygningen hører en smuk, nylig restaureret Kirke, med en sjelden Altertavle fra den katholske Tid. Den store og smukke Have strækker sig heelt ned til Bredden af Søen; aaben for Besøgende 4—6 om Eftermiddagen. Egnen her omkring er meget rig paa Oldtidsminder*); i en lille Skov Nordvest for Landsbyen Godsted, ved den østre Ende af den smukke Heirede Sø, findes saaledes ikke mindre end 32 Gravhøie fra Broncealderen.

Omtr. ¾ Miil Nord for Maribo, i Nærheden af Banholm, ligger Herregaarden Knuthenborg*, det gamle Aarsmarke, Hovedsædet i Grevskabet af samme Navn. Kjøreveien hertil fra Maribo gaaer gjennem Landsbyen Maglemer til Holdestedet Egehuset (god Beværtning), et smukt Huus i Schweizerstiil ved Indkjørselen til Parken (for Kjørende kun aaben om Søndagen), der omgives af en kolossal Steenmuur og har to store og pragtfulde Indkjørselsporte, af hvilke navnlig den ved Banholmssiden, opført 1866, er et sandt Mesterværk. Den bestaaer af en Midtport med det grevelige Navnetræk og to Sidelaager af Smedejern, med Piller af bremensk Sandsteen, prydede med Vaser og Løver, der bære Vaabenskjolde. Tegningen til dette store og smagfulde Arbeide er udført af Arkitekt Sibbern, der ogsaa har givet Tegning til de nyopførte Bygninger i Parken. I selve Parken er foruden flere prægtige Boliger for Funktionairerne, Godsforvalterens og Skovriderens Bolig, opført et smukt Enkesæde for den nuværende Stamhuusbesidders Moder. Bygningen er i Renaissancestiil med Taarn og kobbertækket Spiir, beliggende paa et ophøiet Punkt, omgiven af Skov, med henrivende Udsigt over Søen og Egnen ved Banholm. Saavel den gamle Hovedbygning som den i 1855 opførte nye skulle nu nedrives og en ny opføres i Nærheden. — Ved den med Maribo ved en Jernbane forbundne, nærliggende Havneplads Banholm, der snarere ligner en lille Kjøbstad, har Grevskabet ladet bygge en 512 Alen lang Lade-

*) I „Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø“ har Gaardens Eier, Kammerherre Wichfeld givet en udførlig Fremstilling af Egnen.

bro med et 60 Alen bredt Brohoved. En Miil udenfor Banholm ligger den lille Ø Askø med Kirke.

Maribo-Rødby.

(1½ Miil.)

Landeveien fra Maribo til Rødby gaaer langs den vestlige Side af Maribo Sø gjonnem Landsbyen Hillested, forbi Gaarden Sædinge (t. H.), i Nærheden af Rødby.

Rødby.

Gjæstgivergaarden p. Østergade: Værelse med Lys 4 Mk., Middag 4—5 Mk. Posthuus og Telegrafstation m. i. D. Personpost daglig til Maribo. Dagvogn 2 G. ugenl. til Nakskov.

Byen nævnes alt 1454, da Christian I gav Indvaanerne Frihed til ligesom Kjøbstadmænd at seile med deres Kjøbmandsskab til Tydskland; men det varede længe, førend den fik Navn af egenlig Kjøbstad. Nu har den c. 1550 Indb. Den er beliggende i Nærheden af den østlige Vig af Rødby Fjord, af hvilken en Deel nu er inddæmmet, paa en siid og skovløs Grund. Byens fire Hovedgader ere benævnede efter Verdenshjørnerne; paa Østergaade ligger Raadhuset, paa Vestergade Kirken med et høit Taarn med Spiir (120 F.) og en mærkelig gammel Kalk fra 1466; fra Taarnet haves en fortrinlig Udsigt over det maleriske Landskab ved Maribo Sø, over Fjorden med dens mange Holme og over til Femerns og Holsteens Kyster. For Enden af Søndergade ligger Kirkegaarden. Byens Losse- og Ladeplads er Kramnitse ved Indløbet til Fjorden, ¼ Miil fra Byen.

En Miil Øst for Rødby ligger Herregaarden Lungholm, Hovedsædet i Baroniet Sønderkarle; Hovedbygningen er opført i gothisk Renaissancestiil af den nuværende Eier; til Baroniet hører Høibygaard, ½ Miil fra Byen, en af de største Avlsgaarde paa Lolland.

Den sædvanligste Udflugt herfra er til de store Skove ved Christianssæde*, Hovedgaarden i Grevskabet af samme Navn, oprettet 1728 af Kammerherre Reventlow. I Lystskoven Koerodet, som støder til Haven, staae Resterne af et nu udgaaet gammelt Egetræ, der er blevet

Baggesens Eg ved Christianssæde.

foreviget i et Digt »Landforvandlingen« af Baggesen, som ofte søgte herud under sine Besøg paa Christianssæde. I Træet, som er 20 Fod i Omkreds, er indrettet et Værelse med Bord, Bænk og et Vindue. Følger man Veien fra Gaarden gjennem Skoven forbi Skovløberhuset, fører en Vei til Venstre ind til en aaben Plads, hvor der staaer et andet stort og smukt Egetræ, Adam kaldet (24 Fod i Omkreds); et gammelt Bøgetræ Eva stod tidligere ved Siden af Adam, men styrtede om for et Par Aar siden. Fortsætter man atter den før omtalte Vei gjennem Skoven et Stykke forbi Plantagehuset, fører igjen en Vei til Venstre og en kort Sti derpaa til Høire hen til et andet prægtigt stort Egetræ med en Falkerede i Toppen; det har et Omfang af 36 Fod.

Maribo-Nakskov.

($3^1/_2$ Miil.)

Landeveien fra Maribo til Nakskov fører forbi Maribo Ladegaard (t. V.), Lysemose og Skaaningshave til Stokkemarke ($1\frac{3}{4}$ M. med Kro); smuk Kirke med et eiendommeligt Taarn. I Nærheden heraf, ved Landsbyen Abbed, er Lollands og Falsters eneste Bondehøiskole, oprettet 1867. Til Venstre for Veien har man de store Skovstrækninger ved Christianssæde; Egnen bliver derefter temmelig bar og eensformig, indtil man naaer Halsted, ved Aaen af samme Navn, med en stor, hvælvet Kirke, der forhen dannede den nordre Side af det gamle Halsted Kloster. Ved Kirkens nordre Side er et anseeligt Kapel, opført 1636 af Borchard Rud, der i en Indskrift paa en Tavle truer dem med Forbandelse, der ei ville lade hans Støv i Fred. Tidligere fandtes her en stærkt besøgt Kilde og et Kapel for St. Olaf, hvilket muligviis gav Anledning til Anlæggelsen af Klosteret, som 1510 nedbrændtes af Lybækkerne, men atter opførtes 1591. Efterat være inddraget under Kronen bortforlehnedes det til Adelsmænd, blandt hvilke nævnes Peder Oxe. Aar 1719 bortbyttedes det til Baron Jens Juel-Vind og blev nu Hovedsædet i Baroniet Juellinge (tidligere Voldbygaard i Sjælland, oprettet af General-Admiral Jens Juel 1672). Hovedbygningen er opført 1849 i Renaissancestiil af den nuværende Eier, Grev Juel-Vind Frijs; den søndre Fløi er endnu en Levning af Klosteret. Til den smukke Have er der Adgang, naar man henvender sig til Gartneren; ligeledes til Dyrehaven (Nøglen faaes hos Skovrideren), hvortil der ofte gjøres Udflugter fra Nakskov.

Nakskov.

Hoteller: „Skandinavien“ (med Theater) i Veilegade, Værelse med Lys 4—5 Mk., Table d'hôte Kl. 1 6 Mk.; „Harmonien“ (med Theater) i Søndergade. Frøken Juuls Kafé paa Torvet, Bærtelsens Kafé i Søndergade.

Posthuus i Veilegade. Telegrafstation (f. D.) i Thielegade. Person post 2 Gange dgl. til Maribo, Saxkjøbing og strax videre, den ene G. over Guldborg, den anden Gang over Nykjøbing til Gaabense, hvorfra Postdampskib afg. til Masnedsund, 2 Gange ugenlig aaben Personpost til Taars; videre til Rudkjøbing. Dagvogn 2 G. ugenl. til Rødby. Dampskibsforbindelse med Langeland, Svendborg, Korsør samt Kjøbenhavn og melleml. Stationer. Bade ved Havnen.

Oprindelig synes Byen at have været et Fiskerleie og fik 1274 lige Privilegier med Næstved; 1420 afbrændte Størstedelen af den, og 1510 overfaldt og plyndrede Lybækkerne den, men fordreves kort efter af Admiral Henrik Krummedige. Nu begyndte man at befæste Byen; Fæstningsværkerne strakte sig fra Enden af Veilegade, over den saakaldte »Høiekat«, langs Kattesundet til Enden af Søndergade, hvor den for nogle Aar siden nedbrudte Port stod. I den første Halvdeel af det 17de Aarhundrede hørte Nakskov til de mest blomstrende Stæder i Danmark, men denne lykkelige Tilstand afbrødes pludselig 1658, da den svenske Konge Carl Gustav, ledsaget af Corfits Ulfeld, viste sig for Byen, der strax overgav sig. Det følgende Aar derimod, da Svenskerne atter viste sig, modstod Nakskov Borgere i Forening med Garnisonen, Bønder, Haandværkere og Tjenestekarle hæderlig den overlegne Fjende, og først efter et Bombardement og en Beleiring i 11 Uger overgav Fæstningen sig, imod at Garnisonen skulde drage bort med klingende Spil og Borgernes Liv og Eiendom være ukrænket. Svenskerne holdt kun daarlig de indgaaede Forpligtelser, og efter Freden stod Byen en Tid saa godt som øde; men de tunge Offre, som den bragte, blev dog snart forvundne. Blandt de Mænd, der særlig bør mindes fra hiin Tid, ere Joachim v. Korber, Fæstningens Kommandant, Oberstlieutenant v. Bernbach, der faldt under Beleiringen, Sognepræsten, Magister Vinsted, Borgmester Nielsen og Borgernes Anfører, den tappre Diderich v. Essen.

I de senere Aar har Byen hævet sig betydelig (nu c. 4000 Indb.), den har en udstrakt Handel og er den anseeligste og største af Lollands Kjøbstæder. Ved Havnen er skeet betydelige Forbedringer, en Skibsbyggerplads er anlagt, og de gamle Fæstningsværker ere sløifede for at give Plads til Byggegrunde eller forvandlede til smukke Lystanlæg.

Fra Mariboveien bøier den krogede Søndergade forbi flere industrielle Anlæg, et Bryggeri, Garveri, Tobaksfabrik o. s. v., hen til Torvet med Raadhuset, opført 1840. Tæt herved ligger

Kirken, hvis Ælde naaer heelt op til det 13de Aarhundrede; den var indviet til de Søfarendes Skytshelgen St. Nicolaus og havde 10 Altere. Den har efterhaanden mistet adskillige Tilbygninger, men er endnu en anseelig Bygning. Under Krigen mod Svenskerne benyttedes en Deel af Kirken som Krudtkammer, hvorfor den blev et Maal for Fjendens Kugler, da

Beleirerne havde faaet Nys derom. Enkelte Bomber faldt ned i Kirken, selv under Gudstjenesten, men ingen Mennesker kom dog tilskade; en af Bomberne opbevares endnu, ligesom der ogsaa paa Taarnets Nordside er indmuret 5 Kanonkugler fra Beleiringens Tid. Kirken, som i den senere Tid er bleven betydelig restaureret, har et Hovedskib og to lavere Sideskibe; den har et smukt og godt Orgel, et Maleri, forestillende Korsfæstelsen, af stort Kunstværd og en meget smuk Altertavle. Desuden findes her flere Portraiter, deriblandt et af den tidligere omtalte Magister Vinsted, og et Epitafium over den gjæve Borgmester Niels Nielsen († 1671), der ledede Forsvaret under Beleiringen af de Svenske, samt et andet over Raadmand Nielsen († 1646). Fra Taarnet har man en ypperlig Udsigt over Fjorden med dens mange Holme og de nærliggende Herregaarde (Nøglen faaes hos Ringeren i Tolderens Stræde).

Naar man fra Søndergade gaaer forbi den nye Theaterbygning ved Gjæstgivergaarden »Harmonien«, kommer man ud til et lille Anlæg ved Fjorden; man kan nu gaae langs Havnen, hvor Gasværket ligger, forbi Langebro, der fører over til Færgelandet, og derefter bøie om forbi Realskolen og Posthuset ad den Allee, der fører op til Telegrafvolden (hvor der før var anbragt en optisk Telegraf) og Anlæget paa de gamle Fæstningsværker. Herfra fører en Vei efter et Kvarteers Gang ud til den lille Lystskov Svingelen, hvor der er Beværtningslokale og Skydebaner for Skytteforeningerne.

Foruden den tidligere omtalte Juellinge Dyrehave ($\frac{3}{4}$ M.) besøges ofte Aunede Skov med Holdeplads, beliggende ved den inderste Fjordvig. Kirken, der vistnok stammer fra samme Tid som Halsted Kloster, er frit og smukt beliggende paa en Høi ved Fjorden. Veien hertil fører over Dæmningen ud til Rødby Veien, hvorfra en Sidevei til Venstre fører hen til Skoven ($\frac{3}{4}$ M.).

Har man en Dag til sin Raadighed, vil man kunne foretage en ypperlig Udflugt tilvogns til Pederstrup* med dets mange smukke Omgivelser og Lollands eneste Høidepunkt ved Ravnsby. Naar man fra Nakskov har passeret Hovedgaardene Sæbyholm og Juellinge, fører en Vei til Venstre langs Halsted Aa over Landsbyen Vedby, gjennem Hovedg. Skjelstofte til Pederstrup ($1\frac{3}{4}$ M.). Hovedgaarden, beliggende ved Pederstrup Sø, tihørte oprindelig Familien Venstermand, 1725 solgtes den til Geheimeraad Christian Ditlev Greve af Reventlow, der lagde Gaardene Skjelstofte og Pederstrup under det af ham oprettede Grevskab Christianssæde. Hovedbygningen, opført 1827 af Statsminister Reventlow, er af den nuværende Lehnsbesidder i Aarene 1861—62 forandret og restaureret med Taarne og Spiir efter Etatsraad Meldahls Tegning. To mindre Bygninger ere bestemte til Opholdssted for Medlemmer af den Reventlowske Familie; i den allerseneste Tid er der opført nye og hensigtsmæssige Stald- og Ladebygninger. Omgivet af betydelige Skove,

eller rettere Parke, med en Mængde fredet Vildt, usædvanlig store Træer, smukke Stier, der slynge sig langs den venlige Sø, tør Pederstrup regnes blandt de smukkeste Punkter paa Lolland. I Skovfogedhuset i Ludvigskoven til Høire for Veien kan faaes varmt Vand og Opvartning. — Omtrent 1 Miil fra Pederstrup ligger Torrigskov, hvortil Veien fører over Byen Mageltving. Skoven, der ligger ved Stranden, har flere smukke Stier og byder fra Charlottehøi en god Udsigt over Havet; Ophold hos Skovfoged Nygaard. En Fjerdingvei fra Skoven ligger Færgestedet Kragenæs, hvorfra er Overfart til Fæiø (2 Mk.) med Kirke og et gammelt Voldsted »Dragsbjerg«; Øen er mærkelig ved, at her findes Muus, men ikke Rotter. $\frac{1}{4}$ Miil fra Færgestedet ligge Lollands høieste Punkter, en lille Bakkesamling ved Ravnsby (142 Fod). Umiddelbart ved Havet, med brat Skraaning mod dette, ligger Ravnsborg Voldplads, omgiven af Sumpe og Moser. Voldstedet har en Høide af 126 Fod og en Omkreds af 960 Fod; Nogle antage, at det er opført af Valdemar I, Andre af Grev Johan af Vagrien i det 14de Aarh.; 1510 nedrev Kong Hans Borgen og opførte af dens Steen Borgen Engelsborg paa en af Holmene i Nakskov Fjord. Den gamle Voldplads, hvorfra der er en smuk Udsigt over det omliggende Land, benyttes nu undertiden til Folkefester. I Nærheden findes en Gravhøi med to Gravkamre fra Steenalderen, byggede i Form af Thors Hammer. — Veien herfra fører over en med Buske og Lyng bevoxet Høideryg forbi Birket Kirke, gjennem Rosningen Skov til Landsbyen Vesterborg (1 Miil fra Ravnsby), hvor Biskop over Lolland og Falster P. O. Boisen fødtes 1762 og virkede til sin Død 1831. Landsbyen med sin lille Kirke er venlig beliggende ved en smuk Indsø, der slynger sig mellem de skovklædte Bakker; ved Søens vestlige Bred ligger Theophili Skov eller Benedictes Lund, hvor den Reventlowske Families Begravelser ere (den fortjenstfulde Statsminister Reventlow ligger derimod begraven paa Horslunde Kirkegaard, $\frac{1}{2}$ Miil Nordvest for Gaarden). Fra Vesterborg fører Veien lige mod Syd til Hovedlandeveien.

Bornholm

Vidt forskjellig fra det øvrige Danmark er Øen Bornholm, der ligger Sydost for den svenske Provinds Skaane, 24 Mile fra Kjøbenhavn, og i sin hele Karakteer slutter sig ganske til den skandinaviske Halvø. Et Besøg paa Bornholm kan anbefales enhver Lystreisende, der paa denne forholdsviis lille Plet ($10\frac{3}{5}$ Kv. Mile) vil finde forenet Fjeldlandet med dets eiendommelige Skjønheder, det almindelige Agerland og Flyvesandet med dets Klitter og Marehalm. Navnlig for Sletteboeren

frembyder Bornholm en rig Afvexling af overraskende skjønne Landskaber, hvori snart den brune Lyng, der, afbrudt af Træplantninger, bedækker den store Høislette (»Høilyngen«), som danner Øens Midte, snart bratte Klipper, vilde Skjærgaarde, dybe Dale, snevre Kløfter og vældige Granitmasser fængsle Opmærksomheden. Om Øens geologiske Beskaffenhed findes det Fornødne meddeelt foran i Oversigten over Danmarks Naturforhold, og her skal derfor kun henvises til den. Hvo som vil besøge Bornholm i naturvidenskabeligt Øiemed, har iøvrigt en Ledetraad i en »Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm« af M. Jespersen. Ogsaa Øens Vegetation er eiendommelig; der findes her en saadan Rigdom af vilde Roser som maaskee intet andet Sted i Danmark; paa Klipperne voxe talrige og skjønne Bregne- og Lavarter imellem frodige Vedbendranker; og blandt Træerne finder man Axelbærtræet, som ellers har sit Hjem meget længere imod Nord. Endelig er Bornholm for Arkæologen af overordenlig Interesse, og man vil faa Steder finde saa mange, tildeels skjønne og storartede Minder saavel fra Broncealderen og Jernalderen som fra Middelalderen. Da Reisen til Bornholm er let (Dampskib fra Kjøbenhavn i Sommermaanederne to Gange ugenlig, den ene Gang anløbende Ystad), og der nu rundtom i de mange smaa Kjøbstæder ved Hoteller og Gjæstgivergaarde er sørget for de Reisendes Bekvemmelighed, er det at forudsee, at navnlig fra Danmark de Lystreisende fremtidig langt mere end hidtil ville foretage Udflugter til denne smukke og i saa forskjellige Retninger interessante Ø. De, der ville bereise den tilvogns, kunne i de fleste Byer faae Vogne at leie imod en Betaling enten pr. Dag eller efter Afstanden; men er man ung og rask tilbeens, ere Fodtoure at foretrække, og paa saadanne bør man, navnlig paa Øens nordøstlige Deel, i Reglen helst saa vidt muligt holde sig til Kysten, hvor de smukkeste Prospekter findes.

Af Øens Historie skal her kun anføres enkelte Hovedtræk. I den hedenske Tid var Bornholm bekjendt over hele Norden for sine kjække og dygtige Vikinger, og Christendommen indførtes først i det 11te Aarh. af Biskop Egino. Af Svend Grathe afstodes Størstedelen af Øen til de lundske Erkebiskopper, i hvis Besiddelse den trods flere Forsøg af Kongerne paa at gjenoprette deres Herredømme forblev lige til Christian II's Tid. Af Frederik I overlodes den 1526 som Godtgjørelse for Krigsomkostninger paa 50 Aar til Lybækkerne, der indtil 1576 paa alle Maader søgte at gjøre sig den saa indbringende som muligt og have efterladt sig talrige Minder paa Øen. I 1658 ved Freden i Roeskilde afstodes den til Sverig, men i Decbr. samme Aar befriedes den af Indbyggerne selv, der under Anførsel af Jens Kofoed skjød den svenske Kommandant, Oberst Printzensköld og overrumplede Besætningen paa Hammershuus. Til Belønning herfor fik Bornholmerne forskjellige Privilegier,

ERTHOLMENE

Sandhammeren

Salomons Kapel

HAM-

SANDVIG

FY

MEREN

ALLINGE

HAMMERSHUUS RUIN

Slots-

Storedalsaa

Ringebak-

Jons Kapel

OLES K.

Dyndale Bæk

Hellig Kilde

RUTHS K.

Helligdomsø

RØ K.

Bobbeaa

GUDHJEM

Lehns Klint

HASLE

CLEMENS K.

Randkleveskaaret

ØSTERLARS K.

Hasle Kulv.

Sand-

flugten

Bölshavn

LISTED

ØSTERMARIE K.

Sorthat Kulv.

NY K.

SVANIKE

Christianshøi

Villanova

Porcellainsgd

KNUDS K.

IBS K.

Lillehøi

Gl. Borg

Rytterskov

Römersdal

RØNNE

VESTERMARIE K.

AARSDAL

Ekkodalen

Olen Sø

Gl. Borg

Sommerlyst

KASTELLET og ARSENALET

NYLARS K.

Plantage

AAKIRKEBY

Frederiks Steenbrud

Öle

BODILS K.

Langede

NEXØ

Salthammer Odde

PEDERS K.

POULS K.

SNOGEBÆK

Due Odde

BORNHOLM

Th. Bergh's lith. Inst.

„Fremtiden's" illustr. Reisehaandbog.

0 ½ 1 2 Mil.

som stadfæstedes af en Række følgende Konger. Til disse hørte, at de vare fritagne for Værnepligt i det øvrige Rige imod at gjøre Tjeneste i en egen Milits paa Øen, og denne Forret er først afskaffet ved den allernyeste Lovgivning. Dog staaer Mandskabet endnu kun to Aar til Tjeneste i Hæren, hvorefter det danner en væsenlig til Øens eget Forsvar bestemt Væbning, der dog ogsaa kan anvendes udenfor Øen. Den er sammensat af alle tre Vaabenarter, og dens Chef, der tillige er Bornholms Kommandant samt Udskrivningschef og Lægdsforstander i 6te Udskrivningskreds, har Bolig i Rønne. Som Levninger af den hidtilværende militaire Ordning sees rundtom paa Høiene Bauner, hvis Vedligeholdelse paahvilede bestemte Mænd imod bestemte Rettigheder; men da der nu er Telegrafledning til alle Kjøbstæder, ville de sikkert efterhaanden forsvinde som overflødige. Paa flere Punkter langs Kysten er der opkastet smaa Batterier, og ved de fleste Byer findes Artillerimagasiner, samt paa Midten af Øen ved Stausdal et nyt indrettet Krudtmagasin.

Af Ulykker, som have hjemsøgt Øen, mindes navnlig i Sagnene Pesten, der hærgede Landet 1602, 1618 og 1653—54. To svenske Flaader ere strandede under Bornholm 1678 og 1679.

Sproget paa Bornholm er ikke væsenlig forskjelligt fra det øvrige Danske, om end Tonefaldet nærmer sig noget mere til det Svenske, og enkelte Ord ere eiendommelige for den bornholmske Almue, saaledes — for at nævne nogle almindelige Udtryk — »Horra«, der betyder Dreng, og »Pibel«, Pige. I Endestavelserne udtales **e** som **a**, saaledes: drikk**a**, kjør**a**, rid**a**, Kirk**a**, Skol**a** osv. Almuen var navnlig tidligere meget overtroisk, og talrige Sagn om »de Underjordiske«, der især sagdes at færdes paa Høilyngen, og som skulde komme Øen til Hjælp, naar den var i den yderste Nød, have bevaret sig indtil den seneste Tid.

Man kan til Nød, naar man reiser med Vogn, besøge alle Bornholms sex Kjøbstæder og dets smukkeste Punkter paa fem Dage, saaledes at der til en Udflugt til Bornholm med Hen- og Hjemreisen medgaaer syv Dage; men dette er meget anstrengende, og bedst er det, om man kan anvende den dobbelte Tid. Har man Tiden til sin Raadighed, og vil man see Alt, gjør man rettest i fra Rønne at reise til Aakirkeby og derfra i en sydlig Bue over Pedersker, Poulsker og Snogebæk til Nexø, fra Nexø Kysttouren Øen rundt til Rønne og endelig en særlig Udflugt derfra til Skoven Almindingen og tilbage. Er Tiden knappere, saa at man kun kan medtage de smukkeste Punkter, bør man fra Rønne gaae Nord om Øen til Svaneke og derfra over Almindingen tilbage. Man faaer da de skjønneste Udsigter og de interessanteste Fortidslevninger at see, men gaaer dog glip baade af flere geologisk mærkelige Punkter (Sandsteensbruddene ved Nexø, Flyvesandspartierne

paa den sydøstlige Deel af Øen, Skiferdannelserne ved Øleaaen paa Rispebjergets Affald) og af adskillige meget interessante Fortidsminder (Ringborgen, Kirken i Aakirkeby). Som den Tour, enhver Reisende ialfald bør gjøre, følges her i Beskrivelsen Kysten fra Rønne imod Nord, idet Almindingen medtages under Rønne som det almindeligste Udflugssted fra denne By.

Fra Kjøbenhavn afgaaer Dampskibet Kl. 7 Morgen, passerer Øen Amager i dens hele Længde og senere Stevns Klint, gjør derefter en Bue om det sydlige Skaane til Ystad (Ankomst omtr. Kl. 2 Efterm.; Ystad er en ganske livlig Handelsstad, kjendt som saadan allerede i det 13de Aarhundrede, med en smuk gl. Kirke, Petri Kirke, Levning af et Aar 1267 af Ridder Holmgeir og hans Hustru Katharina stiftet Graabrødrekloster) og ankommer omtr. Kl. 7 (paa den direkte Tour, da Ystad ikke anløbes, omtr. Kl. 5) til

Rønne.

Hoteller: Dams Hotel. Krystalgade, Værelse 3 Mk., Midd. (meg. god) 56 Sk., Drikkep. 24 Sk. Lindrops Gjæstgiveri. Postkontor. Telegrafstation m. f. D. Aaben Personpost 2 G. ugenlig (Novb. til medio Decb. 3 G.) til Hasle og Allinge, Aakirkeby og Nexø, samt over Vestermarie og Østermarie til Svaneke. Dampskib til Kbhvn. Marts—Oktb. 2 G. ugl., den ene Gang anløb. Ystad, Novb. og en Deel af Decb. 1 G. ugenl.; om Vinteren Dæksfartøi til Ystad. Vogn 4 Rd. dagl. foruden Kudskens Underhold.

Rønne, med c. 5500 Indb., er Bornholms største og næst Aakirkeby sikkert ogsaa dets ældste By og har i Forh. til sit Indbyggerantal et meget betydeligt Omfang. Bygningerne ere næsten alle eenetages, mange af Bindingsværk; der er to Torve, »Store Plads« og »Lille Plads«, 63 for Størstedelen slet brolagte Gader, en ret rummelig og dyb Havn (den nye Deel efter Frederik VII benævnet Frederikshavnen) med Havnefyr. Paa Storegade viser en lille firkantet Steen, hvori er indhugget Aarstallet 1658, endnu det Sted, hvor Oberst Printzensköld faldt i Befrielseskampen. Af offenlige Bygninger mærkes Kirken (helliget St. Nicolaus, lille og uanseelig, med Træspiir), Raadhuset, en høiere Realskole, Kommandantboligen og Hovedvagten, opført 1743 af Steen fra Hammershuus Slot. Af de Industrigrene, der drives i Rønne, bør særlig nævnes Terracottafabrikationen. De overordenlig billige, som oftest smagfulde Terracottasager (Hjorth o. Fl.) fortjene at anbefales til de Reisendes Opmærksomhed som passende Erindringer fra et Besøg paa Bornholm.

Syd for Byen ligger frit og smukt Kirkegaarden samt i Nærheden heraf Arsenalet og Kastellet, det første med et af et mindre militairt Etablissement at være usædvanlig rigt og smukt ordnet Vaabenforraad, det sidste (hvis 11 Fod tykke Mure tyde hen paa dets i Navnet angivne, oprindelige

Bestemmelse) opført af Christian V og nu benyttet som Krudttaarn og til Opbevaring af Projektiler. Til dem fører langs Stranden en smuk Spadseresti.

Af Promenader mærkes iøvrigt Kongestien, som, benævnet efter Frederik VII, der ved sit Besøg 1851 skjænkede en Sum til dens Forskjønnelse, løber igjennem den N. for Byen liggende Skov »Sandflugten« (Birk og Fyr), der er plantet paa tidligere Flyvesandsstrækninger og nu naaer omtr. til Hasle Kulværk. I Skoven ligger et søgt Beværtningssted: Villa Nova. Et andet Beværtningssted S. for Byen med Karussel og flere Forlystelser er Sommerlyst.

Ved »Stampen« S. O. for Rønne er der i de senere Aar fundet Fosforit, der er forsøgt benyttet som Gjødningsmiddel. Den bedste Granit paa Bornholm, den saakaldte »blaae Granit«, findes i Omegnen af Rønne og forarbeides i et af et Interressentskab eiet Værk, der har leveret mange smukke Arbeider og bl. A. for endeel forsyner Kjøbenhavns Kommune med Fliser.

Den almindeligste længere Udflugt fra Rønne er til Almindingen, en paa Høilyngen liggende Statsskov c. $1\frac{3}{4}$ M. fra Rønne. Veien gaaer fra Byen imod Ø.; omtr. $\frac{1}{4}$ M. fra den (ved Porcellainsgaarden) støder man paa et c. $\frac{3}{8}$ M. langt, 50—100 Alen bredt Belte af Kaolin (Porcellainsleer), hvorfra Porcellainsfabrikerne i Kjøbenhavn tildeels forsynes, og ikke langt derfra ret betydelige Granitbrud. I Nærheden har man t. H. Knuds Kirke, og lidt længere borte sees t. V. Ny Kirke, en af Bornholms fire Rundkirker og rimeligviis den ældste af disse. Her som overalt paa Bornholm sees mange smaa Lunde. Ny Kirke hed tidligere Allehelgens Kirke og bestaaer af et Rundhuus, et Vaabenhuus og et Chor. De fire Rundkirker paa Bornholm: Nykirke, Olskirke, Nylarskirke og Østerlarskirke, have utvivlsomt oprindelig havt en dobbelt Bestemmelse, nemlig deels at afgive Lokale for Gudstjenesten (den nedre Afdeling), deels at yde et bekvemt Tilflugtssted til Forsvar imod pludselige Overrumplinger. Et Rundhuus med en Pille i Midten træder istedetfor det sædvanlige Langhuus, og hertil slutter sig imod Øst et Chor med tilhørende Alterniche. Vaabenhuset er en senere Tilbygning. En Trappe fører op til anden Afdeling, og derfra fører atter en Trappe op til en tredie Afdeling, der synes særlig at have været bestemt til at afgive en bekvem Plads for Bueskytter og Steenkastere. I Nykirke er der nu kun to Afdelinger; men Sporene af en Trappe vise, at der tidligere har været endnu en tredie. Om Tiden for disse Kirkers Opførelse er der udtalt forskjellige Meninger. For Nykirkes Vedkommende har man i Henhold til en Angivelse paa en gammel Kirkedør meent, at den stammede fra Slutningen af det 13de Aarhundrede; men nyere Forskere have efter dens hele Stiil (den ældste og raaeste Rundbuestiil) lagt dens Tilblivelse ikke lidet længere tilbage.

Kort efter deler Veien sig, og man følger Veien t. H., der gj. Almindingen fører til Svaneke. Snart har man paa høire Side Vestermarie Kirke, og ikke langt derfra (c. $1\frac{1}{4}$ M. fra Rønne) paa Granitbakkerne ved Bjergegaardene flere Bautastene*). Veien fortsættes langs de elendommelige Gjærder af løse Steen, der findes overalt paa Bornholm, forbi Hakkeled, hvor der i det 17de Aarhundrede skal være fundet en Sølv- eller Guldaare, indtil man befinder sig ved Begyndelsen af Høilyngen, paa hvis magre Lyng en eenlig Dreng eller Pige vogter sine Køer eller Faar, medens Raageflokke flyve hen over Høisletten eller hvile sig paa de overalt fremspringende Steenblokke. Efterat have passeret Brudesengen (t. H.), en af Granitvægge begrændset Dal med smukt Perspektiv, naaer man $1\frac{3}{4}$ M. fra Rønne **Almindingen** med dens frodige Løv- og Naaletræer. Man dreier tilhøire gjennem Skoven, lader foreløbig alle Sideveie ligge uændsede og naaer saaledes Bornholms høieste Punkt, Rytterknægten (496 F.) med Kongemindet**. Dette, et firkantet Taarn af Granit, 40 F. høit, kronet med en Gesims og prydet med Løvehoveder og en Broncindskrift, er efter Tegning af Bindesbøll opført 1855--56 til Minde om Frederik VII's Besøg paa Bornholm i 1851. Ad en Trappe med 68 Trin stiger man op til Taarnets Platfond, hvorfra man har en Udsigt, som søger sin Lige. For Ens Fødder ligger Bornholm udbredt i et prægtigt Rundbillede; man kan følge Kysten heelt rundt, og kun paa et enkelt Punkt lukke de høie Bakker, hvorpaa de mægtige Ruiner af Hammerhuus kneise, Udsigten til Havet. Nærmest bølge Almindingens grønne Træer i Vinden for at fortsættes af den brune Hede, som strækker sig op gjennem Landet; hist sænker Høilandet sig, og det flade Land, der paa alle Sider omgiver Aakers Bakkeknold, ligger udbredt for Blikket med sine hvide Kirker, sine

---

*) For dem, der gjæste Bornholm med arkæologisk Formaal, angives her under Eet de i saa Henseende interessanteste Punkter, navnlig forsaavidt de ligge nær Alfarvei. Runestene findes ved de fleste Kirker; den smukkeste er en spids Steen ved den nordre Indgang til Clemens Kirkegaard (paa Veien fra Rønne til Rø); en stor og smuk Runesteen er opstillet ved Brogaardsbroen paa Hasleveien $1\frac{1}{4}$ M. N. for Rønne. — Bautastene uden Indskrift findes i store Grupper i en Grevinde Danner tilhørende Lund „Louiselund" $\frac{1}{2}$ M. V. for Svaneke, tæt S. for Landeveien til Rønne, samt i en lille Lund kaldet „Gryet" $\frac{1}{6}$ M. N. for Bodils Kirke. De smukkeste Bautastene findes dog paa Frændemark $\frac{1}{8}$ M. S. for Svaneke samt Ø. for Langede By $\frac{1}{8}$ M. S. V. for Nexø. Imellem Bølshavn og Listed ved Stranden $\frac{1}{2}$ M. N. V. for Svaneke findes en Steenring med en høi Bautasteen, kaldet „Hellig Kvinde". Adskillige Bautastene findes ogsaa, som ovenfor anført, paa Bakkerne ved Bjergegaardene. — Brandpletter, d. v. s. smaa Pletter af sort Muld med brændte Been, Begravelser fra den ældre Jernalder, findes paa mange Steder, f. Ex. i Steenshoi 1 M. fra Rønne, tæt N. for Veien til Almindingen, i Markehøi $1\frac{1}{2}$ M. fra Rønne, tæt S. for Veien til Østerlarsker, $\frac{1}{6}$ M. N. for Runestenen ved Brogaard i en Gruusgrav tæt O. for Landeveien o. fl. St. Endelig maa nævnes de forskjellige Levninger af Borge og Vaabenpladser, som ville findes omtalte under Almindingen, Hammershuus og Nexø, samt de gamle Kirkebygninger.

venlige, velhavende Bøndergaarde. Til alle Sider oplives Billedet desuden af de smaa Kjøbstæder med deres røde Tage. Og udenom dette storartede Panorama slynger det blaae Hav sig som et mægtigt Baand, paa hvilket Ertholmene med deres fordums Klippefæstning og de mange blinkende, hvide Seilere ere skinnende Pletter.

Naar man har mættet Øiet med Udsigten fra Kongemindet, følges Veien et Stykke tilbage, indtil en Sti dreier af t. H. ind til en smuk, af Granitbakker begrændset, med Ege og Naaletræer bevoxet Dal, der fører til de ikke meget store, men interessante Ruiner af Lilleborg*. Paa en af Dalen fremspringende. brat Bjergknold, i hvis Nærhed ligger den lille, men dybe Borresø, som tilforn har omflydt Klippen, har Borgen ligget. En Trappe fører op til Borgpladsen, der paa alle Sider, undtagen hvor Klippens lodrette Beskaffenhed gjorde det unødvendigt, har været omgiven af Kampesteensmure, som nu tildeels ere nedstyrtede i Dalen. En Indkjørselsport i Nordost og en Indgang i Syd have givet Adgang til Fæstningen. Tilhøire for Indkjørselsporten hæve sig Levningerne af et fiirkantet Taarn med $7\frac{1}{2}$ Fod tykke Mure, der efter et der gjort Fund synes at have været benyttet til Fængsel. Tilvenstre derfor sees Grundvolden af en større Bygning i tre Afdelinger. Paa Borgpladsens vestlige Side har der ligget et lille, fiirkantet Huus. De i Ruinerne af den større Bygning fundne Jernsager gjøre det rimeligt, at der her har været et Værksted til Forfærdigelse af Vaaben og Redskaber. At Borgen er bleven ødelagt ved Ild, viser endeel opgravet, forkullet Korn, og af de i Ruinerne fundne Mønter (en enkelt fra Marcus Aurelius og ligeledes en enkelt fra Valdemar I, men iøvrigt prægede under Erik Plougpenning, Abel og Christopher I) har man sluttet, at Borgen ikke er bleven opført før paa Erik Plougpennings Tid og ødelagt kort efter Christopher I's Død 1259, formodenlig samtidig med Gamleborg, der af de nyeste Forskere antages at have været den kongelige Borg, hvis Indtagelse af Erkebiskop Jacob Erlandsens Broder Andreas og Fyrst Jaromar omtales i gamle Skrifter. Langs en Steensætning, der har Præget af en bedækket Gang, fører Veien ned i Dalen, hvor man dreier tilvenstre og følger den gamle Landevei ud til den nye Landevei. Idet man da bøier om tilhøire, kommer man til en Sti (t. V.), som fører til Kohullet, Rokkestenen og Pykkekullekjær. Kohullet* er en stille, dyb Skovsø, fra hvis steile Klippevægge Birkens hængende Grene speile sig i det mørke Vand, medens Insekternes Summen og Fuglenes Skrig er den eneste Lyd, der afbryder Skovens Eensomhed. Ligeoverfor paa den anden Side af Veien ligger Langemyre, en større Mose. Veien fortsættes med et smukt Dalstrøg tilvenstre, hvor Enebær, Blaabær og vilde Roser springe frem af Skovbunden, og snart dreier man tilhøire ind til Rokkestenen*, en af disse mærkværdige Stene, der hvile paa en saa eiendommelig Maade,

lige under deres Tyngdepunkt, at en enkelt Mand, trods deres betydelige Størrelse (den største er 6 Al. lang, 4 Al. høi og veier 3—400,000 Pd.), med Lethed kan sætte dem i en gyngende Bevægelse. Medens nogle Forskere i dem have villet see Oldtidsminder, reiste med Menneskehaand, ere Andre af den Mening, at Naturen selv har leiret Stenene saaledes, og den sidste Anskuelse er nu den almindeligst antagne. Tilvenstre for Veien har man Pykkekullekjær, den største af Almindingens Skovsøer, hvis sivkrandsede Bredder yde Vildænderne et søgt Tilholdssted. Fra Rokkestenen fører en Sti tilh. ud til en Skovvei, ved hvilken man (t. H.) forefinder endnu en Rokkesteen, som dog nu ikke mere kan »rokke«, fordi man ved at grave om den har villet lette dens Bevægelse, men netop derved har bragt den ud af Ligevægten. Efterat have fulgt Skovveien et Stykke bøier man tilvenstre ind paa en Spadseresti og har snart liggende for sig Aaremyremose*, et saftigt Engdrag, der omgives af deilige, skovklædte Brinker. I Baggrunden tegner Skovfogedboligen med sin røde Gavl sig malerisk paa de rige Træmasser, og tilhøire hæver sig, hiinsides Dalen, det smukke Jomfrubjerg. Naar man fra Bakken gaaer ned i Dalen og følger Stien over Engen, kommer man for Enden af denne til Landeveien, der fortsættes gjennem Skoven. En temmelig steil Spadseresti paa dens høire Side fører forbi »Louisetræet« (en sammenvoxet Eg og Bøg), over Jomfrubjerget til Christianshøi med den derværende Pavillon (Natteleie 3 Mk., Drikkep 1 Mk., Bespiisning efter Taxt). Foran Pavillonen udbreder sig en ganske rummelig Plaine, omgiven med forskjellige Arter Løvtræer, og midt paa den kneiser en 20 Fod høi Granitobelisk, hvis Indskrift siger, at den er reist af Bornholmerne til Minde om et Besøg her den 21de Juli 1824 af daværende Prinds Christian Frederik (senere Christian VIII), »Kongens og Folkets Ven«.

Fra Pavillonen fører en smuk Sti imod Syd forbi et Materialhuus, paa hvilket et Veiviserbrædt er anbragt, til den tidligere omtalte Gamleborg*. Der findes ikke her, som ved Lilleborg, Levninger af Bygninger paa Borgpladsen, men denne har til Gjengjæld et langt større Omfang (imod S. og N. 840 F., imod Ø. og V. 140 F.), og af de mægtige Ringmure af Granit og Cementsteen kunne Sporene tydelig forfølges. Paa den ene Side sees Spor af Grave, medens den bratte Klippevæg, der begrændser Borgpladsen imod Øst, har været et tilstrækkeligt Værn imod Angreb fra denne Side. Tæt ved Veien, paa den sydvestlige Side, har Indkjørselsporten været. Borgpladsen er nu fuldstændig bevoxet med Træer. Som ovenfor anført, antage nogle Forskere, at Gamleborg er opført af eller kort før Christopher I og ødelagt omtrent 1260; Andre mene, væsenlig paa Grund af dens betydelige Omfang, at dens Oprindelse ligger længere tilbage, og at den har været et almindeligt Tilflugtssted i Feidetid for Egnens Indvaanere. Fra den sydligste

Ende af Borgpladsen har man en smuk Udsigt over Skovriderboligen Rømersdal i Udkanten af Almindingen. Ved Gamleborgs Fod ligger Ekkodalen* (egenlig Kodalen), et af de smukkeste Punkter i Almindingen, en temmelig stor Dal, der paa den ene Side begrændses af steile Klippevægge, krandsede med en frodig Skovvegetation. I Dalen dreier man tilh. ind under Klipperne og følger i vestlig Retning en Sti, som fører op mellem smukke Klippepartier til Dalens øvre Rand. Her bøier man tilh., følger en Sti, hvorfra der paa flere Steder fører mindre Stier ud til smukke Udsigtspunkter (deriblandt »Springet«, hvorfra en Forbryder, forfulgt af Øvrigheden, siges at have vovet et Spring ned i Dalen for at frelse Livet), dreier af tilv., vælger, hvor Stien deler sig, atter Stien tilv., bøier derpaa tilh. og kommer forbi »Grotten«, en lille naturlig Klippegrotte, ud paa Landeveien. Man har nu seet de vigtigste af Almindingens mange Naturskjønheder og antikvariske Mærkværdigheder, og Touren gaaer tilbage til Rønne, forsaavidt man ikke vil fortsætte Reisen enten Øst paa til Svaneke eller Syd paa forbi Rømersdal til Aakirkeby.

Rønne — Hasle.

(1½ Miil.)

Veien fra Rønne til Hasle løber paa den største Strækning tilh. for den under Navnet Sandflugten tidligere omtalte Skovplantning. Omtrent 1 M. fra Rønne ligger t. H. en stor Bakke, Hoklebjerg (»Hokelet«), og i Nærheden deraf sees t. V. ved Brogaardsbroen den ovenf. omtalte smukke Runesteen, i 1868 reist paa den Plads, hvor den nu staaer. Snart efter fører en sandet Vei t. V. til Hasle Kulværk, der ligesom Sorthat Kulværk nærmere Rønne ligger i Nærheden af Stranden, og til hvis Drift der er opført et lille Maskinhuus. Kullene, der ere af betydelig ringere Brændselsværdi end de engelske, foretrækkes dog hyppig paa Bornholm for disse som et reenligere og behageligere Brændsel, men exporteres ikke. Fra indtil 150 F. dybe Schakter strække de lave Minegange sig udad imod Stranden. Kullagene have en Tykkelse af indtil 1¼ Al., og mellem de enkelte Lag findes Sand- og Leerlag af fra 4 til 10 Alens Tykkelse. Leret benyttes til Forfærdig. af Teglsteen og Drainrør. Ikke langt derfra ligger den lille Kjøbstad

Hasle.

Hartz's Gjæstgiveri. Postexpedition og Telegrafstation m. i. D. Aab. Personpost 2 Gange ugenlig (Novbr. til medio Decb. 3 G.) til Rønne og til Allinge.

Hasle er en lille By (1000 Indb.) med lave Huse, store Haver og Løkker. Landeveisgaden, der er godt brolagt, løber langs igjennem Byen og udvider sig foran Raadhuset (opført 1855) til en lille Plads. Paa selve Hovedgaden ligger Toldkontoret. Ved en fra den t. V. udgaaende Gade ligger Postkontoret og Telegrafstationen; i Nærheden deraf den lille Havn.

Kirken, ved hvilken Kirkegaarden (Runesteen) findes, ligger paa en ophøiet Plads i Nærheden af Torvet. Den er sandsynligviis opført i Slutningen af 15de eller Begyndelsen af 16de Aarh., og fra omtrent samme Tid er Altertavlen med smukt, rigt forgyldt Billedskjærerarbeide og en Døbefont af Marmor.

Paa et Overdrev $\frac{1}{8}$ M. Syd for Hasle, Urnekulle, findes endeel Gravhøie fra Jernalderen. Nordvest derfor ved Stranden ligger en gammel Gravplads med Brandpletter og ubrændte Grave fra den ældre Jernalder.

Hasle—Allinge.

(2 Mile.)

Veien fortsættes fra Hasle imod Nordost, indtil man i $\frac{1}{2}$ Miils Afstand naaer Ruths Kirke, tidligere St. Michaels Kirke, der ligger paa en 436 F. høi Bakke og paa Grund af denne sin høie Beliggenhed tjener som Sømærke Det er det første Punkt af Bornholm, man faaer Øie paa, naar man kommer fra Kjøbenhavn. Kirken er opført i Rundbuestiil, Chorrundingen er udvendig ved 8 Pilastre deelt i 7 Felter, og Taarnets Indretning synes at tyde paa, at det oprindelig har været beregnet paa at afværge en Fjendes Angreb. Er der Tid, maa man nyde den skjønne Udsigt fra Kirketaarnet. Ved Ruths Kirke forlader man Landeveien, kjører over »Kæmpedalen« og bøier $\frac{1}{4}$ Miil fra Kirken ad en Markvei t. V. nedad imod Stranden til det smukke Klippeparti, der gaaer under Navnet **Jons Kapel****. Gjennem en Klipperift med lodrette Sider fører en Trappe ned til en naturlig Rotunde, paa hvis ene Side en Kløft i en fremspringende Klippe danner den »Prædikestol«, hvorfra efter Sagnet en vis Jon har prædiket for de hedenske Bornholmere. Ved Foden af Klippen brydes Bølgerne over Skjærene og skylle ind i de naturlige Huler; ad de bratte Klippevægge, i hvis Rifter blomstrende Hyldetræer og Roser afvexle, risler Vandet ned, og frodige Vedbendranker danne hist og her et tæt Tæppe over de forvittrede Granitblokke. Til begge Sider fortsættes Klipperne fra Jons Kapel: imod Nord de 252 F. høie Ringebakker, der gaae steilt ned i Havet. imod Syd et andet Klippeparti med en lille Strandbred af Rullestene foran. Nedstigningen hertil er lidt besværlig, men lønner Umagen.

Fra Jons Kapel kan man ad tre Veie komme til Levningerne af de lundske Erkebiskoppers mægtige Klippeborg: Hammershuus. Enten kan man vende tilbage til Ruths Kirke og kjøre derfra over Olsker, Allinge og Sandvig til Hammershuus, eller man kan fra Jons Kapel følge en Markvei imod Øst og dreie tilvenstre ind imod Slotslyngen, der danner ligesom en Fortsættelse af Ringebakkerne og strækker sig heelt henimod Slotsruinerne, eller man kan følge de smalle og meget vildsomme Fodstier langs Havskrænterne af Ringebjerget, forbi Vang Fiskerleie og videre langs Havskrænten af Slotslyngen. Den sidste Vei er den besværligste, men uden Sammenligning den interessanteste og maa derfor anbefales for gode Fodgængere. Slotslyngen er et ujevnt, knudret Klippeterrain, hvor Graniten idelig springer frem mellem de brune Lyngplanter, der iøvrigt bedække denne Hede, hvor der kun hist og her findes nogle Oaser af Grønt og smaa Trægrupper. Medens man kjører henover den, har man t. V. Slotsbjerget med Ruinen, tilh. forud Klippestrækningen Hammeren, der ved dybe Dale deles i Steilebjerg med Hammershuus Fyr (272 F.), Hjortebjerg og Ørnebjerg, medens hiinsides dem Landet løber ud i den flade Flyvesandsodde »Sandhammeren«, hvor man seer de ringe Levninger af Salomons Kapel, som nu tildeels er dækket af Flyvesand, der ligeledes har tilstoppet den her tilforn fremvældende, hellige Kilde.

Skuet af **Hammershuus's Ruiner**** fra Slotslyngen er overordenlig imponerende. Høit oppe paa den imod Havet brat affaldende Klippe, der skilles fra Slotslyngen ved en større Dalsænkning, kneise endnu betydelige Levninger af de stolte Taarne og faste Mure, som trodsede Kongernes Hære, og indenfor hvilke de mægtige Prælater følte sig sikkre overfor den verdslige Magt. Meget af den fordums stærke Fæstning er forsvundet, Tidens Tand og Menneskenes Ligegyldighed have forenet sig om at rive de stærke Mure ned og lade Levningerne smulre hen; men det, der er tilbage af den nu fredlyste Borg, er dog nok til at give en Forestilling om dens tidligere Størrelse og Betydning som Fæstning, og Hammershuus's Ruiner ere ikke blot de største og mest imponerende i Danmark, men kunne maale sig med de interessanteste middelalderlige Ruiner i Udlandet.

Hammershuus er sandsynligviis opført i Midten af det 13de Aarh. af den lundske Erkebiskop Jacob Erlandsen, der laae i idelige Feider med Kongerne, først Christopher I og senere Erik Glipping, som erobrede Hammershuus, men efter nogle Aars Forløb maatte give det tilbage til Erkesædet. Under Erik Menved fortsattes Stridighederne; Erkebiskop Jens Grund undkom fra sit Fængsel i Søborg Slot til Hammershuus, men det indtoges af Kongen, som dog for at opnaae Forlig med de geistlige Herrer atter maatte afstaae det. Under Erkebiskop Esger Juel indtoges Hammershuus paany af Erik Menved, og det vexlede atter nogle Gange imellem kongelige og erkebiskoppelige Besiddere, indtil det tilsidst forblev hos disse Sidste, som beholdt det til Christian II's Tid, da det erobredes af kongelige Tropper, men igjen 1522 indtoges af Lybækkerne, som nedsablede Besætningen og derefter beholdt det tilligemed Øen til 1576. Paa Hammershuus residerede deres

Høvidsmænd, af hvilke den mest bekjendte var Bernt Knop, som forstærkede Fæstningsværkerne og navnlig opførte det saakaldte Manteltaarn, hvis Kanoner endnu 1645 fordrev to svenske Orlogsskibe. Da Bornholm ved Freden Roeskilde 1658 afstodes til Sverig, tog den svenske Landshøvding Printzensköld Sæde paa det allerede da meget forfaldne Hammershuus, men det svenske Herredømme var som bekjendt af kort Varighed. Slottets Betydning som Fæstning var ved Skydevaabnenes Forbedring saagodtsom aldeles forsvunden, og efterat Christiansø var anlagt, opgaves det ganske som saadan. Allerede 1736 vare efter en Beskrivelse fra den Tid mange Bygninger paa Borgen uden Tag, i 1743 brød man af det Muursteen til Opførelse af Hovedvagten i Rønne, og gjennem hele forrige Aarhundrede fortsatte baade Autoriteter og Private Ødelæggelsesværket. I Slutningen af Aarhundredet nedstyrtede Slotskirkens Hvælvinger (den sidste Slotspræst blev 1648 befordret til Sognepræst i Nyker), og først ved kgl. Resol. af 1822 blev de da tilbageværende Ruiner fredlyste. Fra Juli 1660 til Decbr. 1661 holdtes Corfitz Ulfeld og Leonora Christine fængslede paa Hammershuus, og det Taarn, hvor deres Fængsel formodes at have været, benævnes endnu Ulfelds Taarn.

Parti af Hammershuus.

Fra Slotslyngen snoer Veien sig op ad Bjerget til den ydre Borggaard, der omgives af Ringmure, og som i det nordvestlige Hjørne har en Sænkning, hvor man finder en Dam, der kan have forsynet Slottet med fersk Vand, maaskee ogsaa tjent som Fiskepark. Midt i Borggaarden hæver sig Hovedtaarnet, sex Etager høit, med Mure fra 3 til $5\frac{1}{2}$ Fods Tykkelse. I hver Etage har der været fire Rum, og under Taarnet findes Kjeldere. Hovedtaarnet har til begge Sider havt Tilbygninger, sluttende med Taarne, som ved Sidebygninger, hvoraf den ene har udgjort Slotskirken, have været forbundne med en Tverbygning, hvorigjennem Indkjørselen har været til den af disse fire Fløie dannede indre Borggaard. I det sydøstlige Hjørne af den ydre Borggaard findes Levninger af en aflang Bygning (udvendig Bredde 55 F., Længde 160 F. og Høide vel omtr. 50 F.), hvori to hvælvede Rum ere bevarede. De have mulig tjent til Vagtstue, og den store Bygning, der beherskede Veien og den over Dalen lagte Bro, har rimeligviis deels afgivet Boliger og Magasiner, deels været indrettet til Forsvar. Fra denne Bygning udgaaer en Muur, som har været forsynet med to Taarne, og andre Mure, ligeledes tildeels forsynede med Taarne og dækkende de til Fæstningen hørende mindre Bygninger, have omgivet Borggaardens øvrige Sider. Ved den indre Side af en af Murene har Kommandantboligen ligget. Murene, der have været over 30 Fod høie og forsynede

med Skydeskaar, ere væsenlig opførte af Granit, og Granit og Muursteen danne ogsaa Bygningsmaterialierne i de tilbageværende Rester af Taarnene og Bygningerne. Fæstningen har været forsynet med Udenværker (Mure med Skydeskaar) paa Klippen imod Landsiden, medens saadanne have været ansete for unødvendige paa den imod Havet vendende Side.

Fra Ringmurene har man en fortryllende Udsigt over Havet, som skyller op imod Klippens Fod, og af hvilket nogle Skjær, der paa Grund af deres Form benævnes »Løvehovederne«, hæve sig op. Har man et sikkert Fodfæste, kan man klattre nedenom Klippen til en derværende Hule, »Den tørre Ovn«, medens man kun ved Baad, og naar Vindforholdene tillade det, kan komme til en anden og større Hule, »Den vaade Ovn« (20 Favne dyb og 20 Alen høi), hvis Bund Havet bedækker med sine Bølger. Paa en hyggelig Plet indenfor Slottets Ringmure samles Omegnens Beboere nu til fredelige Folkefester, vidt forskjellige fra de Festligheder, der tilforn have betegnet de mægtige, stridbare Prælaters Besøg paa deres faste Borg.

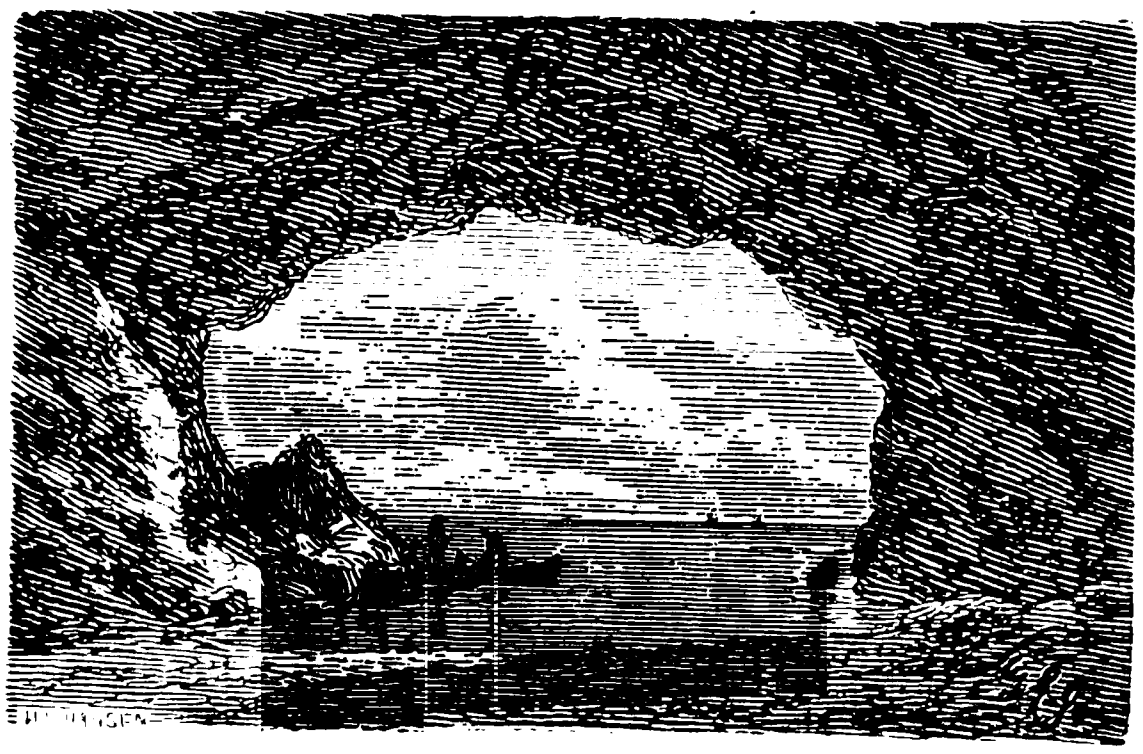

Den tørre Ovn.

Paa den sydlige Side af Bjerget fører en Gang ned i Dalen, hvor smukke Plantninger, navnlig af blomstrende Buskvæxter, danne en smilende Ramme om Fjeldet med dets mægtige Ruiner, over hvilke Borgfalken endnu svæver ligesom i den Tid, da Slottet stod i al sin Vælde. En Kløft paa den anden Side af Dalen benævnes paa Grund af sin idylliske Skjønhed Paradiisdalen. De, der ønske at tilbringe længere Tid ved Hammerhuus, kunne i et Par Smaahuse i Nærheden faae Natteleie og de første Livsfornødenheder.

Fra Hammershuus gaaer Veien forbi Steilebjerg og den dybe Hammersø, Bornholms største Indsø (250,000 Kv. Alen), hvori Fiskeriet endnu tilhører Bornholms Kommandantskab (en lille Rest af svunden Herlighed), til den lille By **Sandvig** ($1\frac{3}{4}$ M. fra Hasle), som udgjør een Kommune med Allinge og har Kirke (i Allinge) fælles med den, medens Thinghuset for Hammershuus Birk (opført af Granit) er beliggende i Sandvig. Den har kun lidt over 200 Indb. Efter endnu $\frac{1}{4}$ Times Kjørsel kommer man til

Allinge.

Hoteller: Hotel Hammershuus (smuk Udsigt over Havet), Værelse 3 Mk., Middag 3—4 Mk., og Hotel Skandia (mere hjemlig indr.), Værelse med Kaffe eller Thee 3 Mk., Middag 3 Mk. Postexpedition, Telegrafstation (m. i. D.) og Toldkontor forenede under samme Bestyrer. Aab. Personpost 2 Gange ugenl. (Novb. til med. Decb. 3 G.) til Hasle og Ronne. Vogn til Rø alm. 2 Rdl, til Gudhjem 3 Rdl., til Svaneke 6 Rdl.

Allinge ligger ret smukt, omgiven af og tildeels bygget paa Klipper ved en god lille Havn af 12 Fods Dybde, som ved en sjelden Ihærdighed fra den lille Kommunes Side (Byen tæller c. 800 Indb.), og med en trods det meget personlige Arbeide, der er blevet ydet, ret betydelig Bekostning for en Deel er huggen ud i Graniten og beskyttet imod Havet ved en betydelig Dæmning. Gaderne ere ubrolagte. Ved Havnen Skibsbyggeri. Kirken, der synes at hidrøre fra det 16de Aarhundrede, er ikke videre mærkelig. Den har en gammel Altertavle og en Lysekrone, som i sin Tid skal have hængt paa Hammerhuus. Dens Klokker ere fra det lybske Herredømmes Tid, og fra denne Tid hidrøre ogsaa flere Gravstene, deriblandt en over en vis Blasius van Wikede, der var lybsk Høvidsmand paa Hammershuus. En i Kirken ophængt Tavle bevarer Mindet om den mærkelige Begivenhed, at Kong Christian V her i Mai 1687 har overværet en Gudstjeneste. Den nye Kirkegaard ligger udenfor Byen. I Byen er Hovedstationen for Bornholms Redningsvæsen. — S. for Allinge ligger den af et Aaløb gjennemstrømmede, smukke Klippedal Storedalen*.

Allinge — Gudhjelm.

($2^1/_2$ Miil.)

Veien fører forbi St. Ols Kirke (Rundkirke i tre Afdelinger, ligesom de øvrige Rundkirker øiensynlig beregnet paa Forsvar), hvortil Allinge er Annex, og fortsættes igjennem et bakket Terrain, der oplives af mange smaa Lunde, til Rø Sogn, det paa Naturskjønheder rigeste af alle Bornholms Sogne. Ved Dyndalegaard lader man Vognen holde og vandrer tilfods over Markerne til Amtmandsstenen (ell. Hønsestenen), hvorfra man har den skjønneste Udsigt over **Dyndalen****, et af Bornholms deiligste Punkter. Under Ens Fødder ligger den dybe, skovbevoxede Dal. Træernes Løv vifter i vexlende Farvenuancer, og i Baggrunden sees det blaae Hav, op af hvilket i det Fjerne hæver sig Christiansø. Gjennem Dalens Bund risler en lille Bæk med grønne Bredder, og medens den ene Side

skraaner mere jevnt opad, er den anden Side begrændset af bratte Granitvægge, hvor prægtige Lavarter, Vedbend og frodige

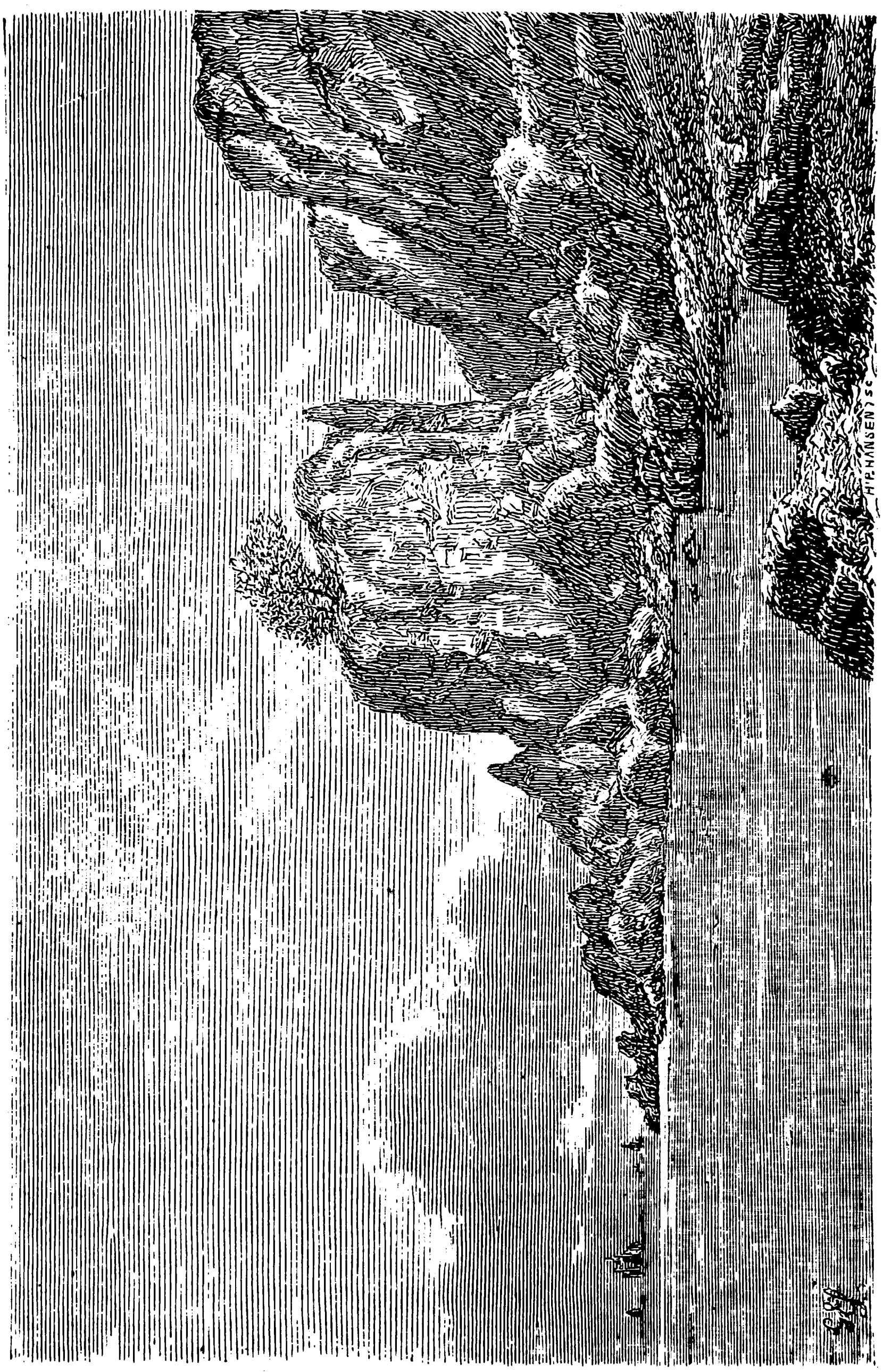

Parti af Helligdommen.

Bregner danne en tiltalende, naturlig Dekoration. Naar man gjennem den tætte Underskov og ad de temmelig steile Skrænter

har banet sig Vei ned i Dalen, ved hvis vestlige Ende et smukt lille Vandfald styrter ned ad Klippeskrænten, bør man følge den til Strandbredden og vandre langs denne tilh. til Helligdomsgaarden, hvor man i begrændset Antal kan faae Natteleie og Bespiisning paa landlig Viis. Fra Gaarden, der omgives af vilde Kirsebærtræer, gaaer Vandringen ned imod Havet, over hvilket hæver sig et brat, sønderrevet Klippeparti, **Helligdommen****. En god, ny Trappe fører ned til det mest besøgte Udsigtspunkt. Ved Foden vælder den hellige Kilde, der har givet Stedet sit Navn, frem af en af Klipperne og blander sit Vand med Havet, der fraadende brydes over Skjærene og sprøiter Skummet op ad Klippens Sider. Imellem to Skjær er et Landingssted for Baade. Langs hele Kysten Syd paa møder Øiet prægtige, i idelig vexlende Former fremtrædende Klippeformationer, hvoriblandt særlig mærkes den isolerede, spidst opløbende Lyseklippe og Gaasen i Gaaserenden. Ved Klippernes Fod danne de to Ovne (den tørre eller sorte Ovn, 74 F. lang, 6—7 F. bred og 10—12 F. høi, og den vaade Ovn, 60 F. lang, 20 F. bred og 16 F. høi, begge med et tyndt Overtræk af Drypsteen) ret anseelige Huler. Hvad der i det Hele udmærker dette Parti, er de mange mærkelige Indskjæringer i Klippemassen, der give det, som overhovedet Klipperne paa Østkysten, et langt mere sønderrevet Præg end Klipperne paa Øens nordvestlige Kyst. Naar Veiret tillader det, ɔ: naar det ikke er Paalandsvind, vil man ved at seile fra Allinge til Helligdomsklipperne faae det mest imponerende Indtryk af disse og kan da ogsaa lade sig roe ind i den vaade Ovn. Fra Helligdomsgaarden maa man da besøge Dyndalen og navnlig ikke forsømme at betragte Udsigten over den fra Amtmandsstenen.

Fra Helligdommen fører Veien forbi Rø Kirke (af Granit, med et oprindelig uden Tvivl til Forsvar opført, bredt Taarn, rimeligviis bygget i 12te Aarh.) og fortsættes længere fremme langs en Høideryg af Granit t. H. Efterat have passeret en dyb Gjennemskjæring, hvor Leerskiferen træder frem paa Veiens Sider, kommer man til den smukke Bobbedal (Granitvæg paa den ene Side, skovklædt Skrænt paa den anden), gjennem hvilken Bobbeaaen, hvorover Veien føres paa en ret betydelig Bro, løber ud i Havet. Endnu et Stykke Vei, da hæver sig tilh. en Klippestrækning, blødere i sine Former end de øvrige og bevoxet med en smuk Skov, fra hvis høieste Punkt, Lensklint*, man har en særdeles smuk Udsigt over Havet og Kysten Syd paa. Ikke længe efter naaer man det temmelig betydelige Fiskerleie

Gudhjem.

Gjæstgivergaard (Mad. Koch): Værelse 2 Mk., Middag efter Aftale.

Gudhjem, der i sit hele Ydre har en ikke ringe Lighed med en lille norsk Flække, ligger terrasseformig deels paa,

deels ved Foden af Granitklipper. Den har en lille, af Skjær beskyttet Havn, som rummer en ret talrig Flotille af Fisker-

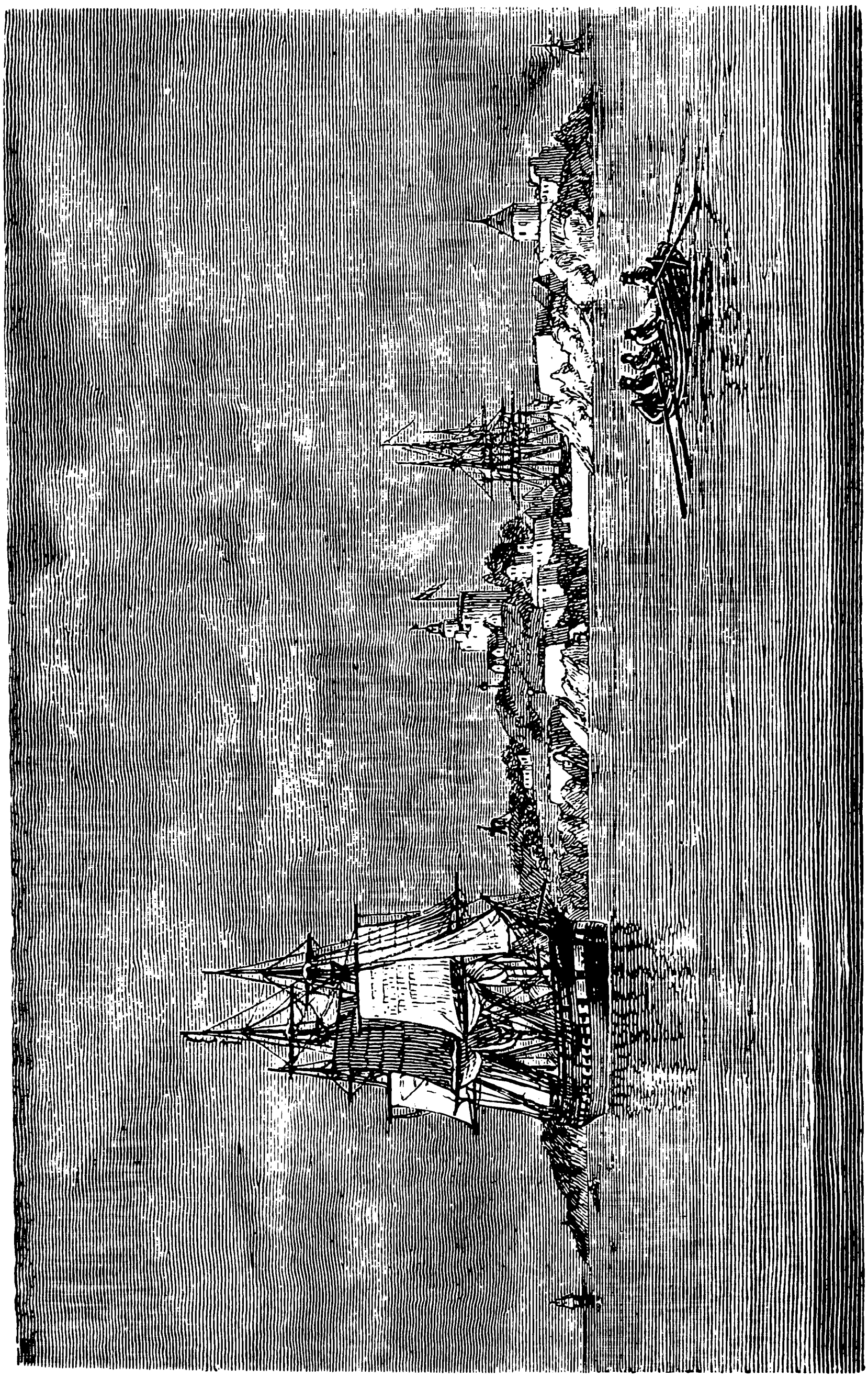

Christiansø.

baade (Gudhjem er Bornholms største Fiskerleie), og paa Gaderne mindes man idelig om Byens Hovederhverv ved at see

de Guirlander af Sild, der ere ophængte for at »vindes«, inden de ryges og derefter udføres. (Det her aarlig tilvirkede Kvantum røgede Sild anslaaes til 75 – 100,000 Oel). Den lille Kirke (eller Kapel) med Træspiir ligger øverst paa en Bakkeafsats, hvortil en smal Sti bugter sig op, og fra den omgivende Kirkegaard har man en smuk Udsigt til Havet og til

Christiansø,

hvortil man herfra i Reglen kan faae Baad (2 Gange ugentl. Baadpost fra Svaneke). Christiansø, eller »Øen«, som den i Almindelighed kaldes paa Bornholm til Forskjel fra »Landet« (Bornholm), bestaaer egenlig af tre Øer (»Ertholmene«), af hvilke de to, Christiansholm (1100 Al. lang og 620 Al. bred) og Frederiksholm (700 Al. lang, 200 Al. bred), som i det mellemliggende Sund have en lille, men fortrinlig Havn, ere forbundne ved en 65 Al. lang Bro. Begge Øer have oprindelig ligesom den tredie Ø, Græsholmen (700 Al. lang og c. 350 Al. bred), været nøgne Klipper, men da Christian V her 1685 anlagde en efter Datidens Forhold stærk Fæstning, paaførtes der dem et Jordlag (deraf Navnet »Erdholmene«), hvori selv Viinranker trives i yppig Fylde. Fæstningen er nu nedlagt, men Havnen vedligeholdes fremdeles som Nødhavn, og Bygningerne anvendes til Bolig for de her stationerede Lodser og den ringe Befolkning. Paa Christiansholm er der et af Granit opført Fyrtaarn; paa Frederiksholm var der tidligere et Statsfængsel, hvor bl. A. i dette Aarh. Dr. Dampe har tilbragt den bedste Deel af sit Liv.

Gudhjem—Svaneke.

(2½ Miil.)

Gudhjem, er Annex til Øster Larsker, og efterat have passeret den tidligere Folkehøiskolebygning (nu bestemt til en Agerbrugsskole) kommer man til Øster Lars Kirke*, den største af de fire bornholmske Rundkirker.

Forsaavidt man kun ønsker at see et enkelt af disse interessante Minder om den tidligere Middelalders Bygningskunst, bør man foretrække Øster Larskirke. (Nærmere Oplysninger om denne saavelsom om de øvrige middelalderlige Bygninger paa Bornholm findes i den afdøde svenske Professor C. G. Brunius's Skrift: „Konstanteckningar under en resa till Bornholm år 1857"). Rundhuset i den har tre Afdelinger over hverandre. Første Afdeling har et rundt Midtparti, der dannes af sex Piller, som forenes ved halvrunde Buer og bære en Kuppelhvælving, prydet med Korsbuer. Paa Ringmuren og Midtpartiet hviler en kredsformig Tøndehvælving, og saaledes dannes en Kredsgang, der er 12 F. bred og 17¾ F. høi. Fra det ovale Chors nordvestlige Hjørne fører en Trappe med 27 Trin op til anden Afdeling. Ogsaa der hæver sig et rundt Midtparti, hvis Mure bære en Slags Kuppelhvælving,

og til hvilket der er Indgange fra Nord og Syd, samt Lysaabninger i Vest og Øst. Den med en Tøndehvælving bedækkede Kredsgang er 12 Fod bred, men kun $10^1/_4$ Fod høi. Gjennem Ringmuren fører en Trappe med 18 Trin og fra dens Top en Nedgang af 4 Trin til tredie Afdeling, hvis Midtparti kun har een Indgang, men tre Lysaabninger. Mellem en indre og en ydre Ringmuur, hver med en Tykkelse af 3 F., findes en $3^1/_4$ F. bred ydre Kredsgang; den indre Kredsgang imellem Midtpartiet og den indre Ringmuur har ligesom i de andre Afdelinger en Bredde af 12 Fod. Alt tyder hen paa, at denne ligesom de øvrige Rundkirker er opført i det dobb. Øiemed, deels at afgive Lokale til Gudstjeneste, deels at tjene til Forsvar under Angreb. (Nøglen til Kirken faaes i et lille Huus i Nærheden.)

Fra Østerlarskirke, der ligger noget inde i Landet, gaaer Touren til **Randkløveskaaret****, et af de vildeste Klippepartier paa Bornholm. Medens Vognen holder ved en Bondegaard, gaaer man selv ad en Marksti ned imod Stranden og befinder sig snart ved en steil Brink. Vældige Fjeldblokke ere her som kastede ud i Havet i vild Forvirring med Kæmpehaand; snart see de ud som afbrudte Søiler, snart som uformelige Taarne, imod hvis Fod Bølgerne afmægtig bruse frem, og indenfor denne vilde og temmelig omfangsrige Skjærgaard hæver sig den kløftede Klippe, som har givet Stedet Navn. Den 8 Alen brede Kløft med 36 F. høie, lodrette Vægge deler sig igjen i to mindre Kløfter, hvoraf den største er 50 Al. lang, den mindste 16 Al. lang og ligesom overhvælvet med en indeklemt Granitblok. Det er lidt besværligt at komme ud paa disse Klipper, ind i disse Kløfter, og man maa passe godt paa, ikke at snuble, men det lønner rigelig Umagen, og man bør ikke forlade Bornholm uden at have besøgt Randkløveskaaret. — Dette ligger i Østermarie Sogn. I Østermarie Kirke ved Landeveien til Svaneke (en af de ældste Kirker paa Bornholm, opført af Granit og Sandsteen, med Sokler og Gesimser af huggen Kalksteen) findes et Epitafium over den af Bornholms Befrielse fra det svenske Herredømme bekjendte Kapitain Jens Kofoed († 1691). Ved Kirken findes flere Runestene. I dens Nærhed ligger nu den oprindelig i Østerlarsker Sogn af Bohn og Kofod i 1868 oprettede bornholmske **Folkehøiskole.**

Randkløveskaaret.

Fra Randkløveskaaret fører en smuk Vei, med Havet tilv., ud til Landeveien, som nu dreier indad imod Svaneke. Paa

Veien kan man endnu besøge Louiselund (t. H.), en Grevinde Danner tilhørende Lund, der paa sit lille Fladerum gjemmer en Rigdom af høist interessante, indtil over 4 Alen høie Bautastene.

Svaneke.

Gjæstgivergaard (Carlsens, god): Værelse 3 Mk., Middag 56 Sk. Postexpedition. Telegrafstation m. i. D. Aab. Personpost 2 G. ug (Novb. til med. Decb. 3 G.) til Rønne. Baadpost 2 G. ug. til Christiansø. Vogn til Randkløve 6 Mk., til Nexø 10 Mk., til Almindingen 2 Rdl. à 15 Mk., til Rønne 27 Mk., til Allinge 6 Rdl.

Svaneke (oprindel. vistnok Svanekjær) er en venlig, driftig lille By med reenlige Gader og vel byggede Huse, c. 1100 Indb. Den er bygget paa og om tre Klippehøie og hæver sig terrasseformig op fra Havet med dets Skjær; dens enkelte Dele have særlige Navne («Vigen«, »Hullet«). Rundtom i Byen springer den nøgne Klippe frem, og et enkelt Sted kan man fra en Klippe gaae ad en Bro ind paa Kvisten af et underliggende Huus. Havnen (10—11 F. dyb) er tildeels udsprængt i Granit og ved Granitdosseringer deelt i en indre og ydre Havn. Om Vinteren, med O. N. O., slaae Bølgerne fra Østersøen med saadan Kraft ind imod Molerne, at Skummet kastes høit op i Byen. Midt i Havneløbet ligger en Klippe, »Jomfruen«. Ved Havnen er der forholdsviis livligt Skibsbyggeri. I en privat Have i Byen findes det Kjær, der tidligere har været et Tilholdssted for vilde Svaner, og hvoraf Byen antages at have faaet Navn. En N. for Byen liggende Klipperække benævnes paa Grund af sin Form »Templet«.

Kirken, der ligger temmelig høit, er uden særlig Interesse; ved Indgangen findes en Runesteen, og i Skibet er ophængt en Mindetavle om Christian V's Besøg her i Mai 1687. — Andre off. Bygninger: Raadhuus og Skole.

S. for Byen findes en ny, ikke synderlig frodig Plantage, anlagt for Etatsraadinde Kofods Legat, og noget derfra Frændemark med 9 smukke Bautastene. Noget længere borte ligger Fiskerleiet Aarsdale; imod N., lidt nærmere Byen, Fiskerleiet Listed.

I Svaneke er den berømte Filolog J. N. Madvig født 7de August 1804.

Svaneke—Nexø.

(1¼ Miil.)

Paa Veien imellem Svaneke og Nexø bør man ikke forsømme at aflægge et Besøg paa Høilyngen, denne eiendommelige Høislette, der strækker sig gjennem Midten af Landet, og hvis Sydgrændse netop findes her. Idet man bøier af fra Landeveien t. H., kjører man først til Helletsgaarden (Helvedesgaarden) og besøger **Helvedesbakkerne***, hvorfra man har en prægtig Udsigt, og hvor der er temmelig betydelige Steenbrud (tilh. Kapit. Sonne m. Fl.); derfra kan man vandre videre til Paradiisbakkerne og Klintebakken* med viid og skjøn Udsigt, gjæste den ved Foden deraf liggende Klinteskov, hvor Nexøboerne paa en venlig og rummelig Plads hyppig have feiret deres Grundlovsfester (stundom har man hertil valgt Bakkerne ved Langedal i Nærheden af Knarregaarden), og saa tage Veien ind over Høilyngen, der i Gjennemsnit har en Høide af omtr. 250 Fod og idelig gjennemskjæres af dybe Kløfter. Sagnet melder, at Høilyngen oprindelig har været skovbevoxet, men at Skoven afbrændtes for en Lindorms Skyld. »Lindormen« er i ethvert Tilfælde forsvunden og Skoven med; men der arbeides dög med Iver for at kalde den sidste tillive paany, og ved en Vandring over den store Granitslette, i hvilken paa dette Strøg Kvartsgange bringe Afvexling i Stenens Farve, støder man jevnlig mellem Lyngen paa smaa Plantninger, der paa mange Steder synes at være i god Vext. Man gjør bedst i at søge sig en Veiviser til de nærliggende mærkelige Punkter og lader sig da først føre til Rokkestenen*, der er af samme Art som den under Almindingen omtalte, men her forsaavidt mærkeligere, som den ligger paa en Brink. Fra Rokkestenen gaaer Veien over en bred Kløft med et Vandløb i Bunden til Gammelborg*. Den er endeel ældre end sin Navne i Almindingen og hidrører rimeligviis endnu fra Hedenskabets Tid. Op over Høisletten hæver sig et steilt Klippeplateau, 1600 Fod i Omkreds og tidligere omflydt med Vand. I en Fordybning i Midten findes endnu Vand. Langs Plateauets Rand sees Levningerne af en Ringmuur (kun Steen og Jord, ingen Kalk), og i den findes Aabninger til Ind- og Udgang. Alle Betingelser have her været gunstige for at modstaae et fjendligt Angreb, og det er høist sandsynligt, at man her har en Vaabenplads, til hvilken Beboerne have kunnet tye i Tilfælde af pludselige Overfald. De af Christian VIII som Prinds her foretagne Gravninger have kun ledet til høist ubetydelige Fund.

Paa Veien til Nexø kan man endnu besøge »Gryet«, en Lund med flere smukke Bautastene, dog langtfra i saa stort Antal som i den tidligere omtalte »Louiselund«.

Nexø.

Gjæstgivergaard (Mad. Korup): Værelse m. Kaffe 3 Mk.; Middagsmad 3 Mk. Postexpedition. Telegrafstation m. i. D. Aaben Personpost 2 G. ugenl. (Novb. til med. Decb. 3 G.) til Aakirkeby og Rønne. Vogn til Svaneke 9 Mk., Aakirkeby 15 Mk., Almindingen 15 Mk., Rønne 4—5 Rdl.

Nexø er en kjøn lille By, omgiven af store Udmarker (Fælleder). At Jordens Underlag her er Sandsteen, ikke Granit, sees strax af Steengjærderne, der alle ere dannede af de flade Sandsteen, lagte ovenpaa hverandre og sammenføiede med en vis Kunstfærdighed. Havnen, hvis Indløb er 9—10 F. dybt, har selv en Dybde af 12 F. og deles i en ydre og en indre Havn; desuden haves en særlig Baadehavn. Yderhavnen beskyttes ved et Bolværk, som tillige ved at give Strømmen en bestemt Retning bevirker en Udskylning af Tangansamlingerne. Rheden er en meget benyttet, udmærket Stoppeplads. Kirken frembyder intet Mærkeligt; den omgivende Kirkegaard er vel holdt og prydet med mange smukke Sandsteensmonumenter. Raadhuset er opført 1856, een Etage høit, og har over Indgangen følgende Indskrift: »Ingen maa tage sig selv Ret«. Af industrielle Etablissementer mærkes et Skibsværft ved Havnen og et ret betydeligt Bryggeri, som forsynes med Vand ved en fra et høiere liggende Sted udenfor Byen anlagt Vandledning.

Af størst Interesse ved Nexø er Frederiks Steenbrud*, der ligger et lille Stykke N. O. for Byen. Veien dertil fører langs en Vold af Sandsteen, som er opskyllet af Havet og dannet ved Affaldet fra selve Steenbrudet. Allerede meget tidlig har man uden Tvivl her begyndt at bryde Sandsteen til Brug ved Kirkebygningerne, men først 1754 etableredes der paa Foranledning af Bygmesteren, Generalmajor de Thurah et ordnet, for Statens Regning drevet Sandsteensbrud, der i den nyeste Tid er gaaet over i privat Eie. Sandstenen er af meget forskjellig Kvalitet, og man maa i Reglen fjerne de øverste Lag for at komme til den haardere og bedre Steen, som kan benyttes til Slibe- og Møllestene. En Tidlang var Arbeidet næsten ganske ophørt, men i de senere Aar har man igjen taget fat med større Kraft.

Nexø—Aakirkeby.

(2 Mile).

Postveien fra Nexø til Aakirkeby gaaer i omtrent lige Linie forbi Bodilskirke, $\frac{1}{2}$ M. fra Nexø, en af Bornholms fire saakaldte »Marmorkirker« (opførte af en Slags sort Kalk- eller Cementsteen). Istedetfor at følge denne Vei kan man imidlertid gjøre en sydlig Bue, hvorved man faaer Leilighed til at

besøge endnu nogle af Øens geologisk interessante Egne. Kort udenfor Nexø passerer man den saakaldte »Fandens Keglebane«, og ikke længe efter befinder man sig i en Flyvesandsegn, hvor Marehalmen og Klitterne, om end kun lave, minde om Naturen paa Jyllands Vestkyst. Man kommer forbi Salthammerodden, hvor mangt et Skib kastes op af Efteraarsstormene, til Fiskerleiet Snogebæk, hvor en Redningsbaad er stationeret, og hvor de Navnebrædder fra Skibe, der afgive en almindelig Pynt for Husene, vidne om, at her indtræffer mange Strandinger. I Nærheden af Snogebæk, imellem Salthammer og Brorev, er det russiske Telegrafkabel, der gaaer til Libau, udlagt i Søen. Herfra gaaer Veien i vestlig Retning til Poulsker (Marmorkirke), og i Nærheden deraf haves **Rispebjerget***, en 170 F. høi Bakke, hvor man atter finder Levningerne af en gammel Borgplads, »Ringborgen«*. Interessantest ved Rispebjerget ere dog de paa dets Nordside værende Skiferdannelser. Langs Øleaaens Bred finder man her paa en smuk Skrænt baade Allun- og Leerskifer, og i Forbindelse dermed Cementsteen, hvori der ikke sjeldent er smukke Forsteninger; i Nærheden et Cementbrænderi. Rispebjerg strækker sig paa Grændsen af Pedersker Sogn, og dette er den klassiske Egn for Sagnene om de Underjordiske. Navnlig ere Sagnene om Bondevedde knyttede til dette Sogn, og en Kirken (»Marmorkirke« med Taarn af raat tilhugne Granitsteen) tilhørende gammel Monstrants betegnes endnu i Folketroen som det Bæger, Bondevedde fik af de Underjordiske. Til Præstegaarden hører en stor og smuk holdt Have. Fra Pedersker fortsættes Veien imod Nord til Bornholms eneste Landstad:

Aakirkeby.

Gjæstgivergaard: Petersens (Værelse m. Midd. 1 Rdl.). Postexpedition og sammesteds Telegrafstation m. i. D. Aaben Personpost 2 G. ugenl. (Novb. til med. Decb. 3 G.) til Nexø og ligesaa hyppig til Rønne. Vogn 1 Rdl. pr. Miil.

Aakirkeby ligger paa en 280 F. høi, jevnt affaldende Granitbakke og er uden Tvivl Bornholms ældste Stad. Sandsynligviis er den allerede grundlagt af Erkebiskop Eskild, som 1149 fik Størstedelen af Bornholm, og den fik sine Privilegier af en af hans Efterfølgere med Fornavnet Peder. Af Byens offenlige Bygninger fortjener

Kirken* en ganske særlig Opmærksomhed. Den bestaaer af et Langhuus (61 F. langt, 30 F. bredt, 24 F. høit), et Chor af 24 Fods Længde, 22 Fods indre Bredde og en Chorrunding af 19 Fods Bredde. Langhuset er ved en Række af fem fiirkantede Piller deelt i to lige store Skibe. Til den vestligste Pille svarer paa den nordlige og sydlige Sidemuur fiirkantede

Pilastre, hvormed den forenes ved Rundbuer, paa hvilke en Tvermuur hæver sig til Overkanterne af Sidemurene. Pillerne forenes ved Rundbuer, der bære en Muur af samme Høide som Tvermuren. Paa begge disse Mure findes Kalkmalerier, der ere udførte efter Reformationen (i Lybækkernes Tid) og ikke have stort kunstnerisk Værd. En Døraabning paa Langhusets sydlige Side fører gjennem et Vaabenhuus ind i det sydlige Sideskib. En tilsvarende Døraabning findes paa Langhusets nordlige Side. Til Kirken slutter sig et mægtigt Taarn, der ligesom selve Kirken er opført af sort Kalksteen (»Marmor«).

Døbefonten i Aakirkeby.

Det bestaaer af fire Afdelinger, og det ansees af de nyeste Forskere for utvivlsomt, at det er opført i det bestemte Øiemed at tjene til Forsvar. Dets Dimensioner ere: Bredde til den ene Side 28, til den anden Side 26 Fod, Høide 56 Fod. Den nederste Afdeling (12 F. høi) deles ved fire Piller i en Mellem- og to Sidegange; anden Afdeling, hvortil to Trapper føre op, har ligeledes fire Piller og omtrent samme Størrelse som den nederste (i den sydlige Sidemuur findes en Nichefordybning); ogsaa den tredie Afdeling har fire Piller, hvoraf de to bære en Tvermuur; men fjerde Afdeling, der er næsten

dobbelt saa høi som de andre, har kun to Piller. Foruden Taarnet bør særlig mærkes Vaabenhuset, der indvendig maaler 18 F. til hver Side, og som dækkes af en Kuppelhvælving. Kirkens enkelte Dele ere ikke samtidige, men dog ikke meget forskjellige i Alder; Taarnet er noget yngre end Kirken og formodenlig opstaaet samtidig med den Række Piller, der deler Langhuset. Vaabenhuset er vel omtrent et Aarhundrede yngre end Kirken. I det findes to Runestene og en Gravsteen over den bekjendte lybske Landshøvding Sveder Ketting med hans to Koner. Af Kirkens Inventarium mærkes Altertavlen og Prædikestolen med smukt Billedskjærerarbeide fra Christian IV's Tid, men navnlig den høist interessante, gamle Døbefont af hvidgraa Sandsteen. Baade Foden og Skaalen ere runde; fra Foden fremspringe Menneske- og Vædderhoveder, samt to Løvehoveder, der bide over Slangesnoninger. Skaalens skraae Bund prydes med Løvværk, og tolv Søiler, der bære Rundbuer, danne paa Skaalens næsten lodrette Sider elleve lige store Felter med Afbildninger af Frelserens Levnet, lige fra Mariæ Bebudelse til Vandringen til Golgatha. Paa Rundbuerne og et Par af Søilerne er der forklarende Runeindskrifter paa Islandsk. — Kirken, der fra gammel Tid har nydt stor Anseelse og har ført Navn af Kapitelkirke, ligger midt paa en firkantet Kirkegaard, der omgives med Kampesteensmure.

Af Aakirkebyes øvrige Bygninger mærkes Hospitalet, der stammer fra Christian III's Tid, men hvis nuværende Bygning er opført 1856. Det giver 5 Fattige Bolig, Brændsel og en lille Understøttelse.

Veien fra Aakirkeby til Rønne (omtrent 2 Mile) frembyder Intet af væsenlig Interesse undtagen Nylars (St. Nicolai) Kirke, der er en af de fire Rundkirker (Runestene). Med Tilbagekomsten til Rønne er Rundtouren paa Bornholm fuldendt.

Fyen.

Nyborg.

Postgaarden (Husteds Hotel) lige ved Kirken: Værelse 4 à 5 Mk. Table d'hôte Kl. 1 72 Sk. Hotel Nyborg lige ved Havnen, samme Priser; Table d'hôte Kl. 1. Omnibus mellem Dampskibet og Jernbanen à 8 Sk. Personen. Posthuset i Æblegade, ikke at forvexle med Postexpeditionsbygningen ved Havnen. Brevkasser ved Telegrafstationen, Postgaarden, Postkontoret og Banegaarden, samt paa Dampskibet og Postvognen. Telegrafstation i Steendamsgade ved Slotssøen, m. f. D. Befordringer hos Vognmand Hansen i Mellemgade og hos Vognmand Hansen i Kongegade ved Tøihuset. Postforbindelse med Svendborg hver Nat. Jernbaneforbindelse med Odense, Middelfart, Strib og mellemliggende Stationer fire Gange om Dagen. Postdampskibsforbindelse med Korsør tre Gange daglig. Dampskibsforb. med Kjøbenhavn, Rudkjøbing, Svendborg, Faaborg og Ærøeskjøbing. Politikammer i Æblegade. Politistation paa Raadhuset. Toldkammer ved Havnen. Apotheket i Kongegade skraaes for Husteds Hotel. Badeanstalten „Fionia" ved Havnen, Strøm- og Styrtebade 8 Sk., ligeledes i Christianslund en Fjerdingvei fra Byen. Varme Bade i Steendamsgade i samme Huus som Telegrafstationen 48 Sk.; maae bestilles en Time førend de skulle bruges. Russiske Dampbade sammesteds, 1 Rd. 16 Sk., maae bestilles to à tre Timer førend de skulle bruges. Theater findes i Raadhuset.

Nyborg, der indtil April 1869 var en Fæstning, skylder sin heldige Beliggenhed ved en Bugt af Store Belt og sin ypperlige Havn den ret anseelige Plads, den indtager mellem de danske Kjøbstæder (dens Indbyggertal er 4600), og den livlige Konflux af Reisende, hvis Strøm til og fra Sjælland ledes over Nyborg. Den hører ikke til de ældste Kjøbstæder, idet den først skal være anlagt i det tolvte Aarhundrede af den samme vendiske Prinds Knud, efter hvem den nærliggende Pynt af Fyen har faaet Navnet Knudshoved. Paa Grund af sin centrale Beliggenhed i Riget har Nyborg været Skuepladsen for adskillige vigtige historiske Begivenheder. Paa Slottet, om hvis Opførelse man ingen sikkre Efterretninger har, men som for Størstedelen blev nedrevet af Frederik IV, have mange af de vigtigste Danehoffer været afholdte, især i den bevægede Tid under Erik Glipping og Erik Menved. Det var ofte Kongernes Residents og har som Fangebolig huset den i den senere slesvigske Historie saa sørgelig berømte Hertug Valdemar, der i sin Tid blev udraabt til Konge af et lille oprørsk Parti og flere Aarhundreder efter er bleven tagen til Indtægt for en anden Oprørssag. Paa Nyborg Slot er Christian II født, og Sagnet om Abekatten, der tog det lille Barn ud af Vuggen og bar det op paa Slotstaget, lever endnu blandt Befolkningen. Ogsaa som Fæstning har Nyborg spillet en vigtig Rolle i Danmarks Historie. Den mindst berømmelige af denne Histories

FYEN
MED OMLIGGENDE ÖER.

Th. Bergh's lith. Inst.

0 1 2 3 4 5 Mil.

„Fremtiden's" illustr. Reisehaandbog.

Episoder er Fæstningens Overgivelse til Svenskerne uden Modstand 1658, hvortil Kommandeur Bredahls kjække Forsvar af de fire Orlogsskibe, som han midt under Ilden fra Voldenes Kanoner isede ud af Fjorden, danner en hæderlig Modsætning. Aaret efter blev Nyborg revet ud af Fjendernes Hænder ved et afgjørende og seirrigt Angreb. Siden har Byen endnu en Gang, men kun for et Par Dage, været i fremmed Vold, da den spanske General Romana i 1808 bemægtigede sig den for i Ly af dens Kanoner og understøttet af Englænderne at kunne løsrive sig fra den franske Overkommando og vende hjem til Spanien.

Af Slottet er der endnu kun en Fløi tilbage, som benyttes til **Tøihuus** for den fuldstændige Udrustning for et Feltbatteri med alle de mange Enkeltheder lige fra Kanonerne og ned til Fornaglingssømmene; endvidere findes her Materiel til Kystbatterierne paa begge Sider af Fjorden og til den i Nyborg garnisonerende Halvbrigades Train. Ligeoverfor Tøihuusfløien er et fritstaaende Taarn, der benyttes til Oplagssted for Kjøbmændenes Krudtforraad.

Paa Byens store og smukke Torv ligge flere iøinefaldende Bygninger. **Kommandantboligen** med de to store Popler udenfor var i tidligere Tid Indkjørselen til Slottet. Paa den modsatte Side af Torvet ligger **Raadhuset**, en treetages Bygning, hvis øverste Etage er nyopbygget af røde Steen og til Skade for den arkitektoniske Virkning har høiere Vinduer end de nedre Etager, hvis Steen ere overtrukne med Cement. I den øverste Etages store og med Gasblus rigelig forsynede Balsal findes Buster af Frederik VII og Christian IX; paa den ene af de store Trapper hænger en Gaskrone i Form af et tremastet Skib, af hvis Kanonmundinger Gasblussene udstraale. Den er foræret Byen af Skipperlauget til Erindring om Kronprinds Frederiks Ophold i Nyborg og bærer hans Navn; ved Dystløbsfesterne tages Skibet ned og bæres foran Processionen. Raadhuset er forsynet med Klokketaarn og har over Indgangen Byens Vaaben; det forevises af Raadstuetjeneren.

Af Torvets andre Bygninger fæstes Opmærksomheden mest paa den smukke, nyopbyggede Vand- og Dampmølle og Sparekassens Gaard.

Den gamle Gaard i Kongegade ligefor Slotsgade siges at have tilhørt Drost Peder Hessel; den har et Vaaben over Indgangen og hvælvet Muurloft i Kjelderen. Lige ved Kirken er Sognepræstens Bolig, som paastaaes at have været en Munkebolig og endnu i forrige Aarhundrede at have ført Navnet Korsbrødregaard; blandt Byens Diplomer findes der Intet, som omtaler noget Kloster.

Kirken, der i de katholske Tider var helliget »Vor Frue«, har kamsløifede Gavle og to Spiir, af hvilke det ene er saa høit, at det bruges som Sømærke. Den er hvælvet, ikke stor, men gjør et venligt Indtryk. Altertavlen, malet af Eckersberg

1834, fremstiller paa Midtfløien Bjergprædikenen og paa Sidefløiene Haabet og Troen; foroven sees Gud med Verdenskuglen. Paa en af Pillerne findes en Kopi af Eckersbergs Altertavle i Svendborg »Christus i Gethsemane«. Prædikestolen er af Egetræ med prægtigt udskaaret Arbeide, forestillende Scener af Christi Liv. Den gamle Døbefont er fra 1645. En Mængde gammeldags, naivt malede Epitafier findes baade i Kirken og i dens Sidebygning, det saakaldte St. Gjertruds Kapel. Kirken har fem Klokker, hvoraf de to ere fra den i Frederik II's Tid nedlagte Slotskirke. Den forevises af Klokkeren, som boer bag Kirkegaarden i »Nyenstad«. Som en Særegenhed kan bemærkes, at der hver Aften Kl. $9\frac{3}{4}$ ringes med Kirkeklokken. »Det er Svenskerne, som ringes ud«, sige Nyborgerne, sigtende til et Sagn fra Svenskekrigen 1659; efter Slaget ved Nyborg (24. Novbr.) trak nemlig Resterne af den slagne svenske Hær sig ind i Fæstningen; Byfogden samlede i den Anledning Borgerne paa Raadhuset og gav Ordre til, at hver Kvarteervært Kl. $9\frac{3}{4}$ om Aftenen, naar Kirkeklokken gav Signalet, skulde dræbe sin Indkvartering. Af ubekjendte Grunde blev der dog Intet af denne nyborgske Vesper, og næste Dag kapitulerede Svenskerne. Under deres Landsmænds Ophold i Nyborg 1848 suspenderede man af Høflighed denne antiskandinaviske Demonstration.

Ved lille Nørregade og Gammeltorv ligger det Baggerske Hospital, stiftet af Etatsr. Bagger til Juulskov; det giver 17 Fruentimmer Huusly og en lille ugl. Understøttelse.

En yndet og smuk **Promenade** er rundt om Volden, der endnu venter paa at faae sin Skjæbne afgjort ved Valget mellem de to Alternativer: Udparcellering eller Sløifning. Gaaer man ved Vagtbygningen (tæt ved Hotel Nyborg) op til Venstre, har man en livlig Udsigt over Havnen, hvoraf dog Noget borttages af den ligeoverfor liggende Toldbygning; til Høire sees den nye Svendborgvei, Dyrehaveskoven (Levning af Slottets Dyrehave) med Møllen, og ligefor i det Fjerne Langeland. Ved at spadsere videre faaer man ud over Jernbaneterrainet og Exerceerpladsen Øie paa Sprogø og Christianslundskov; gjennem Exerceerhuset naaer man til en Mølle og seer noget længere borte den gamle optiske Telegraf, der nu gjør Tjeneste som Sømærke; fra en af Bastionerne her er der især ved Solnedgang en smuk Udsigt over Fæstningsgraven, Udenværkerne, den lille Ladegaardssø og Gaarden Sophienberg; tillige sees udover Beltet til Kaibergskov. Ad en skyggefuld Gang langs Fæstningsgraven naaer man til en Steentrappe, der lige ved det 1856 anlagte Gasværk fører op til Bastionen, hvorfra man seer den Dæmning, som gaaer ud til Svendborgveien. Faa Skridt derfra fører Voldbakken ned til Vagtbygningen, og Promenaden rundt om Volden er endt.

En anden Promenade er ud til den lille Ladegaardsskov, ogsaa kaldet Telegrafskoven paa Grund af den op-

tiske Telegraf, en for Størstedelen med Naaletræer bevoxet Kløft, igjennem hvilken Ladegaardsaaen løber, inden den falder ud i den ovenfor nævnte Ladegaardssø.

Den Byen tilhørende og i dens umiddelbare Nærhed liggende Lystskov **Christianslund*** er ogsaa et yndet Udflugtssted, som man begiver sig til gjennem den om de gamle kjøbenhavnske Fæstningsporte mindende Landport; naar man er kommen over Ravelinen, følges Gaden, indtil man dreier om ad den første Gade til Høire (Hesselgade), gaaer forbi Kirkegaarden og gjennem Overskjæringen af Jernbanedæmningen. Lige efter, at man har passeret den venlige Gaard »Aldershvile«, staaer man ved Indkjørselen til Skoven; paa en Lysning i denne tæt ved Stranden ligger det af Kommunen byggede toetages Badehotel med Restauration (Værelse med fuld Kost 9 Mk. for en enkelt Dag, 8 Mk. daglig, naar Opholdet er længere, Bade 4 Rdl. for hele Saisonen). Udsigten herfra udover Beltet er meget smuk, og Vandet ypperligt.

Badehotellet i Christianslund.

Dyrehaveskov med Udsigt over Fjorden og Byen ligger ved Svendborgveien. Ad denne Vei fører en Dæmning over til den gamle og anseelige Hovedgaard Holckenhavn (forhen Kogsbølle, Ulfeldsholm, Ellensborg og Nygaard), bekjendt som den ulfeldske Families Herresæde. Corfitz Ulfelds Fader solgte sit gamle Familiesæde til den bekjendte Enkefrue Ellen Marsvin, Moder til Christian den Fjerdes Gemalinde Kirstine Munk; da denne døde, kom Gaarden ved Eleonore Kirstine atter tilbage til Ulfelderne, men kun for en kort Tid, da Kongen efter Høiesteretsdommen over Corfitz U. konfiskerede Eiendommen, der omsider gik over til Familien Holck. I den ene Fløi af Bygningen er et prægtigt, med fortrinligt Billedskjærerarbeide rigt udstyret Kapel*, hvor der holdes Gudstjeneste den første Søndag i hver Maaned og den anden af de store Helligdage; det er bygget af Ellen Marsvin og restaureret 1849. Hendes Portrait hænger paa den ene Væg; i det øverste Hjørne staaer den udskaarne Prædikestol, hvilende paa en Mosesfigur; Altertavlen er i flere Felter og rigt smykket med fritstaaende, naivt udskaarne og grelt malede Figurer. Nøglen — hvis Kam er dannet af Begyndelsesbogstaverne til Ellen Marsvins Navn —

kan faaes, naar man henvender sig til en af Tjenerne paa Gaarden.

Fra Holckenhavn gjør man rettest i at forlade Landeveien og gaae ad den kortere Vei langs Stranden til Kaibergskov; fra Høien ved det yndig beliggende Skovfogedhuus (hvor Vognrum, Øl, Mælk, Vand paa Maskine o. desl. kan faaes) er en prægtig Udsigt over Beltet til Sjællands Kyst med Korsør, der tydelig sees, naar Solen om Eftermiddagen staaer i Vest; til Høire Langeland, til Venstre Nyborg og ligefor, nærmere inde mod Beskueren, Slipshavnsskov og Knudshoved. Fra Skovfogedhuset, i hvis Nærhed en Mindestøtte over Holger Rosenkrantz, Baron af Holck, er reist 1817 af hans Broder Fritz Holck, gaaer man gjennem Skoven til dens sydlige Udkant til det med Urette saakaldte »Helvede«, hvor der er en lignende Udsigt som fra Banken ved Skovfogedhuset. Efter et Kvarteers Gang naaer man ud af Skoven og gjennem et Krat, »Bøllevænget«, op paa et Bakkedrag, de saakaldte Kogsbøllebanker (260 Fod) med en viid Udsigt over Beltet og Slipshavn til Sjælland; Sprogø sees liggende fuldkomment frit med sit Fyrtaarn. Til den anden Side hviler Øiet i et rigt og frugtbart Landskab med velhavende Bøndergaarde og de for Fyen eiendommelige, levende Hegn mellem Markerne; den nærmeste Kirke er den smukke og anseelige Vindinge-Kirke, bygget i Korsform med Taarn og Gavle til alle fire Sider; dens Indre med den smukt udskaarne Prædikestol og Altertavle, med den nye Døbefont og Orgelet, gjør et for en Landsbykirke meget anseeligt Indtryk. Her laae i gamle Dage Slottet »Gammelborg« med tilhørende Kjøbstad, og Fjorden var seilbar lige op til Byen. Da den efterhaanden tilstoppedes, flyttedes Slottet (»Nyborg«) til dets nuværende Plads, og Byen fulgte med.

Herfra kan man gjøre et Besøg i den smukke Kogsbølle Dyrehave gjennem Kogsbølleby, hvor den tidligere af Jacob Ulfeld nedrevne og til Holckenhavn flyttede Hovedgaard laae. Til den frodige Skov gaaer Veien op ad høie Skrænter, fortsættes mod Nord over Bynkels Bro og Bynkels Bakke til Vindinge (s. o.), forbi Hjulby Sø, der gjennem Ladegaardsaaen forsyner Nyborg med Drikkevand, og naaer strax derpaa Odense Chaussee efter denne Tour gjennem en Egn, hvor man vil bemærke den paafaldende Mængde af Valmuer, der efter Folketroen ere fremspirede af de andalusiske Hestes Blod, som efter Spaniernes Bortreise 1808 blev ladte tilbage og i Nærheden af Nyborg overfaldt og dræbte først deres fyenske Kammerater og dernæst hverandre indbyrdes. Ad Odense Landevei naaer man Nyborg ved at dreie tilhøire, hvis man ikke foretrækker at gjøre en Afstikker til Juelsberg, en Hovedgaard, hvis betydelige Jorder før hørte under Nyborg Slots Ladegaard; efter at være kommen gjennem Landsbyen Reistrup gaaer man henimod Stranden og langs Strandveien gjennem Fiskerleiet Skabohuse til Teglværksskoven, som tilhører Nyborg By,

og fra hvis Pavillon »Frederikslyst« der er en smuk Udsigt over Stranden.

Fra Nyborg til Odense
(4 Mile)

er Jernbaneforbindelse, om hvilken der her maa gjøres de for hele den fyenske Jernbane gjældende Bemærkninger: at der skjelnes mellem Stationer og Holdepladse, ved hvilke sidste ikke alle Tog standse; at alle Klokkeslet ere regnede efter Kjøbenhavns Tid; at Togene kunne afgaae fra Landstationerne 5 Minuter før den paa Kjøreplanen angivne Tid; at Gods- og Persontogene kun optage 1ste Klasses Reisende, forsaavidt der i dem findes disponible 1ste Klasses Kupeer, og at der findes Damekupeer ogsaa i tredie Klasses Waggoner.

Efterat have kjørt et Stykke fra Nyborg og berørt en Udkant af Juelsbergs Skove, faaer man paa venstre Haand den store Vindingeaa nærmere paa Siden af Jernbanen, og efterat være naaet til

Ullerslev Station (Gjæstgiveri, Poststation) seer man ligeoverfor denne Hovedgaarden Hindemae, hvis eenetages Hovedbygning er opført i Slutningen af forrige Aarhundrede, og bag denne Skjellerup Kirke med mærkelige Relikvier, udskaarne Figurer og en Altertavle fra den katholske Tid. Tilhøire for

Langeskov Holdeplads ligger Landsbyen Birkende, Hans Tausens Fødeby. Tilvenstre for

Marslev Station bemærkes Veirups røde Hovedbygning og Mølle, og længere bag denne ligger Fraugdé Kirke, hvor Psalmedigteren Thomas Kingo, engang Eier af Fraugdegaard, ligger begraven. Marslev By fortjener at nævnes, fordi dens Sogneforstanderskab i Forening med Birkendes 1860 vedtog at virke til Afskaffelsen af de store og overdaadige Begravelsesgilder. Toget nærmer sig Fyens Hovedstad og holder, efter at være faret forbi Slottet med den grønne Plaine foran, i

Odense.

Taxter for Dragere paa Odense Station:

	Fra Reisegodsexpeditionen til Holdepl. og omv.	Fra Reisegodsexpeditionen til Byen og omv.	
		Enk. Stk.	Fl. Stk.
Haandbagage, Reisegods etc. indt. 25 Pd.	4 Sk.	8 Sk.	12 Sk.
For exped. Reisegods fra 25 til 75 Pd.	8 -	12 -	20 -
do. do. fra 75 til 100 Pd.	12 -	16 -	24 -
Over 100 Pd. tillægges for hver 25 Pd.	8 -	8 -	12 -

Hoteller: Larsens Hotel*, Korsgade Nr. 1. Værelse 4 à 6 Mk. (første Aften Lys 2 Mk.). Table d'hôte Kl. 1 5 Mk. Koldt Aftensbord 2 Mk. Drikkepenge opføres paa Regningen undtagen til Gaardskarlen Postgaarden*, Overgade Nr. 56, Værelse 4 à 6 Mk., Table d'hôte Kl. 1 5 Mk. m. Kaffe. Billes Hotel, Vestergade 72 med Have ud til Aaen og Baad, Værelse 56 Sk. à 4 Mk., Frokost pr. Kuvert 3 Mk. Jernbanehotellet, Nørrebro 1 (nær

ved Jernbanen), Hotel Skandinavien, Søndergade 5, Hotel Dagmar, Kongensgade 13 (nær ved Jernbanen), omtrent samme Priser. Konditori: Rasmussens, Vestergade 3. Restaurationer: Andersens Enke, Overgade 46, og Ulrichs Østersstue, Nørregade. Droschker og Omnibusser fra Hotellerne holde ved Togenes Ankomst ved Stationen. Bybude findes, men de ere ikke organiserede og have ingen faste Taxter. Postkontoret ved Jernbanegaarden, aabent fra 8 F.—9 A., Søn- og Helligd. 8 F.--6 Eft. og 8—9 Eft. Pakkepostsager indleveres indtil $1^1/_2$ Time, anbefalede Breve og Postanviisninger indtil 1 T. og løse Breve indtil $^1/_2$ T. før hver Posts Afg., dog for Forsendelser med Morgent. og med Morgenposten til Bogense Aftenen forud. Postindleveringskontoret i Byen, Vestergade 8, aabent 8 F.—3 E. og 5—9 E., Helligdage 8—10, 12—2 og 6—8. Indleveringstiden for Pakkepostsager er indtil 2 Timer, for anbef. Br. og Postanv. indtil $1^1/_2$ T. og for løse Br. indtil 1 T. før hver Posts Afgang, dog for Forsendelser med Morgentogene og med Morgenposten til Bogense Aftenen forud indtil Kl. 8 for Pakkep. og $8^1/_2$ for anbef. Br. og Postanv.; Søn- og Helligdage kun til Kl. 8 Aften. Brevkasser ere udhængte Vestergade 8 og 65, Vesterbro 1, Nørregade 38 og 103, Overgade 56; de tømmes Kl. $7^1/_2$, 11, 3 og 9. Ved Posthuset (ved Banegaarden) er en Brevkasse, som tømmes 5 M. før hvert Person- og Iiltogs ordinaire Ankomsttid, m. Undt. af Tiden mell. Kl. 11 Aften og Kl. 5 Morgen. Kassen ved Indleveringskontoret tømmes Kl. $3^3/_4$ E. og Kl. 11 A. Telegrafstation paa det store Torv Nr. 1 („Læseforeningens" Gaard) m. f. D. Postforbindelse med Kjerteminde (over Ullerslev) to Gange daglig, med Assens (over Aarup) 2 Gange, med Svendborg, Bogense og Faaborg een Gang daglig direkte. Aftentoget til Nyborg medtager Post til Svendborg og Faaborg, og Iiltoget Kl. 12, 15 M. ligeledes til Bogense over Aarup. Jernbanetog til Nyborg og til Strib fire Gange daglig. Politikontor i Albanigade. Politistation Vestergade 8 (i samme Huus som Postindleveringskontoret), aaben hele Døgnet. Toldkontor Nørrebro 92, aabent 7—12 og 2—7. Kontoret ved Jernbanestationen aabent 10—12 Form. Apotheker: Løveapotheket, Overgade 8, det først anlagte Apothek i Danmark efter Hofapotheket i Kjøbenhavn, Svaneapotheket, Vestergade 23. Badeanstalten i Albanigade 14 aaben Sommer 8 M.—6 Eftm., Vinter 8 M.—4 Eftm., Søndag kun til Kl. 3. Dampbade (kun til Kl. 2) à 56 Sk., 12 Stkr. 6 Rdl.; varme Bade à 24 Sk., 12 Stkr. 2 Rdlr. Saltvandsbade af Styrke som i Nordsøen à 56 Sk., 12 Stkr. 6 Rdl. 3 Mk., af Styrke som ved de danske Kyster à 44 Sk., 12 Stkr. 5 Rdl.; kolde Bade à 12 Sk., 12 Stkr. 1 Rdl.; kolde Regn- og Styrtebade à 12 Sk., 12 Stkr. 1 Rd.; kolde Saltvandsbade af Styrke som i Nordsøen à 44 Sk., 12 Stkr. 5 Rdl., almindelige kolde Saltvandsbade 2 Mk., 12 Stkr. 3 Rdl. Alt med Haandklæde. Russiske Damp- og Styrtebade Vestergade 80 (bestilles tre Timer forud), et Dampbad 5 Mk., et Styrtebad 12 Sk. Romerske Bade, Albanigade 19, for Herrer hver Dag 7—10 og 2—9, for Damer 11—1. Enkelte Bade 72 Sk., sex Bade 4 Rdl., tolv Bade 7 Rdl. Et Bad medtager omtrent halvanden Time. Styrte-, Sæde- og Skeletbade for Herrer hver Dag Kl. 6—10 og 2—9, om Søndagen fra 6 M.—4 Eft., for Damer om Hverdagen fra Kl. 11—1. Et enkelt Bad 1 Mk., 12 Bade 9 Mk. Theatret paa Sortebrødretorv Nr. 1, opført 1794, eies af Byen og bestyres af en Direktion, der udleier det til reisende Selskaber. Offenlige Forlystelser i Pantheon, Vestergade 85 og Vindegade 39—41: Theater, Cirkus og Have. Det nordiske Museum paa Slottet aabent Søndag 12—1.

Erindringsliste: „Læseforeningens" Bibliothek aabent hver Dag 9—12 og 3—8, Søndag om Vinteren 9—10 og 3—5, om Sommeren 9—10. Stiftsbibliotheket i Gymnasiebygningen Ti. og F 2—3. Kathedralskolens Bibliothek, Lille Graabrødrestræde 6, Ti. og F. 12—$1^1/_2$. Karen Brahes Bibliothek, Frøkenklostret, Torvet Nr. 6, aabent Onsdag Middag. Militairbibliotheket paa Slottet aabent M., O., To. og L. 12—1. Amtstuen paa Slottet aaben 9—1 og 4—6. Bispekontoret i Bispegaarden aabent 10—1. Borgmesterkontoret paa Raadhuset aabent 9—12 og 3—7. Diskontobanken paa det store Torv aaben 10—$1^1/_2$. Fyens Stifts Sparekasse paa Fisketorvet aaben 10—1. See iøvrigt „Veiviser for samtlige Fyens Kjøbstæder og Adressebog".

Odense er en af de ældste Byer i Norden, saa gammel, at dens Oprindelse endog tilskrives Odin selv; første Gang i den historiske Tid nævnes den for henved nihundrede Aar siden, og efter den Tid forekommer dens Navn ofte i Danmarks Historie sammen med vigtige Begivenheder; det er saaledes i Odense, at den første danske Bog, Knud den Helliges Historie, skrives 1109, og at den første Bog i Norden trykkes 1482; 1523 og de fire følgende Aar holdes her de vigtige Reformationsherredage, paa hvilke den lutherske Lære fik Adgang til Danmark, 1537 udnævnes her den første evangeliske Biskop, Jørgen Sadolin, og 1539 udstedes her den nye Universitetsfundats og Kirkeordonnants. Men hvad der fremfor Alt bidrog til at hævde Odenses Anseelse i Middelalderen, var dens Ærværdighed som Knud den Helliges By; det var den 10. Juli 1086, at denne Konge blev dræbt i den af ham selv opbyggede Albanikirke, hvor han laae knælende i Bøn foran Alteret, medens hans Broder Benedict og hans Mænd forsvarede ham mod de indtrængende Oprørere. I Aaret 1100 blev han af Paven kanoniseret som den første danske Martyr og Helgen, og Aaret derpaa med stor Høitidelighed skriinlagt i den efter ham opkaldte Steenkirke, hvortil han selv havde lagt Grunden. Hyppige Valfarter baade fra Danmark og fremmede Lande til den berømte Helgens Grav, især paa hans Festdag i Juli, paa hvilken det stærkt besøgte St. Knudsmarked afholdtes, bragte Odenses Befolkning og Rigdom til at voxe hurtig, medens der ved Oprettelsen af forskjellige af de saakaldte »Gilder«, især St. Knuds Gilde, gaves et vigtigt Bidrag til Udviklingen af Kjøbstadvæsenet. Selv efterat Reformationen havde tilføiet Odenses katholske Anseelse et haardt Stød og meget reduceret saavel Antallet som Betydningen af dens sex Klostre og sex Kirker, fortælles der endnu om en saadan Rigdom hos dens Borgere, som hos den bekjendte Oluf Bager, der ved Frederik II's ene Besøg hos ham brændte Kaneel i Kakkelovnen og ved det næste lagde alle Kongens Gjældsforskrivninger paa Ilden. Med Kraft og Dygtighed har Odense bestandig arbeidet fremad og var allerede for hundrede Aar siden den største By i Danmark næstefter Hovedstaden, en Plads, som den endnu hævder med et Indbyggerantal af henved 17,000, hvilket Tal er mere end halvanden Gang saa stort som ved Aarhundredets Begyndelse.

Den anseelige Stad er bygget paa et temmelig fladt Terrain paa begge Sider af Odense-Aa, Syd for Odense Fjord. Dens største Deel ligger Nord for Aaen, over hvilken to Broer, Frederiksbroen, den første Jernbro i Danmark, og Albanibroen, den første af Jernpladebjælker konstruerede Bro i Danmark, føre, den ene til en lille Forstad, den anden til den mindre og nyere sydlige Deel, det smukke Albanikvarteer.

Blandt Byens mærkelige Bygninger maa først og fremmest nævnes **St. Knuds Kirke***, paabegyndt af Knud den Hellige med den Bestemmelse at opkaldes efter den engelske Helgen St. Alban, men fuldendt efter Kongens Død, indviet til ham og sat i Forbindelse med det berømte Benediktinerkloster som dets Klosterkirke. Den er bygget i Slutningen af det 11te Aarhundrede, samtidig med Domkirkerne i Roeskilde og Lund, men er i sin nuværende, fra den oprindelige Bygning noget afvigende, Skikkelse to Aarhundreder yngre; navnlig viser Taarnet tydelige Spor af at være en senere Tilbygning. Kirkens aflange, af røde Muursteen opførte Firkant med de tre Udbygninger: Vaabenhuset, hvor Hovedindgangen er, det Valkendorffske Kapel og Konsistoriet, ligger temmelig frit paa en ophøiet Plads.

St. Knuds Kirke.

Bygningens Indre med de to Sideskibe langs det høie Midterskib, saa høit, at der i det er Plads til en Række Vinduer ovenover Sideskibenes Tag, med de stærke Hvælvinger hvilende paa to Rader Piller afgiver, til Trods

for enkelte moderne Tilsætninger, et ædelt og skjønt Exempel paa den rene Spidsbuestiil. Blandt Kirkens mange Begravelser have Kong Knuds og hans Broder Benedicts ærværdige Levninger størst historisk Interesse; Kongens kostbare Helgenskriin, der i den katholske Tid henstod paa Alteret som en Gjenstand for de Troendes Tilbedelse, blev senere indmuret i den østlige Gavlmuur, hvor man ved en Undersøgelse i 1696 fandt det berøvet sine Prydelser og Benene slængte mellem hverandre i Uorden. I Aaret 1833 hensattes Kisterne til deres nuværende Plads i Ebbe Munks Begravelseskapel for Enden af den nordlige Sidegang. Af andre kongelige Personer skal ogsaa Erik Lam være begraven i St. Knuds Kirke efterat være død som Munk i Klosteret. I fire Egekister hvile Ligene af Kong Hans, Dronning Christine, Kong Christian II og hans Broder Prinds Frands; over deres Gravhvælving er indsat det store, af rødbrune Steen forarbeidede Monument over Kong Hans og hans Dronning. I det Valkendorffske Kapel staae Ligene af Kirstine Munk og hendes Datter med Christian IV Sophie Elisabeth. I det pragtfulde Ahlefeldske Kapel for Enden af den sydlige Sidegang er det kostbare Monument (af Thomas Quilinus) over Generallieutenant Hans Ahlefeld til Glorup, bekjendt fra Kjøbenhavns Beleiring, tilligemed hans to Hustruer og en Søn. Paa Pladsen foran Kirken, imellem denne og den gamle Latinskolebygning, agtes reist et Mindesmærke (Broncebuste af Stein) over Psalmedigteren Thomas Kingo.

St. Knuds Kirke er udvendig 100 Al. lang, 40 Al. bred, indvendig 93 Al. l., 33 Al. br. Den forevises af Graveren, som boer tæt ved Kirken i St Knuds Kirkestræde 17.

Vor Frue Kirke ansees for at være Byens ældste Kirke, men er i sin nuværende Skikkelse kun firehundrede Aar gammel. Mærkeligst er denne Kirke ved sin berømte, ualmindelig store og rigt forgyldte Altertavle*, forfærdiget i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede af den store Mester Claus Berg, der i denne Anledning blev kaldet fra Lybæk til Odense af Dronning Christine; hun forærede Altertavlen til Graabrødrekirke, og ved dennes Nedbrydelse i Begyndelsen af dette Aarhundrede kjøbte Fruekirke dette mærkværdige kunstneriske Mindesmærke for — 215 Rdl. 1 Mk. 4 Sk. Altertavlen staaer paa en Sandsteen, 5 Al. l. og 3 Al. br., og bestaaer af Fod, Midtertavle og to Fløie; den er omtrent 8 Al. høi og 5 Al. br. og indeholder omtrent 300 udskaarne Figurer, der ere fordelte paa følgende Maade:

Hovedtavlen, omgiven af en Ramme af sammensnoede Grene, viser Forsoneren korsfæstet paa et Træ, hvis udskydende Grene mødes med Grene fra Rammens Løvværk og sondre Tavlens Figurer i fire Hovedrækker. Øverst paa den mellemste Green tilv. Mændene fra det gl. Test.: Johannes Døberen nærmest Korset, Moses med Lovens Tavler, Abraham, David, Noah, Profeter og hellige Mænd. Tilh. for Korset Apostlene Andreas, Peter og Paulus skyndende sig henimod det. Johannes med Kalken, Jacob som Pilgrim, Thomas med Landsen, Jacob Alfæi Søn med Valkestokken, tre samtalende Apostle i en Gruppe, en fjerde vendende sig imod Matthæus, der ledsages af Lucas-Oxen og Markus-Løven, antydende Evangelisterne. Engle afslutte Rækkerne til begge Sider. Paa den nederste Green tilv. ere Martyrerne samlede, nærmest ved den Korsfæstedes Fodder Frants af Assisi, ved Siden af ham Pave Clemens, Albanus med sit afhuggede Hoved i sine Hænder, Mauritius, to Helgener i verdslig Dragt og Qvirinus med Møllestenen, lyttende til en Erkeengel, der knælende peger op mod Korset. Tilh. sees Kirkens Lærere og Beskyttere: nærmest Christi Fødder Hieronymus i Kardinalsdragt og Gregor den Første i Pavedragt, Ludvig den 9de af Frankrig bærende Modellen til en Kirke, bag ham en Biskop, dreiende sit Hoved om mod Bernhard af Clairvaux, bag denne Bernhardinus fra Siena og tre Helgene, blandt hvilke den yderste opmærksomt lytter til Engelens Fortælling. Rummet under Træet fremstiller Mariæ Forherligelse som Christi Moder. Himmeldronningen viser sig i Skyerne, omgiven af Helgeninder, Engle og Erkeengle;

i Midten staaer Anna, Marias Moder, med Christusbarnet, ved hendes venstre Side den kronede Helgeninde Elisabeth fra Thyringen; tilv. for Maria hellige Jomfruer i tvende Rader, blandt hvilke i første Række kjendes Catharine med Sværdet, Barbara med Kalken, Ursula med Pilen og mellem disse To den nonneklædte Clara. Tilh. sees Maria Magdalena med Salvekrukken og Christine; de to Mænd i Baggrunden ere Joachim og Joseph, Annas og Marias Huusbonder. Rummet foroven er benyttet til Fremstillingen af Mariæ Forherligelse som Christi Brud. Over den Korsfæstedes Hoved bærer en Flok Smaaengle Skjærme, hvorpaa Jomfruen knæler mellem Faderen og Sønnen, der sidde paa en Throne med den korsbeltede Klode til Fodskammel og løfte Kronen over hendes Hoved. Engle ledsage Handlingen med Sang og Strengeleg og fremvise triumferende Lidelseshistoriens Tegn. Denne Hovedtavlens Symbolik suppleres af Fløienes historiske Fremstillinger i sexten Reliefer, som, naar man begynder i øverste Række af høire Fløi og gaaer tversover Hovedtavlen til øverste Række af venstre Fløi og saaledes fremdeles tager hver Rækkes fire Billeder efter hinanden, forestille: (1. Række) Nadveren; Jesus i Gethsemane; Paagribelsen i Urtegaarden; Jesus hos Caiphas; (2. Række): Jesu Overgivelse til Vagtens Mishandling; hans Hudstrygning; hans Tornekroning; hans Udstilling for Folket; (3. Række): Christi Bortførelse fra Pilatus; hans Gang til Golgatha, hvor Veronica holder Linklædet; Korsfæstelsen, hvor Christus nagles til det liggende Kors, inden det reises op; Klagen ved det nedtagne Liig; (4 Række): Frelseren i Underverdenen med Johannes Døberen ved sin Side og den befriede Adam og Eva bagved; Opstandelsen; Himmelfarten; Apostlenes Forsamling paa Pintsedag. Fodstykket viser tilh. for Christus Altertavlens Giverinde Dronning Christine, derpaa hendes Svigerdatter Dronning Elisabeth, yderst hendes Datter Elisabeth af Brandenburg; tilv. knæler Kong Hans ligeoverfor sin Hustru, bag ved ham deres ældste Søn Christian den Anden, derpaa deres yngste Søn Frants og tilsidst Christian den Andens Førstefødte Johannes.

De malede Billeder, der før saaes paa Fløiene, naar de vare lukkede, ere tabte, og mange mindre Beskadigelser have berøvet dette udskaarne Arbeide noget af dets Virkning, ligesom en senere raa Opmaling har forvansket den oprindelige Skjønhed; men trods dette er dog Claus Bergs Altertavle et af de mærkeligste og bedst bevarede Exempler paa den katholske Tids fromme Kunst og det betydeligste Kunstværk blandt de Altertavler fra Middelalderen, der endnu findes i danske Kirker. Frue Kirke forevises af Graveren, som boer i Frue Kirkestræde 9.

Ved Frue Kirke ligger den gamle Provstegaard, der nu benyttes til Kaserne og Tøihuus.

St. Hanskirke er den mindst mærkelige af Odenses tre — eller, naar Graabrødrehospitalets Kirke ved Graabrødrehospitalet medregnes, fire — lutherske Kirker. Dens tidligere Afbenyttelse som Klosterkirke for Johannitterne har efterladt sig et Vidnesbyrd over Indgangen til den nordre Sidebygning, hvor Ordenens Symbol, et i Enderne tvekløftet Kors, er anbragt; paa den østlige Gavl sees en rund Steen med en deri indhugget, hjulformet Figur, og en ottekantet mørkegrøn Steen uden Tegning eller Inskription, samt tæt ved Siden af den en lille Steen med en kvindelig Figur. Over en af Indgangene paa den nordre Side sees Gyldenstjernernes Vaaben. Kirken er i Korsform med een Række Hvælvinger; Prædikestolen er af udskaaret Arbeide; Altertavlen (Disciplene i Emaus) har paa Siderne Træfigurer af Moses og Aron. I Kapellet opbevares som en Mærkelighed den ovenfor omtalte Oluf Bagers Minde-

tavle, hvorpaa han er afbildet med Hustru og tolv Børn. Graveren, som foreviser Kirken, boer i Nørregade 42.

Den katholske „Mariæ Kirke“ (Store Torv) indviedes d. 31. Mai 1870. Den er indrettet i den fra det adelige Frøkenkloster frasolgte Patronatsbygning, der ligger umiddelbart op til Klosteret og er opført i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede. I Kirkebygningen er en større og en mindre Sal; Alteret er prydet med tre Figurer: den korsfæstede Jesus, Maria og Johannes ved Korsets Fod; paa Væggen over Alteret er malet de fire Evangelisters Symboler.

St. Hanskirke staaer i Forbindelse med **Slottet**, Nørregade 38, det tidligere St. Hans Kloster. Slottet bestaaer af fire i Kvadrat sammenbyggede, toetages Fløie og en Tilbygning med over 100 Værelser. Det har i sin Tid været beboet af de kongelige Lehnsmænd og stundom været Kongeresidents, ligesom Christian VIII og Frederik VII som »Gouverneurer« før deres Thronbestigelse i længere Tid residerede her; i 1858 og 1865 holdtes her store Industriudstillinger. I »Rosen« findes det nordiske Museum (see Erindringeliste). Den hedenske Tid er her repræsenteret ved Fund fra Steen-, Bronce- og Jernalderen, deriblandt samlede Mark-, Mose- og Gravfund, af hvilke især Vimosefundet er mærkværdigt ved sin Fuldstændighed. Fra den yngre Middelalder haves enkelte Stykker. Samlingen indeholder omtrent 2000 Numere, hovedsagelig fra Steenalderen. Katalog 8 Sk. Den smukke Slotshave eller »Kongenshave« med prægtige Kastanie- og Lindealleer staaer aaben for Besøgende og er en yndet Spadsereplads.

Kathedralskolen (Lille Graabrødrestræde 6) er en ny og anseelig toetages Bygning, opført i 1846 efter Tegning af Bygningsdirekteur Koch. Skolen eier et Bibliothek paa henved 11,000 Bind (see Erindringsliste).

Graabrødre Hospital, Graabrødre Torv 1, stiftedes af Christian III, som 1539 skjænkede Graabrødre Kloster i Odense til »et menigt Hospital og Sygehuus i Fyen for der at indlægges fattige, syge og gamle skrøbelige Mennesker«. Denne rigt doterede Stiftelse, hvormed i Tidens Løb flere mindre Stiftelser ere blevne forenede, optager nu c. 75 Lemmer, og med den er desuden forbundet en Daareanstalt. Ved en paabegyndt Ombygning, der ledes af Arkitekt, Kapit. Hansen og bliver færdig i 1871, vil den blive indrettet til at optage 120 Personer (i »Klosteret« 24 Kvinder, i det egl. Hospital 60 Kvinder og 20 Mænd, i »Doktors Boder« 16 Lemmer). Til Stiftelsen hører Præstegaard og Degnebolig. Af andre milde Stiftelser mærkes de eilskovske Boliger (Munkemølleg, 6 uformuende Kvinder), Huus's og Hustrues Boliger (Horsetorvet, 8 fattige Enker), Stiftelsen af 18. September (opr. 1841, giver Pengeunderst. til gamle Haandværksmestre og deres Enker), Frederik den Syvendes Stiftelse (Friboliger for gl Haandværksmestre og deres Enker), Ferdinand Jensens Stiftelse (Adamsgaden, 6 ældre, trængende Kvinder) o. fl.

Lahns Stiftelse er en stor Gaard i Nedergade 36, hvor 40 Drenge og 70 Piger faae Underviisning, Klæder og tildeels Kostpenge. Den har Navn efter Handskemager Lahn, der kom til Odense fra Hamborg som en fattig Dreng og ved sin Død som en af Byen rigeste Borgere efter en udstrakt Handskehandel, især paa Tyrkiet, testamenterede hele sin Formue til velgjørende Øiemed.

Fyens Stifts theoretiske Landvæsens-Institut har sit Lokale i Gymnasiet; det er stiftet af det patriotiske Selskab og meddeler unge Landmænd i to Vinterkursus en populair Veiledning til at drive rationelt Agerbrug.

Fyens Stiftsbibliothek i den forhenværende Gymnasiebygning er grundlagt for et halvt Aarhundrede siden og er nu i Besiddelse af 25—26,000 Bind (see Erindringsliste).

Odense adelige Frøkenkloster er i den forhenværende, af den bekjendte Biskop Jens Beldenak opførte katholske Bisperesidents, store Torv 6; en Priorinde og 9 Konventualinder have her frit Ophold. Det er stiftet af Karen Brahe, der selv bestyrede det, medens hun levede, og efter sin Død skjænkede sit righoldige, af Anna Gjøe grundlagte Bibliothek* (see Erindringsliste) til Klosteret. Foruden ved sin Samling af ældre danske Bøger er Bibliotheket især mærkeligt ved sin Manuskriptsamling, navnlig af theologiske Skrifter, men ogsaa indeholdende værdifulde Bidrag til Tidens Historie. Et Portrait af Anna Gjøe opbevares paa Bibliotheket.

Komediehuset, Sortebrødretorv 1, maa nævnes, fordi det, opført 1799, er det første udenfor Hovedstaden byggede danske Skuespilhuus.

Raadhuset (Hjørnet af Vestergade og Flakhaven) har en meget stor Solennitetssal, der kan rumme 700 Mennesker. I Sidebygningen ud mod Flakhaven er Hovedvagten.

Det gamle **Tugthuus**, bekjendt fra H. C. Andersens Roman »O. T.«, ligger i Klaregade 36. — Bispegaarden ligeoverfor Tugthuset, forhen St. Clarakloster, blev totalt ombygget ved forrige Aarhundredes Begyndelse.

Et Exerceerhuus (Arkit. Lendorf) er i 1870 opført i Nærheden af Faaborgveien, smukt beliggende ved et derværende Anlæg.

I Nærheden af Jernbanen ligger Byens store, i 1847 opførte Fattiggaard, er stor firlænget Bygning.

Hempels Taarn (opført af afdøde Kancelliraad S. Hempel 1819 af Steen fra den nedbrudte Graabrødrekirke, hvorfor det egenlig hedder »Graabrødrelille«) er paa Stiftsbogtrykkeriets Bygning, Vestergade 25. Det var oprindelig bestemt til astronomisk Brug, nu benyttes det kun til Signaltaarn for Foreningen i »Fruens Bøge« (s. n.). Herfra er smuk Udsigt* over Byen. Adgang staaer aaben, naar man henvender sig til Stiftbogtrykkeriets Eier.

I det nye og smukke **Albanikvarteer** er der flere iøinefaldende Bygninger, blandt dem især det i italiensk Stiil 1861 opførte Thinghuus med Cellefængsel, Albanigade 20; en 12

Fod høi Ringmuur omslutter ni Spadseregaarde, der løbe straaleformig sammen med Observationsgangen. Sygehuset, Albanigade 23, ligger ligeoverfor med sine udstrakte Bygninger, og ved Siden af det sees Frederik den Syvendes Stiftelse, oprettet 1863, for gamle trængende Haandværkere dog eres Enker. Ogsaa Dampkjøkkenet og den anseelige Frimurerloge (oprettet 1773, Bygningen opført 1869 eft. Tegn. af Lendorf) maae nævnes blandt de fremragende Bygninger, saavelsom Albanibryggeriet, der, opført i en smagfuld Rundbuestiil af røde Steen, tiltrækker sig Opmærksomhed ved sit Ydre, en Opmærksomhed, det i og for sig kan gjøre Fordring paa som et af Byens største og for sit Produkt vidt bekjendte industrielle Anlæg, grundet paa de mest anerkjendte nye Principer. Det eies af et Aktieselskab.

Et andet stort industrielt Etablissement i en anden Kant af Byen er Allerups Jernstøberi paa »Heden«, hvorfra mange storartede Arbeider ere udgaaede, blandt andre Frederiksbroen og Albanibroen. Af andre betydelige Industrietablissementer kan fremhæves Blumensaadt's Fabrik for Lys, Sæbe, Parfumer, Farvevarer o. fl. T. (Nedergade 25), Fyens Stiftsbogtrykkeri (Vestergade 25), Jernstøberiet »Phønix« (Hj. af Ramsherred og Østergade), Tapetfabriken, Overgade 7, den første i Danmark udenfor Kjøbenhavn, Lotzes kemiske Fabrik i Løveapotheket med en udbredt Droguerihandel, Hagen & Sivertsens Steentrykkeri og betydelige Papirsæskefabrik (Nedergade 21). Gasværket i St. Jørgens Forstad 19, anlagt 1853, var det første i Danmark. Vandværket, anlagt 1853, gav oprindel. c. 10,000 Tdr. Vand i Døgnet, hvilket Kvantum nu er udvidet til 18,000 Tdr., hvad der har krævet et Tilskud af 32,000 Rdl. til den oprindelige Anlægskapital c. 65,000 Rdl; det ligger paa Veien fra Kirkegaarden til Middelfart-Landevei. En egen Industriforening, Flakhaven 12, søger ved Foredrag og Udstillinger at ophjælpe Haandværk og Industri. Den er ifærd med at opføre sig en egen betydelig Bygning i Aastræde ned imod Albanibroen.

Det anseeligste af Odenses Monumenter er Frederik den Syvendes kolossale Standbillede* paa Flakhaven. Statuen, forestillende Kongen i det Øieblik, han giver Grundloven, er modelleret af Bissen og blev afsløret paa Grundlovsdagen 1868. Paa Sokkelen findes, foruden Angivelse af Kongens Fødsels-, Thronbestigelses- og Dødsdag, følgende Strofer af C. Ploug:

„Frihedsbrevet, han os gav,
Stande skal ved Magt,
Thi ei bedre Værge
I Folkehaand blev lagt."

og

„Der kom ingen Sorg, som Folk og Drot
Jo hjalp hinanden at slette,
Der var ei Byrde, de bar den godt
Ved Skuldre sammen at sætte.

Der var ingen Glæde, stærk og fuld,
Som Folket tilsammen klynged,
Den speiled sig jo i Kronens Guld
Og Roser om Spiret slynged.

Der var ingen Tanke, høi og klar,
Af Folkehjertet opstegen,
Den fandt jo i Kongens Hjerte Svar
Og knæsat blev som hans egen.“

Bissens Statue af Frederik VII.

I Nærheden af denne Støtte, indenfor Gitteret om St. Knuds Kirke, er et Monument over Kammerherre Benzon og Hustru, hvis Velgjørenhed Odense skylder Meget; Basreliefferne

i Marmor paa For- og Bagsiden forestille Adskillelse og Gjensyn. Paa Assistentskirkegaard findes to Mindestøtter over Krigere, døde paa Odense Lasareth 1848—50 og 1864.

Som et Slags Monument kan ogsaa betragtes Eventyrdigteren H. C. Andersens Barndomshjem i Munkemøllestræde; han kom til Verden d. 2. April 1805 i et lignende lille Huus Hj. af Hansjensensstræde og Bangsboder. Odense har kaaret ham til Æresborger.

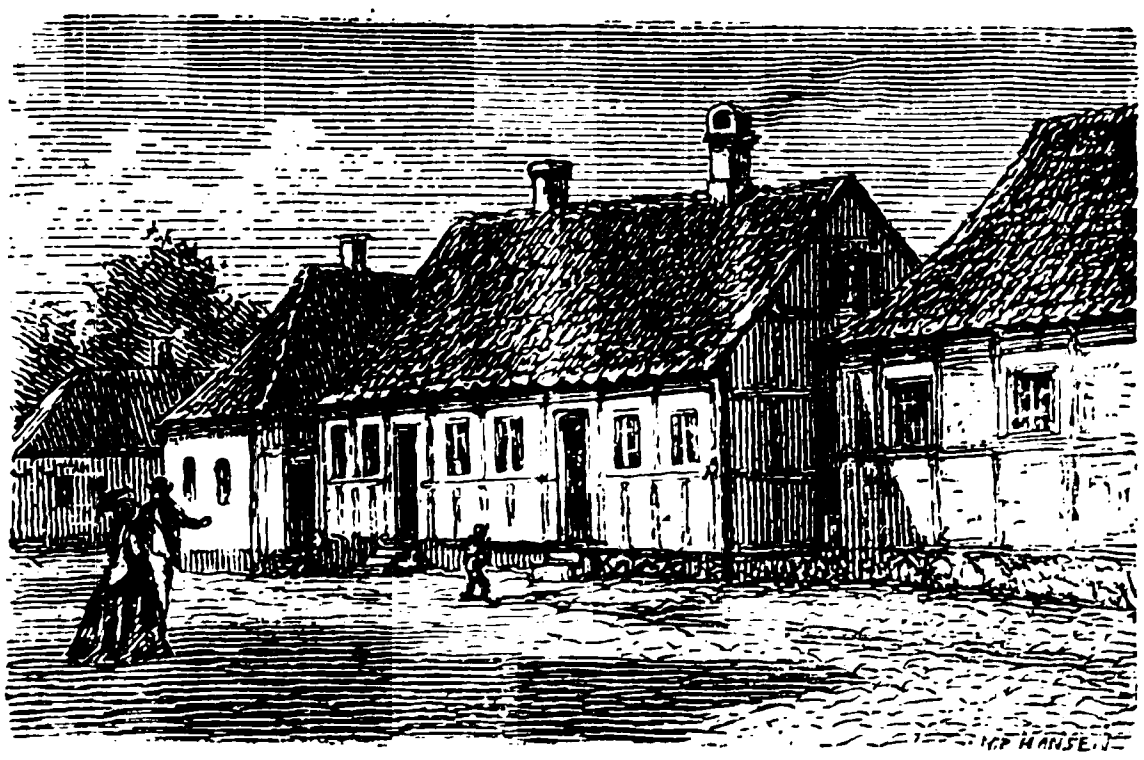

H. C. Andersens Barndomshjem.

Et Kvartalsskrift over fyensk Historie og Topografi udgives af det 1815 oprettede »Fyens Stifts literaire Selskab«, der ogsaa holder jevnlige Møder med videnskabelige Oplæsninger. »Fyens Stifts patriotiske Selskab«, oprettet 1810, virker ligeledes for hele Stiftet, mest i landøkonomisk Retning, men har sit Centrum i Odense.

Af mere Interesse for Reisende kan det være at erfare, at de kunne indføres af et Medlem i »Klubben«, i hvis Lokaler (Overgade) der findes Aviser og en Restauration, samt i Borgerforeningen (Billes Hotel), hvor der er Læse-, Spille- og Dandselokaler og Salon i Haven. Ligeledes have Reisende Adgang til Læseforeningen (Store Torv 1, see Erindringsliste); hvor de vigtigste Bøger og Blade ere fremlagte, og hvor der er en smuk lille Have, der gaaer ned til Aaen. Den er en yndet Promenadeplads for Medlemmerne, til hvis Disposition Baade ligge fortøiede, og især om Lørdag Eftermiddag, da der musiceres i Haven, er der meget livligt med Spadserende og Folk, der roe frem og tilbage paa Aaen for at høre paa Musiken.

Meget anbefales en saadan **Rotour paa Aaen** (Baade 12 Sk. Timen hos Blegmand Carstens i Frederiksgade og hos Værtshuusholder Eriksen i Møllebrogade 21, Kj.). Den af H. C. Andersen saa ofte omtalte Aa (med »Aamanden« og »Klokkedybet«) udspringer fra to Kilder ved Kværndrup, fire Mile Syd for Odense, men dens Løb er saa bugtet, at den naaer en Længde af otte Mile, inden den lidt nedenfor Skibhusene udmunder i Odense Kanal, der er det første Kanalanlæg i Danmark. Under de to Broer og forbi Nonnebakken med den smukke Bygning i italiensk Pavillonstiil gaaer Aaen i maleriske Krumninger mellem en yppig Vegetation af Aaknappe, Rør og Duunhammer og forbi smukke Haver, hørende til Husene langs Aaen.

En særdeles smuk **Promenade** langs Aaen faaer man ved at følge den af Odenses Forskjønnelseskomitee anlagte, saakaldte Filosofgang, der begynder ved Munkemølle, som allerede nævnes for en 7—800 Aar siden; efter paa en Strækning at have fulgt Aaen dreier den om ad Aagade og skjærer »Heden« (Exerceer- og Markedsplads), gaaer langs Kirkegaarden, forbi Vandværket og Odense Dampmølle (Kornmølle og Fabrik for kunstig Gjødning), dreier tilhøire ind ad Byen til og følger Jernbanen til Stationen. Derfra gaaer en ny Promenade ud til Aaløkkegaarden og gjennem dens Skove ud til Kanalveien. Her er Indgangen til Næsbyhovedskov, tidligere adskilt fra Aaløkkeskov ved den nu udtørrede Næsbyhovedsø. I Skoven er der en Skydebane, hvor et Skydeselskab holder Møde, og i Pavillonen, som Selskabet eier, Baller. Beværtning hos Hansen, i »Rørene«.

Paa den anden Side af Kanalen ligger en Række Smaalunde, »Tolderlund«; længere m. Ø. ad Fiskerleiet »Skibhusene« til ligge endvidere de til Gaardene Marienlund og Hedevigslund hørende Skove, og ad denne Vei passerer man et større Antal Landsteder og Haver, anlagte i ældre Tid.

Den mest yndede Udflugt for Odenses Beboere er dog til **Fruens Bøge** eller Bøgeskoven (Seiltour ad Aaen eller Kjøretour med Kapervogne, fleersædede, aabne Vogne, der om Søndagen holde ved Flakhaven og ved Billes Hotel). Skoven hører til Christiansdal, hvis Eier ved et thinglæst Dokument har indrømmet »Foreningen i Fruens Bøge« Adgang til den for bestandig; denne Hovedgaard, det tidligere just ikke for Beboernes strenge Sæder bekjendte Nonnekloster Dalumkloster, har med sin store Have en meget smuk Beliggenhed lige ved Dalum Kirke, Fyens største Landsbykirke med et meget stort Chor og et fortræffeligt Orgel. Den i sin Slags vist enestaaende Præstegaardshave, »Præstens Vænge«, er anlagt paa et romantisk Bakketerrain langs Aaen; paa den anden Side Gaarden med Klæde- og Stampemøllen findes et andet smukt Parti, »Møllerens Anlæg«. Endeel af den prægtige Bøgeskov er indhegnet til udelukkende Afbenyttelse for »Foreningen i Fruens Bøge«, hvor Fremmede kunne indføres af et Medlem; her er Restaurationspavillon, Dandseplads og Orkestertribune, og her afholdes om Sommeren hver Søndag Koncert og Dands (Flag heises paa »Hempels Taarn« i Odense som Underretning herom). Faa Skridt fra »Fruens Bøge« naaer man ad en Bro over Aaen til Hunderup Skov, hvor Almuen morer sig om Søndagen med Dands, forsaavidt den ikke foretrækker Dandsepladsen »Sorgenfri« i »Fruens Bøge«.

Af længere **Udflugter** maa nævnes den til Munkebo-Bakker og Kjerteminde Klint (see nedenfor), men især Touren til Langensø*. Fra Odense tager man ad Rugaardsveien forbi Aalykkegaarden, Tarupgaard og Slukefter Kro til den yndig beliggende Herregaard Langensø, hvis røde Mure

malerisk speile sig i den skovomkrandsede Sø med Svanerne. Tæt ved Kroen er en smuk Udsigt over til Gaarden, og herfra begynder en malerisk Vandring gjennem Skoven, forbi Skovriderens Gaard langs Skrænterne ved Søen, omkring denne til Gaarden, gjennem Haven og tilbage til Udgangspunktet. Overalt er der ved Udhugninger sørget for at tilveiebringe pittoreske Udsigter, og en Overflødighed af bekvemme Bænke giver Leilighed til en magelig Nydelse. Ved Søens Bred ligger et paa Bekostning af Baron Holsten-Carisius eft. Tegning af Arkit. Haugsted nylig opført Skovkapel. Vinduerne ere holdte i Spidsbuestiil, de to Fag i Choret prydede med smukke, i München udførte Glasmalerier. Altertavlen er malet af Thornø. Under Choret er der en hvælvet Familiebegravelse. Ved Kroen er en Dandsepavillon og Borde, hvor der kan faaes Vand paa Maskine, Øl o. desl.

Odense-Middelfart.

(6½ Miil.)

Omtrent en halv Miil fra førstnævnte By ligger til Venstre for Jernbanen den store, taarnede Sanderums Kirke med en mærkelig Altertavle af den samme Mester, der har forfærdiget den i Frue Kirke i Odense, og ligesom denne skjænket af Dronning Christine; i et Huus i denne By er Sprogmanden og Historikeren N. M. Petersen født. Tilvenstre for

Holmstrup (Holdeplads) ligger Landsbyen Brendekilde, bekjendt som Rasmus Rasks Fødeby. Tæt Nordv. for Holmstrup ligger Hesbjerg, der er rigt paa særdeles smukke Skovpartier. Forfriskninger kunne faaes hos Skovfogden. Den Egn, hvorigjennem Banen er lagt, bliver herfra mere og mere skovrig, og den følgende Station

Tommerup (Restauration ligeoverfor Stationsbygningen) ligger i et stort skovklædt Bakketerrain med Tommerup Mølle i Nærheden. Fra

Skalbjerg og

Breed Stationer er Veien omtrent lige lang til den i høi Grad anbefalelsesværdige Udflugt til Vissenbjerg*. Fra den store og sjeldent smukke Provstehave, hvor Besøgende modtages med Velvillie, gaaer man umiddelbart over i Skoven med den vilde, af et Aaløb gjennemfurede Skrænt »Afgrunden«, hvor talrige Bænke henlede Opmærksomheden paa de eiendommeligste Punkter. Et Stykke længere borte ligger »Røverskoven«, hvorigjennem Landevejen gaaer, og som har faaet Navn af de berygtede Røverbander, som siges at have havt Tilhold her i ældre Tid. Provstegaarden saavelsom den ved sin Længde og Bredde ikke mindre end ved sit store Taarn anseelige Kirke ligge meget høit, og man har fra Banken ved

Provstegaarden en vidtstrakt Udsigt over Jernbaneterrainet og Beltet til Jylland og Slesvig. Bavnehøi, Fyens høieste Punkt (408 F.), ligger ikke langt herfra.

Aarup (Station) giver den Reisende Billedet af den Maade, hvorpaa en By bliver til. Omkring den anseelige Stationsbygning er der allerede skudt betydelige Bygninger i Veiret, deels Vaaningshuse med Boliger og Butiker for Haandværkere og Handlende, deels store Pakhuse. Gjæstgiverstedet (godt) ligger lige ved Stationen (Værelse 3 à 4 Mk.). I den smukke Skovegn kan gjøres en lønnende Udflugt til Skydebjerg Mølle, til hvilket Sted et Sagn henlægger Palnatokes Bedrift, da han skjød Æblet af sin Søns Hoved, langs Mølleaaen til Møllerknappe; man passerer paa denne Tour et smalt, skovbevoxet Dalstrøg og har en smuk Udsigt fra en af Skovskrænterne. En anden Tour gaaer ad Bogenseveien til Erholm (see nedenfor). I Aarup er Postexpedition. Postforbindelse med Assens 2 Gange og Bogense 1 G. dgl.

Over Stationerne
Gjelsted og
Eiby (med Gjæstgiveri lige ved Stationsbygningerne) naaer man til

Nørre-Aaby (Station), hvorfra der er omtrent en Miil til Bondebyen Gamborg, kvor Maleren Jens Juels Fødehuus, den tidligere beskedne Degnebolig, ligger ligeoverfor Kirken. Strax udenfor Præstegaarden ved Stranden ligger Gamborg-Ruin, en gammel Jordvold, hvis af Tidens Tand levnede Muurværk Bønderne have bortkjørt og benyttet uden Agtelse for Mindet om den gamle Kongeborg, som 1357 blev beleiret af Holstenerne, men undsat af Valdemar Atterdag. Fra Banken har man en Udsigt over Scenen for den berømte Marsviinsjagt, der foregaaer i Tiden fra November til Februar af det gamle, privilegerede Marsviinsjægerlaug i Middelfart. Det er i Gamborgfjord, at Marsvinene drives ind og fanges, og Navnet paa den lille, nær Stranden liggende Ø, »Sviinø«, minder om denne Jagt. Den paa den modsatte Side af Fjorden fremspringende Halvø er Fønsskov (opkaldt efter Landsbyen Føns ɔ: Fycns Næs) med Hovedgaarden Sparretorn, hvis Skove sees. Udover Halvøen seer man over lille Belt til Slesvig, hvor Skamlingsbanken træder tydelig frem i klart Veir; til Høire gaaer Blikket over Fænø og Hindsgavl til Jylland. Egnens Frugtbarhed er betegnet i den Talemaade: »Naar Gamborg ikke har Byg, da er Danmark syg«.

Den næste Station efter Nørre-Aaby er

Middelfart.

(Hestebane til Havnen.)

Hoteller: Behrendts Hotel ved Havnen. Have med Pavillon, hvorfra smuk Udsigt. Værelse 4 Mk. med Lys, Middag 4 Mk. 8 Sk. (ingen bestemt Table

d'hôte-Tid), Aftensbord 40 Sk. Knudsens Hotel (Hotel Odin) Storegade; omtrent samme Priser. Kafé og Restauration hos C. Matzen, Østergade, og Vilh. Esberg, Storegade. Omnibusser holde ved Stationen ved Togenes Ankomst; 24 Sk. Personen med Reisegods. Posthuset, Storegade ligefor Kirken. Telegrafstation (m. f. D.) paa Torvet. Jernbaneforbindelse 4 G. dgl. med Odense, Nyborg og Strib. Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, Kolding, Bogense, Fredericia, Assens, Faaborg, Svendborg, Vordingborg og Stubbekjøbing. Politikammer, Storegade ligefor Knudsens Hotel, aabent 8—12 og 2—7. Raadhuset ved Siden af Posthuset, ligefor Kirken. Toldkammer ved Havnen, aabent hele Dagen. Aphothek omtrent midt i Storegade. Bade, udmærkede kolde Søbade, fra Havnen ved Torvet, for Damer under Skoven lige ved Byen 1 Mk., Haandklæde 4 Sk. Paafaldende Mængde Meduser. Theater i Knudsens Hotel.

Middelfart (c. 2300 Indb.) er med Rette bekjendt for sin deilige Beliggenhed ved Lillebelt, der her kun er 1200 Al. bredt og derfor snarere minder om en Flod, der i en Halvbue bugter sig forbi Byen mellem de smukke, skovbevoxede Bredder paa den jydske og fyenske Kyst; allerede paa Knud den Helliges Tid omtales Middelfart Sund, ved hvilket den senere opvoxede By formodenlig dengang kun har været et ubetydeligt Fiskerleie. Middelfart omtales ofte i Danmarks Historie; allerede i Erik Menveds Tid spillede den en Rolle og har senere paa Grund af sin Beliggenhed gjentagne Gange havt Betydning i Krigshistorien; 1659 var den Samlingsstedet for de keiserlige, brandenborgske og polske Tropper, der i Forening med de Danske og Hollænderne slog Svenskerne ved Nyborg, og den 8. Mai 1848 blev den aabne By bombarderet af Prusserne til Gjengjæld for Steen Billes Beskydning af deres Batterier ved Fredericia samme Dag. Historiske Erindringer eier Middelfart endnu i det den Dag idag under de gamle Love og Vedtægter bestaaende Marsviinsjægerselskab (see ovenfor) og i den eiendommelige Afgift (49 Sk. aarlig for at undgaae den odieuse Tremarksbøde), der under Navn af »Buggebod« maa svares af et Par af dens Grundeiere som en Levning af den Skat, der blev paalagt Byen at udrede til Straf for, at tre af dens Fiskere i Aaret 1359 overfaldt og dræbte Niels Bugge til Hald og to andre jydske Adelsmænd, der vendte hjem fra Slagelse uden at have opnaaet Forlig med Kong Valdemar IV.

Den lille By, hvis ualmindelig gode Brolægning man strax lægger Mærke til, er ikke rig paa Seeværdigheder. **Kirken**, der i den katholske Tid var viet til Skibsfartens Helgen St. Nicolaus, og som har Byens Vaaben, et Skib, indmuret over Indgangen, er af et ret anseeligt Ydre og for en Deel en Levning af det gamle Kloster. Dens Indre er deelt i et Midtskib og to Sideskibe; det første er brolagt med gamle Ligstene; to af de mærkeligere ere reddede fra Tilintetgjørelse og indmurede, den ene, med en udhugget Fremstilling af Christi Opstandelse, tilvenstre for Alteret, den anden, forestillende Christi Seir over Djævelen, ved Indgangen. Tilhøire for Alteret er en aaben Begravelse. Prædikestolen er rigt udskaaren,

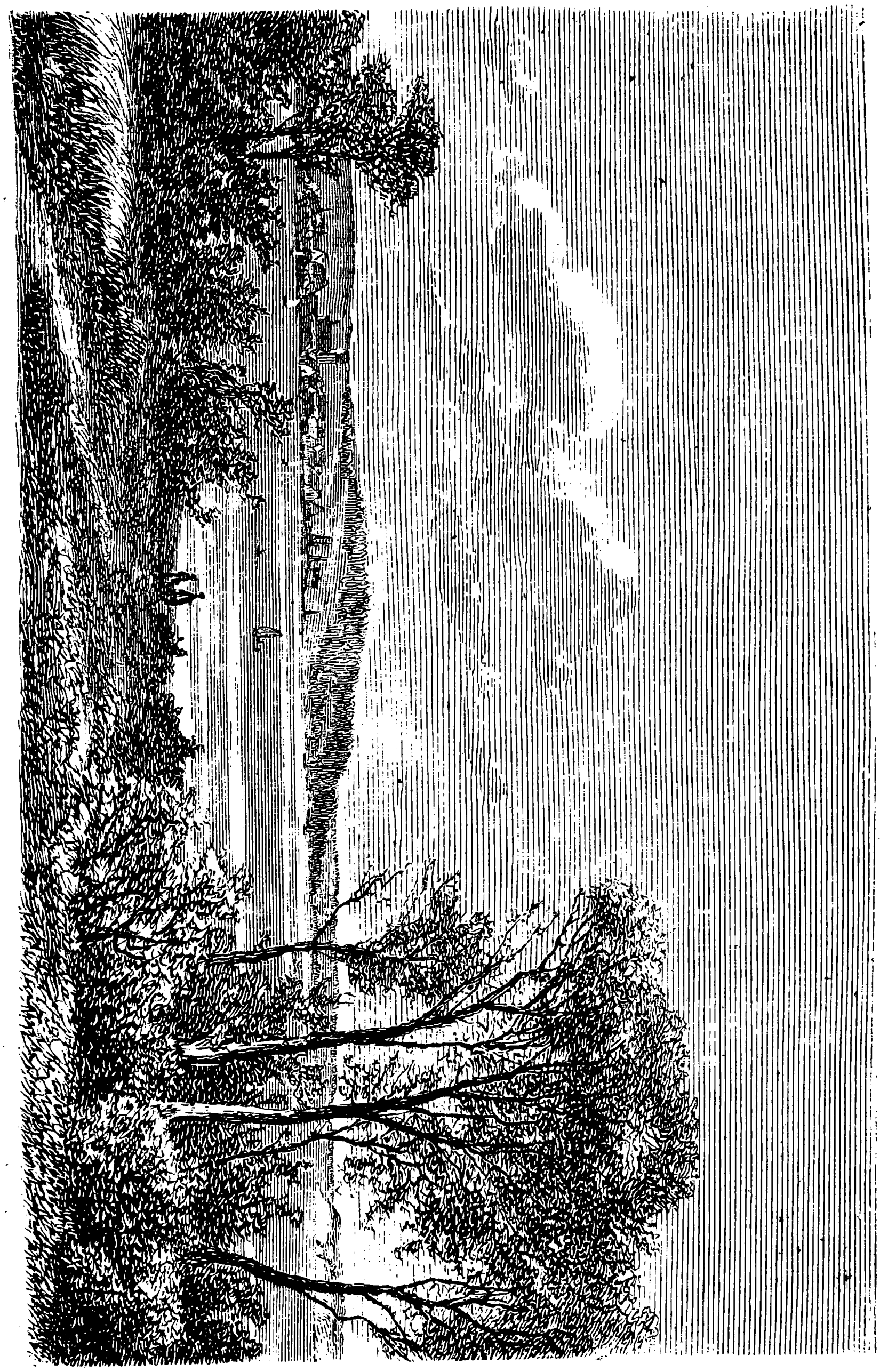

Udsigt over Lillebelt ved Middelfart.

Altertavlen er malet af Eckersberg og Døbefonten, en knælende Engel i Marmor, modelleret af Bissen. Et Portrait af den afdøde, almindelig afholdte Præst A. Leth er ophængt i

Kirken; den forevises af Klokkeren, der boer i Borgerskolen (Storegade ved S. af Raadhuset).

Paa Kirkegaarden ved Kirken har Menigheden reist et Monument over den ovennævnte Præst Albert Leth, † 1850; paa Steenstøtten sees et Basrelief, forestillende en Due med et Olieblad. Paa den østlige, nu nedlagte Kirkegaard er opstillet en høi Sandsteensstøtte som Monument over Krigere, faldne i 1848—50; desuden mindre Støtter over en svensk og tre danske Officerer. Paa den vestlige Kirkegaard er en sleben Granitsteen med sort Marmorkors som Minde over de i 1864 Faldne.

Af betydeligere industrielle Etablissementer har Middelfart et stort Jernstøberi (paa Østergade) og et Eddikebryggeri (i Søndergade). Tæt ved Byen paa Skrillingmark et Skibsbyggeri. Blandt merkantile Institutioner maa den betydelige Diskontobank nævnes.

Har Byen selv saaledes ikke store Mærkværdigheder at byde den Reisende, saa tilbyder Omegnen til Gjengjæld lønnende og afvexlende **Udflugter.** Den lille Tour ud til Staurbykrat, $\frac{1}{4}$ M. fra Byen, kan foretages til Lands eller til Søes; hos Skovfogden kan faaes Vand paa Maskine, Øl og dsl. Udflugten til Stutterigaarden ved Baaringvig (omtr. 1 M.) gaaer forbi Cathrinebjergmølle, fra hvis Høi haves en af de videste Udsigter langt ind i Landet over nogle og tyve Kirker. Fra Stutterigaarden er en anden viid Udsigt over Kattegat, Bogense, Æbelø, Endelave, Barritskov osv. Hos »Jordbærmanden« kogt Vand og dsl. Ligeledes smuk Udsigt fra de skovbegroede Skrænter ved Baaringvig. Egnen (Veilby Sogn) er mærkelig ved sin Tobaksavl. Vil man gjøre en Afstikker til Jylland, fristet ved Udsigten til Snoghøi og den smukke, i italiensk Stiil byggede Damgaard, kan en Baad leies i Havnen. Skjøndt Snoghøi ligger lige Nord for Middelfart, er Strømmen i Beltet gjerne saa stærk, at man maa holde til en af Siderne og, hvis Strømmen en vestlig, maa styre et Stykke langs Kongebroskovens smukke Skrænter, hvor der endnu sees Spor af Løbegravene fra sidste Krig, og forbi Kongebrohavnen, det gamle Færgested til Snoghøi.

Den egenlige Udflugt fra Middelfart er dog til Hindsgavl**; vil man tage sig god Tid til at see sig om, hvad Touren nok fortjener, bør man dele Udflugten i to Afsnit, f. Ex. saaledes: **Første Udflugt.** Forbi det nybyggede, smukke Enkesæde i Hindsgavl, Grimerhuus, i hvis Nærhed det Sted paavises, hvor Ridder Bugge myrdedes, og hvor siden den Tid en eiendommelig Plante, »Buggeblod«, har voxet i stor Mængde, dreier man ind gjennem Kongebroskoven med det malerisk kuperede Terrain og de mange Kløfter (saakaldede »Sibøtter«), hvor der er Spor af Skandseanlægene baade fra 1658 og fra 1848. Fra Kongebroen gaaer man langs Stranden med de høie Skrænter, dreier tilv. gjennem den betydelige

Granplantage paa Hindsgavlsodde (Spor af Batterianlæg, »Vasnæsbatteriet«), henimod den steile Gallesklint og op paa »den gamle Slotsbanke«, hvor endnu en Muurlevning minder om Erik Glippings gamle Kongeborg, der i Aaret 1287 blev afbrændt af Marsk Stig og de landflygtige Kongemordere, men opbyggedes igjen og senere blev Sædet for kongelige Lehnsmænd, af hvilke Corfitz Ulfelds Fader var en. I Svenskekrigen afbrændtes Slottet atter og flyttedes derefter et Stykke mod Sydost, hvor det nuværende Hindsgavl byggedes tildeels af det afbrændte Slots Steen. Fra Ruinen har man en prægtig Udsigt, der i Retning fra Venstre til Høire viser Fænø og Fænøkalv nærmest inde, Stenderup Skove i Slesvig mere i Baggrunden, Koldingfjord, Gudsøvig, den jydske Kyst (m. N. nede ved Stranden den Banke, hvor Hindsgavls Gjenbo, den gamle Høneborg. laae) og Dreiensodde. Fra den gamle Slotsbanke begiver man sig ind i Hindsgavls Have, gjennem Gaarden og forbi den anseelige røde Hovedbygning. Haven, der hele Dagen er tilgængelig for Besøgende, er ved sin Beliggenhed maaskee den skjønneste i Danmark, ypperlig vedligeholdt og rig paa smukke Anlæg. Den Deel af Haven, der ligger ligeoverfor den gamle Slotsbanke, er en høi Skrænt med samme Udsigt som fra Banken; en nedgravet Kanon fra Svenskekrigen, vendende Mundingen opad, betegner det smukkeste Udsigtspunkt. »Sorgenfri« er Navnet paa en Hytte, hvor der til Minde om Christian VIII's Besøg er anbragt et Vers indvendig over Døren. »Abrahams Skjød« er en steensat Fordybning med Udsigt til Koldinghuus. Lidt længere mod Syd øines over Fænø Skamlingsbanke. Omtrent ved Udgangen af Haven Nedgang til en Kilde. Tæt herved, ved den saakaldte Hindsgavls Bro, ligger Hindsgavls Fiskerhuus (Vand paa Maskine) umiddelbart ved Fænøsunds Strand, herfra med Fiskerens Baade Overfart til Fænø (s. n.) **Anden Udflugt.** Fra Middelfart gjennem Adelershuus's (Godsforvalterbolig til Hindsgavl) Porthvælving og gjennem Skoven til det saakaldte »gule Led« (der NB. nu er hvidmalet), hvorfra man har en henrivende Udsigt i nordlig Retning til Jylland, mod Vest og Syd ind over Koldingfjord, Fænø, Stenderup Skove og Skamlingsbanke; herfra dreier man tilv. langs Skovkanten ned til Grøndal, hvorfra man ved at kalde over til Landingsbroen paa den modsatte Kyst kan faae en Baad til at hente sig over til Fænø. Denne frugtbare og skovrige Ø har mange høie Punkter med Udsigter udover Beltet til Brandsø, Gammel Aalegaard, Stenderuphage og Halkhoved saavelsom ned imod Assens og Wedellsborghoved eller Iversnæs. Ved en, omtrent 1 M. lang, Tour omkring hele Øen frembyde de smukke Udsigtspunkter sig af sig selv; paa den vestlige Side opholde sig store Flokke af Heirer. Hos Skipperen, der besørger Overfarten, saavelsom hos Skovfogden paa »Sommerlyst« lidt høiere oppe, faaes kogt Vand o. desl. Efter at være vendt tilbage til Grøndal følger man Fodstien

langs Stranden over den steile Skraaning; nedenfor Skrænten findes »Helligkilde«, hvortil der endnu foretages Udflugter St. Hans Aften. Uden at slaae ind paa nogen Vei vedbliver man at holde sig paa Fodstien langs Kysten, indtil man naaer Skovens Ende ved »Teglgaard«, et Sted, hvor der i sin Tid har været fundet Spor af et Teglværk; hos Skovfogden (kogt Vand o. dsl.) spørges om Veien til »den gamle Eg« med den mærkværdig mægtige Vedbend, der som en vældig Slange slynger sig op ad Stammen og heelt op i Kronen, der saaledes staaer grøn hele Vinteren; Træet er kjendeligt paa en derved anbragt Bænk. Man er nu nær ved Udgangspunktet Adelershuus.

Fra Middelfart til Strib

gaaer Banen ($\frac{1}{2}$ M.) langs Stranden og frembyder en smuk Udsigt til den jydske Kyst. Fra

Strib (Endestation) skjules Udsigten til Snoghøi af den fremspringende Løngsodde. Baadfart (4 G. dgl.) til Fredericia. Havnen er ligeoverfor Stationsbygningen.

Odense—Nyborg—Kjerteminde.

Postveien gaaer over Jernbanest. Ullerslev (derfra $1\frac{1}{2}$ M. til Kjerteminde); lønnende for en Tourist kan det være at gjøre Touren mellem Nyborg og Kjerteminde ad Odense Landevei og omtrent 1 M. fra Nyborg slaae ind paa Kjerteminde Landevei; kort efter dreies t. H. ad den Vei, der fører gjennem den velbyggede Landsby Skalkendrup; ved Godsforvalterens Gaard dreier en Marksti t. H. og fører over en Stente op til det høie Skalkenbjerg eller Skalbjerg*; her bydes Erstatning for Veiens tidligere Eensformighed i den storartede Udsigt over Strandskoven i Forgrunden henover Beltet til Sprogø og Sjælland, hvor Korsør sees tydelig i klart Veir; langt t. V. mod Nord en Bugt, der begrændses af Hindsholms udskydende Kyst og Romsø; bagved en viid Udsigt over et frugtbart Landskab med rig Afvexling af Mark og Skov. Efter at være naaet tilbage til Landeveien kjører man videre ad denne, passerer Risingegaard t. V. og nærmer sig Strandkanten. Veien gaaer ned langs Stranden, føres paa en Bro over den Aa, der danner Skjellet mellem Svendborg og Odense Amter, og nærmer sig den prægtige Kjerteminde-Klint* (»Klinten«), i Byens umiddelbare Nærhed; høit oppe over det udstrakte Hav tilbyder den smukke Skrænt en mod Nord af Hindsholm og mod Syd af Risingehoved begrændset Udsigt, i hvilken i klart Veir endog Kallundborg Kirke udgjør et Punkt. Klinten

er bevoxet med smukt Krat, hvorigjennem Veie føre, og hvor der er anbragt Udsigtsbænke, ved hvilke Trapper føre ned til Strandbredden ad romantisk slyngede, bratte Veie Ved Bondehuset kan faaes kogt Vand, Mælk o dsl.

Foretrækker man den regulaire Postvei over Ullerslev (2 G. dgl.), passeres Landsbyen Flødstrup, Rørbækgaard og i Nærheden af Kjerteminde Revninge Kirke, hvis Grevekrone paa Muren antyder, at den tilhører Grev Ahlefeldt til Langeland. Odense og Nyborg Landeveie støde sammen for Enden af den lange Bro, der fører over Fjorden ind i

Kjerteminde.

Hoteller: Tornøs Gjæstgivergaard ved Havnen, smukt beliggende; Værelse 3 Mk. Kgl. privil. Gjæstgivergaard (Langegade 18); Værelse 56 Sk. Posthuset ved Havnen, for Enden af Broen, aabent 8—1 og 2—7. Telegrafstation, Hj. af Langegade og Vestergade i Sparekassens Gaard. Befordringer faaes hos Gjæstgiver Rasmussen, Langegade 18. Postforbindelse 2 G. dgl. over Ullerslev med Byerne ved den fyenske Bane. Bade (Sø-) ved Broens søndre Ende; Badehusene ere udleiede til bestemte Tider og kunne kun i Mellemtimerne benyttes af tilfældige Besøgende; 1 Mk. Personen.

Kjerteminde har Navn efter Kjertingefjorden, der her skjærer sig ind i Landet og adskiller Halvøen Hindsholm, lidt Syd for hvilken Byen ligger ved Store Belt, fra det øvrige Fyen. En lang Bro fører, med Fjorden t. V og Havnen t. H., ind til Byen, der nu kun er en ubetydelig Kjøbstad, men i tidligere Tider havde en vis Anseelse, inden den i 1659 blev næsten ødelagt i Svenskekrigen, og navnlig inden 1680, da man fandt det dybe Seilløb gjennem Odense Fjord til dennes Havn Stige, hvorved Kjerteminde tabte sin Betydning som Losse- og Ladeplads for Odense. Forøvrigt er Byen i Færd med at hæve sig efter sin Tilbagegang og har nu c. 2300 Indb.

Af Bygninger, som maae fremhæves, er først at nævne **Kirken**, indviet 1476 og helliget St. Laurentius; dens Ydre er, trods dens Størrelse, ikke meget anseeligt, og navnlig skjæmmes det af et grimt, tyndt Taarn; den østre Gavl bærer et lille Spiir. Kirkens Indre gjør derimod et smukt Indtryk ved sine tre hvælvede Skibe, som sondres fra hverandre ved smaa murede Piller. For Enden af Midtskibet findes den lidt uheldige Altertavle med et Billede af Nadveren, Christi Korsfæstelse foroven og fire hvide Evangelistfigurer. Prædikestolen t. H. er smukt udskaaren. Adskillige gamle Epitafier og Ligstene findes i Kirken, og ved Chorets søndre Side er Geheimeraad Peder Juels Begravelse, hvor han og hans Hustru hvile i to Steenkister. Paa Væggene hænge et Par — paafaldende smaa — Støvler og nogle Vaaben, som efter Sagnet have tilhørt en Soldat, der i Svenskekrigen forsvarede sig mod ti Svenskere, af hvilke han dræbte de ni, hvorefter den tiende fældede ham.

Her opbevares endvidere to eiendommelige, med Vers bemalede Ligbaarer, der, omgivne af Dannebrogsflag, bæres af Skipperlauget paa Skuldrene, naar en Sømand skal føres til Graven. Kirken er opvarmet. Man faaer den at see ved at henvende sig til Kirkeværgen. Paa Kirkegaarden findes en Runesteen, som for nogle Aar siden fandtes i Grunden af et Huus i Kjerteminde.

Den nye Frimenighedskirke, **Emauskirken**, opført 1868, ligger bag Gjæstgivergaarden paa Langegade. Den er bygget i Korsform med takkede Gavle og Taarn. Dens Indre er simpelt og prunkløst; den har intet Orgel og ingen Altertavle, men Thorvaldsens Christus staaer paa Alteret. T. H. for Alteret er den smukke Prædikestol, t. V. en Jernkakkelovn; midt i Gangen staaer Døbefonten, og under Loftet hænger et Skib. Præsteboligen ligger bag ved Kirken, som kan tages i Øiesyn, naar man henvender sig til Kjøbmand Nielsen paa Langegade.

Et Par gamle Huse i samme Gade bære Aarstallene 1630 og 1638 og ere altsaa blevne staaende under Beskydningen 1659. Gaarden i Langegade nærmest Posthuset er Digteren Fr. Paludan-Müllers Fødested. — Byen har en Navigationsskole.

Byens mest besøgte **Promenade** er ud til »Anlæget«, for Enden af den Vei, der i samme Retning som Broen løber midt mellem Nyborg- og Odense-Landevei. Her er en Beplantning med Pavillon, Talerstol osv., hvor Grundlovsfesterne og andre lignende Festligheder afholdes. »Anlæget« tilhører Byen, men Pavillonen — hvor der er Dands hver anden Søndag — er bygget af et sluttet Selskab, »Pavillonselskabet«, hvor Reisende kunne indføres af et Medlem. Paa den anden Side af Veien, ligeoverfor »Anlæget«, er Beværtningsstedet Louisenlund og lige for Veien Indgangen til Lundsgaardskov, tilhørende Grev Ahlefeldt til Langeland, men tilgængelig for Publikum. Ved Indgangen til den smukke Skov ligger Skovfogedhuset.

Af **Udflugter** er den til »Klinten« (s. ovenf.) mest yndet, ikke blot af Kjertemindes Beboere, der have den i deres umiddelbare Nærhed, men ogsaa af Folk længere borte fra. En anden og større Udflugt, der til Vogns udfordrer en Tid af omtrent fem Timer, kan gjøres nordpaa til Halvøen Hindsholm. Gjennem Hverringe-Skov, forbi det eenlige Skovfogedhuus ved dens Indgang og Gaarden B'rolykke og den tæt derved liggende Hverringe, bygget paa en steensat Ø, naaer man, efter at have passeret Landsbyen Maale, op paa Maalebakke med den storartede Udsigt, mod Øst til Havet, Romsø, Sjælland og Sprogø, mod V. ind over Landet til Odense Fjord og Egnen paa den modsatte Side af Fjorden, mod Syd til Kjertemindefjord. Fra Maale lægger man Veien gjennem Viby, forbi Viby-Mølle til Landsbyen Mesinge; ved Foden af Mesinge-Mølle deler Veien sig i en nordlig og en sydvestlig.

Den nordlige fører til Stubberup, i hvis Kirke Marsk Stig skal være begraven, og i hvis Nærhed den af ham eiede Gaard Eskebjerg, det nuværende Schelenborg ligger, endvidere til Martofte og det endnu nordligere liggende Snave, hvor der er et 1868 udgravet Gravkammer med steensat Loft, og hvorfra der kun er faa Skridt til den under Schelenborg hørende Hovedgaard Brockdorff; nordligere endnu danner en Bøining af Hindsholm den ypperlige Havn Korshavn, hvorefter Halvøen ender i Pynten Fyenshoved med den vide Udsigt til Samsø, Sjælland og Jylland; men da Touren herop ikke er lønnende i Forhold til den Tid og Besvær, den udfordrer, anbefales istedetfor den heromtalte norlige Udflugt den Vei, der fra Udgangspunktet ved Mesingemølle fører mod Sydvest langs Stranden af Odensefjord med Udsigt til Halvøen »Skoven« og Hals Overdrev (skilte fra hinanden ved Midsund). Gjennem Drigstrup kan gjøres en Afstikker til Kjærby-Banker med den omfattende Udsigt over Odense- og Kjertetingefjord, eller man kan, for ikke at gaae glip af Overraskelsens Nydelse, uden denne Afstikker tage lige til Munkebo. Gjennem en Bondegaard, hvorigjennem Passagen tilvogns betales med 8 Sk. pro persona frem og tilbage, gaaer Veien over Marken op til Banken (den saakaldte »Lodnehøi«*), paa hvis Top en grundmuret Bygning, tilhørende Bondegaarden, er indrettet til at modtage Fremmede. Da Munkebo Kro er det eneste Beværtningssted paa denne lange Tour, anbefales det at medtage Proviant og at nyde den paa dette Sted, hvor Udsigten til alle Sider maa kaldes storartet; man seer ud over Odense Fjord (med Vierø, Espeø, Kalvsø og de andre Smaaøer nærmest inde) over til den modsatte Kyst af Fyen, Kjertinge Fjord, Kjerteminde, ja i klart Veir endog Spiret paa St. Knuds Kirke i Odense. Fra Munkebo er der to Mile til denne By over Landsbyerne Dræby, Bullerup og Aasum, hvis Bønder 1598 med deres Høleer dræbte den strenge Herremand paa Hindemae, Hans Strangenette. Vil man derimod tilbage til Kjerteminde, holder man sig paa Veien langs Stranden og passerer Landeiendommen Østergaard; lige i Nærheden af denne Gaard faaer man Øie paa Ulriksholms anseelige Hovedbygning med det smukke Kuppeltaarn; Gaarden, det tidligere Skinnerup, tilhørte i det sextende Aarhundrede Familien Akeleie, men kom senere i Christian IV's Besiddelse, der forærede den til sin Søn, den for sin Tapperhed under Kjøbenhavns Beleiring ikke mindre end for sine galante Eventyr bekjendte Christian Gyldenløve; i Slutningen af forrige Aarhundrede solgte Kammerherre Poul Rosenørn, adopterende den franske Revolutions frisindede Grundsætninger, hele Godset paa meget billige Vilkaar, saa at alle Bønderne blev Selveiere. Forbi Bygningens ene Fløi gaaer Veien gjennem en gammel Kastanieallee ned til Fjorden, langs Stranden gjennem Landsbyerne Kjølstrup og Kjertinge, dreier af t. H. og slaaer

ved Ladby ind paa Odense Landevei, hvorfra man seer Kjerteminde ligge lige for sig.

Vil man kun gjøre et Besøg i Munkebo og undgaae den lange Landtour, kan man ogsaa seile dertil fra Kjerteminde.

Fra Odense til Bogense

(4 Mile)

er der Postforbindelse 1 G. dgl. direkte, 1 G. over Aarup. Et Stykke udenfor Odense dreier Veien af t. V.; medens den t. H. i en lang og stor Bue ogsaa fører til Bogense over Lumby, gaaer Posten den førstnævnte kortere Vei, der paa en Bro gaaer over Stavis Aa (som falder i Odense-Kanal), forbi Gaarden Carolinekilde og Næsbyhoved Brobys Kirke. Lidt fra denne lige ved Landeveien liggende Kirke fører Veien, i Nærheden af Zastraugaarden, over et Bakkedrag, fra hvis Kam der er en viid Udsigt over det venlige Landskabs bløde Bølgelinier; det gamle Herresæde Dallund sees fra Veien og minder om Egnens Mundheld: »Kløver Es vandt Dallund«, fremkommet ved det ugrundede Sagn om, at Staldmester Haxthausen, Godsets tidligere Eier, skal have tabt det i Kortspil til Oberst Finecke, i hvis Familie det endnu er. Veien, der i Nærheden af Bogense ikke frembyder stor Interesse, fører endvidere, lige forbi Kirkerne, gjennem Landsbyerne Søndersø og Særslev (Kroer).

Fra Middelfart til Bogense

er Postforbindelse over Aarup Station (1 G. dgl.). Ved Veien i Nærheden af Stationen ligger Erholms* nybyggede, smukke Hovedgaard med de takkede Gavle, opført paa en Terrasse, for hvis Fod den store, i engelsk Stiil anlagte Have breder sig med sine Plainer og Trægrupper, Kanaler og Broer. Ved Gribvad Kro dreier en Vei ned til Vissenbjerg, medens Bogenseveien fortsættes mod Nord forbi Padesø, hvor et Slot paa Grund af Beboernes Ugudelighed skal være sunket i Jorden, og gjennem en Egn, der er rig paa Sagn og Minder fra Svenskekrigens Tid og ret smuk ved det bakkede og skovbegroede Terrain, der først forbi Hindevad bliver fladere og mere bart.

Egnen mellem Middelfart og Bogense længere mod Nordvest er Hjertet af den fyenske Humleegn, hvor man seer den ene Humlehave ved Siden af den anden. Udflugter til Aahøirup og Skovshøirup, med en fortrinlig Kro, ere meget lønnende. De foretages enten ad Middelfart Landeveien over Baaringbanke med den vidtstrakte Udsigt, eller gjennem

de store Skove og langs Stranden over Landsbyerne Bro og Skaadstrup forbi Huggetgaard til Bogense. Ogsaa Tobak dyrkes nu paa denne Egn. Omtrent midtveis mellem de to Kjøbstæder ligger Kjærsgaard med en smuk Have.

Bogense.

Gjæstgivergaarden Adelgade 16; Værelse 4 Mk. m. L. Restauration hos Philipsen, Hj af Torvet og St. Annægade. Posthuset, Adelgade. Brevkasse, Hj. af Torvegade og Adelgade. Telegrafstation, Østergade. Befordringer faaes hos Mads Madsen, Adelgade 156, Søren Thomsens Enke, Adelgade 21, og Søren Petersen, Adelgade 155. Postforbindelse m. Odense 1 G. og Aarup 1 G. dgl. Dampskibsforbindelse m. Kjøbenhavn, Middelfart, Fredericia og Kolding. Politikammer, Adelgade, aabent 9—12 og 3—7. Toldkammer ved Havnen, aabent Sommer 7—12 og 2—7, Vinter 8—12 og 2—7. Apothek Adelgade. Bade (kolde Sø-) ved Havnen. Billetter à 8 Sk. faaes hos Havnefogden. Theater paa Gjæstgivergaarden. Læseforeningen (sammesteds) aaben hele Dagen; Fremmede kunne indføres ved et Medlem.

Bogense, der med sin lange, smalle Havn ligger umiddelbart ved Kattegattet, har i ældre Tid været en ret anseelig By, men led saa meget under den ødelæggende Grevens Feide og en senere voldsom Ildsvaade, at den sank ned til at være den mindste af Fyens Kjøbstæder. Denne Plads indtager den endnu, men er dog ifærd med at hæve sig efter en saa rask stigende Maalestok, at dens Folkemængde i Løbet af det sidste Aarhundrede er stegen til det Firedobbelte (den udgjorde ved sidste Folketælling noget over 1900). Opførelsen af nye Bygninger i den sidste Snees Aar vidner om Byens tiltagende Velstand, ligesom Borgernes voxende Interesse for Kommunens Anliggenden giver sig tilkjende paa mange Maader.

Kirken, der er opført 1406 og helliget St. Nicolaus, er en ikke stor, men ret smuk, hvælvet Korskirke, som har den Besynderlighed, at Taarnet vender mod Øst. Dens Indre er nylig restaureret, Altertavlen, forestillende Christus i Gethsemane, er bleven opmalet, og Orgelet er nyt og af usædvanlig Godhed. Prædikestolen er hvid med ophøiet Arbeide; et gammelt Træbillede af den Korsfæstede, næsten fuld Legemsstørrelse, hænger paa den ene Væg. Nøglen til Kirken faaes hos Graveren, Torvet 175. — Fra **Kirkebanken***, hvor der er en Spadseresti, haves en prægtig Udsigt m. N. til Æbelø, m. V. til Horsensfjord, Palsgaard, Veilefjord og Fredericia. — Paa den venlige og smukt holdte **Kirkegaard** er der reist et Monument over faldne Krigere, afsløret 25. Juli 1865; den firkantede Sandsteenssøile er omhegnet med Hvidtjørn. To Jernkors betegne Stedet, hvor to paa Bogense Lasareth døde østerrigske Soldater ere jordede.

Af andre Bygninger, mærkes: Raadhuset, St. Annægade 109, indviet 1847 af Christian VIII, hvis Buste er opstillet i Salen. Sygehuset, Raadhuusstræde 108. Paa Torvet er anlagt en Beplantning af unge Lindetræer.

Øst for Bogense; umiddelbart op til Byens Grund, lader Grevskabet Gyldensteen udføre et større Inddæmningsforetagende, hvorved 1100 Tdr. Land ventes indvundne.

En **Promenade** bag Haverne fører ad en beplantet Vei rundt om Byen. Ligeledes er der anlagt en Spadserevei ud til »Fredskoven«, som hører til Gyldensteen, men er overladt Byen til Afbenyttelse; her er Dandsepavillon og Restauration. Ellers er Bogenses Omegn temmelig fattig paa Naturskjønheder; Karakteren af den er betegnet ved Navnet »Sletten«, den flade, skovløse Egn Øst for Bogense, hvis Beboere tidligere fuldkomment forsømte Agerbruget for at kaste sig over Huusfliden, der her fra et Bierhverv var bleven en Hovedbeskjæftigelse for Unge og Gamle af begge Kjøn; i de senere Aar spores en Forbedring i denne Henseende. En halv Miil fra Byen naaer man ad »Slettens« Landevei til Gyldensteen, Hovedgaarden i Grevskabet af samme Navn, en gammel og massiv, med usædvanlig brede Grave omgiven Borg, hvis gamle Stiil skjæmmes noget af en nytilbygget, moderne Veranda. Gaarden har i sin Tid, under Navnet Enggaard, tilhørt den brømte Adelsmand og Historiker Oluf Rosenkrands, der blev dømt til at have sin Formue forbrudt paa Grund af det historiske Skrift »Adelens Forsvar«; senere eiedes den af den hovedrige, fra sit Fødeland fordrevne Franskmand Huguetan, hvis Yttring: at han var rig nok til at forgylde hver Steen i Enggaard, han skal skylde sit og Gaardens adelige Navn. Til den smukke Have med nærliggende Skov kan Nøglen faaes tillaans hos den i Nærheden af Hovedgaarden boende Haveopsynsmand Ankjær. Til den nærliggende Sandager Kirke, hvor foruden flere af Familien Bernstorffs Medlemmer den omtalte Huguetan og hans Hustru ligge begravne i to prægtige Marmorkister, faaes Nøglen paa Sandagergaard; paa Kirkegaarden et Monument over Soldater, døde 1864 paa Gyldensteen Lasareth. Herfra bør man gjøre et Besøg paa de i Nærheden liggende Esterbølle Banker*, et af de smukkeste Punkter i Bogenses Omegn, med viid Udsigt over Kattegat til Æbelø, Jylland og det nordostlige Fyen. Ikke langt herfra ligge Smidstrup Banker med omtrent den samme Udsigt. — Hvis man, istedetfor at følge den her betegnede lige Vei, tager over Landsbyen Harritslev til eller fra Gyldensteen, vil man møde smukke Skovpartier, komme igjennem en prægtig, skyggefuld Allee og træffe paa flere Punkter, der frembyde udmærkede Udsigter over Havet.

En lønnende **Kjøretour** kan gjøres fra Bogense giennem »Fredskoven«, forbi Christianslund, Harritslevgaard ($\frac{1}{4}$ M. S. f. Bogense) med det anseelige Taarn, en gammel Eien-

dom, der i sin Tid var et kongeligt Lehn og senere har været i Ulfeldernes Familie, Skovby Kirke med de Bardenflethske Begravelser og et Mindesmærke paa Kirkegaarden over Krigere, døde paa Harritslevgaards Lasareth, gjennem Skovby, Eskildstrup, Brandholtskov og ad Skaadstrup Landevei tilbage til Byen. Touren medtager en god Time og frembyder blandt andet Skjøndt en viid Udsigt over det aabne Hav. — En anden Kjøretour skeer ad Aarup-Assens Veien over Haarslev til den $1\frac{1}{4}$ M. fra Bogense liggende Elvedgaard, som har tilhørt Tyge Brahes Slægt, og hvor den fyenske Historiker Vedel-Simonsen er født. Ved Gaarden, til hvilken der hører en smuk Have, findes endnu et stort Taxtræ, i sin Tid udklippet i tre Kroner, hvilken Mærkværdighed endog Frederik II reiste hid for at see.

Derimod ligger den forøvrigt smukke Gaard Einsidelsborg med den prægtige Have for langt borte og er Touren dertil for uinteressant til, at denne Udflugt kan lønne sig. Gaarden ligger i en Skov paa den allernordligste Deel af Fyen, og Hovedbygningen er for tredive Aar siden opført i italiensk Stiil. Her er et nyt anlagt Dampmeieri; i Nærheden deraf ligger Udskibsningsstedet Baardesø og det temmelig betydelige Handelsetablissement Christiansminde. Paa Kjørup, hvis Hovedbygning fra Christian IV's Tid er omgiven af Grave, er et betydeligt Avlsbrug, og Hoffmannsgave er bekjendt for sine omfangsrige Driverier og sin store Bregnerigdom.

En Udflugt fra Bogense til Æbelø maa ikke forsømmes; den kan foretages tilsøes i Baad, som kan leies i Havnen, eller tilvogns over Jersore, Lindø og Æbelholm, der ere indbyrdes forbundne ved Revler, samt over Revlen »Braaddet«, der forbinder sidstnævnte Holm med Æbelø; ofte stikker man saa dybt i Vandet, at det gaaer op over Hjulene, en Omstændighed, der saaledes synes at sandsynliggjøre Opfyldelsen af den bogensiske Spaadom, at en Tour til Æbelø altid er ledsaget af et eller andet Uheld. Hvad Vei der end vælges, udkræver Touren det Meste af en Dag, og det er raadeligst at medtage Levnetsmidler, hvorvel noget Spiseligt altid kan erholdes hos Skovfogden paa Øen. Den er i høi Grad skovbevoxet og danner en Dyrehave for Godset Roepstorff. Mærkelig er især Underskoven, de saakaldte »Katakomber«, et tæt Løvtag af Hvidtjørn og Eg med enkelte spredte Stammer; der findes mange Christtjørn, hvoriblandt en enkelt meget stor med en svær Stamme. Hyppig træffer man Træer, som ere stærkt medtagne af Tidens Tand; i Nærheden af Skovfogedhuset staaer saaledes en meget gammel, aldeles udhulet Eg. Hele Øens Udseende, der i nogle Retninger minder om Møens Klint, frembringer Indtrykket som af en vild Natur; fra de høie Klinter langs Stranden er der deilige Udsigter til den fyenske og jydske Kyst, Endelave og i klart Veir Samsø. Man vil bemærke en paafaldende Mængde af de saakaldte »Eghjorte«, og paa Veien dertil sees ikke sjeldent Sælhunde.

Fra Odense og Middelfart til Assens.

skeer Postforbindelsen over Aarup Station (2 G. dgl.). Veien gaaer forbi Skydebjerg og afsætter ved Ørsted — i hvis 1868 byggede Kirketaarn Ranzauernes Begravelsesplads er — en nordlig Green til Vissenbjerg (s. overfor); forbi Rørmosehuset, hvorfra en Vei dreier til Venstre til Frederikslund (s. n.), gaaer Landeveien gjennem en smuk, bølgeformet Egn med Hegn, frugtbare Marker, udstrakte Skove og velhavende Landsbyer, gjennem Turup og den smukke Egn ved Mygindlund, forbi den lige ved Landeveien liggende, efter Branden 1868 nyopførte Gaard Vilhelmsborg til Assens. Denne Vei afgiver, ligesom de andre Landeveie, der føre ind til Assens, smukke Udsigtspunkter over Lillebelt til Slesvig, ligefra Stendrups- og Skamlingsbakken til Aabenraafjord og Als.

Assens.

Hoteller: Hotel Phønix, Østergade ved Torvet; Værelse 72 Sk.; Table d'hôte Kl. 1, 72 Sk., koldt Bord 2 Mk. Kongelig Post-Stations- og Gjæstgivergaard, Strandgade; Værten saavelsom Huset noget gammeldags, men man har det godt, naar man kan rette sig efter Husets Skik. Konditori hos Østerby paa Torvet. Posthuset i Damgade for Enden af Østergade. Brevkasse paa Hj. af Østergade og Kindhestegade samt i Strandgade. Telegrafstation, Hj. af Østergade od Badstuestræde, i Raadstuebygningen, m. f. D. Befordringer faaes paa Befordringskontoret hos Justitsraad Albertus. Postforbindelse med Aarup 2 G. dgl., med Faaborg og Svendborg 1 G. dgl. Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, Faaborg, Svendborg, Middelfart, Fredericia, Kolding, Stubbekjøbing, Vordingborg o. fl. St Børtfart mellem Assens og Aarøsund 2 G. ugl. Politikammer i Provstigaarden for Enden af Provstistræde 8—12 og 2—7. Raadhuset paa Østergade. Bade (kolde Sø-) ved Havnen; 12 Sk. m. Haandkl.; Abonnement for en Enkelt 2 Rd. for hele Sommeren. Varme Bade paa Hospitalet i Ramsherredsgade; bestilles forud. Theater opstilles i Hotel Phønix's store Sal.

Assens er en af de betydeligere blandt de fyenske Kjøbstæder (c. 3500 Indb.) med et meget godt og velhavende Opland, hvoraf dog den jydsk-fyenske Jernbane har berøvet den en Deel, ligesom ogsaa — efter 1864 — Ophøret af den daglige Dampskibs- og Postforbindelse med Slesvig har skadet Byen; endnu er den dog betydelig ved sin store Kornudførsel. Den har brede og for en Deel ypperlig brolagte Gader og en sjeldent smuk og solid Havn med 11 Fod Vand. Byen var i Middelalderen omgiven med Ringmure og Taarne og blev i Grevens Feide beleiret af Christian III's Tropper, fordi den ligesom de fleste andre fyenske Byer holdt med den fangne Christian II; efter Slaget ved det $\frac{3}{4}$ Miil fra Byen liggende Øxnebjerg blev den plyndret, og Fæstningsværkerne blev nedbrudte. Byen eier betydelige Jordarealer; Kommunen saaledes som saadan c. 500 Tdr. Land, foruden hvad

Kirken, Fattigvæsenet og Skolen eie. Søhelten Willemoes er født i Assens, i den samme Gaard, hvor Kjøbmand N. M. Plum nu boer. Billedhuggeren Jerichau er ligeledes født i Assens.

Den eneste mærkelige Bygning i Byen er **Kirken**, helliget Vor Frue, en af de anseeligste Kjøbstadkirker i Landet og den største paa Fyen næst efter St. Knud. Den er bygget af røde Steen og bestaaer af et treskibet Langhuus og Chor; i Øst er der en tresidet tindet Gavl, i Vest et stort ottekantet, 70½ Al. høit Taarn med kobbertækket Spiir og Nicher, hvori Uhrskiverne sidde, og indenfor hvilke de fem Klokker hænge; paa den nordlige Side to Udbygninger med takkede Gavle. Omkring Kirken er lagt et Fortoug af alle Kirkens — Ligstene, som for en Deel Aar siden blev tagne ud af Kirken og anvendte til dette praktiske Øiemed. For nogle Aar siden har Kirken faaet et mindre smagfuldt Skifertag. Dens Indre gjør en imponerende Virkning ved de store Korshvælvinger, der bæres af sexten ottekantede Muurpiller, og ved det særdeles rigelige Lys, der strømmer ind gjennem Sideskibenes spidsbuede og Høikirkens fladbuede Vinduer. Altertavlen er (ifølge en prentet Seddel bagpaa) 1826 malet og foræret af Jess Bundsen, født i Assens 1766; den forestiller Nadveren med Christi Daab foroven og omgives af udskaaret Arbeide, bl. A. med de 4 Evangelister; i Choret paa Nordsiden hænger et Maleri af Dreyer, Christus aabenbarende sig for Disciplene. Desuden findes her tre indmurede Steentavler (den ene over Bartholus Ludovici). Prædikestolen er udskaaren; paa Pillen lige for den hænger et Portrait af Luther. Paa den høire Væg to Epitafier, det ene, nærmest ved det af Chr. Hansen i gothisk Stiil tegnede Orgel, er malet saaledes, at det seet fra een Side forestiller Korsfæstelsen, seet fra den anden Side Opstandelsen. Tæt herved er et aabent Begravelseskapel, bag hvis meget kunstfærdig forarbeidede Jerngitter tre store Egekister gjemme Støvet af Generalmajor v. Rømer, hans Hustru og Generalinde von Ellenbrecht. Kirken forevises af Ringeren.

Høilig anbefales et Besøg paa den ualmindelig smukke **Kirkegaard** i Udkanten af Byen. Den er anlagt terrasseformig ned mod en Aa og fortjener ved sin Rigdom af smukke og velholdte Gravsteder, sit yppige Blomsterflor og sine rige Beplantninger i særlig Forstand Navn af »de Dødes Have«. Her findes to smukke Monumenter over faldne Krigere. Det ene er en Sandsteensstøtte med en Urne, huggen af Klewing; Siderne ere prydede med udhugne krigerske Attributer og Symboler paa Døden og Udødeligheden samt Indskrifter, der vise, at Byens og Omegnens Beboere have reist dette Minde over 74 i 1848—50 faldne Krigere. Det andet Monument, ligeledes en Sandsteensstøtte, huggen af Andersen i Odense, er reist over 50 paa Assens Lasareth i 1864 døde danske Soldater. Paa Næsset ved Assens (det gamle Asnæs), hvor der

endnu findes Rester af Skandser fra 1658, blev der 1864 opkastet Skandser med Kanoner, hvilket ligeledes var Tilfældet ved Landtangen til Helnæs.

Den omtalte Aa skiller Kirkegaarden fra Byens smukke Anlæg med de skyggefulde Spadseregange. Et Sommerforlystelsessted med meget smuk Udsigt over Beltet er Kildens Minde, N. for Byen. $\frac{1}{4}$ Miil fra Assens ligger m. S. Fiskerleiet Thorøhuse, hvorfra 12 à 14 store Fiskerkvaser i en ikke ringe Maalestok bidrage til at forsyne Kjøbenhavn med Fisk; desuden afsættes herfra en betydelig Deel til Assens og ind i Fyen. $\frac{1}{2}$ Miil fra Byen, ligeledes mod Syd, ligge de smukke Sønderby-Bjerge og Klint, høie, bratte Skrænter, hist og her bevoxede med lavt Krat. Desforuden har Assens et yndet Udflugtssted i det en god Fjerdingvei fra Byen liggende Brahesborg, hvortil man naaer ved fra Enden af Hovedgaden at dreie til Høire ved Sandledhuset og passere Grimstrup By og Lundagerskov. Gjennem en klippet Bøgehæk kommer man da op til Gaarden, der her presenterer sig smukt paa den anden Side af Vandet, omgiven af nette Havepartier; foran Bygningen en Broncebuste af afdøde Geheimeraad Treschow. Dette mere private Parti af Haven er ved en lukket Jernhængebro (fra Laurvig i Norge, opsat 1850 som den første af den Art her i Landet) adskilt fra den store Park, hvortil Besøgende have Adgang. Til den anden Side vender Bygningen, med Indskriften Jørgen Brahe (Tyge Brahes Brodersøn) og Anna Gyldenstjerne, ud mod de vidtløftige Ladebygninger, af hvilke een paa Vers fortæller, at den faldt ned en Julenat 1717.

Fjernere **Udflugter** fra Assens kunne gjøres ad Faaborg Landevei indtil Korsveien ved Ebberup, hvor man dreier til Høire forbi Frederiksgave-Lillemølle og gjennem en Porthvælving, »Spindehuset« kaldet, naaer op til Frederiksgave, hvor Frederik VII boede som Kronprinds. I Nærheden af denne Porthvælving — der har sit Pendant paa den anden Side af Gaarden i »Kobbelhuset« — ligger den saakaldte »gamle Slotsbanke«, ved hvis Udgravning man fandt Ruiner af et firkantet Taarn, som maa have hørt til den gamle berømte Kongeborg Hagenskov (Jacob Erlandsen, Corfitz Ulfeld), hvis Hovedbygning har ligget Sydost for det nuværende Frederiksgave paa den terrasseformige, af Lindetræer omgivne Forhøining i Haven, paa hvis Top en Sandsteensurne er opreist. Den store Have med de smukke Alleer staaer aaben for Besøgende, naar de melde sig hos Gartneren; ved Veien tæt ved Gartnerhuset kan hos Grønbæks faaes Vand paa Maskine o desl. Fra Haven ned forbi Vandmøllen gaaer Veien gjennem en lang Allee* af lutter Ege (den eneste i Europa, sige Egnens Folk), vistnok henved 200 Aar gammel. Frederiksgave Hovedbygning er opført 1775 af den bekjendte, hovedrige Chef for Handelshuset Ryberg i Kjøbenhavn, Konferentsraad Niels Ryberg.

Efterat Ladebygningerne i 1869 vare brændte, har Frederiksgaves nuværende Eier, Grev Wedell-Wedellsborg, ladet opføre meget solide og gode Udbygninger. Blandt Frederiksgaves Skove, der alle udmærke sig ved en yppig Vegetation, mærkes den smukke Teglskov med en rig Samling af sjeldne Bøge. — Følges den ovennævnte Allee, dreier en Vei ind i Skoven t. V., som fører til »Ulvemosehulen«, en Fordybning, omgiven af et Bakketerrain med en Udsigtshøi, hvorfra man seer langt ud i Landet og lige for sig har den karakteristiske Dreslette-Kirke, en smuk hvælvet Korskirke, med et 31 Al. høit, af Konf. Ryberg opført Taarn med Altan, hvorfra haves en vidtstrakt Udsigt; man kan faae Adgang hertil ved at henvende sig til Præsten eller Skolelæreren i Dreslette. Fra »Ulvemosehulen« vender man sig mod den gamle Skovriderbolig, i hvis Nærhed man besøger de forskjellige »Bøgehoveder«, Samlinger af unge, slanke Bøge, der rage frem over Ungskoven; fra et af dem, »Frederik den Syvendes Bøgehoved«, haves god Udsigt; endnu bedre er dog Udsigten fra den ligeoverfor paa Flenstofte Mark liggende Høi, hvorfra man seer fra V. til H.: Horneland, Helnæs, Agernæs, Als, Slesvig, Aakrog Bugt og Fiskerleiet Aa, hvorfra Veien over Agernæs fører ad en kun et Vognspor bred Vei over til Helnæs. Denne Halvø karakteriseres ved en ret storslaaet Natur, præget af Havomgivelserne rundtomkring. Navnlig i den første Deel er der smukke Udsigtspunkter fra de anseelige, nøgne Bakker, der brat falde af i Dalstrøg. Omtrent $\frac{3}{4}$ M. ude paa Næsset ligger den langstrakte By med Kirke og Præstegaard. Noget inde tilvenstre bag Kirken ligger en Skov, der strækker sig ud til Kysten, fra hvis høie, rigtbevoxede Brinker der er en prægtig Udsigt.

Følger man fra Assens Odense Landevei til Hesle og dreier til Høire henimod Vedtofte, kommer man tæt forbi Hovedgaarden Brahesholm, ny opført efter Branden 1842, og herfra fører Veien aldeles i lige Retning gjennem en Deel af Frederikslunds Skov — »Grønnefald Skov« — op til Frederikslunds Hovedbygning i moderne Stiil og omgiven af en Have med en tiltalende Gartnerbolig, hvor man udbeder sig Tilladelse til at besee Driverierne, Anlæggene, Dammen med den klippede Hæk omkring og andre af Havens Mærkværdigheder.

Fra Assens til Faaborg.

(4 3/4 Miil)

gaaer der 1 G. dgl. Diligence over Voldtofte, Haarby og Falsled. — Veien gaaer fra Ebberup Korsvei gjennem et noget bakket Terrain med smuk Udsigt mod Frederiksgave, Helnæs og Beltet med Als indtil Voldtofte, derfra til Haarby (en ret god Kro, Kjøbmandshandel, alle Slags Haandværkere,

Læge, smuk Kirke o. s. v.) med Udsigt over Skovene t. H. til Løgismose (Peder Oxe), derpaa igjennem det høitliggende Jordløse, forbi Herregaarden Damsboe, gjennem Byen Falsled med forholdsviis betydelig Skibsfart og god Gjæstgivergaard, forbi Steensgaard, hvor alle Marker ere omgivne af store Steenhegn, gjennem Millinge, hvor Svanninge Kirke (Hans Madsen, s. nedenfor) sees tætved t. V. — til Faaborg (s. nedenfor).

Fra Odense til Svendborg

(6 Mile)

gaaer der daglig Post gjennem Høiby og Aarslev, forbi de to Herregaarde Lammehave og Rynkebygaard, over Landsbyen Ringe, hvis Kirke har et smukt, høit Taarn, som blev opført 1614 af Stenene fra Rynkebygaards gamle, nedbrudte Hovedbygning. I Ringe, hvor der findes en Kro og et Apothek, deler Veien sig (til Assens og Nyborg), og vil man følge Nyborgveien en god halv Miil, naaer man til Ryslinge med sin nybyggede Frimenighedskirke, »Nazarethkirken«. I Ryslinge er der en ret anselig Folkehøiskole. Midt i Byen bliver der i 1871 reist et Mindesmærke for Frederik VII i oldnord. Stiil: en $5\frac{1}{2}$ Alen høi Bautasteen paa en 5 à 6 Al. høi kunstig Bakke og om dens Fod en Kreds af mindre Bautastene med Mærkedage fra Frederik VII's Regering. Ryslinge er det første danske Landsogn, hvori en Skyttekreds (en Kreds af de større, amtsviis sammensluttede, frivillige Skytteforeninger, der øve Ungdommen i Vaabenbrug og saaledes danne en Forskole for Hæren) har gjort Skridt til at opføre et Gymnastikhuus til Brug ved sine Sammenkomster, der om Vinteren tillige gaae ud paa at vække de Unge ved Foredrag og Sang. Fra Ringe fortsættes Veien til Svendborg videre over Kværndrup (med Kro), bekjendt fra Svendborg Amts Skyttefester, som afholdes her. Ikke langt fra Kværndrup ligger den gamle Herregaard Egeskov, hvis nuværende Hovedbygning med Taarne og takkede Gavle er bygget 1554 af den bekjendte Marsk Frants Brockenhuus, som under Frederik II faldt ved Beleiringen af Varberg. Den følgende Eier, Marskens Søn, er bleven bekjendt af den Strenghed, hvormed han behandlede sin Datter Rigborg, idet han, da hun havde født en Søn udenfor Ægteskab, lod hende indespærre i et Værelse paa Egeskov, som man endnu viser, og hvor hun sad fængslet i 5 Aar, indtil Faderen var død. Nu eies Egeskov af Familien Bille-Brahe. Tæt ved Gaarden findes der en stor Markedsplads, hvor der aarlig holdes det bekjendte Egeskovsmarked. Fra Kværndrup fortsættes Veien gjennem en smuk, kuperet Egn til Svendborg.

Fra Nyborg til Svendborg

($4^1/_2$ Miil)

føre to Veie, den gamle og den nye Landevei; de 4 Dage om Ugen gaaer Posten ad den ene og de 3 Dage ad den anden. Den gamle Landevei gaaer over Vindinge og Ørbæk til Svindinge, med Kro og Brevsamlingssted, derfra over Ellerup (Kro) og Tvede til Svendborg. Den nye, som er lidt over en halv Miil kortere, fører forbi Holckenhavn, over Øxendrup (Kro), Langaa, Hesselager, Oure (Kro) og Veistrup forbi Skaarup til Svendborg.

Tourister, som ville besøge Fyens sydlige Deel med dets Seeværdigheder mellem Nyborg og Svendborg, anbefales følgende Route: Fra Nyborg følges den gamle Landevei gjennem Vindinge til Ørbæk, hvor den deler sig (til Svendborg og Faaborg). Ved Ørbæk Præstegaard dreier en Bivei til Venstre forbi den gamle, smukke Herregaard Ørbæklunde. Dennes nuværende, velvedligeholdte Hovedfløi med Taarn og Spiir er opført 1593 af Niels Friis, en Broder til Christian IV's bekjendte Kantsler, og hans Hustru Vibeke Gyldenstjerne, hvis Vaabener ere anbragte over Døren til det høie og smukke Taarn. I Friisernes Besiddelse var Gaarden i et længere Tidsrum, og den

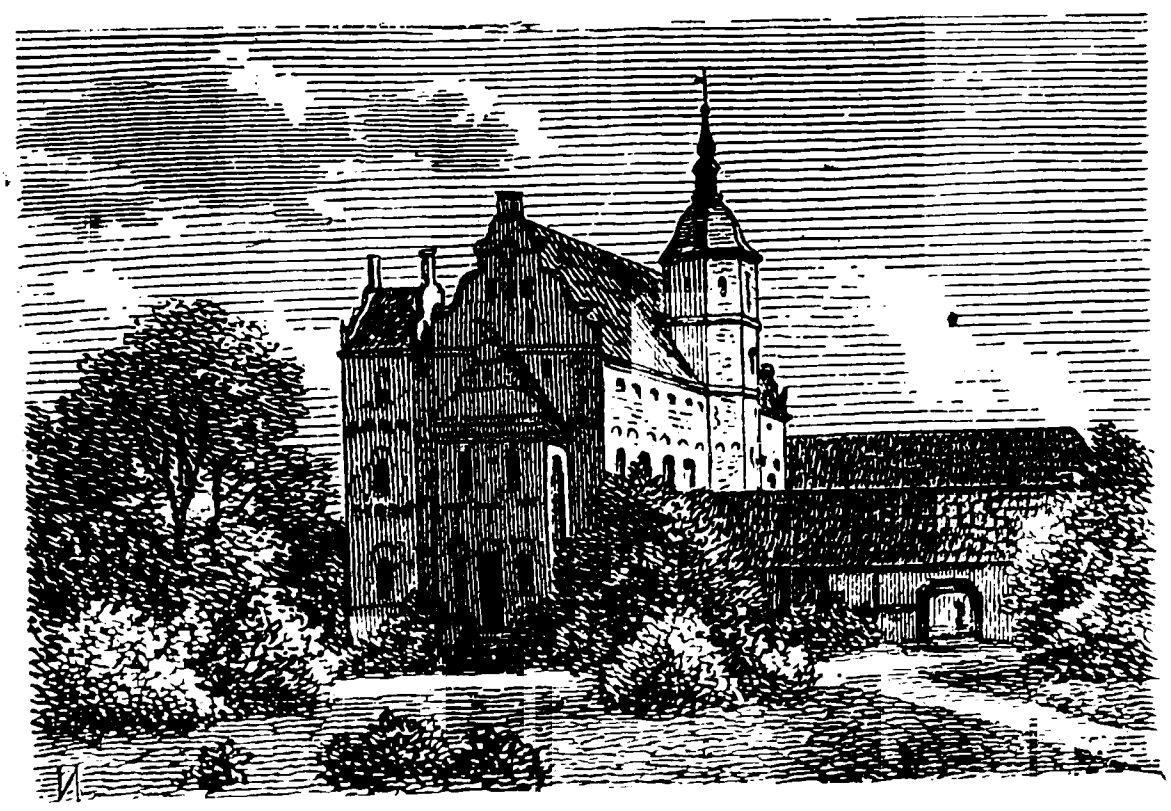

Ørbæklunde.

skylder saaledes Jesper Friis sin forsvarlige Ladebygning, medens hans Enke, en Søster til Corfitz Ulfeld, i Aaret 1653 opførte Hovedbygningens anden Fløi. Senere er Gaarden gaaet over til forskjellige andre Eiere. For nogle Aar siden blev den restaureret i sin oprindelige Stiil og gjør med sin rene Bygningsform et særdeles smukt og venligt Indtryk. Herfra fører Veien gjennem Landsbyerne Frørup og Taarup, indtil man pludselig overraskes ved lige under sig i en af høie Banker indeklemt Dal at faae Øie paa Kongshøi Hammerværk. Denne Fabrik, som blev anlagt 1854, holdes i Virksomhed ved Vandet fra Kongshøi Aa, som har tilstrækkelig Kraft til at drive syv Overfaldshjul, der

atter bevæge fire Hamre af forskjellig Størrelse, Rundsaug, Baandsaug, Dreiebænk, Centrifugalblæsemaskine o. s. v. Fabriken, der med stor Forekommenhed forevises af Fabrikmesteren, behandler blandt Andet gammelt Smedejernsaffald, som, efter at være tilstrækkelig ophedet, under den store Vandhammer sammensveises til Jernstænger, der saa igjen forarbeides til større Gjenstande. Iøvrigt har Fabriken, som beskjæftiger omtrent 40 Arbeidere, væsenlig sin Virksomhed rettet paa Forarbeidelsen af Have- og Agerdyrkningsredskaber, særlig lettere Haandredskaber. En Bivei fører herfra gjennem Øxendrup (med Kro og Brevsamlingssted) ind paa den nye Landevei, som følges omtrent $\frac{1}{8}$ Miil, indtil man ad en Sidevei dreier om til Herresædet Glorup*. Selve Hovedbygningen, der bestaaer af fire Fløie, er opført i Midten af forrige Aarhundrede af den daværende Eier, Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved, og Godset er endnu i Moltkernes Besiddelse. Hvad der navnlig gjør Glorup til et Punkt, som ingen Tourist bør undlade at besøge, er det storartede Haveanlæg, som i den nulevende Greves Tid, i Løbet af kun otte Aar er fremvoxet her under Ledelse af den dygtige Gartner Eltzholtz. Over et Areal af omtrent 75 Tdr. Land strækker dette skjønne og elegante Anlæg sig med sine Drivhuse med sjeldne, tropiske Planter, sine siirlige Spadseregange, sine aabne Plainer og maleriske Trægrupper, gjennemskaaret af et Vandløb, som udmunder i en speilblank lille Sø, og oplivet af Vandspring. Fra den ene Deel af Haven, hvor der blandt Andet hæver sig et kuppelformet Tempel med en Marmorstatue af den lænkebundne Andromeda, til den anden fører en Hængebro, der er fastgjort til to stærke Taarne af røde Muursteen. Man har herfra en ret smuk Udsigt over en kratbevoxet Dal, hvorigjennem der slynger sig et lille Aaløb, en Udsigt, som giver et Miniaturbillede af en mere vild Natur. I Modsætning hertil findes foran Hovedbygningen et Anlæg i fransk Stiil, aldeles symmetrisk, med spraglede Blomster, ordnede i Snirkler og Ornamenter, og forsynet med Statuer. Haven staaer aaben for Publikum hver Torsdag og Søndag, men kan ogsaa besees til andre Tider, naar man henvender sig til Gartneren.

Ikke langt fra Glorup ligger Landsbyen Svindinge med Kro og Brevsamlingssted. Byens Kirke er en meget smuk Bygning, opført deels af Kampesteen og deels af Muursteen, med et høit Taarn og Spiir, som tjener til Sømærke; i Kirken findes en mærkelig Mindetavle af Steen over den bekjendte Christopher Valkendorff, hvis Familie i en lang Aarrække eiede Glorup, og desuden en smuk Altertavle af Lund (Kopi efter Correggios »hellige Nat«). — Fra Glorup gaaer Veien gjennem Langaa og Hesselager By, indtil man omtrent en Fjerdingvei fra sidstnævnte dreier til Venstre ind til den gamle Hesselagergaard*. Denne Herregaards nuværende, toetages

Hovedbygning, der er en af de ældste i Landet, blev i sin djerve, nederlandske Stiil opført i Aaret 1538 af Kantsler Johan Jespersen Friis, dygtig som Statsmand og bekjendt som en dannet Ynder af Videnskaberne; den er bygget paa Grundlag af en langt ældre Bygning, som rimeligviis, sammen med saa mange andre historiske Minder, er bleven ødelagt i Grevens Feide, og den bærer endnu Spor af de gamle Grave. Friiserne eiede Gaarden til henimod Slutningen af det 17de Aarhundrede, da den kom i andre Hænder. Den eies nu af Familien Dons. I den nyere Tid er der opført endeel mindre heldige Tilbygninger, midt imellem hvilke den gamle Veteran kneiser i rolig Bevidsthed om sin egen Værdighed og Erfaring. Et lille Stykke Vei fra Gaarden ligger Danmarks største Rullesteensblok, Damestenen kaldet, med en Omkreds af 83 Alen og en Høide over Jorden af 20 Alen. Veien fører fra Hesselagergaard forbi det særdeles smukke og venlige Broholm med tre slanke Taarne, opført i det 17de Aarhundrede (i dets Nærhed den nylig anlagte Ladeplads Lundeborg med Gjæstgiveri, Kjøbmænd, Skibsbyggeri, Bade osv.), gjennem Oure (Kro), Veistrup og Skaarup med den noget mørke og alvorlige Seminariebygning, der skyldes den nyere Tid, til Svendborg.

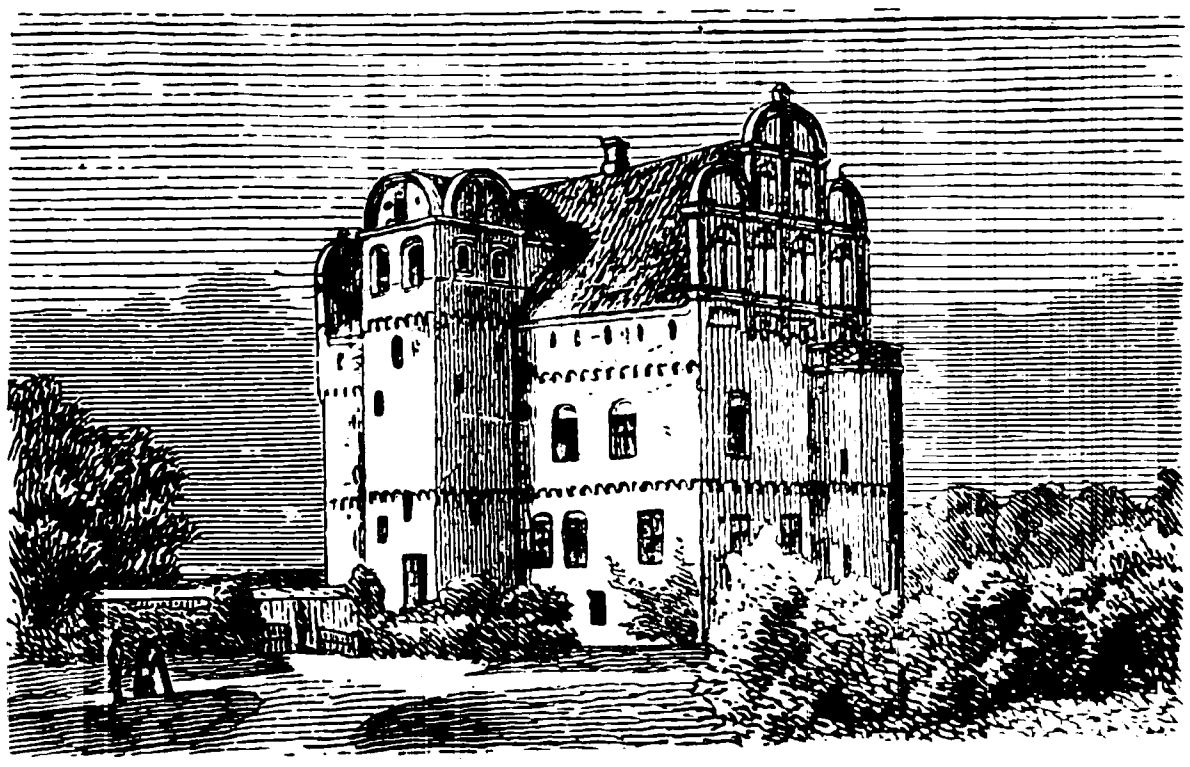

Hesselagergaard.

Svendborg.

Hoteller: Vandalls Hotel i Gjerritsgade; Værelse 4 Mk., table d'hôte Kl. 1 72 Sk. med Kaffe. Plougs Hotel i Kattesundet og flere mindre Gjæstgivergaarde. Postkontor, der tillige er Befordringskontor, i Vandalls Hotel. Politikontoret, aabent 9—7, er paa Raadhuset, beliggende paa Torvet, paa hvilket ogsaa Telegrafstationen (m. f. D.) ligger. Byens Apothek, Løveapotheket, ligger i Møllergade. Theatret er beliggende i Fruestræde. Søbade findes ved Havnen (Adgang 16 Sk.). Dampskibsforbindelse med Korsør, Lundeborg, Nyborg, Faaborg, Lohals, Spodsbjerg, Rudkjøbing, Marstal, Ærøeskjøbing, Nakskov, Kiel, Assens, Kolding, samt deels over Nyborg, deels over Vordingborg og Stubbekjøbing med Kjøbenhavn; daglig Postforbindelse med Odense, Nyborg, Faaborg og Assens.

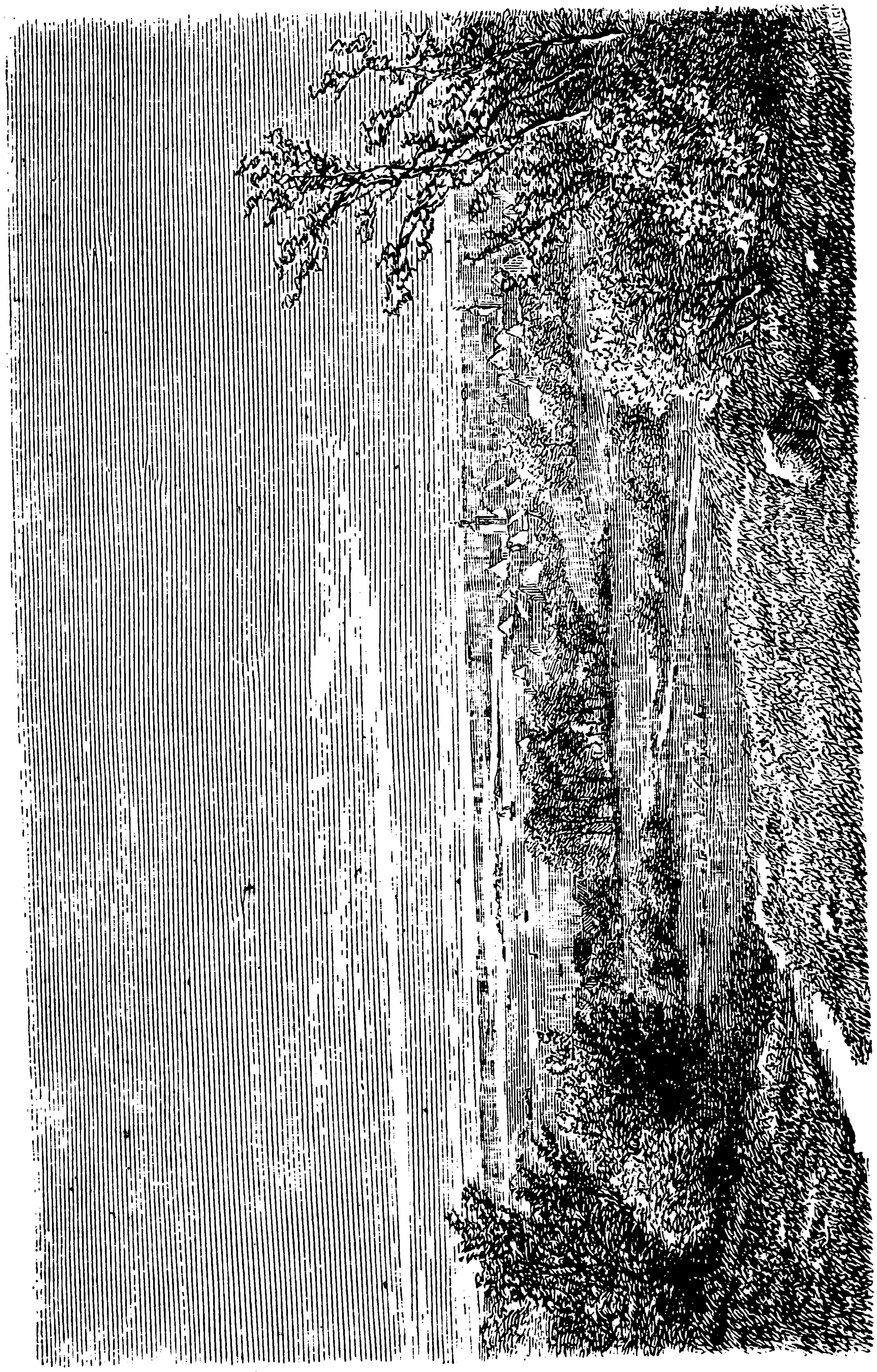

Parti af Svendborg.

Svendborg, med c. 6300 Indb., ligger paa et af de skjønneste Steder i Danmark, hvor Alt, hvad der er eiendommeligt for den danske Natur, ligesom er samlet i eet Brændpunkt: Svendborgsunds klare Vande slynge sig ved Foden af frodige og friske Skove; Bakke og Dal, Krat og Enge afvexle med hinanden i et livligt og skjønt Billede. Selve Byen skal efter Sagnet skrive sig fra Hedenskabets Tid, idet Kong Svend, efter hvem den skulde have faaet Navn, opdroges her af Jomsvikingernes Høvding, Palnatoke. Sandsynligere er dog den Fortolkuing, der udleder Navnet af Sundet, Byen ligger ved, saa at »Sundborg« i den fyenske Mundart er blevet udtalt »Suinborg«, hvilket saa igjen er blevet til det nuværende »Svendborg«. Byen har allerede i Middelalderen hævdet sig en høi Rang blandt Fyens Kjøbstæder; et Vidnesbyrd herom haves i den Omstændighed, at Graabrødrene henimod Midten af det 13de Aarhundrede her opførte deres første fyenske Klosterbygning, paa Pladsen ved Siden af den nuværende Borgerskole; Klosterkirken nedreves i Aaret 1828, og nu er der kun nogle faa Levninger tilbage af den gamle Bygning. Men har Byen i det Hele trivedes godt og blomstret frodig, saa har den ogsaa til Gjengjæld i Tidernes Løb været underkastet haarde Tilskikkelser. Under de indre Uroligheder efter Valdemar Seirs Død blev Byen medtagen i en betydelig Grad, og i Grevens Feide, efter Slaget ved Øxnebjerg, blev den fuldstændig overladt til de vilde, plyndrende Krigsfolk, fordi Svendborgerne under Krigen paa enhver Maade havde støttet og styrket Christian II's Sag, ligesom den ogsaa i Svenskekrigen 1658 blev slemt mishandlet. Nu er den imidlertid fuldstændig kommen paa Fode igjen og er for Øieblikket den næststørste By i Fyen, hvad der deels skyldes dens for Handelen særdeles gunstige Beliggenhed, deels selve Indbyggernes Driftighed og Aandslivlighed, en Egenskab, der blandt Andet har fundet et Udtryk i den usædvanlige Mængde Foreninger, som findes i Svendborg. Selve Byen, der i det Hele gjør et eiendommeligt, friskt og venligt Indtryk, ligger Bakke op og Bakke ned, hvorved de bugtede Gader med endeel gamle Huse, livlig skildrede i Andersens »Kun en Spillemand«, ofte faae en temmelig betydelig Skraaning; det mærkeligste Exemplar i saa Henseende er Hulgaden, der fra Møllergade skraaner brat ned i et dybt Hul. Men ikke alene Gaderne have denne Eiendommelighed ved sig; ogsaa Gaardspladserne kan man ofte see sænke sig under en mere eller mindre spids Vinkel.

Af Byens to Kirker er **St. Nicolai Kirke**, hvortil Nøglen faaes hos Degnen i Borgerskolen, den ældste og interessanteste. Den antages at være bygget i Valdemar Seirs Regeringstid, men er snarere ældre. Kirken, der er forsynet med Taarn og Spiir, bestaaer af et Hovedskib med Vinduer til begge Sider, Chor med Korshvælving og to lavere Sideskibe med Hvælvinger i Rundbuestiil. I disse sidste har der i den katholske Tid

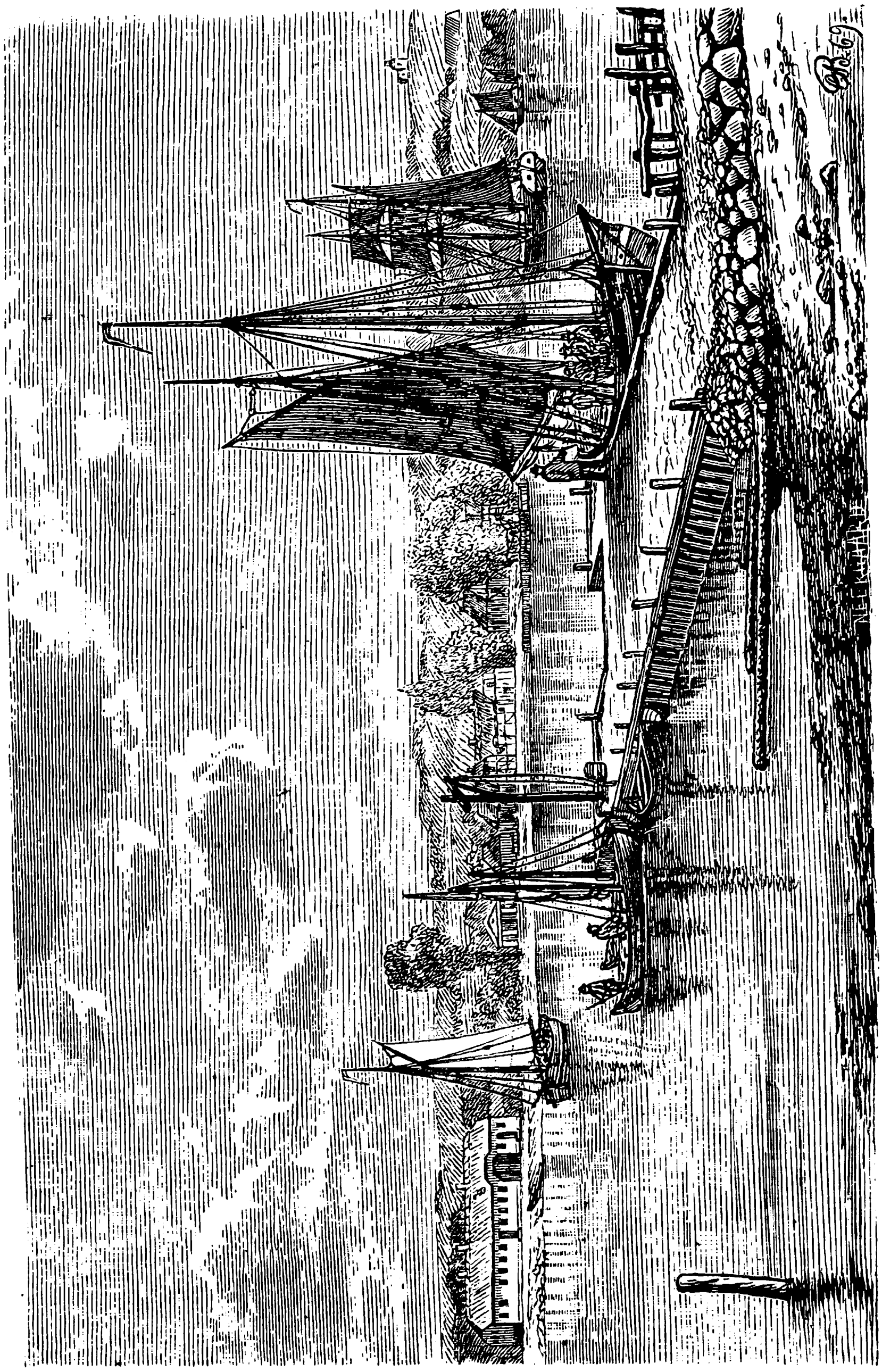

Parti af Svendborg Sund

været Altere for St. Birgitte og St. Gjertrud, og endnu viser man Fordybningerne i Murene, hvor deres Plads har været. Altertavlen, der er malet af Eddelien, forestiller Christi Opstandelse; paa Siderne af Hovedmaleriet findes to mindre Reliefer, forestillende Paulus og Johannes, og ovenover det er i Marmorrelief fremstillet Christus, som velsigner Børnene. Døbefonten er meget simpel, huggen af Granit. I Kirken findes et ret godt udført Epitafium over Præsten Chr. Morsing med Hustru, syv Sønner og to Døttre, foruden tre afdøde, spæde Børn. I det Hele gjør Kirken et behageligt Indtryk ved sin rene og simple Stil.

Vor Frue Kirke, til hvilken Nøglen kan faaes hos Degnen, der boer i Møllergade, ligger ved Siden af Torvet paa en høi Bakke, hvor der tidligere skal have staaet et Vaertaarn. Høit beliggende, som den er, — dens Taarn og Spiir benyttes ogsaa af denne Grund til Sømærke — synes den at være større end Nicolai-Kirke, hvad den dog ikke er; den er rimeligviis lidt yngre, skjøndt ogsaa den antages at være bygget under Valdemar Seir. Den er en almindelig Korskirke med Hvælvinger; Altertavlen, der er malet af Eckersberg, forestiller Christus i Gethsemane, med to mindre Malerier, Troen og Haabet, paa Siderne; Døbefonten er af Terracotta, udført paa den kgl. Porcellainsfabrik i Kjøbenhavn. Skjøndt Kirkens Indre er lyst og restaureret i 1856, gjør den dog ikke saa smukt et Indtryk som Nicolai Kirke.

Beliggende i en meget vandrig Egn, er Svendborg smykket med hele to Vandspring, det ene ved Havnen, med den fra Rosenborg Have i Kjøbenhavn bekjendte Figur af Freund, det andet lidt høiere oppe i Byen, i den saakaldte Møllerdam. Den samme Vandrigdom er Aarsag til de artesiske Brønde, der ere gravede i de omliggende Bakker, og hvorfra Vandet atter ved naturligt Tryk ledes til Vandværket, som i Nærheden af Bagergade ligger saa fordeelagtig, at man endogsaa paa de høieste Punkter har Vand i Husene. Gasværket er beliggende for Enden af Langestræde.

Ved at følge Langestræde kommer man til den velvedligeholdte, smukke Kirkegaard, hvor der fra de to sidste Krige findes omtrent 30 Soldatergrave, som af Svendborgerne stadig smykkes og forsynes med smaa Dannebrogsflag; foran Gravene er der reist en Obelisk af svensk Granit med Indskrift: »Mand døer, men ei døer Mands Daad«. Fra Kirkegaarden har man en smuk Udsigt over Byen og Sundet.

Af større offenlige Bygninger mærkes: Raadhuset, noget uheldig beliggende midt paa det store Torv, Borgerskolen i Nærheden af Torvet og i Skattergade Navigationsskolen. — Svendborg har en god, 7 Alen dyb Havn, som mod Øst beskyttes af den lille Frederiksø med et Skibsværft og et Saltværk; ved Havnen er der i Grosserer Rasmussens store, nye, røde Gaard indrettet en Ventesal for Reisende. Foruden

Saltværket er Byen i Besiddelse af flere andre industrielle Anlæg, som Langes Jernstøberi i Vestergade, Axelsens Jernstøberi i Ørkilsgade, et Sæbesyderi, en Cikoriefabrik og ikke ubetydelige Garverier.

I Svendborg fødtes 1480 Christiern Pedersen, Bibelens Oversætter.

Svendborgs Omegn er saa bekjendt for sin Naturskjønhed, at man ikke bør forsømme at tage den i nærmere Øiesyn. Ved at følge den Vei, som fortsætter Byens Vestergade, et Stykke, støder man til Høire paa en Sti, som i de sidste Aar er anlagt ved Hjælp af den Forskjønnelseskomitee, der har dannet sig i Svendborg, og som fører op paa Ovines Høi*. Fra denne Høi, der er forsynet med Udsigtsbænke, haves en prægtig Udsigt ud over Byen, som med sine to kneisende Kirketaarne ligger venlig og smukt lige nedenfor Bakkens Fod, over det deilige Svendborgsund, Taasinge med Bregninge Kirke og Langeland. Herfra fører Veien forbi Grubbemøllen, der ligger ret eiendommelig ved Bredden af en lille Dam, omgiven af enkelte Træer, gjennem Grubbemøllestræde og et lille Stykke af Møllergade ind paa den gamle Nyborgvei. Denne fører forbi den nylig opførte, høitliggende Amtmandsbolig »Ørkilhuus« ind i en smuk lille Skov, Caroline Amalie Lund, tidligere kaldet Rottefælden. I Udkanten af denne Lund, hvor der skal findes ikke faa Hugorme, ligger Ørkilsbanken med en smuk Udsigt. Paa samme Banke findes endnu en meget lille Rest af den gamle Kongeborg Ørkil, som efter Sigende skal være anlagt af Valdemar Seir, og som beherskede Indløbet til Svendborg. Omkring denne Borg hævede der sig hurtig en Landsby, som imidlertid snart paa Grund af sin frodige Vext kom i spændt Forhold til Svendborg, og da i Tidernes Løb Ørkilsslot kom i Hænderne paa Geistligheden, der endnu besad det under Grevens Feide, angreb Svendborgerne i denne Krig Slottet, afbrændte det aldeles og fik ved samme Leilighed deres Hævn stillet paa Ørkil By, som de fuldstændig tilintetgjorde. En Deel af den ødelagte Borgs Ruiner blev senere, i det 18de Aarhundrede, benyttet som Hjælpemateriale til Opførelsen af Herregaarden Bjørnemose, der ligger meget smukt, lidt Øst paa, nede ved det smalle Skaarup-Sund, som adskiller Fyen fra Thurø. — Veien ud fra Skoven fører nu til Ørkilsgade, som støder ud til den nye Nyborgvei, hvorfra der et lille Stykke høiere oppe ved et Beværtningssted dreier en Spadserevei til Høire. Denne fører til Svendborgernes sædvanlige Udflugtssted, Christiansminde Skov*, der strækker sig op ad Bakke langs med den friske Strand. Her er en overordenlig smuk Udsigt over Taasinge, Thurø og Svendborgsund, der herfra viser sig som en skinnende Indsø, overalt omkrandset af Mark og Skov. (Til Christiansminde, hvor der er Beværtningssted, kan man ogsaa faae Færge ved Svendborgs Havn.) Lidt høiere oppe ligger Bellevue* (med Beværtning), et høit Punkt, hvor-

fra man ligeledes har en prægtig Udsigt, og fra dette Sted fører en Vei lige tilbage til den nye Nyborgvei.

Til den anden Side, mod Vest, ligge forskjellige mindre Skove, som Høie Bøge, Tankefuld, ud for hvilken den lille Ø Yholmen, samt nede ved Stranden St. Jørgens Kirke, der i Middelalderen hørte til St. Jørgens Hospital for Spedalske.

En halv Miils Vei fra Svendborg, ved Faaborgveien, ligger Herregaarden Hvidkilde, Hovedgaarden i Baroniet Lehn. Den toetages Hovedbygning, bestaaende af tre Fløie, blev opført 1742 af den daværende Eier Johan Lehn, en under Frederik IV adlet Borgerlig, Broder til den Lehn, hvis Navn uden Grund er sat i Forbindelse med Tordenskjolds Dødsdrama. Gaarden, i hvis Nærhed findes den aldrig frysende Kilde, som har givet den Navn, ligger overordenlig smukt ved Hvidkilde Sø i en frisk og tiltalende Egn; den er prydet med et brusende Vandfald og et stort Vandspring, som forsynes med Vand fra en høitliggende lille Sø. Et lille Stykke fra Gaarden ligger endnu en Sø, nemlig Sørup Sø, paa hvis Bund der efter Sagnet skal gjemmes endeel Kostbarheder, som skrive sig fra Svenskekrigen 1658, idet nemlig Omegnens Beboere, da de havde faaet Nys om, at Fjenden vilde kjøre en Vogn, belæsset med det ranede Guld- og Sølvtøi, over den tilfrosne Sø, saugede Isen i Stykker, hvorved hele Skatten sank tilbunds.

Fra Odense til Faaborg

(c. 5 Mile.)

gaaer der daglig Post, paa to Steder over Odense Aa, nemlig ved den nylig ombyggede Bellinge Bro og ved Sønder-Broby (med Kro). Veien gaaer derfra videre, med Arreskov Sø til Venstre, igjennem de saakaldte fyenske Alper, et ufrugtbart Bakkestrøg af Rullesteenssand, som i omtrent en Miils Bredde strækker sig mellem Svendborg og Assens, og hvis høieste Punkt er det 405 Fod høie Trebjerg, en Miils Vei Vest for Arreskov Sø. Paa høire Haand, i Nærheden af Faaborg, faaer man Svanninge Kirke med et høit Spiir og et Epitafium af Thorvaldsen over dens mest bekjendte, modige Præst, Hans Madsen, som, da han under sit Fangenskab hos Lybækkerne i Grevens Feide havde hørt Planen til Angreb paa den danske Leir, med Livsfare undveg af sit Fængsel og berettede, hvad han havde erfaret, til Feltherren Johan Rantzau, der med væsenlig Støtte af disse Oplysninger leverede det heldige Slag ved Øxnebjerg. Epitafiet fremstiller det Øieblik, da den udmattede Præst meddeler Rantzau de vigtige Oplysninger. — Mellem Svanninge og Faaborg ligger det med Krat bevoxede Seebjerg, hvorfra haves en yndig Udsigt over Beltet op til Aabenraa-Fjord. — Efter en lille halv Times Kjørsel herfra naaer man

Faaborg.

Hoteller: Rasmussens Hotel* i Østergade (Værelse 5 Mk.; table d'hôte Kl. 1 5 Mk. m. Kaffe), foruden flere mindre Gjæstgivergaarde. Postkontor i Rasmussens Hotel. I Hotellet er der ligeledes Befordringskontor og Theaterlokale. Telegrafstation (m. f. D.) paa Promenaden ved Havnen. Politikontoret ligger udenfor Byen paa Markedspladsen, aabent fra 9—1 og 3—7. Apotheket er paa Hjørnet af Østergade og Mellemgade. Søbade findes ved Promenaden, forbi Kirkegaarden (Adgang 4 Sk.). Daglig Postforbindelse med Odense, Assens og Svendborg; Dampskibsforbindelse med Svendborg, Lohals, Vordingborg, Stubbekjøbing, Kjøbenhavn, Assens, Kolding, Sønderborg og Kiel.

Faaborg, beliggende i en smuk Egn ved Faaborgfjord, omtales første Gang i Historien i en Jordebog fra 1231. Hvis Sagnet staaer til Troende, har Byen i gamle Dage været befæstet, en Antagelse, der forresten synes at finde Stadfæstelse i den gamle, massive, grundmurede Vesterport for Enden af Vestergade. Faaborg led meget under Grevens Feide, ligesom ogsaa en Ildebrand 1728 gav Byen et betydeligt Knæk; men takket være dens gode Havn er den dog nu saa temmelig kommen sig igjen (den har c. 3500 Indb.) og gjør i det Hele et venligt og tækkeligt Indtryk.

Kirken*, hvortil Nøglen faaes hos Graveren i den nye Stiftelse i Kirkestræde, er bygget i Slutningen af det 15de Aarhundrede; oprindelig hørte den til Faaborgs Helligaandskloster, men blev efter Reformationen skjænket til Byen som dens Sognekirke. Den ligger i en Udkant af Byen og tager sig, udenfra seet, mindre godt ud, idet Tegltaget dækker saavel over Hovedskibet som begge Sideskibene, uden at disse sidste ere tydelig adskilte fra Hovedskibet. Indvendig gjør Kirken derimod et smukt, lyst og rummeligt Indtryk.

Kirken er i de senere Aar bleven meget forskjønnet, og afdøde Agent Voigt har til den skjænket en smuk, imponerende Altertavle af Marstrand, forestillende Christus med Disciplene i Emaus. Desuden findes her flere mærkelige Levninger fra den katholske Tid: paa hver Side af Choret er der saaledes anbragt 10 Munkestole, med en Rygbeklædning af Træ og foroven prydede med overordenlig fiint og smukt udskaaret Træarbeide. Endvidere opbevares i Kirken et gammelt, udskaaret Skab tilligemed den tidligere Altertavle. Denne, der bærer Aarstallet 1511, er et af de betydeligste Minder fra Katholicismens Dage. Den bestaaer af tre Fløie; paa den midterste er i almindelig Legemsstørrelse udskaaret i Træ Vorherre med den lidende Christus paa Skjødet, samt høiere oppe den hellige Aand i Duens Skikkelse; paa den ene Side af denne Gruppe staaer, ligeledes i Legemsstørrelse, den hellige Augustinus, paa den anden hans Moder Monica; paa de to Sidefløie er der anbragt en Mængde mindre udskaarne Billeder af forskjellige Helgene. Alt malet og rigelig forgyldt. Naar man lukker Fløiene sammen, kommer der store, malede Helgenbilleder tilsyne, og lukker man dem endnu en Gang sammen, viser der sig en Række mindre Malerier, som fremstille Christi Lidelseshistorie paa en naiv og grel Maade (den hudflettede Christus er saaledes malet aldeles overstænket med Blod fra Top til Taa). I Kapellet hænge et Par smukke Epitafiumsmalerier, navnlig det ene, som efter Sigende skyldes Carl van Manders Pensel, med nogle prægtige, udtryksfulde Hoveder.

Paa lignende Maade som i Kjøbenhavn findes der ogsaa i Faaborg et **Nicolai Taarn** uden Kirke; dette, fra hvilket haves

en smuk Udsigt, skriver sig fra den gamle Nicolai Kirke, som paa Taarnet nær nedreves, da Byen af Christian III havde faaet sin nuværende Kirkebygning til Sognekirke.

Den mosaiske Synagoge er beliggende paa Klostergade og indviedes i 1860. Byen tæller knap en Snees jødiske Familier, der have en egen Begravelsesplads ved »Nøisomhed«.

Raadhuset, beliggende paa Torvet, er en tofløiet Bygning, opført 1839.

Af milde Stiftelser mærkes Hospitalet (beligg. i Hospitalsstr., opf. 1836, 12 Lemmer), Stiftelsen af 2den Januar for gl. Haandværksmestere og deres Enker (opf. 1863 ved Kirken, 10 Boliger) og den Ploug-Hempelske Stiftelse (beligg. i Grønnegade, opr. 1801, 8 gl svagelige Personer).

Faaborgs største industrielle Anlæg er Lagonis Brænderi i Nørregade (nuvær. Eier Asmussen), som tillige er et af de største i Landet. — Desuden er Byen i Besiddelse af et Gasværk.

Udenfor Byen er der langs Stranden en smuk **Spadseresvei** (Restauration), der minder en Deel om Kjøbenhavns Langelinie, med Udsigt over Fjorden til Bjørnø og Avernakø. Et lille Anlæg her, som er skjænket af Voigt, bærer Navnet Voigts Minde. Promenaden fører op til Byens Kirkegaard, der ligeledes ligger ved Stranden, og hvor der findes et Monument over 31 Soldater: paa en lille Høi, i hvilken der er indlagt Steenplader, som bære de Begravnes Navne, hæver der sig en Granitobelisk, bekostet af Kredsens Vaabenbrødre, med Indskrift: »Til Minde om de i Aarene 1848, 1849, 1850 og 1864 paa Lasaretherne i Faaborg fra Saar og Sygdom hjemgangne Krigere reistes denne Steen af taknemlige danske Mænd og Kvinder 1866«. Lidt fra disse Grave er der reist et Monument af Granit med Portraitmedaillon over den i sidste Krig faldne, begravede Hans Tjellesen Schmidt.

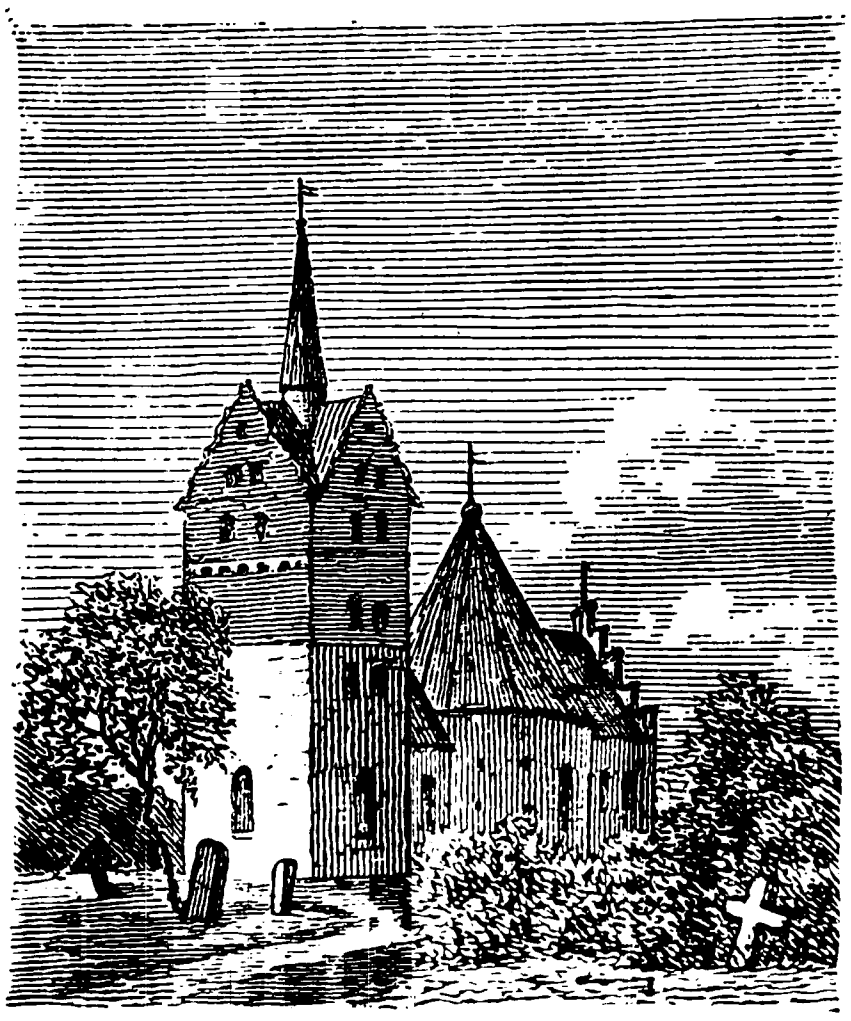

Horne Kirke.

Omtrent ¾ M. fra Faaborg, paa Halvøen Horneland, ligger Hovedgaarden i Grevskabet Brahesminde, Hvedholm, hvis Hovedbygning med fire Fløie og Taarn er opført 1590. Den mest bekjendte Eier af Hvedholm var i det 17de Aarhundrede den tappre Rigsraad Jørgen Steensen Brahe, der for sin Magt og Anseelse bar Tilnavnet »den lille Konge i Fyen«. Ham skyldes Ladebygningerne,

som han 1645 for en stor Deel lod opføre af Kampesteen fra sin Farbroders, Tyge Brahes Observatorier paa Hveen. Meget interessant er Kirken i Horne*, den største af alle fyenske Landsbykirker. Oprindelig har det været en Rundkirke, ligesom de øvrige danske Rundkirker beregnet paa ogsaa at kunne tjene til Forsvar i Ufredstid, og denne ældste Deel af Kirken udgjør endnu dens Midtparti; i Kirkens vestre Ende er Taarnet med takkede Gavle og Spiir, i den østre Ende Choret, hvorunder flere ældre Medlemmer af Familien Brahe ere begravne.

Fra Faaborg er der Færgefart over til Lyø, hvor endnu den Kilde, »Kongekilden«, vises, ved hvilken Valdemar Seir og hans Søn blev fangne 1223 af Grev Henrik efter den ulykkelige Jagt, som dannede Begyndelsen til det paafølgende sørgelige Tidsrum i Danmark Historie. Paa Vestsiden af Øen findes den store, saakaldte Klokkesteen, der hviler paa fire mindre; slaaer man paa den med en anden Steen, frembringer den en Lyd, som minder meget om en Klokkes Klang.

Fra Faaborg til Svendborg

(c. $3^1/_2$ Miil)

bør man lægge Veien gjennem Diernisse, forbi Holstenshuus. Lidt før dette sidste dreier Veien t. V. op til en høi Bakke, Kongehøien*, paa hvis Top der er reist en simpel Granitsteensforhøining med Sneglegang. Fra dette Punkt haves en prægtig Udsigt, mod Syd ud over Faaborg, over Havet med alle Øerne, — Bjørnø, Avernakø, Svelmø, Lyø heelt over til Als; i den anden Retning seer man ind over den omliggende Egns bakkede Terrain med en lille Sø ved Høiens Fod, omgiven i større og mindre Afstand af smuktformede, skovbevoxede Bakker og frodige Marker, medens Prospektet i Baggrunden begrændses af den store Arreskov Sø. I Nærheden ligger Holstenshuus med den nyopførte, smukke Hovedbygning. I Aaret 1707 kom Hovedgaarden til Familien Holsten, som endnu eier den og har forandret dens tidligere Navn Findstrup til det nuværende. Ved Gaarden er en smuk Have, der staaer aaben for Besøgende ligesom man ogsaa hos Gartneren kan faae Nøglen til Dyrehaven, hvor man ikke bør forglemme at tage den smukke Udsigt fra dens høieste Punkt, Dyrehavsbakken, i Øiesyn. Herfra fører Veien videre, frembydende særdeles skjønne Udsigter, baade ud over Havet og ind over Landet, der med sin rige Afvexling af Skove, Bakker, Dale og levende Hegn viser sig som en mægtig Have. I Nærheden af Holstenshuus har man nylig fundet Ruinerne af den forsvundne Landsby Findstrups Kirke, som efter Sagnet nedbrødes, fordi en Eierinde af Findstrupgaard havde vanhelliget

den ved at lade sin Hund begrave bag Alteret, og afløstes af Diernisse Kirke. — I Vester-Aaby dreier t. V. en Vei, som fører op til Brahetrolleborg. Den første Spire til dette Baroni ligger langt tilbage i Tiden. Her laae nemlig et Cistercienserkloster, som oprettedes ved en lille Sø 1172 under Navn af insula dei (Guds Holm), hvilket saa senere i Folkemunde gik over til »Holmekloster«. I det 13de Aarhundrede afbrændte det, men opbyggedes snart igjen; ved Reformationen blev det, ligesom Landets øvrige Klostre, inddraget under Kronen. Da det var kommet i Rantzauernes Besiddelse, oprettedes det til Stamhuus under Navnet Rantzausholm. Som saadant eiedes det bl. A. af den smukke Kai Lykke, bekjendt for den sørgelige Skjæbne, der ramte ham som Følge af nogle letsindige Udtalelser om den regerende Dronning Sophie Amalie. Da hans Godser vare blevne konfiskerede, og han selv var rømmet af Landet, var det i nogle faa Aar under Kronen, men kom da i Fru Birgitte Trolles Eie; hun var Enke efter Manderup Brahe, og ved at forene det med andre Eiendomme oprettede hun deraf Baroniet Brahetrolleborg 500 Aar efter, at det gamle Kloster var anlagt; for Øieblikket er det i Reventlowernes Besiddelse. Af den nuværende Hovedbygning er den nordre Fløi en Levning af det gamle Kloster, hvorimod den søndre Fløi med de to Taarne er bygget 1620. En anden Levning fra den forsvundne Munketid er Brahetrolleborgs Kirke med et høit Spiir; den er nylig bleven underkastet en gjennemgribende Restauration, hvorved den er bleven en af Danmarks smukkeste Landsbykirker; en af dens bedste Prydelser er Thorvaldsens prægtige Døbefont i Marmor, bekostet af Grevinde Schimmelmann. Baroniets Hovedbygning ligger i en deilig Egn, omgiven af store Skove, og den smukke Have, der med stor Forekommenhed fremvises af Gartner Eltzholtz, frembyder mange overordenlig skjønne Punkter. — En god Fjerdingvei fra Brahetrolleborg, ved Bredden af Arreskov Sø, ligger Arreskov, Hovedgaarden i Grevskabet Muckadell. Hovedbygningen, som bestaaer af fire Fløie, der omslutte den store Borggaard, er opført i den sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede, hvorom Stenen med Inskription over Portindgangen fortæller. — Igjennem den med Kro forsynede Landsby Vester-Skjerninge, hvis Kirke har en Altertavle af Eckersberg (Christus i Gethsemane), og hvor der er anlagt en Høiskole, bestyret af Folkedigterne Mads Hansen og Anton Nielsen, fører Veien over Ollerup til Hvidkilde (see ovenfor). Herfra er der kun en halv Miil til Svendborg.

Taasinge.

Denne Ø, hvis Navn skal være en Fordreielse af »Thors Eng«, ligger ligeoverfor Svendborg, kun adskilt derfra ved det smalle Svendborgsund, og udmærker sig ikke mindre ved sin Naturskjønhed end ved sin Frugtbarhed. I Begyndelsen af det 17de Aarh. tilhørte den største Deel af Øen Ellen Marsvin, gik fra hende over i Datteren Kirstine Munks Besiddelse og eiedes derpaa af dennes og Christian IV's Søn Valdemar Christian. Af senere Eiere maa mærkes Corfitz Ulfeld, efter hvis Fald hans Deel af Øen kom under Kronen. Men 1678 solgtes den af Christian V til Søhelten Niels Juel for de Prisepenge, denne havde erhvervet sig i Kampen mod de Svenske. Han og hans Slægt tilkjøbte sig efterhaanden de Jorder paa Øen, som endnu ikke vare i deres Eie, saa at hele Besiddelsen i Aaret 1711 kunde oprettes til et Stamhuus.

Fra Svendborg gaaer der Færge, som i Løbet af fem Minuter sætter Passagererne over til Vindeby, hvor der kan faaes Extravogn. Her er ogsaa Taasinge Postexpedition. Fra Vindeby fører Landeveien til den lidt over $\frac{1}{4}$ Miil borte liggende Bregninge Kirke**, der ved forskjellige Tilbygninger har faaet sin nuværende Korsform. I Kapellet staae flere Kister for Medlemmer af Juelernes Familie. Ovenpaa Kirken, som ligger paa Øens høieste Punkt, er der en Platfond, omgiven af Rækværk, hvorfra man har en bekjendt, overordenlig vidtstrakt Udsigt. I klart Veir seer man her over en Flade paa 100 Kvadratmile, i hvilken der tælles 65 Kirker, — imod Nord udover Svendborgsund og det smilende Fyen, ja længere Øst paa heelt over til Sjællands Kyst; i østlig Retning møder Øiet Langeland og i fjernere Afstand Lolland; imod Syd og Sydvest komme en Deel Smaaøer tilsyne, som Skaarø, Hjortø, Dreiø o. s. v., imellem hvilke Ærø træder frem som den største; paa den anden Side af disse skimtes Holsteens Kyst, fortonende sig i Taage, medens man i vestlig Retning har et frit Blik ud over det deilige Als, begrændset af den slesvigske Kyst. — Fra Bregninge fører Veien til Valdemars Slot forbi et prægtigt, gammelt Egetræ med bredt forgrenet Krone, paa venstre Side af Veien i Nærheden af Slottet.

Valdemars Slot er en bred, anseelig Bygning uden Taarn eller Spiir. Det blev i Aarene 1629—30 opført af Christian IV for hans Søn Valdemar, idet der som Bygningsmateriale benyttedes de røde Muursteen fra den gamle Borg Kjærstrup, som laae en Fjerdingvei derfra og ved denne Leilighed nedbrødes. Slottet er ikke bygget i Stiil med Christian IV's øvrige Bygninger, men gjør dog med sin store, rummelige Slotsgaard og de prægtige naturlige Omgivelser et smukt Indtryk. Da det kom i Niels Juels Eie, lod han i dets ene Fløi indrette et smukt Kapel, som indviedes af Thomas Kingo.

Fra Slottet gaaer Veien tilbage over Landsbyen **Troense** (Beværtningssted) med et temmelig betydeligt Skibsbyggeri og c. 1000 Indb. Veien, som paa hele Touren er overordentlig smuk og afvexlende, frembyder her fra den høie Skrænt langs Kysten et prægtigt Skue ned over det skjønne, stille Vand, befaret af enkelte Seilere, mellem Taasinge og Thurø, over til denne frugtbare lille Ø. Efterat man fra Troense har tilbagelagt en Strækning paa en Fjerdingvei, er man atter i Vindeby, medbringende et smukt og venligt Indtryk af Taasinges Skjønhed.

Fra Svendborg til Rudkjøbing

gaaer der daglig Dampskib ad den deilige Vei gjennem Svendborgsund, hvor man seiler som i en Indsø med Taasinge t. H. og t. V. Fyens Kyst, der slynger sig med sin rige Afvexling af frodige Skove, frugtbare Marker, enkeltstaaende Træ-grupper og smukt beliggende, venlige Smaahuse, hvilket Altsammen, stadig skiftende, glider forbi Øiet i et skjønt og fyldigt Panoramabillede. Mellem Taasinge og Thurø fortsættes Veien, som overalt frembyder smukke Udsigter, videre, indtil man efter en god Times Seilads lægger bi ved Rudkjøbing.

Langeland.

Rudkjøbing.

Hoteller: Hotel Langeland paa Torvet (Værelse 4 Mk.; Table d'hôte Kl. 1, 5 Mk. m. Kaffe), og Hotel Skandinavien i Brogade (Værelse m. Kaffe 3 Mk.); i sidstnævnte Hotel har Borgerforeningen Lokale; desuden flere mindre Gjæstgivergaarde. Postkontor i Østergade; paa Postkontoret er der tillige Befordringskontor (privat Befordring faaes hos Værten i Hotel Skandinavien). Toldkontor og Telegrafstation (m. f. D.) ved Havnen. Politikontor paa Hj. af Nørregade og Blindestræde. Apothek i Brogade. Daglig Dampskibsforbindelse med Svendborg og Marstal, flere Gange ugenl. med Nyborg og Korsør, samt derover med Nakskov, anløb. Spodsbjerg. Postbefordringen skeer fornemlig med Dampskibet „Rolf" paa Svendborg, Marstal. 2 Gange ugenlig gaaer Post til Spodsbjerg, derfra Baad til Taars og Vogn videre til Nakskov.

Rudkjøbing, de berømte Brødre Hans Christian og Anders Sandøe Ørsteds Fødeby, er en meget gammel Stad, som efter Sagnet skal være anlagt af Kæmpen Rut, efter hvem den da har faaet Navn. Rigtigere er det dog utvivlsomt at forklare Navnet som »Staden paa den ryddede Landstrækning« i Analogi med Fortolkningen af de mange Landsbyers Navne, der ende paa »rød« (Birkerød, Bregnerød o m. a.). Byen (c. 2800 Indb.) har tidligere været befæstet og var i 1659 en haard Anstødssteen for de Svenske, idet de to Gange maatte løbe Storm mod den, inden Indbyggerne vilde give tabt.

Kirken, hvortil Nøglen faaes hos Degnen, der boer i den ligeoverfor liggende Borgerskole, bestaaer af Choret og den meget gamle Hovedgang, hvis oprindelige Steenhvælvinger dog ere erstattede af Træhvælvinger, samt desuden af Sidegangen og Taarnet med et 52 Alen høit Spiir, rimeligviis opført 1621. Indvendig gjør Kirken et lyst og venligt Indtryk. Over Choret hænger et gammelt Krucifix og over Alteret en af Christian VIII skjænket Altertavle, malet af Eddelien (Disciplene i Emaus).

Paa Torvet foran Raadhuset er der paa en simpel Granitpiedestal anbragt en smuk Broncebuste af Frederik den Syvende i svensk Husaruniform. Opstillingen er imidlertid uheldig; thi uagtet Busten er bestemt til at stilles mod en Baggrund, er den anbragt aldeles fritstaaende, med Ryggen mod Raadhuset, saa at den Reisende, som fra Havnen gjennem Brogade kommer til Torvet, kun faaer den huult afskaarne Bagside at see.

Paa Kirkegaarden, hvorfra man har en smuk Udsigt over Vandet med den nærliggende Siø og Taasinge, er reist et Granitmonument med indlagt Marmorplade, som bærer Navnene paa 12 i 1864 faldne, her begravne Soldater.

I henved en halv Miils Afstand fra Rudkjøbing, paa den Halvø, der afskjæres af Lindelse Nor, ligger Faareveile Skov, hvorhen Byens Folk for en Deel rette deres Udflugter. Ved en Udkant af Skoven, paa den Grund, hvor den gamle Vikingeborg Faareveile har ligget, er nu Hovedbygningens Plads. Den nedbrændte i 1870, men opføres atter. Det høieste Punkt i Skoven er den saakaldte Iiskjelderbanke med Udsigt til den ene Side over Langeland og Taasinge, til den anden ud over selve Skoven.

En Udflugt, man ikke bør undlade at gjøre fra Rudkjøbing, er til det $1\frac{1}{2}$ Miil derfra beliggende **Tranekjær Slot***. Veien gaaer over Simmerbølle og Tullebølle (med Gjæstgiveri), i hvilken sidste Byes Kirke der i gamle Dage skal have været en Altertavle, hvori, som Sagnet fortæller, et Stykke Træ fra Christi Kors var indfattet; den nuværende er malet af Storch. Herfra gaaer det videre gjennem en særdeles smuk Egn, der afvexler med Skove, Enge og de for Langeland eiendommelige, blødtformede Høie, der i Form af Halvkugler hæve sig brat op af Jorden og, ligesom de »fyenske Alper«, ere Dannelser af Rullesteenssand. I Nærheden af Tranekjær, nogle faa Skridt inde i Skoven til Venstre, staaer et ganske mærkeligt Egetræ, der skyder sig høit i Veiret med en aldeles rank og lige Stamme, fri for alle Sidegrene, indtil endelig Kronen udfolder sig heelt oppe i Toppen. — Ved den nordlige Kant af Tranekjær By (med Kro) ligger Slottet paa en høi Banke, mod hvis Fod en lille Sø skvulper, i en smuk, afvexlende Egn, omgivet paa alle Sider af Smaaskove. Hovedbygningen, bestaaende af to sammenstødende Fløie, i hvis Vinkelkrog hæver sig et

Taarn med Spiir, har efterhaanden, med den gamle, i det 13de Aarh. opførte, stærkt befæstede Borg som Kjerne, antaget sin nuværende Skikkelse. I Grevens Feide, da Slottet forsvaredes af Otto Krumpen, blev det indtaget af Lybækkerne, som dog kun beholdt det et Aar, idet det kort efter erobredes tilbage af »Danmarks Vovehals«, Admiral Peder Skram. Aar 1659 gik Slottet, der allerede tidligere var nedlagt som Fæstning, over til Familien Ahlefeldt, som endnu besidder det; et af denne Families Medlemmer, General Fr. Ahlefeldt, har Fortjenesten af at have forskjønnet Eiendommen betydelig ved Nedrivning af nogle af de gamle Bygninger og ved omfattende Restaurationer og Forbedringer. Omkring Slottet er en smuk Have, der fører lige over i en tilgrændsende Skov. Paa et høit Punkt i denne, hvorfra man har Udsigt over Langelandsbeltet til Lolland, ligger en af de tidligere Grever begraven under to gamle Egetræer; Graven er dækket af en simpel Steen uden Inskription og omgiven af et Jerngitter. Paa et andet Sted i Haven, ligeved Landeveien, findes den saakaldte Ekkobanke, paa hvis Skrænt der er anbragt Udsigtsbænke. Herfra seer man ud over en lille, kratbevoxet Dal til den ligeoverfor liggende Bakke, paa hvis Top Tranekjær Slot kneiser i sine venlige og smilende Naturomgivelser.

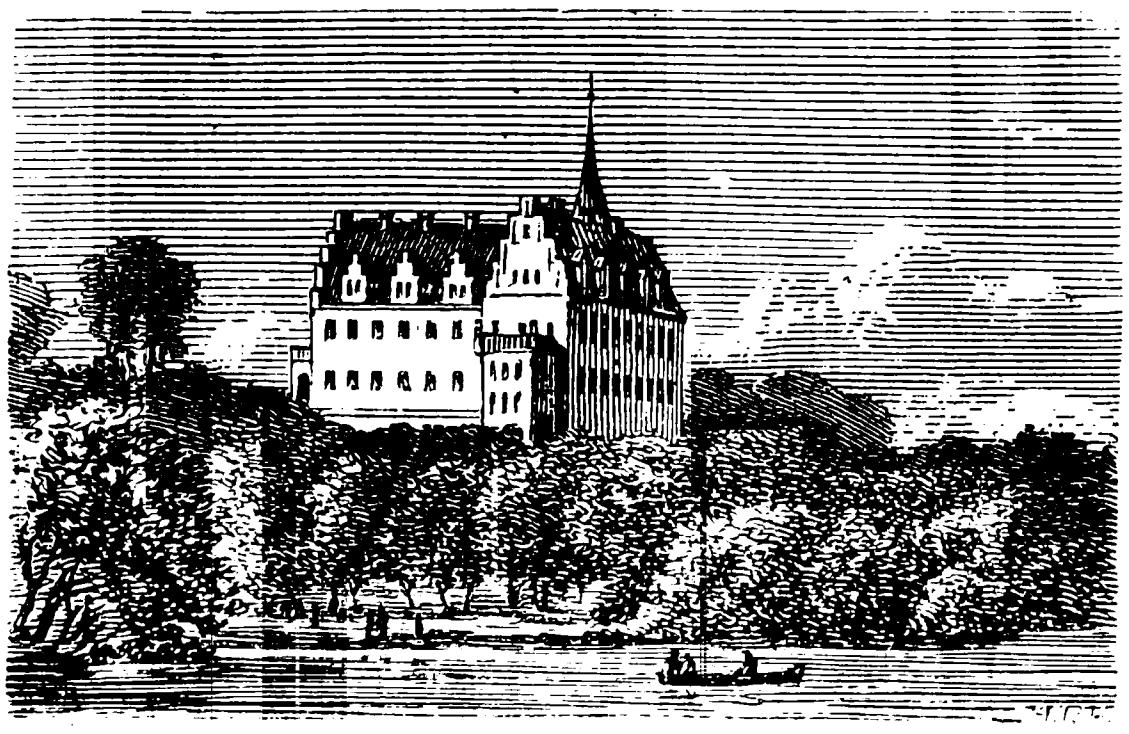

Tranekjær Slot.

Mellem Rudkjøbing og Ærø

gaaer der hver Dag Dampskib langs med Langelands frugtbare Kyst, forbi Strynø, som hører under Langeland, indtil Dampskibet efter en Fart paa en Times Tid havner i Marstal.

Ærø.

Ærøeskjøbing.

Hoteller: Hotel Harmonien i Brogade (Værelse 4 Mk.) og Bonsacks Hotel. Postexpedition i Nørregade. Telegrafstation (m. i. D.)

Vestergade, hvor Apotheket ligeledes findes. Politikontor paa Torvet, ved Siden af Raadhuset. Daglig Omnibusforbindelse med Marstal. Dampskibsforb. med Svendborg og Rudkjøbing en Deel af Sommeren.

Ærøeskjøbing, som ogsaa benævnes Kjøbing, er en meget gammel By, uden at man dog bestemt kan angive dens Alder. Den er Ærøes eneste Kjøbstad og var i ældre Dage, ligesom hele Øen, et stadigt Stridsæble mellem de sønderjydske Hertuger og de danske Konger. I Aaret 1749 kom den endelig for bestandig til Kronen under Frederik V, som dog nægtede at stadfæste de Privilegier, den i Tidernes Løb havde faaet. En betydelig Ildebrand ødelagde 1629 en stor Deel af Byen, ligesom den ogsaa, da den væsenlig ernærer sig af Handel og Fragtfart, led meget ved Tabet af Norge 1814. Efter Tabet af Slesvig, hvorunder Øen siden det 15de Aarh. hørte i verdslig Henseende, vare Forholdene, indtil den nye Ordning kom, noget vaklende, hvad der heller ikke har bidraget til at hæve Byens Betydning. Den har en god Havn paa 10 Fods Dybde, men dens Indbyggerantal (c. 1600) staaer tilbage for Marstals. I Ærøeskjøbing findes en Mængde meget gamle Huse med fremspringende Overdeel og forsynede med Karnapper. Her fødtes Digteren Anders Arrebo, hvis Fader var Præst i Byen.

Kirken, hvortil Nøglen faaes hos Degnen i den nye Skolebygning paa Torvet, skriver sig fra Midten af forrige Aarhundrede. Altertavlen er en Kopi efter Eckersbergs Altertavle i Frue Kirke i Svendborg, hvorimod Prædikestolen er af ældre Oprindelse, idet den bærer Aarstallet 1634. Den røde Fløiels Messekaabe, som endnu bruges, er henved 150 Aar gammel, og paa dens indbroderede Sølvkrucifix have Christusfigurens Øine før bestaaet af Diamanter; men de blev for 50 Aar siden bortstjaalne, og Tyven opdagedes aldrig.

Paa Torvet ligger det nyopførte, smukke og anseelige Raadhuus samt den nye, store Skolebygning.

I Nærheden af Byen er der om en lille Samling Træer dannet et efter Forholdene kjønt Anlæg med Beværtningssted og en smukt dekoreret Dandsesalon, et Anlæg, der paa den ellers saa skovløse Ø dog byder Byens Folk nogen Erstatning, som gribes med Begjærlighed. Paa Veien derud har man en meget smuk Udsigt over Stokkeby Nor, der skyder sig ind her. Paa Noret findes Ruinerne af en gammel befæstet Borg med Volde og Grave; den Deel af Noret, hvor man i gamle Dage kunde seile ind til Borgen, kaldes endnu »Snekkemose«.

Vil man gjøre en længere Udflugt, bør man besøge Store Rise Kirke, der, efter Tranderup Kirke (fra det 13de Aarh.), er en af Øens ældste, forsynet med Taarn og Spiir, hvilket sidste er af nyere Oprindelse, idet det gamle brændte 1663, da Lynet en Midnat slog ned i det, hvorom en Inskription i Kirken fortæller. I Bygningens Indre findes fra den

katholske Tid en meget gammel Døbefont af Granit samt en Altertavle med Fløie til at lukke sammen og udskaarne Træfigurer, der dog næsten gjøre et parodisk Indtryk.

Marstal.

Blandt Gjæstgivergaardene er den paa Torvet ligeved Posthuset den mest besøgte. Postexpedition paa Torvet. Telegrafstation (m. f. D.) Hj. af Kongegade og Kirkestræde. Daglig Dampskibsforbindelse med Rudkjøbing og Svendborg. Omnibusforbindelse hver Dag med Ærøeskjøbing.

Handelspladsen Marstal, som skylder sit Navns Oprindelse til et Stutteri, der i ældre Dage laae her, er først anlagt i forrige Aarhundredes Begyndelse, men har siden den Tid, trods en stor Ildebrand i 1815, hævet sig betydelig, skjøndt den endnu har et temmelig primitivt Udseende, med en jammerlig Brolægning og Rendestenen midt i Gaden. Beboerne (c. 2800 i Tallet) ernære sig væsenlig af Skibsfart, hvortil Byens Beliggenhed og dens gode lille Havn særlig egner sig. En Mængde Skibe høre hjemme i Marstal, byggede for en stor Deel af Kjøbmand Hans Christensen, der fra en ringe Begyndelse har svunget sig op til sin ansete Stilling som en stor Rheder, og ved hvem mange af Byens Familier have deres Udkomme.

Kirken, forsynet med Spiir, er lys og livlig, og blev færdig 1738.

Byen har en Navigationsskole.

Et Stykke Vei fra Marstal, i Nærheden af det Drei, som over Graasteens Nor forener Øens to Dele, ligger en af Grave omgiven Plads, hvor der i gamle Dage har staaet et Taarn, hvis Opførelse Sagnet tillægger Absalon, og hvis Bestemmelse skal have været, at der herfra kunde holdes Udkig med de frygtede Sørøvere.

Register*).

	Side
Aahøirup	185.
Aakirkeby	155*.
Aalholm	124.
Aalsgaarde	15.
Aaløkkegaard	174.
Aamose	59.
Aarsdale	152.
Aarslev	193.
Aarup	176. 185. 189.
Aasen	74.
Aastrup	56.
Aasum	184.
Abbed	130.
Abbenæs	92.
Aborre Bjerg	112.
Aborre Sø	112.
Adelersborg	66.
Agernæs	192.
Aggersvold	57.
Aggersø	101.
Ahlheden	XXIV. XXX.
Alleshauge	66.
Allinge	146.
Almindingen	138.
Alper, de fyenske	202.
Alslev	117.
Alsted	40.
Ambjergene	98.
Anders, Hellig, Kors	47.
Anneberggaard	69.
Antvorskov	48.
Arreskov	206.
Arreskov Sø	202.
Arresø	19.
Askø	121. 129.
Asminderup	68.
Asnæs	65.
Assens	189.
Asserbo Slot	19.
Astrup	57.
Aun Sø	60.
Aunede Skov	132.
Baardesø	188.
Baaring Banke	185.
Baarse	92. 93.
Ballebjerg	54.
Ballen	51.
Bangsebo Skov	120.
Banholm	128.
Basnæs	102.
Bassebjerg	59.
Bavelse Sø	46.
Bavnehøi	56. 176.
Befordring, Reisendes	VII.
Becks Kro	61.
Benzonseie	72.
Berritsgaard	121.
Bidstrup	28.
Billesborg Skov	74.
Birkende	163.
Birkendegaard	61.
Birkerød	1.
Bisserup	102.
Bjergegaardene	138.
Bjerget, St. Jørgens	28.
Bjergsted Bakker	60.
Bjergsted Skov	57.
Bjernede	44*.
Bloustrød	1.
Blæsenborg Kro	30.
Bobbedalen	148.
Bodilskirke	154.
Boeslunde	100.
Bogense	186.
Bogø	116.
Borgevold	114.
Borgø	128.
Bornholm	XXVI. 133.
Borre	106.
Borrebakke	117.
Borreby	101*.
Borren	103.
Borreveile Skov	54.
Borup	37.
Borupriis	46.
Boserup Skov	28.
Braaby	82.
Brahesborg	191.
Brahesholm	192.
Brahetrolleborg	206.
Bramsløkke	123.
Bramsnæs Fjord	56.
Brandholt Skov	188.
Brattingsborg	52.
Breed	175
Bregentved	81.
Bregninge	207.
Bregninge Aa	60.
Brendekilde	175.
Brevforsendelser	XII. XIV.
Bro	186.
Brockdorff	184.
Broholm	196.
Brolykke	183.
Brudesengen	138.
Brydebjerg Skov	67.
Brændemae Skov	82.
Brødebæks Mølle	84.
Brøndshøi	30.
Budsene	113.
Bullerup	184.
Bækkeskov	94.
Bøgeskov	76. 78.
Bøget	95.
Bøtø	115.
Carolinekilde	185.
Christiansdal	174.
Christianslund	161*. 187.

*) En Stjerne betegner, at Skildringen ledsages af Illustrationer. I Texten tjene Stjerner til at udhæve det, der fortjener særlig Opmærksomhed.

	Side
Christianssæde	129*.
Christiansø	150*.
Clemens Kirke	138.
Dallund	185.
Dalum	174.
Damestenen	196.
Damme, Lille	115.
Dampskibsfarten	VII.
Damsboe	193.
Damsholte	113.
Danstrup Hegn	10. 18.
Dauerup	60.
Denderup Vænge	84.
Diernisse	205.
Dingelsbjerg	112.
Dragerup Skov	56.
Dragsholm	66.
Dreslette	192.
Drigstrup	184.
Dronningemølle	16.
Drosselholm	71.
Dræby	184.
Dybsø Fjord	92.
Dyndalen	146.
Dynnerup	59.
Dyrefoden	117.
Dyrehave (Frdbg.)	57.
Dyrehaveskov (Nyborg)	161.
Dyret	53.
Dyreverden, Danmarks	XXXI.
Ebberup	191.
Egebæksvang	10. 14.
Egemarke	66.
Egeskov	193.
Egholm	36.
Egø	50.
Eiby	176.
Einsidelsborg	188.
Ellerup	194.
Ellingegaarden	68.
Elmelunde	106.
Elvedgaard	188.
Engestofte	128.
Erholm	176. 185.
Eriksholm	56.
Erikstrup	127.
Erikvolde	127.
Ertholmene	150.
Eskildstrup	46. 188.
Eskildsø	37.
Espe	101.
Esrom	17.
Esrom Kanal	16.
Esrom Sø	7. 9.
Esterbølle Banker	187.
Extrapost	IX.
Faaborg	203.
Faareveile	68. 209.
Falsled	193
Falster	115.
Fanefjord	114.
Faverbo Kro	60.
Faverby Bugt	85.
Faxe	84*.
Ferslev	35.
Filipsdal	61.
Fjenneslevlille	40.
Fjorde	XX.
Flommen	40.
Flødstrup	182.
Folkerslev	117.
Fraugde	163.
Fredensborg	8*.
Frederiksberg	21.
Frederiksborg	2*.
Frederiksgave	191.
Frederikslund	192.
Frederiks Steenbrud	154.
Frederikssund	30.
Frederiksværk	33.
Freilev	125.
Frimurerloger	11. 171.
Fruebjerg	7.
Fruens Bøge	174.
Frydendal	56.
Frændemark	152.
Frørup	194.
Fuglebjerg	100.
Fuirendal	100.
Fyen	158.
Fyenshoved	184.
Fæiø	121. 133.
Fæmø	121.
Fæno	180.
Fønsskov	176.
Førslev	100.
Gaabense Færgegrd.	117.
Gaasetaarnet	96*.
Gadevangshusene	7.
Gamborg	176.
Gammelborg	140. 153.
Gammel Kjøgegaard.	74.
Gaunø	91.
Gershøi	35.
Gilbjerghoved	16.
Gilleleie	16.
Girrebjerg	57.
Gislingegaard	60.
Gisselfeld	82*.
Gisseløre	62.
Gjedde Sø	112.
Gjedserodde	115.
Gjelsted	176.
Gjentofte	1.
Gjorslev	77*.
Gjøge Hegn	7.
Glentehøi	74.
Glim	29.
Glorup	195.
Glostrup	21.
Glæne	102.
Gniben	71.
Graasteens Nor	212.
Grevindeskoven	80.
Grib Skov	7.
Grib Sø	7.
Gribvad	185.
Grimerhuus	179.
Grimstrup	125. 191.
Gryet	153.
Grønjægers Sal	114.
Grønnehave Skov	69.
Grønsund	102.
Grønsund Færgegaard	114.
Gudhjem	148.
Guldborg Færgeg.	117. 121.
Guldborgland	121. 122.
Guldborgsund	118. 121.
Gurre	18.
Gyldenholm	100.
Gyldensteen	187.
Haarby	192.
Haarbølle	114.
Hagenskov	191.
Hagestedgaard	56.
Hakkeled	138.
Halleby Aa	59.
Halskov	49.
Halsnæs	33.
Halsted	130.
Hamborgerhuset	120.
Hammer	92.
Hammeren	143.
Hammermøllen	15.
Hammermølleskoven	14.
Hammershuus	143*.
Hammersøen	145.
Haraldsted	39.
Hardenberg	122.
Harebakkerne	17.
Harridshøi	17.
Harritslevgaard	187.
Hasle	141.
Hasle Kulværk	141.
Haslev	81.
Hasnæs	117.
Hasseløen	120.
Havdrup Station	72.
Hedehusene	22.
Hedevigslund	174.
Heirede Sø	128.
Helenes Kilde	20*.
Hellebæk	14.
Helligdommen	148*.
Helnæs	192.
Helsinge	19.
Helsingør	10.
Helvedesbakkerne	153.
Herfølge	73. 80.
Herlufmagle	99.
Herlufsholm	89*.
Herridslev	123.
Herthadalen	29.
Hesbjerg	175.

	Side
Hesle	192.
Hesselagergaard	195*.
Hesselø	71.
Hestehoved	117.
Hillerød	1. 19.
Hillested	129.
Hindemae	163.
Hindevad	185.
Hindholm	100.
Hindsgavl	179.
Hindsholm	183.
Hjelm	114.
Hjelms Bugt	112.
Hjulby Sø	162.
Hjortholm Slot	53.
Hoffmannsgave	188.
Hoklebjerg	141.
Holbæk	54.
Holckenhavn	161.
Hollænderskoven	94.
Holmegaard	87. 91.
Holme Skov	122.
Holmstrup	48. 59. 175.
Holsteinborg	102.
Holsteinsminde	100.
Holstenshuus	205.
Holte	1.
Holtet	9.
Holtug	77.
Hornbæk	16.
Horne	205.
Horneland	204.
Horns Herred	34.
Horreby	117.
Horslunde	133.
Huggetgaard	186.
Hulemose	98.
Humlebæk	10.
Humleore	37.
Hunderup Skov	174.
Hunoborg	112.
Hunosøen	112.
Hvedholm	204.
Hverrige Skov	183.
Hvidbjerg	113.
Hvidkilde	202.
Hyllinge	35.
Hæsede Skov	83.
Høiby	71. 193.
Høibygaard	129.
Høierup	78.
Høilyngen	153.
Høimølle Kro	117.
Høistrup Skov	85.
Hømb	99.
Hørbygaard	56.
Høvbleg	113.
Høvdingegaard	95.
Høve Banker	68.
Jernbanevæsenet	VIII.
Jersore	188.
Indelukket	5.
Indsøer	XXVII.
Jons Kapel	142.
Jordbundsforhold, Danmarks	XX.
Jordløse	193.
Iselinge	96.
Isseøre	71.
Juellinge	130. 132.
Juelsberg	162.
Julebækshuset	15.
Julianehøi	32. 36.
Jungshoved	95.
Jvderup	57 68.
Jægerbakken	2. 5.
Jægerspriis	31*.
Kagerup	19.
Kaibergskov	162.
Kalbyriis Skov	87.
Kallehave	90. 99.
Kallundborg	61*.
Kanhave	52.
Karleby	120.
Karrebæksminde	89.
Kattinge Sø	29.
Kattrup	59.
Kignæs	31.
Kippinge Nor	117.
Kirkebjerg	98.
Kirstinebjerg, Gl.	117.
Kisserup Hage	56.
Kjeldbymagle	106.
Kjerteminde	182.
Kjertinge	184.
Kjettinge	125.
Kjærby Banker	184.
Kjærsgaard	186.
Kjærupgaard	38.
Kjøbenhavn	1. 21.
Kjøge	72. 80.
Kjølstrup	184.
Kjong	92.
Kjørup	188.
Klimaet	XXVII.
Klint, Kjerteminde	181.
Klint, Møens	XXI*. 106*.
Klint, Stevns	XXII*. 78*.
Klintebakker	37. 69.
Klintholm	106.
Klippinge	76.
Klitter	XXV.
Knudshoved	98. 158.
Knudskirke	137.
Knuthenborg	128.
Knøsen	57.
Kogsbølle	162.
Koldby	52.
Kolleriis Hegn	10.
Kongebroskoven	179.
Kongehøien	205.
Kongens Bøge	9.
Kongens Møller	59.
Kongsbjerg	113.
Kongshøi Hammerv.	194.
Kongsøre Skov	56.
Korsbaandsforsend.	XIV.
Korselitse	120.
Korshavn	184.
Korsør	49.
Koster	103.
Krabbesholm	36.
Kragenæs	133.
Kramnitse	129.
Kragerup	10.
Kroghs Lysthuus	14.
Krogstrup	36.
Kronborg	12*.
Kulaas Skov	67.
Kulbakken	56.
Kulhuus	33.
Kulsbjerg	98.
Kulsviere	7.
Kulværker	141.
Kundby	57.
Kvistgaard	10.
Kværndrup	193.
Kyholm	53.
Kyster, Danmarks	XX.
Kæmpedalen	142.
Ladby	185.
Ladegaardsskov ved Nyborg	160.
Lammehave	193.
Langaa	194. 195.
Langedal	153.
Langeland	208.
Langensø	175.
Langeskov	163.
Langesø	39.
Langøre	53.
Leerbæk Banke	114.
Leire	30.
Lekkende	94. 95.
Lellinge	74.
Lensklint	148.
Lerchenborg	64.
Lerchesminde	61.
Lerkenfeld	66.
Lethraborg	29.
Letten	116.
Lilleborg	139.
Lillehedinge	76.
Lilleklint	107.
Lillerød	1.
Lindebro	115.
Lindegaarden	35.
Lindelse Nor	209.
Lindenborg Kro	34. 54.
Lindholm	34.
Liselund	107. 116.
Listed	152.
Lolland	121.
Louiselund	152.
Lumbsaas	69.
Lumby	185.
Lundager Skov	191.
Lundby Station	92. 93. 95.
Lundeborg	196.

	Side
Lundforlund	100.
Lungholm	129.
Lyngby	1.
Lynge	46.
Lyngerup	35.
Lynæs	33.
Lysemose Skov	127.
Lystrup	84.
Lyø	205.
Løgismose	193.
Løgnaa	120.
Lønnede Skov	92.
Løve	61.
Løvenborg	57.
Maal	XVIII.
Maalebakke	183.
Maarup	53.
Maglebrænde	117.
Magleby	112.
Maglehøi	34.
Maglemer	128.
Maibølle	121.
Marianelund	118.
Maribo	125.*
Marienborg	113.
Marienlund	174.
Marienlyst	13.*
Marsken	XXV.
Marslev	163
Marstal	212.
Martofte	184.
Masnedsund	99.
Meerløse	54.
Meklenborghuset	100.
Mesinge	183.
Middelfart 176.*	185. 189.
Millinge	193.
Mogenstrup	92.
Mullerup	61.
Munkebo	184.
Musse	123.
Mygindlund	189.
Møen	102.
Møens Klint . XXI*	106.*
Møllerbanken	57.
Møllerknappe	176.
Møntvæsen	XVIII.
Mørkebjerg	36.
Nakkehoved	16.
Nakskov	130.
Naturforhold, Dmks.	XIX.
Nebbeslot	29.
Nebele	113.
Nexeløen	67.
Nexø	154.
Nielstrup	122.
Nordby	53.
Nordfeld	106.
Nyborg	158. 194.
Nygaard	71.
Nykirke	137.
Nykjøbing p. F.	118.*
Nykjøbing p. S.	68.
Nykro	68.
Nylarskirke	157.
Nyord	105.
Nysted	124.
Nysø	94.
Næsbyholm	46.
Næsbyhoved Broby	185.
Næsbyhoved Skov	174.
Næsgaard	117.
Næstved	87.
Nøddebo	7. 9.
Nørre Aaby	176.
Odde, Sjællands	69.
Odense 163.*	181. 185. 189. 193.
Odinshøi	16.
Odsherred	66.
Olskirke	146.
Ollerup	206.
Olstrup	87.
Omø	101.
Ordrups Næs	67.
Orebygaard	121. 123.
Orebyskov	99.
Orehoved	117.
Oremansgaard	95.
Oure	194. 196.
Ourupgaard	120.
Ourø	36.
Overbjerg	36.
Overby	69.*
Overdrevsbakken	84.
Ovn, den tørre 145.*	148.
Ovn, den vaade 145.	148.
Paaskebjerg	80.
Padesø	185.
Pakkepostfors.	XVI. XVII.
Paradiisbakkerne	153.
Paradiisdalen	145.
Pedersborg	45.
Pedersborg Sø	40.
Pedersker	155.
Pederstrup	132.
Pendals Kro	68.
Personposter	IX.
Petersminde	87.
Petersværfts Skove	99.
Planteverden, Dmks.	XXVIII.
Plus	76.
Pomlenakke	116.
Porcellainsgaarden	137.
Postanviisninger	XV.
Postbeviser	XVII.
Postkontorer	XI.
Postopkrævning	XVI.
Poulskirke	155.
Pramaa	74. 76.
Prambro	76.
Præstebjerget	103.
Præstø	93.
Radsted	123.
Ramløse	19.
Randkløveskaaret	151.*
Ravnebjergsklint	66.
Ravnehøi	121.
Ravnsborg	133.
Ravnsby	133.
Ravnsholt Skov	1.
Ravnstrup	99.
Refshuset	50.
Refsnæs	65.*
Reierstrup Skov	59.
Revninge	182.
Ringborgen	155.
Ringe	193.
Ringebakkerne	142.
Ringsted	37. 99.
Rise, Store	211.
Risingegaard	181.
Risingehoved	181.
Risk	113.
Rispebjerget	155.
Roepstorff	188.
Roeskilde 22.*	37. 54. 72.
Rokkestene	6. 139. 153.
Romsø	181.
Ronesbanke	95.
Rosendal	85.
Rosenfeld	92. 96. 99.
Rud	113.
Rudkjøbing	208.
Ruths Kirke	142.
Rygaard	35.
Rynkebygaard	193.
Ryslinge	193.
Rytsebæk	114.
Rytterknægten	138.
Rø	146. 148.
Rødby	129.
Røddinge	114.
Rødvig	76.
Rønne	136.
Rønnebæksholm	92.
Rønnede Kro	81.
Rørby	61.
Rørbækgaard	182.
Rørvig	71.
Salomons Kapel	143.
Saltbækvig	66.
Salthammerodde	155.
Samsø	51.
Sandager	187.
Sandagergaard	187.
Sanderum	175.
Sandflugten	137.
Sandhammeren	143.
Sandkro	34.
Sandvig	145.
Saxkjøbing	122.
Schelenborg	184.
Seebjerg	202.
Seierø	61. 66. 67.
Selchausdal	61.

	Side
Selsø	35. 36.
Sigersted	39.
Simmerbølle	209.
Sindssygeanstalter:	
Bidstrup	28.
Østifternes	98.
Sjælland	1.
Sjællands Odde	69.
Skaadstrup	186.
Skaaneholm	177.
Skaarup Seminarium	196.
Skabohuse	162.
Skalbjerg Station	175.
Skalkenbjerg	181.
Skamstrup	57.
Skandsebakken	5.
Skarridsø	57.*
Skibbinge	93. 95.
Skibby	35.
Skibhusene	174.
Skjellerup	163.
Skjelskør	100.
Skjelstofte	132.
Skjoldnæsholm	39.
Skjørringe	117.
Skomagerkroen	54.
Skovby	188.
Skove	XXVIII.
Skovkloster	89.
Skovshøirup	185.
Skydebjerg	176. 189.
Slaahave Skov	121.
Slagelse	47. 61. 100.
Slaglille	44.
Slangerup	30.
Slotslyngen	143
Smidstrup Bakker	187.
Snave	184.
Snekkersteen	10.
Snertingegaarden	96.
Snogebæk	155.
Sonnerup	35. 69.
Sophiendal	81.
Sorthat Kulværk	141.
Sortsø Gab	116.
Sorø	40.
Sosmark	121
Sparretorn	176.
Spjellerup	87.
Sprogø	51.*
Sprøve	114.
Stampen	137.
Stampenborg	94.
Stauns	53.
Stavis Aa	185.
Stavreby	95. 179.
Steenholts Vang	7.
Steenrand	60.
Steensgaard	193.
Steens Skov	99.
Stege	104.*
Stevns Klint	XXII.* 78.*
Stige	182.
Stignæs	101.
Stokkebjerg Skov	57.
Stokkeby Nor	211.
Stokkemarke	130.
Storedalen	146.
Storehedinge	76.
Storskoven	120. 121.
Strandegaard	85.
Strib	181.
Strynø	210.
Strøby	76.
Stubbekjøbing	115.
Stubberup	184.
Stutteriet	5.
Stutterigaarden	179.
Suserup Skov	46.
Suusaaen	99.
Svaneke	152.
Svanholm	35.
Svanninge	202
Svantesestenen	113.
Svendborg	196.* 206.
Sverborg	95.
Svindinge	194. 195.
Svinninge	60. 68.
Systofte	117.
Syv	37.
Sæby	35.
Sæbygaard	61.
Sæbyholm	132.
Sædinge	129.
Sælvig	53.
Særslev	185.
Søbjerg	106.
Søborg Slot	17.
Søholt	128.
Sølager	33.
Sølyst	17. 57. 120.
Sønder Broby	202.
Sønderby Bjerge	191.
Søndersø	185.
Sørup Hegn	7.
Sørup Sø	202.
Sørorup Sø	82. 83
Taarnborg	50.
Taarup	194.
Taarupgaard	174.
Taasinge	207.
Taastrup, Høie	22.
Tadse	46.
Teglstrup Hegn	14.
Teglværksskoven	162.
Telegrafvæsenet	X.
Tersløsegaard	61.
Thoreby	123.
Thorøhuse	191.
Thunø	54.
Thureby Station	80.
Thurebyholm	80.
Thurø	208.
Tibirke	21.
Tidsvilde	20.
Tidsvilde Hegn	19.
Tidsvilde Leie	21.
Tiissø	61.
Tikjøb	17.
Tikjøbs Vang	7.
Tipperne	XXV.
Tjelle	123.
Tjustrup Sø	46.
Tommerup	175.
Topshøi	46.
Torpe Banker	37.
Torrigskov	133.
Tranderup	211.
Tranebjerg	53.
Tranekjær	209.*
Trebjerg	202.
Troense	208.
Trollesminde	7.
Tromsnæs	120.
Tudbæk Aa	93.
Tuel Sø	40.
Tullebølle	209.
Tunderup	130.
Turup	189.
Tussenæs	56.
Tvede	194.
Tømmerup	61.
Udby	61.
Ugledie	95.
Uglerup	83.
Ulfshale	105.
Ulfsund	102.
Ullerslev	163. 181.
Ulriksholm	184.
Ulse Sø	82.
Ulstrup	66.
Urnekulle	142.
Vaabensted	125.
Vaalse	117.
Valbrønd	40.
Valbygaard	48.
Valdemarslund	18.
Valdemars Slot	207.
Valdemars Taarn	96.*
Vallekilde	68.
Vallensved	100.
Vallø	74.*
Valsømagle	39.
Valsølille Sø	39.
Vandløb	XXVII.
Vang	143.
Vedby	61.
Vedbygaard	61.
Vedtofte	192.
Veilby	179.
Veile Kro	68
Veirhøi	67.
Veirup	163. 194.
Veirø	121.
Veistrup	196.
Vellerup	37.
Vemmetofte	85.*
Vesteraaby	206.
Vesterborg	133.

	Side
Vesterbygaard	61.
Vesteregitsborg	92.
Vestermarie Kirke	138.
Vesterskjerninge	206.
Vesterskov	39.
Vetterslev	99.
Vexø	30.
Viby	37. 183.
Viemose	95.
Vigsnæs	121.
Vigsø	121.
Vilhelmsborg	189.
Villa gallina	83.
Villingebæk	16.
Vindeby	207.
Vindinge	162. 194.
Vinekilde	67.
Vintersbølle	98.
Visborg Fyr	52.
Viskinde	61.
Viskinde Veile	66.
Vissenbjerg	175. 189.
Vognserup	57.
Voldtofte	192.
Vorby Aa	49.
Vordingborg	96.
Worsaaes Ø	128.
Vridsløselille Cellefængsel	22.
Vroi	66.
Vægt	XVIII.
Yderby	71.
Ystad	136.
Zastraugaard	185.
Æbelø	188.
Ærø	210.
Æreøeskjøbing	210.
Æterbjerget	49.
Øbjergskoven	92.
Øleaa	155.
Øm	29.*
Ørby	21.
Ørbæklunde	194.*
Ørkil	201.
Ørnslund	52.
Ørslev	98.
Ørsted	189.
Østergaard	184.
Østerlarskirke	150.
Østermarie Kirke	151.
Østerskov	116.
Østskov	37.
Øxendrup	195.
Øxnebjerg	189.

JUST TH. HANSEN
Bogbinder
KJØBENHAVN.